

Vizsgálati jelentés a
2006. szeptember–októberi fővárosi
demonstrációkkal, utcai rendzavarásokkal és
rendfenntartó intézkedésekkel
kapcsolatos eseményekről

Budapest, 2007. február 2., 11 óra

© Csepeli György, Gönczöl Katalin, Györgyi Kálmán,
Halmai Gábor, Kacziba Antal, Ormos Mária, Pataki Ferenc,
Tóth Judit, Vörösmarti Mihály

Tartalomjegyzék

Tartalomjegyzék	3
1. A bizottság megbízatása és vizsgálódásának alapelvei.....	7
1.1. A bizottság megbízatása	7
1.2. A bizottság vizsgálódásának alapelvei	8
2. Előzmények, okok, összefüggések	11
2.1. A 2006. őszi események történelmi-társadalmi alapjai	11
2.1.1. Történelmi előzmények	11
2.1.1.1. A történelmi tudat alapmintázata	11
2.1.1.2. Közösségi hisztériák.....	12
2.1.1.3. Integrálatlanság, dualizmus	14
2.1.1.4. A magyar identitástudat közelmúltja (1944–1990).....	15
2.1.1.5. Az alapvető emberi jogok.....	15
2.1.1.6. Támadás a tulajdon ellen	19
2.1.1.7. Az életkörülmények bizonytalansága	19
2.1.1.8. A rendszerváltás közelében	20
2.1.2. A rendszerváltás és a remények.....	20
2.1.2.1. A politikai elégtétel és hiányosságai	20
2.1.2.2. A békés rendszerváltoztatás ára.....	23
2.1.2.3. Társadalomszerkezeti problémák.....	25
2.1.2.4. Kárpótlás és privatizálás	26
2.1.2.5. A sérelmek orvoslásának hiányosságai	26
2.1.2.6. Az életszínvonal kiszámíthatatlansága	28
2.1.2.7. Magára hagyott ifjúság	30
2.1.2.8. Rendszerváltás rövid és hosszú távon.....	31
2.1.2.9. Átalakulások a politikai mezőben	32
2.1.2.10. Nemzettudat.....	34
2.1.2.11. A „nemzetellenesség”	37
2.1.2.12. A demokrácia értelmezése.....	39
2.1.3. Útban 2006 ősze felé	40
2.1.3.1. A politikai mező polarizálódása, a Fidesz új taktikája.....	40
2.1.3.2. A politikai küzdelem személyes motívumai	42
2.1.3.3. Botrányok, kampányok.....	44
2.1.3.4. Tömegpolitika és mozgósítás	45
2.1.3.5. A 2006. évi országgyűlési választások	46
2.1.3.6. Növekvő bizonytalanság.....	47
2.1.3.7. Jó reggelt Magyarország!	48
Megállapítások és következtetések.....	49
Ajánlások	51
Kacziba Antal párhuzamos véleménye a kriminális erőszak szubkultúrájának az eseményekre gyakorolt hatásáról.....	52

2.2. A politikai és az alkotmányos rendszerváltás.....	53
2.2.1. Az alkotmányos konszenzus egykor és ma	53
2.2.1.1. Az 1989-es „alkotmányozás” és az 1990-es „paktum”	53
2.2.1.2. Törekvések új alkotmányra	57
2.2.1.3. A köztársasági elnök szerepe.....	60
2.2.2. A népszavazás és a képviseleti demokrácia viszonya	62
2.2.2.1. Az Alkotmánybíróság eddigi gyakorlata.....	62
2.2.2.2. A „hétigenes” javaslat.....	64
Megállapítások és következtetések.....	66
Ajánlások.....	67
2.3. A gyülekezési jog jelentősége és határai	67
2.3.1. Az 1989-es törvény és demonstrációs kultúránk	67
2.3.2. Szigorítást vagy pontosítást?	71
Megállapítások és következtetések.....	75
Ajánlások.....	76
Halmi Gábor különvéleménye a spontán gyűlésekről és a „művelési területről”	76
2.4. A közbiztonság védelmének alkotmányos és szervezeti keretei	77
2.4.1. A rendőrség alkotmányos és társadalmi megítélése.....	77
2.4.2. A rendvédelem alkalmazkodása a nemzetközi követelményekhez.....	82
2.4.3. A rendőrség költségvetési helyzete	83
2.4.4. A rendészeti jog alkalmazásának legfőbb jellemzői.....	86
2.4.5. A kényszerítő eszközök alkalmazása	89
2.4.6. Jogorvoslat és a rendőr azonosíthatósága.....	92
2.4.7. A rendőrség civil kontrollja.....	96
Megállapítások és következtetések.....	98
Ajánlások.....	98
Kacziba Antal párhuzamos véleménye a rendészeti igazgatás elveiről	100
Vörösmarti Mihály különvéleménye a gumilövedék alkalmazhatóságáról	101
3. A 2006. szeptember–októberi események elemzése.....	105
3.1. A 2006. szeptember–októberi események kronológiája.....	105
3.2. Tömegek egyenruhában és civilben	147
3.2.1. Az események különlegessége	147
3.2.2. Káosz és tömeg.....	147
3.2.3. Tanulási folyamatok	148
3.2.3. A csúcspont	149
3.2.4. A kollektív erőszak színháza	150
3.2.5. A verbálisól a fizikai agresszióig	150
3.2.6. A parlamentáris demokrácia korrigálási kísérlete	151
3.2.7. A tömegmozgósítás retorikája	153
3.2.8. Médiakép és valóság.....	155
Megállapítások és következtetések.....	156
3.3. A rendészeti szervek, hatóságok fellépésének értékelése.....	156
3.3.1. 2006. szeptember 17–19.	156
3.3.2. Az MTV-székház ostroma.....	158
3.3.3. Kitérő: a futballhuliganizmusról.....	159
3.3.4. 2006. október 23.	161
3.3.5. A hatósági eljárások adatai	165
3.3.6. Személyi sérülések, anyagi károk és veszteségek	167
3.3.6.1. Személyi sérülések.....	167

3.3.6.2. A rendőrségnél felmerült költségvetési többletkiadások.....	168
3.3.6.3. Károk az MTV-székház ostroma miatt.....	168
3.3.6.4. Egyéb károk és veszteségek.....	168
3.3.7. A civil panaszok és a jogorvoslat.....	169
3.3.7.1. A civil panaszokban előforduló kifogások és általánosítható tapasztalatok.....	169
Megállapítások és következtetések.....	170
Ajánlások.....	173
Vörösmarti Mihály párhuzamos véleménye a rendőri vezetők felelősségéről.....	174
4. Összefoglaló.....	176
4.1. A bizottság feladatai.....	176
4.2. A bizottság vizsgálódásának alapelvei.....	177
4.3. Megállapítások, következtetések, javaslatok.....	178
4.3.1. Történeti és társadalmi okok.....	178
4.3.2. A politikai és az alkotmányos rendszerváltás.....	180
4.3.3. A gyülekezési jog.....	181
4.3.4. A közbiztonság védelmének alkotmányos és szervezeti keretei.....	182
4.3.5. A 2006. szeptember–októberi események elemzése.....	185
Hivatkozásjegyzék.....	188
Felhasznált dokumentumok jegyzéke.....	189
Mellékletek.....	194
Kaposi Ildikó: Online radikálisok A 2006. őszi magyarországi tüntetések megjelenése a világhálón.....	194
Bevezetés.....	194
Hírstruktúra.....	197
Mi és ők: önkép és az ellenség megjelenítése.....	198
A miniszterelnök reprezentációja.....	202
Politikai célok, programok, mozgósítás.....	204
Forradalmi retorika.....	208
Politikai ideológia és értékek.....	209
Az MSZP utódpartisága és az antikommunizmus.....	213
A MIÉP és a Jobbik recepciója.....	215
Politikai szimbólumok, történelmi és kulturális referenciák.....	215
Konklúzió.....	218
Hivatkozásjegyzék.....	218
Kádár András Kristóf – Tóth Balázs: A gyülekezési joggal és annak rendészeti aspektusaival összefüggő jogszabályok nemzetközi összehasonlító elemzése.....	224
Bevezetés.....	224
1. Mi a gyülekezési jog definíciója?.....	225
Következtetések.....	225
2. Milyen feltételei és korlátai lehetnek a gyülekezési jog gyakorlásának?.....	226
Következtetések.....	232
3. Milyen esetekben tiltható meg a gyülekezés?.....	234
Következtetések.....	235
4. A gyülekezések feloszlításának feltételei.....	237
Következtetések.....	241

5. Kényszerítő eszközök alkalmazása az oszlatás során.....	242
Következtetések.....	246
6. A rendőrök azonosíthatóságának kérdései	247
Következtetések.....	248
Hivatkozásjegyzék.....	249
Ságvári Bence – Pillók Péter: A 2006. szeptember–októberi erőszakos utcai cselekmények reprezentációja az audiovizuális médiában.....	
250	250
Média és valóság	250
Valóságértelmezések harca.....	251
Valóságértelmezési sémák.....	251
Narratívák.....	252
A rendőrség megjelenítése	255
A tüntetők ábrázolása	257
Következtetések.....	260
Az illetékes országgyűlési bizottságok 2006. október 31-i ülése jegyzőkönyvének nyilvános része	
	261

1. A bizottság megbízatása és vizsgálódásának alapelvei

1. A bizottság megbízatása és vizsgálódásának alapelvei

1.1. A bizottság megbízatása

A kormány 1105/2006. (XI. 6.) számú határozatával létrehozta a 2006. szeptember–oktobri fővárosi eseményeket elemző szakértői munkacsoportot (a továbbiakban: bizottság), amelynek feladatait az alábbiakban határozta meg:

- az események történelmi és eseménytörténeti hátterének feltárása;
- az események társadalmi (tömeglélektani és szociálpszichológiai) előzményeinek, kísérőjelenségeinek és következményeinek elemzése;
- a hatósági fellépés arányosságának vizsgálata, valamint
- a hatósági intézkedések alkotmányos, törvényi és egyéb jogi kereteinek értékelése, különös tekintettel az érintettek emberi jogaira.

A bizottság a miniszterelnök felkérését követően haladéktalanul megkezdte működését, amelyhez a technikai és adminisztratív feltételeket az Igazságügyi és Rendészeti Minisztérium biztosította.

A bizottság történetileg az 1944-től, alkotmányjogilag pedig az 1989-től napjainkig lezajlott eseményeket vizsgálta, és részletesen tanulmányozta a fővárosban 2006. szeptember 17-e és november 4-e között történteket.

A bizottság a jelentés szövegét, megállapításait és ajánlásait konszenzussal fogadta el. Ennek nem mond ellent az a körülmény, hogy a bizottság egyes tagjainak valamely esemény értelmezésére, megítélésére vonatkozó álláspontja eltérő lehet. Erre a jelentés minden esetben utal.

A bizottság forrásként általános társadalomtudományi tanulmányokat, továbbá társadalom-lélektani, politikai, jogi, kriminál- és társadalomstatistikai elemzéseket, jogszabály- és esetjogi feldolgozásokat használt fel, amelyek egy része kifejezetten a bizottság megrendelésére készült. Figyelembe vett továbbá nyilvános dokumentumokat (sajtóközleményeket, internetes hírportálok anyagait stb.), továbbá az Országos Rendőr-főkapitányság, a Budapesti Rendőr-főkapitányság, a Nemzetbiztonsági Hivatal, a Büntetés-végrehajtás Országos Parancsnoksága és a Legfőbb Ügyészség beszámolóit, illetve nyomozási tapasztalatait, az illetékes országgyűlési bizottságok 2006. október 31-i ülése jegyzőkönyvének nyilvános részét, az országos rendőrfőkapitánynak a történeteket ismertető prezentációját, valamint az Egészségügyi Minisztérium és a Pénzügyminisztérium által rendelkezésre bocsátott adatokat. Mód nyílt arra is, hogy a bizottság a megkapott anyagokhoz írásban kiegészítő kérdéseket tegyen fel.

A jelentéshez fűzött mellékletben olvashatók a következtetések és az ajánlások hátteréül szolgáló egyes adatok, statisztikák, továbbá a felhasznált dokumentumok és a szakirodalmi források jegyzéke.

A bizottság, működését befejezve, köszönetét nyilvánítja a vizsgálatban együttműködő állami szervezeteknek, kutatóknak, civil szervezeteknek és a nyilvánosság egyéb szereplőinek.

1.2. A bizottság vizsgálódásának alapelvei

A bizottság a 2006. szeptember 18-a és november 4-e között lezajlott eseményeket egységes és összefüggő társadalmi-történeti eseménysorozatnak tekinti, amelyet csak e minőségében lehet kielégítően magyarázni. A történetek egyes elemei – a gyülekezési törvény előírásainak megszegése vagy a rendőri túlkapások – önkényesen nem szakíthatók ki az eseményláncolatból. A bizottság az események átfogó, minden lehetséges összefüggésre kiterjedő elemzésére törekedett, bárminemű előzetes koncepció vagy valamely politikai értelmezési változat igazolásának szándéka nélkül.

A lezajlott események mögött soktényezős, kiterjedt oksági láncolat húzódik meg. E láncolat egyes elemeinek időbeli jellemzői merőben eltérők, olykor sok évtizedes múltban gyökereznek, máskor az eseményeket közvetlenül megelőző történésekből erednek. A legközelebbi kiváltó – vagy így értelmezett – ok nem szolgál végső magyarázattal. Egy-egy esemény gyakran csak az a bizonyos „utolsó csepp a pohárban”, vagy éppenséggel alkalmas ürügy, amely elfedheti a mélyebben ható tényezők halmozott hatását. Ezúttal ilyen ürügyként szolgált a miniszterelnök – tartalmi és formai tekintetben amúgy joggal bírálható – balatonöszödi beszéde. Egy valamennyire is komoly elemzés azonban nem elégedhet meg a közvetlen kiváltó ok, még kevésbé az e szerepre kijelölt esemény megnevezésével és vizsgálatával. A történetek társadalmi előállításának folyamatát kell felderíteni. Ellenkező esetben – a jelenség valóságos összefüggéseiből kiszakított, elszigetelt kezelésével – óhatatlanul kialakul a politikai célzatosság és manipulatív szándék, amely elfedi a lényegét és enged a látszatnak.

A bizottság a demokratikus jogállami intézmények iránti kötelező bizalom elvéből indult ki. Semmilyen módon nem kívánta átvenni azok alkotmányban rögzített feladatait. Ezért következetesen elzárkózott az egyedi esetek vizsgálatától, legyen szó akár a rendészeti szervek tagjai, akár a demonstrálók és az utcai járókelők jogos sérelmeiről. Ezek elbírálása és szankcionálása az arra rendelt alkotmányos szervek feladata. A bizottság ugyanakkor fenntartotta magának azt a jogot, hogy a jogvédő szervek által készített összefoglalók, valamint saját megfigyelései alapján értékelje a hatóságok eljárását az egyéni ügyek jellemző csoportjait illetően (a békés tüntetőkkel, az őrizetbe vett személyekkel szembeni rendőri fellépés). A jogalkalmazó szervek tevékenysége ugyanis minden esetben a civil társadalom bírálatának tárgya lehet. Ezért kísérte a bizottság figyelemmel és megbecsüléssel a különféle jogvédő civil szervezetek erőfeszítéseit és tényfeltáró tevékenységét. A bizottság ugyanakkor úgy véli, hogy az igazságszolgáltató szervek szabadsága, függetlensége és autoritása a jogállamiság fontos pillére, ezért azok nem tehetők ki részleges politikai érdekeket szolgáló társadalmi nyomásnak.

Noha a közvélemény hajlamos az effajta vizsgálódások fő feladatát a felelősség – különösen a személyes felelősség – megállapításában látni, ám ennek érvényesítése korlátokba ütközik. A felelősség megítélése csakis a tények teljes körének valóság-hű rekonstrukcióján alapulhat, már amennyire ez emberileg egyáltalán lehetséges, kivált egy politikailag súlyosan megosztott társadalomban. Számolni kell továbbá azzal, hogy a közéleti-politikai mezőben nem csupán megszemélyesíthető szereplők működnek, hanem kollektív cselekvők is (politikai erőcsoportok, mozgalmak, pártok, civil társadalmi alakzatok, spontán vagy látszólag spontán tömörülések, ad hoc képződmények, mint például a „Kossuth tériek”). Ezek felelőssége eltérő módon mérlegelhető. Mindemellett világos különbséget kell tenni a jogi, politikai, erkölcsi és kulturális-civilizációs, „jólneveltségi” (beszédmód, mások minősítése, kéznnyújtás) felelősség között. Alapos okkal feltételezhetjük azt, hogy a kialakult helyzetért és a lezajlott eseményekért a jelenlegi hazai politikai színtér valamennyi szereplőjét közös felelősség terheli, jóllehet annak mértéke és minősége nem azonos. A bizottság elemző megállapításaiból logikusan kikövetkeztethető, hogy mely szerveket, illetve személyeket miben tekinti felelősnek a kialakult helyzetért. A felelősség megállapítása és tény-szerű bizonyítása azonban meghaladja a bizottság megbízatásának kereteit.

A jelenlegi, élesen megosztott politikai és közhangulati helyzetben aligha remélhető, hogy a vizsgált események megítélésében közegyetértés alakul ki. Joggal feltehető, hogy – miként oly sok más esetben, például 1956 megítélésében – alternatív értelmezési változatok léteznek majd egymás mellett. Gyakran már a kiindulópont is vitatott: mi is történt valójában? Ebben a helyzetben hasznos lehet, ha minden álláspont világosan körvonalazódik, felvonultatja azokat a tényeket, amelyekre támaszkodik és kifejti saját elemzési logikáját. Ennek során a bizottság óvakodott a megfellebbezhetetlennek vélt, kategorikus állításoktól. Csak ezen az úton remélhető ugyanis termékeny dialógus az alternatív értelmezési változatok között, vagy akár az, hogy azok konszenzusos elemeinek száma gyarapodjék.

2. Előzmények, okok, összefüggések

2. Előzmények, okok, összefüggések

2.1. A 2006. őszi események történelmi-társadalmi alapjai

2.1.1. Történelmi előzmények

2.1.1.1. A történelmi tudat alapmintázata

A magyar társadalom 2006-ban hevessé vált izgalmi állapotát kiváltó összetevők között – aktuális politikai és gazdasági tényezők mellett – részben nemzettörténelmi élményanyagok és értelmezések, részben a közelmúltban felhalmozódott sérelmek és kielégítetlen elvárások állnak. E történelmi elemek együttesen alkotják a jelenlegi feszültség mélybe nyúló közérzeti alapjait. A pillanatnyi valós és vélt érdeksérelmek, érzelmi sokkok a múlt el nem temetett csalódásait, bánatmait hozzák felszínre, egybegyűjtik, felerősítik és hívó szóra megjelenítik azokat, többnyire úgy, hogy a személyek vagy csoportok maguk sem tisztázzák, voltaképpen mire is reagálnak. Érdeemes tehát megvizsgálni, hogy a jelenleg élő generációk életében az elmúlt több mint fél évszázadban elszenvedett sérelmek miként illeszkednek egy jóval korábban kialakult sérelmi nemzettudathoz – azaz milyen közelmúltbeli sötét emlékek éreztetik hatásukat –, valamint hogy miként hatnak a jelenben az egzisztenciális bizonytalansággal kapcsolatos, félelmet és frusztrációt keltő tényezők.

Ebben a mérlegben a megbántott emberek sérelmeit és a magukat ma is veszteseknek vagy veszélyeztetetteknek érző rétegek reakcióit összegezzük. Ez egyúttal azt is jelenti, hogy a továbbiakban külön-külön nem szólunk a nyertesekről, sem azokról a csoportokról, amelyek legalább nem tekintik veszteseknek magukat.

A jelenlegi magyar közgondolkodás megértéséhez fel kell idéznünk a nemzeti történet több évszázados mindenkori értelmezésének, megélésének hagyományos módozatát. Az évszázadokon keresztül újra és újra elszenvedett idegen uralom és a meg-megújuló kudarcok (forradalmak, szabadságharcok leverése, megtorlások) következtében a közgondolkodást egyfelől a keserűség jellemezte, amely pesszimizmusban vagy székesziszben jelent meg, másfelől viszont a szabadulás szűnni nem akaró és alapjában véve optimista vágya.

Az alapmintázat elemeinek összeférhetetlensége sokszor vont maga után hisztérikus, sőt olykor tudathasadásos jellegű magatartásformákat. A magyarok több alkalommal tettek kísérletet a szabadulásra, amitől egész életük jobbra fordulását várták. E kísérletek azonban a szó elsődleges értelmében rendre elbuktak, és csak hosszabb távon, mintegy lappangva éreztették pozitív hatásukat, amit azonban már nem lehetett győzelemként fel fogni. Ez történt a Rákóczi vezette szabadságharc, valamint az 1848–49-es és az 1956-os forradalom után is. Ha ehhez hozzávesszük még Trianont, elmondhatjuk, hogy a magyar társadalmat a 16. századtól kezdve a 20. századnak csaknem a végéig számtalan kudarcél-

mény érte, míg a siker ízét sosem élvezhette igazán. Még az 1867-es kiegyezés is ambivalens érzéseket hagyott maga után.

Magától értetődik, hogy a társadalom minduntalan kereste a kudarcok felelőseit, és az ellenséget rendre meg is találta részben külső, idegen, részben hazai szereplőkben. Az idegen ellenség képe korszakról korszakra változott. Ilyen volt „a két pogány”, a Habsburg önkényúr, a szabadságért harcoló magyarok ellen fegyvert fogó nem magyar nemzetiségű (főként horvát és román), azután Clemenceau, és az utóbbi időben e kategórián belül jelentek meg a jaltai konferencia főszerelői, élükön az amerikai elnökkel, Roosevelttel. A képet minduntalan kísérte a „cserbenhagyás” motívuma, amelyet meg lehet figyelni a felsorolt magyar kitörési kísérletek mindegyikénél. (Ezt a szerepet töltötte be a Rákóczi vezette küzdelem esetében a francia király, 1849-ben egy kiterjedt európai blokk a Habsburg birodalmon belül és kívül, 1956 után pedig a szovjet hatalom mellett az egész nyugati világ és az Egyesült Államok.)

A külső ellenséget a közhiedelem alakítóinak jelentős része szerint minduntalan támogatta egy nemzetáruló magyar csoport, amelynek összefoglaló elnevezése jó ideig a „labanc” volt, majd aztán megjelent a „muszkavezető”, utóbb a nemzetellenes, „idegen szívű zsidó”. A jelenlegi feszültségek, elégedetlenségek gyújtópontjába a közbeszéd tekintélyes részében a „komcsi” került. Homályosan, mégis kivehetően körvonalazódik e mellett ugyanebben a körben egy új külső ellenség alakja, amely a nemzetközi életnek azokra a szereplőire terjed ki, akik, úgymond, a „kommunistáknak segítséget nyújtanak”. Halványan megjelent egyúttal a cserbenhagyás fogalma is, amely azt az érzést tolmácsolja, mely szerint az ország tagja ugyan az Európai Uniónak, de ott valójában a mostohagyerek szerepét osztották rá. Mivel az uniós tagság mibenlétéről (előnyeiről és hátrányairól) a lakosság kevés tájékoztatást kapott, a „kerítés is kolbászból van” csodavárása csalódottságba csúszott át.

A fő kérdés jelenleg abban áll, hogy vajon a magyar társadalom miért nem éli meg pozitív történelmi fejleményként, sikerként, hogy nemzetközi elhelyezkedése tekintetében évszázadok óta most első ízben valóban a siker útjára lépett. Milyen reális múltbeli és pillanatnyi fejlemények állnak a rossz közérzet és a napjainkban tapasztalható hisztériahullám hátterében?

2.1.1.2. Közösségi hisztériák

A közösségi hisztériák esetében tömegesen fellépő, intenzíven megnyilvánuló érzelmi kifejeződésekről van szó, melyek négy, egymástól nem függetlenül jelentkező tünetet egyesítenek:

1. A közösség elrugaszkodik a valóságtól.
2. A közösség képtelenné válik az élet által feladott problémák megoldására.
3. A közösségi önértékelés bizonytalanná és túlméretezetté válik.
4. A környező világ behatásaira adott közösségi reakciók irreálisak és aránytalanok lesznek.

A közösségi hisztériák tünettanának paradoxona, hogy az egyének külön-külön nem feltétlenül hisztériások, sőt, mint Bibó írja, „maguk személy szerint lehetnek igen ép lelkű, egészséges és szimpatikus emberek, s mindaz, amit a közösség nevében vagy a közösség ügyeiben tesznek, vallanak, vagy gondolnak, az is az adott konstellációban igen józannak, realistának vagy legalábbis kikerülhetetlennek tűnik fel előttük.” (Bibó, 1986, I, 375). A hisztérikus közösségi lelkiállapot legfontosabb következménye a közgondolkodásban az egyensúly hiánya a valóságos, a lehetséges és a kívánatos dolgok között (Bibó, 1986, II, 224). A közösségi hisztéria természetesen kitermeli a maga szereposztását, a korlátolt, ostoba öncsalókat, az elvakult, indulatvezérelt verőlegényeket, valamint a cinikus haszonélvezőket. Maga a jelenség azonban nem az egyénektől függ, már csak azért sem, mert „egy-egy közösségi hisztéria gyakran több nemzedéken keresztül zajlik, s egészen más személyek élnek át bizonyos kiinduló élményeket, mások alakítanak ki egy hamis képet a közösség való állapotáról, és ismét másokon keresztül jelennek meg a közösség hisztérikus reakciói” (Bibó, 1986, I, 375).

Hogyan keletkeznek a közösségi hisztériák? A kiindulópont mindig egy hatalmas, a társadalom egészét érintő kudarc, a kudarc azonban nem feltétlenül eredményez hisztériát. Nincs hisztéria, ha a társadalom tagjai megkeresik a kudarc okait, szétválasztják a belső és a külső okokat, vállalják a felelősséget azért, amiért magukat kell hibáztatniuk, levonják a megfelelő tanulságokat, lemondanak a megvalósíthatatlan ábrándokról, és megoldható feladatokat tűznek ki maguk elé. Hisztéria akkor támad, ha a társadalom képtelen szembenézni a kudarcral. „Belemenekül tehát valami álmegoldásba, a megoldás illúziójába, s kitalál valami formulát vagy kompromisszumot, melyekkel összeegyeztethetetlen dolgokat próbál összeegyeztetni, gondosan kímélve azokat az erőket, melyek a valóságban a megoldás útjában állnak, éppen azokat, melyekkel a megoldás érdekében meg kellene küzdeni” – írta Bibó (Bibó, 1986, I, 378). Ennek következménye lett a hibás helyzetdefiníció, melyet Bibó a „hamis” jelzővel illet. Az eredmény zárt világgép lesz, mely megmagyaráz és igazol mindent, s nincs benne egyetlen ellentmondó elem sem. Ez esetben a hamis és a hisztérikus ugyanazt jelenti: a vágyak diktatúráját az igazság felett.

A hamis helyzet hamis világgépet szül, mely fenntartja a hamis helyzetet. Ez akkor következik be, amikor főszerephez jutnak a hamis kompromisszumok emberei, az összeegyeztethetetlen dolgokat összeegyeztető formulák mesterei, a hamis realisták, akiknek realizmusa mögött nincs más, csak erőszakosság, ravaszság vagy csökönyösség. A létrejövő tudásszociológiai csapda foglyul ejti a hamis realistákat és követőiket. A hamis helyzetdefiníció folyamatosan inadekvát reagálásokat eredményez, melyek tovább növelik az eredeti bajt, miközben lehetetlenné válik a baj igazi természetének feltárása. Bibó találóan írja, hogy a végén „az erkölcsi önelégültségnek és a hatalmaskodásnak olyan túltengése lép fel, mely az egész környezetet harcra hívja ki. A harc kimenetele végsőleg sohasem kétséges, tekintet nélkül arra, hogy kinek mekkora a fizikai ereje, mennyi a katonája és mennyi a nyersanyaga: a sérült egyén vagy közösség nem azért bukik el, mert fizikailag gyengébb környezeténél, hanem azért, mert hamis viszonyban van a realitással” (Bibó, 1986, I, 380).

2.1.1.3. Integrálatlanság, dualizmus

A rendszerváltáskor egy pillanatilag úgy tűnt, hogy a demokratikus politikai intézményrendszer intézményei úrrá lesznek az integrálatlanságon, és képesek lesznek megteremteni a polgárok egyetértését a társadalom életét rendező demokratikus értékek és elvek alapján. Ahogyan haladt az idő és egyre beljebb kerültünk a piacgazdaság, valamint a politikai és kulturális pluralizmus differenciált világába, egyre nyilvánvalóbbá vált, hogy az egyetértés lehetetlen. Minden negyedik évben sor került ugyan országgyűlési választásokra, de a megosztottság minden választás után súlyosabb lett, mint annak előtte volt.

A magyar társadalom mindig is duális szerkezetben működött, ám demokratikus intézmények és szólásszabadság hiányában ez a kettősség csak kivételes történelmi helyzetekben vált nyilvánvalóvá, két válság között lappangott. A rendszerváltás sokak meglepetésére újratermelte ezt a kettősséget. Az új lehetőségek egyesek számára a felemelkedést, mások számára a lesüllyedést hozták, bár hiba volna, ha a törésvonalat kizárólag a rendszerváltás vesztesei és nyertesei közé helyeznénk. A rendszerváltás eredményeként bekövetkezett szelektív érvényesülés korábban elfojtott sérelmeket, zárványnak hitt identitás-politikai alakzatokat, rég elfeledettnek hitt szimbólumok által aktivált azonosulásokat kellett életre. Bibó István a politikai hisztériáról beszélve eredetileg egy hisztérikus közösségre gondolt. A rendszerváltást követően azonban kiderült, hogy Magyarországon nem egy, hanem két megviselt, zaklatott közösség néz farkasszemet egymással. Több előzmény után különösen a 2006. év mutatta meg, hogy az egyik elégedetlenségének okait kutatja, a másik pedig szorongással tekint e törekvésre. A 2006. év világosan megmutatta, hogy a két fél ideges állapota kölcsönösen erősíti, táplálja egymást, és az egész közösség számára teszi lehetetlenné a hamis helyzet-definíciótól való megszabadulást.

A jelenség azért szorul vizsgálatra, mert a magyar nemzet a rendszerváltással elérte korábban kitűzött számos célját. Szabaddá és függetlenné vált, az idegen megszállók eltávoztak földjéről. Magyarország a NATO tagjaként bekerült a nyugati civilizáció legszűkebb klubjába. Az ország tagja lett az Európai Uniónak, éppúgy, mint ahogy az EU tagja Ausztria Burgenlanddal együtt, Szlovákia a Felvidékkel együtt, Szlovénia a Muravidékkel együtt, valamint az EU tagja 2007. január 1-jétől Románia Erdéllyel együtt. A határokon túl élő magyarság nyolcvan éve megoldatlan problémájának megoldása ezzel ábrándból valósággá válhat. (A Szerbiában és Ukrajnában élő magyarság fájdalmas, de nem megoldhatatlan kivétel ebből a szempontból.)

Az integrálatlanság elmélyülése, a magyar társadalom lelki szétszakadása azért sem tűnhet természetesnek, mert a rendszerváltás előrehaladtával az életszínvonal ugyan nem zökkenőmentesen, de 2005-ig valamelyest nőtt, az emberek közti kapcsolatteremtés lehetősége mind a virtuális, mind a fizikai térben könnyebbé vált, s a szemlélő könnyen arra a következtetésre juthatott, hogy minden rendben van. Az egymással szemben álló politikai-ideológiai táborokat elválasztó határok egyáltalán nem világosak. Hitek, sztereotípiák, negatív identitásélmények választják el egymástól a két csoportot, melyek tagjai ráadásul kölcsönösen azt gondolják magukról, hogy többségben vannak, s a másik csoport a kisebbség.

Az 1990-ben megnyílt és 2004-ben kitágult kivételes történeti előnyök hiteles megjelenítése, amire mindeddig alig került sor, segíthetne a helyzeten. Igaz, megoldani egy csapásra aligha tudná, mivel az elégedetlenség táplálta rossz közérzet gyökerei a messzi múltba nyúlnak vissza és új tápanyagokhoz jutnak a társadalom ma is fennálló reális zavarai révén.

2.1.1.4. A magyar identitástudat közelmúltja (1944–1990)

A magyar történet értelmezésének alapszínezetét és a magyarok önmagukról alkotott képét az ismétlődő kudarc határozta meg és befolyásolja mind a mai napig. A megrázkódtatások és sérelmek ebből a szempontból különösen a 20. század második felét jellemezték. Ennek súlyát az egykori szenvedő alanyokon kívül a leszármazottak is viselték és viselik, vagyis az emlékek megterhelik a ma együtt élő mintegy három nemzedéket. A nagyszülők vagy a szülők ellen elkövetett cselekedetek ugyanis az esetek nagy részében kihatottak az utódok életére is. A történeti élményanyag, amely ennek a három együtt élő generációnak volt a tapasztalata, illetve ebben áll családi hagyatékának jelentős része, alkotóelemévé vált a mai tudatnak.

Ennek figyelembevételével lehet felvetni először is azt a kérdést, hogy a magyar társadalom a megélt múlthoz képest mit várt a korszakhatárt jelentő rendszerváltástól, valamint azt, hogy elvárásaihoz viszonyítva miért és miben érzi magát csalódottnak vagy éppen manapság fenyegetettnek. Miben áll tehát a köztársaság tizenhat éves történetének politikai, társadalmi és eszmei, kulturális deficitje, amely sokak szeme elől elfedi a megélt nemzeti és egyéni sikereket?

A magyar társadalom a század derekán nagy sokkot szenvedett el a második világháborúval. A demográfiai veszteség, a trianoni Magyarországot véve alapul, 800-900 ezer fő körül mozgott. A polgári lakosság vesztesége 80-100 ezer között volt, 140-160 ezer fő halt hősi halált, mintegy 230-280 ezren nem éltek túl a hadifogságot, a trianoni Magyarországról körülbelül 400 ezer zsidót és 50 ezer cigányt hurcoltak el, akiknek a többsége nem élte meg a háború végét. Alig volt tehát olyan család, amely ne siratott volna egy vagy akár több halottat. Az elvesztett háborúért hozott áldozatokat semmi nem egyenlítette ki, se az ország gyarapodása, mivel a megelőző revíziós eredményeket a vereség megsemmisítette, se a hőssé avatás utólagos gesztusa. Ezúttal még a hősi halottak emlékét sem örökítették meg. Ez családok tömegeit érintette fájdalmasan, és sokan mind a mai napig érintve vannak e feledéstől és hálátlanságtól.

A további sérelmek három fő csoportra oszthatók:

1. politikai támadás a személyiségi jogok ellen,
2. támadás a tulajdon ellen
3. és az életkörülmények bizonytalansága.

2.1.1.5. Az alapvető emberi jogok

Az alapvető személyi szabadságjogok elleni durva támadássorozat már az 1938 és 1942 között hozott úgynevezett zsidótörvényekkel kezdetét vette, és a német megszállást követően kiterjedt. 1944. március 19-től kezdve a magyar társadalom két megszállást

élt meg. Egy viszonylag rövidet, ám szerfelett pusztítót és egy hosszút, amely következményeiben jóval mélyebbre hatolt. Ezekkel összefüggésben pedig – a különböző kisebb vagy nagyobb kiigazításokat, átrendezéseket nem számítva – megélt három teljes politikai, gazdasági és társadalmi rendszerváltást.

A megrendítő politikai és társadalmi változások is a német megszállással kezdődtek. Üldözöbe vették a politikai osztály egész német- és háborúellenes részét, bármelyik (mérsékelt konzervatív, legitimista, liberális, szociáldemokrata stb.) politikai csoportban foglalt is helyet. Az Eichmann-kommandó hazai segédlettel végrehajtotta a holokauszt náci mércével is legátfogóbbnak minősíthető műveletét, szétverve ezzel a gazdaság húzóágazatát jelentő társadalmi csoportot, amely a nagyüzemi ipari termelést, a kereskedést és a bankrendszert irányította. Ezzel együtt kimetszette a kulturális és tudományos életből a zsidó polgári elemet. A társadalmi pusztítást az 1944. október 16-án lábra álló náci kreatúra, a nyilas kormányzat még megtoldva mintegy befejezte a gazdasági és a politikai osztály szétverését.

Az üldözött csoportok tagjainak nagy része nem juthatott elégtételhez, mások pedig nemcsak elismerést nem kaptak korábbi németellenességük fejében, hanem hamarosan újra ellenséggé minősültek át. Kiszolgálók vagy egyenesen „fasiszták” lettek. 1945-ben elkezdődött a felelősök felkutatása és számon kérése. Noha a felgyülemlett harag ebben az országban alig idézett elő súlyos utcai atrocitásokat, sőt a legtöbb megszállt országhoz viszonyítva a bírósági eljárások mind számukat, mind az ítéletek súlyosságát tekintve viszonylag mérsékelt maradtak, mégis elkövettek justizmordokat, legitim ok nélkül börtönbe vagy internáló táborba zártak tízezreket. Széles társadalmi csoportokra nehezedett rá a gyanú és vele együtt a félelem. Ebbe a körbe nemcsak leventék, megbélyegzett alakulatokhoz behívott kiskatonák kerültek bele, hanem, ha mérsékeltebb következményekkel is, zaklatásoknak (igazolójelöléseknek, elbocsátásoknak) voltak kitéve széles tisztviselői és értelmiségi csoportok is. Emellett a szovjet katonai hatóságok tömegesen szállítottak hadifogságba civileket, kisebb számban nőket is, és a büntelen emberek egy része csak az 1960-as években térhetett vissza a családjához. Az 1945-ben kezdődő eljárások egy része az európai jogrendszernek és a korszellemnek megfelelően zajlott le, más részük azonban ugyanezzel a mércével mérve kételyeket támasztott, és egy további hányaduk bizonyosan alaptalan volt. Kiigazításokra csak a legutóbbi időkben került sor, ám a végiggondolatlan eseti rehabilitálások sem kellően megalapozottaknak, sem arányosaknak nem voltak tekinthetők. Ennek inkább az ellenkezője áll fenn, ami újabb zavarokat okoz a társadalom igazságérzetében.

A polgári demokratikus kísérlet idején, 1944 végétől 1947-ig más vonatkozásokban is történtek súlyos jogsértések, de azok totális eluralkodása a Rákosi-korszak mintegy hat évét jellemezte. A Moszkva által irányított rendszer felszámolta a pártokat, ami ezúttal már teljes egészében alaptalan ítékezéssel, illetve sokak emigrálásával járt együtt. Az eszmei, ideológiai homogenizálás érdekében az állam támadást indított az egyházak ellen (Mindszenty-, Grösz- és Ordass-per), ami nemcsak magukat az egyházakat mint szervezeteket érintette, hanem egyúttal megsértette a hívő emberek nagy tömegét is. A Rákosi-

klikk szovjet mintára hadat üzent a „belső ellenségnek”, az ügy árulóinak, kiterjesztve a kommunista vezetők egy része ellen indított konstruált pereket a rendszerhű hadvezetésre is. Nagy társadalmi csoportot érintett a mezőgazdasági szövetkezetek létrehozásának céljával elkezdett hadjárat a falu „vámszedői”, az úgynevezett kulákok ellen. Ennek célkeresztjébe nemcsak a legeredményesebb agrártermelők, hanem a viszonylag jól boldoguló gazdálkodók is belekerültek. A falvak életét elárasztotta a félelem légköre. A hatalom a korábbi elitesz csoportok még fel nem számolt maradékára a kitelepítés keretében rontott rá, és szigorú ellenőrzés alatt a Hortobágyra, alföldi falvakba vagy büntetőtelepekre szállított nem csupán volt birtokosokat, katonatiszteket, magasabb rangú tisztviselőket, hanem egész családjukat is kitelepítette.

A magyar társadalom valamennyi csoportját érintették az internálások. Azt el lehetett rendelni „feketézés”, „árurejtegetés” „árdrágítás” és más légből kapott vád alapján, valamint azért is, ha valaki külföldön élő rokonával, barátjával tartott kapcsolatot, vagy ha az egykori „munkásarisztokrácia” képviselőjeként „ásta alá” a munkamorált. Az utóbbiak között elsősorban a szociáldemokratákra és a szakszervezeti vezetőkre járt rá a rúd. Hírhedt táborok működtek Kistarcsán és Recsken. Mindennek kísérő tünete volt a „fekete autó frász”. Szinte senki nem tudhatta, hogy az illetékes szerv – szokás szerint hajnaltájt megjelenő – fekete gépkocsija mikor áll meg a ház előtt, amelyben lakik. Azt viszont szinte mindenki tudta, hogy ez ellen nem létezik semmilyen menlevél.

Megszűnt a személyes biztonság, megrendült minden jogi és erkölcsi norma.

A magyar társadalom fellélegzett, amikor Rákosi – Moszkva utasítására – kénytelen volt a fél lábát kihúzni a színről és a miniszterelnöki pozíciót Nagy Imrének átengedni. Nagy Imre is kommunista, sőt moszkovita volt, de a lakosság – megjelenése, beszéde és bejelentett szándékai alapján – azt érezte, hogy másmilyen kommunista, mint Rákosi és az addig uralkodó klikk tagjai. Nagy Imre igazolta a legfontosabb várakozásokat, de a remények gyorsan elhervadtak, amikor Moszkva 1955-ben a kemény dogmatikusok intrikáinak hatására eltávolította pozíciójából.

Leváltása újabb társadalmi traumát okozott, de a javulásként megélt tendencia megszakadása azt a történelemből jól ismert jelenséget váltotta ki, amelynek lényege, hogy egy társadalom gyakran erőteljesebben reagál az elért eredmények váratlan megvonására, mint a tartós szegénységre és elnyomottságra. Támad ugyanis alternatívája, és meggyőződik arról, hogy a dolgok másként is mehetnek, mint ahogyan éppen mennek. Bibó joggal írja, hogy „a várakozások megcsalatozása hallatlanul veszedelmes és kiszámíthatatlan következményekkel járó cselekedet”. Ehhez az alapérzülethez társult Hruscsov úgynevezett titkos beszéde, amely ahhoz a logikus következtetéshez vezetett, hogy ha a szovjet főtitkár megtámadhatja holtában a nagy idolt, Sztálint, úgy Magyarországon is támadást lehet indítani a Sztálin szellemében működő vezetés ellen.

1956 tavaszán beindult egy láncreakció. A kritikus attitűd először az ellenzéki értelmiség körében vált láthatóvá, mindenekelőtt a Petőfi Kör vitái során, ahonnan gyorsan áterjedt az egyetemek és a főiskolák világára, majd a hallgatók jóvoltából beszivárgott az üzemi munkások és a falusiak gondolkodásába is. A diákok zöme ugyanis akkoriban ezek-

ből a társadalmi körökből érkezett. A gondolkodók valamiféle reformideológiához álltak a legközelebb. Leginkább a rendszer működését akarták megjavítani, nem szóltak a szerkezet szétrobbantásáról.

A kanócot az egyetemisták gyújtották meg, az előzmények alapján azonban érthető módon a láng futótűzként terjedt szét az egész országban. Bár alkalmi, helyi szervezők mindenütt akadtak, a magyar forradalom központi irányítás, „forgatókönyv” és kidolgozott eszmerendszer nélkül a nép döntő többségének ügyévé vált, és így történhetett meg az, hogy napok alatt lebontotta a diktatúra egész építményét. 1956 egyszerre állt szemben két diktatúrával: a szovjet kolosszussal és az általa vezérelt hazai minidiktatúrával. A magyarok újra optimisták voltak, egyúttal azonban illúziókba ringatták magukat.

A bizakodás és az öröm néhány napját a keserű csalódás váltotta fel. Csalódás Hruscsovban, Kádár Jánosban, a Szabad Európa Rádióban, az ENSZ-ben és a nagyvilágban. A magyarok úgy érezték, hogy ismételten félrevezették, elárulták és pácban hagyták őket. Ráadásul el kellett szenvedniük a megtorlások időszakát, amely kivégzéseket, bebörtönzést, jogfosztást, állásvesztést, szilenciumot eredményezett.

Mindazonáltal egy idő múltán egyfajta belső „kiegyezés” történt. Ennek egyik magyarázata, hogy a kormány nem folytatott támadást az egész társadalom ellen, mint ahogy azt az elődje tette. A második, hogy javított az életkörülményeken. Végül, mintegy tudomásul véve, hogy a Nyugat nem kísérli meg az 1944–1945-ben körvonalazott, majd megszilárdult status quo megváltoztatását, a magyarok is belenyugodtak egy időre abba, hogy annak keretei között kell élniük. Mi több, 1963 után adódott néhány év, amikor úgy hitték, e keretek között akár jól és kényelmesen is lehet élni. Magyarország lett a „legvidámabb barakk” a „szocialista táborban”. A húzd meg, ereszd meg jegyében zajló politika játékaik elenére az ország és Kádár János nemzetközi presztízse egyre nőtt. Ez a folyamat éppen akkor érte el csúcspontját, amikor idehaza újból a súlyosbodó nehézségek váltak meghatározóvá. Az utóbbiak arra vallottak, hogy egy minden ízében centralizált, gazdasági téren tervutasításos rendszert kisebb-nagyobb engedmények, lazítások segítségével nem lehet versenyképesé, sőt igazán működésképesé sem tenni.

Jóllehet a Kádár-rendszer második szakaszában, vagyis 1963 után tömeges retorziókra nem került sor, a sérelemérzet – gyógyír híján – számos csoportban változatlanul fennmaradt, és új sérelmek is keletkeztek. Kárpótláshoz vagy elégtételhez a Rákosi idejében megbántott embereknek csak töredéke jutott. A rehabilitálás még a Nagy Imre-kormány idején kezdődött és 1956-ban a Rajk-temetéssel folytatódott, de nem terjedt túl a politikai és a katonai elit körein. Ezeket a kereteket a Kádár-rezsim sem lépte túl. Saját áldozatai nagy részének a kormány végül amnesztiát adott ugyan, a kegyelem azonban nem terjedt ki mindenkire, és főként nem azokra, akiket a legsúlyosabban büntetett: a kivégzett áldozatokra, illetve az emlékükre. A kultúr- és tudománypolitikában a politikai vezetés kettős játszmát játszott. Egyfelől megbecsülésben részesítették a lojális vagy annak vélt alkotókat és tudósokat, másfelől rigorózan igyekeztek elkülöníteni és marginalizálni mindazokat, akiket önálló gondolatviláguk okán veszélyesnek vélték a rendszer számára. A

kiközösítés egyaránt irányulhatott folyóiratokra, szerkesztőkre, egyes alkotókra vagy akár egész tudományos közösségekre.

2.1.1.6. Támadás a tulajdon ellen

A politikai kiszolgáltatottságot, amely a voluntarista rendszer lényegéből eredt, a tulajdon fogalmának és társadalmi érvényesülésének szétrombolása alapozta meg. Az emberek a történelem során többnyire abban a hiszemben éltek, hogy ami az övék, az törvényesen a birtokuk, és ha tulajdonlás címén fizetnek is adót, tehát áldoznak közcélokra, a tulajdonhoz való jogukat senki nem kérdőjelezheti meg. Főként nem sajátíthatja ki azt az állam anélkül, hogy a veszteségért ne kárpótolná a tulajdonost.

Ezt a felfogást és gyakorlatot részlegesen már 1942-ben és még inkább 1944-ben kikezdték a zsidó vagyonnal kapcsolatban, 1945 után pedig teljes mértékben félredobták. A földreform különbséget tett ugyan a térítésmentes elkobzás és a megváltásra jogosult birtokok között, ám a kártalanítás – magáért a földterületért, valamint a vele együtt elkönfiskált élő és holt értékekért – elmaradt. A tulajdonrombolás kiterjedt a magánkézben lévő lakóházakra és az öt szobából álló vagy annál nagyobb lakásokra is, majd apránként elárasztotta az egész üzleti világot, a bankszférát, az ipari üzemeket, a kereskedőházakat. A kisárutermelőn és a kiskereskedőn kívül gyakorlatilag senki nem úszta meg, sőt hamarosan a lábön maradtak többsége is jobbnak látta, ha lehúzza a redőnyt.

A radikális földreformot 1945-ben hajtották végre, olyan földviszonyokat teremtve, amelyek eleve akadályozták a piacra termelést. (Egy átlagos méretű földbirtok legfeljebb a család ellátását biztosította.) Alig örvendezték ki magukat a földhöz jutott gazdák, amikor a hatalom már arról beszélt, hogy a kisüzemi gazdaság nem biztosítja az ország – elsősorban a növekvő városi lakosság – ellátását, ezért támogatni kell a termelészövetkezeti mozgalmat. Ennek jegyében az újdonsült tulajdonosokat arra akarták kényszeríteni, hogy a ház és az udvar kivételével mondjanak le minden tulajdonuk birtoklásáról, és vigyék be azt a termelészövetkezetekbe. A folyamatot a Nagy Imre-kormány megzavarta, a stabilizálódott Kádár-rendszer azonban 1959 és 1961 között jelentős presszió segítségével maradéktalanul végrehajtotta.

Végeredményben egy olyan társadalom alakult ki a rendszer alkonyára, amelyben egy kisméretű házon vagy lakáson, valamint ingóságokon, továbbá az úgynevezett háztáji gazdaságon vagy kisvállalkozáson kívül senkinek nem volt és nem lehetett tulajdona. Az egykori tulajdon fejében pedig senki nem kapott semmit.

2.1.1.7. Az életkörülmények bizonytalansága

Mindez az életszínvonal hektikus hullámvázásával együtt zajlott le. Az 1945-ben jellemzővé vált nincstelenséget és az 1946 augusztusáig tartó fékevesztett inflációt átmeneti javulás követte, ám a társadalmi kiegyenlítés jegyében a rendszer fokozottan sújtotta az egész értelmiséget és a tisztviselői kart. A nehézipari fejlesztések eröltetése következtében a lakosság 1953-ra visszasüllyedt az éhezés közelébe. A reálbérek átlaga 1946-ban 50, 1948-ban pedig már 90 százalék volt az 1938-as jövedelmeknek, ám 1952-re ismét 66 százalékra esett vissza. A helyzet a Nagy Imre-kormány idején valamelyest javult, és 1956 után a

kormány – egy esetleges újabb népi vihartól félve – nagy erőfeszítéseket tett az életszínvonal folyamatos javítása érdekében, ami a belső „kiegyezés” fontos elemévé vált. Mindazonáltal a nemzeti jövedelem tervezett növelését csak ritkán sikerült elérni, miközben a fogyasztási árindex 1950 és 1990 között nyolcszorosára emelkedett, a reálbérek pedig viszonylag gyors növekedést követően az 1970-es években már stagnálni kezdtek, és 1980-tól kezdve lassan süllyedtek.

A gazdaság központi vezérlő elvévé a termelési mutatók rendszeres emelkedésének követelménye vált. A beruházások szinte kizárólag ezt a cél szolgálták, miközben a kormány nem költött az infrastruktúrára és alig valamit a technológiai, műszaki fejlesztésre. Így a hazai gazdaságtól nem is lehetett elvárni, hogy biztosítani tudja az életszínvonal folyamatos javítását. Az utóbbi követelmény az államadósság felhalmozásához vezetett, ám a felvett kölcsönök nem váltak dinamizáló erővé, hanem szétporlottak. Mindez végül általános gazdasági stagnáláshoz vezetett, és a már elért életszínvonalat sem tudták fenntartani.

2.1.1.8. A rendszerváltás közelében

A magyar társadalom az 1980-as évek második felében ismét csalódott és elégedetlen közösséggé vált. Egy, a közelmúltban lezárt kutatás szerint a vizsgált családok mintegy 77 százaléka szenvedett el olyan erkölcsi, politikai, illetve anyagi sérelmet, amely a család életvitelét megtörte és kihatással volt a leszármazottak élethelyzetére is. Ráadásul az állam gazdasági értelemben a csőd felé közeledett, s ez megteremtette a társadalmi alapot a rendszer felszámolásához, melyhez azonban további feltételeknek is teljesülniük kellett.

Ezek között az első helyen a magyarországi párthatalmat garantáló szovjet rendszer megroppanását lehet említeni, amely Mihail Gorbacsov pártfőtitkársága alatt következett be. Nagy jelentőségű volt továbbá a hazai ellenzék megszerveződése és az MSZMP-n belüli reformcsoport kialakulása és megerősödése. A folyamatot elősegítette az Egyesült Államok külpolitikája, különösen az emberi jogok tiszteletben tartásának hangsúlyozása, amely visszhangra lelt a magyar társadalomban. A végül a rendszer megszüntetéséhez vezető társadalmi mozgás voltaképpen az 1980-as évek első felében kezdődött el.

Megállapítható, hogy a rendszerváltástól a magyar társadalom nagy csoportjai várták a politikai sérelmek erkölcsi jóvátételét, az okozott anyagi, egzisztenciális károkért a kárpótlást, és a legjobban talán az életszínvonal fluktuálásának megszüntét és a folyamatos javulást.

2.1.2. A rendszerváltás és a remények

2.1.2.1. A politikai elégtétel és hiányosságai

A politikai reményeket a rendszerváltás beváltotta. A kételyek azt illetően, hogy a szereplők az átmenetet valóban eredményesen hajtották-e végre, csak valamivel később merültek fel. Az ország beilleszkedett a korabeli többpártrendszerű parlamentáris köztársaságok sorába, amivel a váltás folyamatában részt vevő szereplők valamennyien elégedettek voltak, az ország lakossága pedig láthatóan hitt nekik. Az államforma népköztársaság helyett köz-

társaság lett, ami önálló értéként, vívmányként jelent meg, és az alkotmányt is gyorsan modernizálták. A rendszerváltást nagymértékben megkönnyítette, hogy azonnal felbukkant az előző néhány év alatt kialakult, differenciált pártstruktúra, úgyhogy mire meg lehetett tartani az első választásokat, az induló erőközpontok készen álltak.

A vértelen, viszonylag csendesen kialakult megoldások érettségre vallottak, a politikai szférában azonban mégis számítani lehetett rejtett hiányosságok következményeire. A színre lépő ellenzéki pártoknak nem volt sem tartós múltjuk, sem politikai gyakorlatuk. Az utódpártnak, az MSZP-nek a múlt csak teherként jelentett, miközben nem volt és nem is lehetett demokratikus politikai tapasztalata. Idő híján a politikai áramlatok vezetői elméletileg sem tudtak igazán tájékozódni, és mivel az eltelt mintegy negyven év alatt saját gyökereik jórészt elporladtak, így improvizálniuk kellett. Az ellenzékként fellépő pártok általában a távolabbi múltba nyúltak vissza elvekért.

Az SZDSZ politikusai szilárdan kiálltak az eredeti liberális társadalomfilozófiai elvek mellett, amelyek sorában kitüntetett helyen jelentek meg az individuális emberi jogok: a személyi, a gyülekezési, a szólás- és a sajtószabadság. Ezzel szemben homályban maradt, hogy vajon a liberális gazdaságpolitikai elméletek melyikét fogadják el – a klasszikus, a John Keynes által kidolgozott neoliberais, vagy az ugyancsak neoliberaisnak nevezett, de egyelőre kizárólag konzervatívok által követett Friedrich Hayek-féle elméletet. A tiszta liberális gazdaságpolitikának mindenestre akadályát képezte, hogy a magyar gazdaság átszervezése és tőkés alapokra állítása úgyszólván elképzelhetetlen volt az állam jelentős szerepvállalása nélkül. Mindenekelőtt a reprivatizálás jelentett az új hatalom számára megkerülhetetlen feladatot.

A Fialat Demokraták Szövetsége nagyjából a liberális párt nyomvonalait követte, de annál korösszetételéből adódóan radikálisabb volt. A kommunista rendszer eltakarításának, a korábbi intézmények megszüntetésének, a volt MSZMP-vagyon felszámolásának és átadásának követelményét illetően az SZDSZ és a Fidesz járt az élen.

Az újjáalakult Független Kisgazdapárt vezetői közül többen a negyvenöt évvel korábban lebonyolított földreform emlékeiből táplálkoztak, és azt gondolták, hogy a magyar mezőgazdaságot egészséges pályára lehet terelni, ha helyreállítják az 1947-es földbirtokviszonyokat. Mások azonban – közöttük elsősorban a rendszerváltás utáni első miniszterelnök, az MDF vezető személyisége, Antall József – tisztában voltak vele, hogy az időtényező hatása miatt egy ilyen rekonstrukció kivihetetlen, emiatt a kárpótlásban kezdték keresni a megoldást. Mindazonáltal a magyar társadalom kárt szenvedett amiatt, hogy a kisgazdapártban nem jelent meg olyan áramlat, amely számításba tudta volna venni a megelőző évtizedek során az agrárszférában Európa legtöbb országában végbement változásokat és újításokat. E hiány vélhetően egyik oka volt annak is, hogy maga a kisgazdapárt nem mutatkozott életképesnek, jöllehet jelentős feladatot oldhatott volna meg.

A Magyar Demokrata Fórum, amely eleve gyűjtőpártként indult és heterogén gondolkodásmódokat próbált közös nevezőre hozni, már ebből az okból sem rendelkezhetett koherens elméleti alapokkal. Haláláig mindazonáltal elsősorban Antall József politikai meggyőződése határozta meg a párt elméleti arculatát. E meggyőződést leginkább mérsé-

kelt, liberális elemeket is felmutató konzervativizmusként lehet meghatározni. Úgy tűnt, Antall ideálja a modernizált, társadalmilag széles alapokra számító, tehát demokratikus irányba fejlődő, egyúttal pedig a magyar konzervatív hagyományokra építő politizálás volt. Az MDF vezető politikusai olyan elemeket és szimbólumokat hívtak elő a magyar múltból, amelyek főként egy ilyesfajta politikát támasztottak alá.

A klasszikus és a politikai életben hatékonynak mutakozó brit konzervatív párt útját Antall, ha ismerte, akkor sem követhette, mivel a megoldandó hazai kérdésekre a Margaret Thatcher által követett politika alapján nem adódott válasz. A korábbi konzervatív pártok helyét a második világháború után többnyire elfoglaló kereszténydemokrata, illetve néppártok programjából, illetve az általuk elfogadott értékek tárházából lehetett méríteni. Úgy tűnik, a miniszterelnök ezt meg is tette, gyakorlatilag azonban az ennek szellemében meghirdetett átalakításokat, reformokat a szociális ellátórendszer, valamint az egészségügy terén nem tudta végrehajtani. A koherens program hiánya hozzájárult ahhoz, hogy a párton belül megjelenessen egy nacionalista-antiszemita áramlat is, amelytől a párt zöme mindenesetre elhatárolódott, majd meg is vált tőle. A politikai palettán így megjelent már a Csurka István vezette radikális jobboldal is, 1993-ban lábra állítva a Magyar Igazság és Élet Pártját, amely mögött egy ideje már gyülekeztek a rendbontás erői is.

Az MDF végeredményben nem volt képes sem klasszikus konzervatívként, sem modern néppártként stabilizálni magát, és így a benne felhalmozódó heterogén erők szét húzó tendenciájának az áldozatává vált. A mérsékelt konzervatív magra redukálódott jelenlegi MDF egyszerre képviseli a kontinuitást az Antall-féle örökséggel, valamint az újítást a közelmúltban kialakult európai konzervatív normák szellemében.

A Kereszténydemokrata Néppárt bizonyos értelemben konkurenciaként lépett fel az MDF-fel szemben, hiszen szintén konzervatív erőként jelent meg. Mégsem vált igazán azzá, többek között azért nem, mert vezetőinek még kevésbé sikerült a második világháború utáni európai kereszténydemokráciáéhoz hasonló modern programot kialakítaniuk. Úgy tűnik, hogy e körben a Vatikán megszólalásait és az európai kereszténydemokrata, illetve néppártok politikáját csak kevesen ismerték. A KDNP vélhetően szenvedett attól is, hogy Magyarországon a háborút megelőzően a keresztényszocialista áramlat ugyan viszonylag erős volt, de kereszténydemokrata irányról csak néhány személy esetében lehetett beszélni.

Ami az MSZP-t illeti, energiáját nagyrészt az kötötte le, hogy kibújjon az elődpárt, az MSZMP burkából és kivonja magát az árnyékából. Az elődpárt felbomlott ugyan, ám a megalakult új pártban a meghatározó erők már képtelenek voltak kialakítani akár a múlt-hoz való viszonyukat, akár a jövőre vonatkozó, a frakciókat összekötő pozitív programjukat. A jelek szerint ők sem igen tudták, mi történt 1950 óta a szocialista/szociáldemokrata táborok szellemi vidékén. Csupán a legalapvetőbb kérdésekben alakult ki közöttük egyetértés: a belpolitikában a demokratikus elvek elfogadására, a külpolitikában pedig a nyugati orientáció elsődlegességére nézve. A párt azonban messze volt attól, hogy körvonalazni tudja saját elképzeléseit a magyar jövőről. A szellemi munkát és az önmeghatározást gátol-

ta az is, hogy a párt egyes irányítói, illetve egyes vezető csoportjai a szó anyagi és hatalmi értelmében egyaránt a túlélésért, illetve új pozíciókért küzdöttek.

A bénító múlt és a külső információszerzés akadályozottsága mellett volt egy ezeknél vélhetően súlyosabb probléma is, amellyel az új politikai elitnek meg kellett küzdenie, nevezetesen az, hogy eltorzított társadalommal és gazdasággal állt szemben. Ez a társadalom mit sem tudott a demokráciáról, és nem volt tapasztalata az egzisztenciális küzdelem játékszabályairól sem. A „szocializmust építő” gazdaság olyan elemeket hagyott maga után, amelyek nagy része használhatatlannak bizonyult. Ugyanakkor a sokat szenvedett emberek tömege elégtételre várt, és a változáshoz, mint említettük, nagy reményeket fűzött.

Az európai történelemben soha egyetlen politikai csoport vagy osztály sem állt szemben ahhoz hasonló feladattal, hogy egy ilyesfajta csódtömeget élő, mozgékony, eredményes társadalmi egység kialakításához segítsen hozzá. Ha a magyar politikai vezetők tudták volna mindazt, amit a több évtizedes elzártság miatt nem tudhattak a nyugati politikai áramlatok időközben megtett útjáról, vélhetően ezeket az ismereteket is csak nagyon korlátozottan használhatták volna fel. A tét ugyanis gyökeresen másban állt, mint a folyamatos fejlődést maguk mögött tudó országokban.

Már a kezdet kezdetén látni lehetett, hogy a politikai mező két, elég jól elhatárolható részre kezd szakadni. Bár a liberálisok és a szocialisták egyelőre farkasszemet néztek egymással, közös vonásuk volt, hogy amikor az ország jövőjét akarták meghatározni, elsősorban a nyugati intézményekhez való csatlakozást tartották szem előtt. Ez azt is jelentette, hogy előtérbe helyezték az alkalmazkodást megalapozó modernizálást, még ha nem is nagyon tudták, hogy ehhez milyen út vezethet el. Az MDF, a KDNP és a Kisgazdapárt ugyan szintén a nyugati integráció mellett foglalt állást, de erőteljesebben kívánt építeni a konzervatív nemzeti hagyományokra, értékekre, illetve a valláserkölcsi elvekre. Az egyik oldalon Kossuth lett a referenciapont, a másikon a Szent Korona (lásd a címervitát).

A politikai fordulat mindenesetre kielégítette mindazok vágyát, akik politikai és személyi szabadságot, parlamentáris demokráciát, alkotmányosságot, szabad választásokat, ennek megfelelő kormányzást, jogbiztonságot kívántak, valamint a Nyugat felé való nyitást. Ez a váltás nagy pozitívuma volt. Hamar érzékeltetni lehetett azonban a politikai irányokban mutatkozó homályos foltok és bizonytalanságok kedvezőtlen hatását, amit a lakosság különböző rétegei nyugtalansággal fogadtak. A koncepciók mélyebb és az állampolgárok számára érthető megfogalmazásának elmaradása kétségtelenül a rendszerváltás hiányoldalán jelent meg.

2.1.2.2. A békés rendszerváltás ára

Nem sokkal a nagy fordulatot követően kemény bírálatok hangzottak el arra nézve, hogy a Kádár-korszak maradványaitól több vonatkozásban, elsősorban a személyi folytonosságot illetően nem sikerült megszabadulni, illetve hogy a megelőző rezsim idején bűnöket elkövetők ellen a demokrácia nem lépett fel. Mind többen akadtak, akik a békés megoldást, a felelősségre vonás elmaradását egyáltalán nem éretnék, hanem mulasztásnak tekintették. Ezzel kapcsolatban hangzott el Antall József sokat idézett mondata, amely szerint eh-

hez forradalmat kellett volna kirobbantani („Tetszettek volna forradalmat csinálni!”). Azt azonban senki sem tudta volna megmondani, hogy az MSZMP megszűnését követően a forradalmat ki és mi ellen kellett vagy lehetett volna kirobbantani. Az új párt, az MSZP elfogadta az ellenzék minden lényeges követelését, ami egyet jelentett azzal, hogy majdnem önként félrevonult a politika színpadáról, amelyet addig egymaga uralt. Egy ilyen önmegadó hatalom ellen nem kellett forradalmat gerjeszteni.

Ez a megoldás viszont óhatatlanul magában rejtett ellentmondásos tényezőket is. Az ügynöklistákat például nem hozták nyilvánosságra, és így sem számonkérésre, sem erkölcsi tisztulásra nem került sor. A téma hosszú ideig tápot adott a vitáknak, amelyek során a teljes nyilvánosságot többen annak jóhiszemű feltevésével követelték, hogy ez megnyugvást jelentene minden egykori üldözött mellett a „megfigyelt”, ellenőrzött társadalmi rétegeknek is. A kérdésnek elsősorban etikai jelentősége volt és van, ám ez többnyire háttérbe szorult a társadalmi nyugalom megőrzésére irányuló, ugyancsak legitim szándék miatt. Az érintettség megállapíthatósága is vitatottá vált szinte mindegyik politikai pártban és annak környezetében. Ráadásul az ügynöklisták nyilvánosságra hozatalát az etikai elveket leginkább képviselni hivatott, de ugyancsak erősen érintett egyházak sem kívánták. Mindenesetre az ügynöklisták feltárásának elmaradása jó ideig a rendszerváltás hiánylistáját gyarapította. Amikor viszont egyes ügynöklisták mégis napvilágot láttak, a társadalmi érdeklődés meglehetősen szerény maradt irántuk.

A magyar rendszerváltásnak nem volt szimbolikus cezúraeseménye, amely közös tömegélményként rögzülhetett volna a kollektív emlékezetben, s ezért nemzeti hagyománnyá, újabb március 15-ikévé vagy október 23-ikává alakulhatott volna. Talán irigyelhetjük is emiatt a berlini fal lebontását, a temesvári–bukaresti eseményeket vagy akár a moszkvai puccs következményeit. Az a tény, hogy az ideiglenes köztársasági elnök a Parlament ablakából kihirdette a köztársaság megszületését, nem visszhangzott az országban. „Nem szóltak a harangok”, és ezért bizonyos értelemben észrevétlenül zajlott le a rendszerváltás.

Ennek ellenére a politikában megtapasztalt gyors változásokból, valamint a megszálló hadsereg kivonulásából illúziók által terhelt és megalapozatlan várakozásokkal övezett részleges társadalmi eufória alakult ki. Annak idején például sokan úgy gondolták, hogy Európa majd hálás lesz a „védőbástyáért”, új Marshall-segély készül, gyorsan beköszönt a turistautakon megtapasztalt nyugati fogyasztási minta, orvosolják a nemzeti és egyéb sérelmeket. Ám ezek az illúziók gyorsan eltűntek, s helyükre csalódások, újabb tömeges kudarcélmények telepedtek. Lassan kezdett újratermelődni a „rosszkedvű ország” tünetegyüttese. Újfajta tapasztalatok halmozódtak fel.

Az alkotmányos és polgárjogi vívmányok, valamint a nemzeti függetlenség helyreállítása, a határokon túlra szakadt nemzettársak ügyének nyílt tárgyalhatósága eltérő módon és mértékben érintette a társadalom különböző csoportjait. Más és más volt számukra a szabadság és a létbiztonság értéke. Az értelmiség más módon élhetett a szabadságelőnyökkel, mint a falusi és városi kistermelők, a munkások vagy a munkanélküliek.

Emellett az ország vonatkoztatási kerete is gyökeresen megváltozott. A „legvidámbabb barakk” csekély vigasza adhatott némi önérzetet és fölénytudatot a szomszédokkal szemben, beleértve Moszkvát is (az oroszok is hozzánk jártak „Nyugatra”). A fordulat után Európa hátsó udvara lettünk, olykor a szó szoros értelmében szeméttlerakó hely. A határon túli magyarság sorsát érintő remények nagy része sem valósult meg, be kellett rendezkedni a türelmes, időigényes, európai távlatú megoldásokra. Részben erre adott reakcióként erősödtek fel a Trianon revízióját, a történelmi Magyarországot (a „hatvannégy vármegyét”) vizionáló, régi gyökerű hiedelmek.

2.1.2.3. Társadalomszerkezeti problémák

A magyar társadalom – a szovjet befolyási övezetből kiszakadó többi országéhoz hasonlóan – a rendszerváltást megelőző mintegy negyvenöt év alatt végletesen eltorzult. Mind horizontális, mind vertikális értelemben volt ugyan egyfajta rétegzettsége, de az nem felelt meg sem a nyugati társadalmi formáknak, sem a politikai szférában lezajlott gyökeres változásnak. Ezeket a hiányokat a köztársaság azóta sem tudta leküzdeni, és ez tizenhat év alatt vélhetően nem is lehetséges. A parlamentáris demokrácia meghatározó eleme a tőkés elveken nyugvó gazdaság és az azt működtető polgárság, a tőketulajdonostól a menedzseren, a technikai irányítón át addig az értelmiségi rétegig, amely a polgári demokrácia elveit képviseli és jeleníti meg. A magyar társadalom amúgy is fejletlen polgári rétegeit – a városiakat és a falusiakat egyaránt – 1944-től kezdve szisztematikusan felszámolták. 1956-ban az akkor nagy szerepet játszó értelmiségi csoport nem polgári demokratikus, hanem a „létező” szocializmus reformjára irányuló elveket fogalmazott meg, de azt a csoportot is szétverték. A túlélő, illetve újratermelődő, elvileg ekkor már polgárként gondolkodó értelmiség a Kádár-korszak vége felé megosztott volt. Egy része ellenzéki pozícióban lépett fel, más része azonban visszavonult a szakmába, az alkotáshoz. A Kádár-rendszer agóniája idején működésbe lépett egy bátor kisebbség, ám a kötelékek még akkor is elég szorosak voltak ahhoz, hogy megakadályozzák hangjának eljutását a szélesebb közvéleményhez.

Polgári demokráciát kezdett tehát kiépíteni a magyar társadalom tőkés gazdaság és polgárság nélkül. Ez teszi érthetővé, hogy a fordulat kezdetén a vezető pozíciókban szinte mindenütt értelmiségieket lehetett találni. 1848-ban, polgárság nem lévén, a középbirtokosság vívta a polgári forradalmat. Ezúttal a polgári demokratikus fordulatot – ugyancsak polgárság hiányában – lényegében véve az értelmiség vitte keresztül. Ezen nem változtat az, hogy az élharcosok mögött mindkét esetben széles társadalmi rétegek csoportosultak. Mindenesetre kezdetét vette a társadalom rohamos átszerkesztődése, jelentős rétegek süllyedni, mások emelkedni kezdtek. Megindult a társadalom polarizálódása.

A rendszerváltók egy része azt is szerette volna elérni, hogy a politikai építménynek legyen parasztpolgári, azaz kisközgazda bázisa is. Erre a rétegre kívánt támaszkodni a kisközgazdapárt. Az országban azonban ekkor már és még sem kis-, sem nagygazda nem volt. Az egykori falusi lakosság nagy részét elnyelte a város (a bányászat, az ipar, a kereskedelem, a szolgáltatás), más részét pedig a termelősövetkezet. 1990-ben a mező- és erdőgazdaságokban dolgozók száma nem sokkal haladta meg a kereső lakosság 10 százalékát, miközben

az ipari dolgozóké megközelítette a 40 százalékot, az egyéb ágazatokban (kereskedelem, szolgáltatás) foglalkoztatottaké pedig 45 százalék fölé emelkedett. A termelészövetkezetekben a piaci gazdálkodás követelményeit a benne részt vevők legfeljebb töredéke kezdte egyáltalán felfogni, és ezek megtanulását a háztáji gazdaságok is csak csekély mértékben mozdították elő. Az elszármazottak a termelészövetkezetbe bevitt földre már nem tartottak igényt, aki pedig igényt tartott volna rá, az többnyire idős volt és nem rendelkezett sem tőkével, sem eszközökkel. Maradtak a kárpótlási jegyek, amelyek azonban a magyar falu problémáját nem oldhatták meg.

Mindenesetre elkezdődött a társadalom gyors átszerkesztődése, egyes csoportok létbizonytalanságba kerültek, mások hirtelen felemelkedtek, és ez politikai polarizálódással is együtt járt. Egyelőre senkinek nincs tudása arról, hogy az átalakulási, újrarendeződési és egyúttal modernizáló folyamat mennyi időt követel meg, de azt bizvást le lehet szögezni, hogy sem nálunk, sem a többi rendszerváltó országban nem fejeződött be.

Ez a jelenségcsoport olyan deficitet képzett, amelyet a rendszerváltás nem számolhatott fel. Más kérdés, hogy az eltelt idő alatt az átstrukturálódást a politikai hatalom, illetve más, abban szerepet játszó erők mennyire segítették elő. Vélelmezni lehet, hogy a hazai tőkeerő és vele együtt a polgári erő megszilárdítása, fejlesztése érdekében vajmi kevés történt.

2.1.2.4. Kárpótlás és privatizálás

A tőkésedés beindítását szolgálta az egykori, 1947-es kis földtulajdonosok kárpótlása, valamint az állami tulajdon „eladása”. A kárpótlási jegyek forgalmazása azonban csak ritkán vezetett oda, hogy a kárpótoltak eredményes gazdálkodásba kezdhettek volna (elidegenedés, elöregedés, tőke- és eszközhiány miatt), vagy hogy beforgatták volna annak értékét egy új, hasznos vállalkozásba. Felvásárlások és árverések mentén, szerteágazó kapcsolatrendszerek felhasználásával új, viszonylag erős birtokos réteg keletkezett, míg a kistermelők tömegei gazdasági szempontból vergődésre lettek ítélve.

A tőkés gazdaság alapelemeinek kialakítását jelentette a magántulajdon helyreállítása és az állami vagyon magánosítása. A folyamat durva tülekedés keretében ment végbe, amelyben a régi és az új kapcsolatrendszereknek egyaránt nagy szerep jutott a vetélkedők pozicionálásában. Az állami tulajdon privatizálását az egykori MSZMP körébe tartozók közül elsősorban az élelmes fiatal és középkorú garnitúra használta ki, míg mások, részben a korábbi ellenzékhez tartozók, részben frissen átállók az aktuális hatalom, az Antall-kormány hivatalaival szőtt kapcsolataikra támaszkodtak. A „vad privatizációt” a lakosság milliói úgy élték át, hogy sem új lehetőségekhez nem jutottak, sem korábbi veszteségeikért nem kaptak valódi kárpótlást. Az utóbbiak köréhez tartoztak az államosított vállalatok, elkobzott házak tulajdonosai, mivel a jóvátétel e körre való kiterjesztése az amúgy is rogyadozó államháztartás számára már elviselhetetlen összegeket követelt volna meg.

2.1.2.5. A sérelmek orvoslásának hiányosságai

A Kádár-rendszer politikai gyakorlata 1990 után minden tekintetben megszűnt. A jogállam kiépült, politikai üldöztetést többé senki sem szenvedett el. Hiányként mutatkozott azon-

ban, hogy a politika által korábban okozott politikai és lelki sérelmekért nemcsak az anyagi, de az erkölcsi kárpótlás is kiegyenlítettlen és eseti maradt. A zsidók és a cigányok kárpótlása jórészt jelképes volt. A zsidó és roma holokauszt gyakori emlegetése – amely egyébként sokszor nem volt több szónoki fordulathoz – azokból, akik saját sanyarúságuk tényét nem hallják elismerni a rétorok által, elégedetlenséget vált ki, és ezt könnyű átvinni magukra a zsidókra és a cigányokra. A szaporodó antiszemita jelenségek és az egyre erősödő romaellenesség viszont zavarja a lakosság két érintett elemét, és különösen a romák esetében gátolja a kapcsolat kialakítását a nem roma társadalommal.

A kivégzettekért többször is megkondították a harangot az újratemetések alkalmából, de az internáltak, bebörtönzöttek, kitelepítettek sokasága jó szóban sem igen részesült. A recski kényszermunkások és az ötvenhatosok alkottak kivételt, de a politikai sérelmet elszenvedett emberek létszáma az övék sokszorosa volt. Nem nehéz ebből arra a következtetésre jutni, hogy megint csak előnyt élveztek mindazok, akik jól tudtak „lobbizni”, míg a szegény, átlagos állampolgárral senki sem törődött.

A rendszerváltás tehát nem járt együtt hiteles, társadalmi visszhangot kiváltó és katarzissal járó megkövetési aktussal. Sem a fizikai és anyagi sérelmet szenvedők százezrei, sem a megtört életpályák áldozatai vagy a szorongatott egyházak hívei nem kaptak méltó engesztelő szavakat. Az érintettek fájdalmas hiányérzete máig eleven. A korábbi meghatározó politikusok – Rákosi Mátyás, Kádár János – meghaltak, a reformpártiak nehézségek nélkül túléltek a rendszerváltozást, mások az utolsó pillanatban (vagy az után) a demokrácia javára konvertáltak, megint mások pedig, akik felelősök voltak a megfigyelésért, az üldözésért, a cenzúráért, besúgói hálózatukkal együtt eltűntek vagy új szerepben és keretben tűntek fel, hallani sem akarva semminemű folytonosságról.

A békés rendszerváltás „árához” sorolható, hogy a korábbi rendszer vezetőinek és kádereinek tekintélyes része vagy kétségtelen helyzeti előnnyel indult a nyitottá vált gazdasági és politikai versengésben, vagy előbb-utóbb – mint sokan mondták – „átmentette magát”. A helyzeti előny egyaránt érintette a hazai és nemzetközi kapcsolathálókat, az igazgatási-szervezési tapasztalatokat, az információs többletet és egyes esetekben a birtokolt pozíciókat. Noha ezt ellensúlyozta, hogy a hatalomra került jobboldalnak módja volt saját kádereit előnyökhöz juttatni, és ezt meg is tette, e tény mégis hosszan elhúzódó hatást eredményezett, és mindvégig irritálta a jobboldalt. A rendszerváltás logikája gyakran szembe került az igazságérzettel vagy azzal az általánosnak tekinthető jelenséggel, hogy az új vezető csoport nem minden katonája jut a korábinál lényegesen előnyösebb helyzetbe, és ezt messzemenően kifogásolja. Ez a jobboldalon mindmáig újra és újra indulatokat gerjeszt, és fel-feléleszti a rendszerváltás revíziójának és korrekciójának gondolatát, szereplőinek újraértékelési óhaját.

A vázolt körülménnyel is magyarázható a radikális jobboldal „új rendszerváltást” követelő jelszava, s a politikai közbeszédben időről időre visszatérő „komcsizás”. A rendszerváltás befejezetlenségének, elmaradt tennivalóinak emlegetése mindig felerősödik, valahányszor a demokratikus választások a bal- és a liberális oldal győzelmét hozzák.

Megjegyzendő viszont, hogy a nagy váltás megismétlésének, a hibák „kijavításának” a követelése nem magyar sajátosság. Jól mutatják ezt a többi volt szocialista országban lezajlott, illetve jelenleg is zajló események. A „második forradalom” vagy az „igaz eszmék helyreállításának” a jelszava egyébként szinte minden forradalmat és gyökeres átalakulást követően megjelent az európai történelemben, mivel soha egyik sem elégitette ki valamennyi hívének – gyakran a hívek nagy többségének – az elvárásait. Mi több, a forradalom (vagy amit annak neveztek) gyakran felfalta saját gyermekeit.

Mindez együtt zajlott le az életszínvonal hektikus hullámválásával.

2.1.2.6. Az életszínvonal kiszámíthatatlansága

Az életszínvonal nemcsak a rendszerváltást megelőző négy évtizedben, hanem az azt követő időszakban is hektikus változásokat szenvedett el. A váltást követően régen nem látott zuhanás, reálbércsökkenés és munkanélküliség következett be. Amikor pedig a kormány 1990 október végén 60 százalékkal megemelte a benzin árát, kitört a taxisblokád, amely hamarosan társadalmi elégedetlenségi mozgalomhoz vezetett. A dühkitörés, amelyet a rendőrség sem akart kezelni, azt idézte elő, hogy az Antall-kormány a továbbiakban nagyon óvatossá vált azokkal az általa szükségesnek tartott reformokkal kapcsolatban, amelyek érzékenyen érinthették volna a társadalom széles rétegeit.

Az Antall-kormánynek esélye sem volt a trend megfordítására, mivel kormányzása alatt a GDP – 1990-et 100-nak véve – 84,6 százalékra esett vissza, miközben az államadósság egyharmaddal nőtt. Az aktív keresők száma körülbelül egy millióval csökkent és félmillió köré emelkedett a nyilvántartott munkanélküliek száma. A kialakult helyzet végső következménye pénzügyi szempontból abban állt, hogy megismétlődött, illetve folytatódott az állam eladósodása.

Amikor a Horn-kormány hozzálátott az elkerülhetetlen korrekcióhoz, újabb életszínvonal-csökkenés következett be. A Bokros-csomag szűkítette a keresletet, radikálisan, majd folyamatosan leértékelte a forintot, gyorsította a privatizációt és lenyomta a béreket. A reálbér 1995–1996-ban mintegy 20 százalékkal zuhant (más számítások szerint 17 százalékkal). A gazdaság tartósan növekvő pályára állítása azonban – a társadalom óriási áldozatai ellenére – sem ekkor, sem később nem sikerült, elsősorban azért, mert elmaradtak az ehhez szükséges strukturális reformok.

Az életszínvonal 2001-től kezdve ismét emelkedett, 2003-ig mintegy 30 (más számítás szerint 40) százalékkal) nőtt. Ezzel szemben tovább folytatódott a káros pénzügyi tendencia, és ennek következményeként az egész hullámválás, amely már évtizedek óta gyötri a magyar társadalmat, 2006–2007-ben ismét életszínvonal-csökkenő tendenciában folytatódik. Ez magától értetődően ellentétes azokkal a várakozásokkal, amelyek a lakosságban a rendszerváltás idején megfogalmazódtak.

A léthelyzet és a kilátások bizonytalansága, amely a rendszerváltást követő évek során mindvégig megfigyelhető volt, abban az alapvető hibában gyökerezik, hogy az egymást követő kormányok egyike sem tudott, illetve nem mert belefogni olyan átalakításokba, amelyek révén a gazdaság és a társadalom egész mozgása elszakadhatott volna a Kádár-

rendszer ama paternalista szemléleti és vezérlési módjától, amely egyébként éppen az egyik alapvető oka volt a Kádár-rendszer bukásának.

Az egyes kormányok tevékenysége között elsősorban annyiban lehet különbséget tenni, hogy a felelősség az idő múlásával arányosan nőtt, mert minél több idő telt el, a halogatás annál több kárt okozott, következésképpen a kiigazítások is annál nagyobb áldozatokat követeltek, illetve követelnek meg. A négyéves ciklusok politikai logikájának azonban a pártok egyre kevésbé tudtak ellenállni, ami oda vezetett, hogy az államháztartási deficit és az államadósság az Orbán-kormány utolsó és a Medgyessy-kormány első évében jelentősen megnövekedett, és erre az első Gyurcsány-kormány valamennyit még rárakott. A csódtömeget a második Gyurcsány-kormány mintegy önmagától örökölte meg, és mivel vállalkozott az átalakítások beindítására, egyúttal újabb rétegeket sértett meg, olyanokat, amelyek a megszorítások, illetve a reformok áldozatainak vélték/vélik magukat.

2006-ban a társadalom jelentős része – egyes felmérések szerint a többsége, mások szerint mintegy 40 százaléka – a rendszerváltás vesztesének tekintette magát, jobb esetben stagnálónak érezte életszínvonalát. Közéjük tartoznak mindazok, akik tulajdont és vagyont vesztek, anélkül, hogy ezért érdemi kárpótlást kaptak volna, továbbá akik elvesztették öröknek hitt munkahelyüket, majd azt követően tartósan munkanélküliek, esetleg hajléktalanok lettek. Sokan elismerik ugyan, hogy jobb körülmények között élnek, mint 1990-ben, de a nagyobb terhek és a jövő bizonytalansága miatt mégis vesztesnek érzik magukat. Mások túlságosan sokat vártak, és ehhez képest kaptak kevesebbet, megint mások a nyugati életszínvonalat reklamálják, vagy csak azért elégedetlenek, mert egyesek – felfogásuk szerint érdemtelenül vagy egyenesen bűnös módon – a változás nyertesei lettek. Az elégedetlenek nagy csoportjához társulnak olyanok is, akik egyelőre inkább csak rettegnek az egzisztenciális bizonytalanságtól, a jövőtől, továbbá olyanok, akik illetéktelen beavatkozásnak tekintenek minden változtatást, és végül olyanok is, akik megszokott privilegizált helyzetüket féltik. Ez a közérzet visszahat a demokrácia megítélésére és rongálja azt a pozitív érzést, amely a rendszerváltáskor a politikai szabadság, a demokrácia megteremtéséhez fűződött.

A zavart fokozza, hogy a társadalom tekintélyes része nehezményezi a Kádár-korszak szociális védelmi rendszerének, az iskolai előmenetel biztonságának, a termelőszövetkezeteknek stb. a lebontását. Mi több, haragszik ezért, és azért is, mert véleménye szerint a szólás szabadsága rájuk, a mély szegénységből akkoriban kievickélő rétegekre nem terjed ki. Érthető hát, hogy nosztalgiái támadnak – nem, mint olykor hiszik, a Kádár-rendszer politikai rezsimje és szabadsághiánya iránt, hanem a szerény létbiztonság, a kiszámíthatóság, a gyerekek jövőjének tervezhetősége, a kirívó fogyasztási és egyéb különbségek okán. A létbiztonság és ennek keretében a legalább két nemzedékre – a szülők és gyerekeik generációjára – elővételezhető és kiszámítható jövő elemi erejű igény.

Demokratikus keretek között kapitalizmust és polgári társadalmat kezdett az ország kiépíteni polgárság és polgári vezetés nélkül. A rendszerváltás az egész társadalom és a gazdaság alapvető átszerkesztődését, átszerkesztését jelentette. Ezt egy jóhiszemű, tiszteltre méltó elvek alapján álló értelmiségi-politikai elit kezdeményezte, amely azonban a

kornak megfelelő vezéreszmék birtoklásának hiánya mellett a gyakorlati gazdasági, pénzügyi és közigazgatási tapasztalatoknak is híján volt.

A társadalom átszerkesztődése elkerülhetetlen zavarokkal és fájdalmakkal jár. Egyesek kiemelkednek, mások lesüllyednek. Ma a felső csoport nyolcszor olyan jól él, mint az alsó. Európai összehasonlításban ez akár viszonylag elviselhető helyzetnek is felfogható lenne, ha nem társulna hozzá az esélyek kiegyenlítésének reménytelensége.

2.1.2.7. Magára hagyott ifjúság

A gyerekek és a fiatalok helyzete, életmódja, szocializálása nemzetközi problémaként jelentkezik, melynek sok tényezőből összeálló hátterét itt nem vizsgálhatjuk. Néhány összetevő azonban napjainkban különösen fontos. Az első abban áll, hogy a fiatalok mind kevesebb kulturális és társadalmi ismerethez jutnak. A második az, hogy nagy egységekben koncentrálnak és ezért könnyen mobilizálhatók. A harmadik, hogy látszólag egyneművé válnak a divat, a ruházkodás, a szórakozás, a fogyasztás univerzalitása révén, bár a minőségi eltérések versengést váltanak ki körükben. A hasonulás elősegíti a negyedik fontos vonást, a csoportosulást és a közös fellépést.

Az új nemzedékek szocializálása és tudásalapjainak megteremtése Magyarországon is aggodalomra ad okot. Nincs elegendő bölcsőde és óvoda, az onnan kimaradt, többnyire szegény családok, főként romák gyerekei az iskolában eleve hátránnyal indulnak, ami könnyen vezet szegregációhoz. Innen előrejutni mind nehezebbé válik. Az iskola ritkán nyújt szocializáló szervezeti kereteket, és mind eredménytelenebb az alapismeretek elsajátításában. A magyar gyerekek megértési és kifejezőképességével minden felmérés szerint baj van. A tankönyvek a rendszerváltást követően csak nehezen és hosszas próbálkozások után újultak meg annyira, hogy a fiatalok hiteles, a jelenben használható ismeretekhez és készségekhez juthassanak. A tankönyvek hosszú ideig magukkal hurcolták mindazokat a fordítéásokat és hiányosságokat, amelyek a Kádár-rendszer idején keletkeztek.

Mindehhez társul, hogy a fiatalok jelentős része nem vagy csak nagyon nehezen és nem a neki megfelelő munkakörben jut munkához. Az esélytelenség a fiatalok esetében – többek között – azt eredményezi, hogy a fiatal generációk nagy részének nincs jövőképe saját sorsát illetően. Jelentős részük nélkülözi a szociális kapaszkodót, bizonytalan, lődörög, és ezért bármire könnyen elcsábítható. Az ifjúság magára maradt, civil társadalma amorf és kialakulatlan. A régi szerveződések széthullottak, újak nehezen épülnek ki, és csupán a fiatalok töredékét fogják át. A pártok ifjúsági szervezetei kis létszámúak, gyakorlatilag nincs iskolai önkormányzat, önképzőköri és sportköri mozgalom. A tömegsport beszűkült, kevés a művelődési önszerveződés és hobbitömörülés. Tizennyolc éves kor alatt a fiatalok kevesebb mint 20 százaléka vesz részt ifjúsági, illetve sportszövetség tevékenységében. Az intézményes struktúrák hiányában a fiatalok nem tudnak betagozódni a társadalom szövetébe. Életük színtereivé az expresszív kultúra és a tömegszórakoztatás intézményei váltak (a diszkók, a Sziget, a koncertek, a bevásárlóközpontok, az együttes csavargások).

Mindezt összevéve eléggé érthető, hogy a fiatalok tetemes részét könnyen beszippantják az alkalmi csábítások és a heroikusnak látszó próbatételek, legyen bár szó különféle összetűzésekről, norma- és szabálysértésekről, drogkalandokról, erőszakos aktusokról vagy a kriminalitás határát súroló vállalkozásokról. A szabálysértések és büntettek száma nő a fiatalok, sőt a gyermekek körében is. Az agresszív tömegakciókban a dolog természeténél fogva világszerte és Magyarországon is túlreprezentáltak a fiatal korosztályok. Figyelmet érdemel, hogy az adatok szerint a radikális szélsőjobb befolyása – jóllehet egyelőre még nem aggasztó mértékben – éppen ebben a korosztályban növekszik.

Bizonyosnak látszik, hogy a demokrácia egyik orvoslásra váró deficitje az ifjúság ügye.

2.1.2.8. Rendszerváltás rövid és hosszú távon

Az idő múlásával mind nyilvánvalóbbá vált, hogy a rendszerváltás nem egyetlen aktus, hanem egy egész – rövidebb vagy hosszabb – történelmi korszak. Egy időben jellemző vita téma volt, hogy vajon befejeződött-e már a rendszerváltás, s ha igen, mikor. Ennél azonban fontosabbnak tűnik fel a fordulat nyílt, illetve rejtettebb, időben hosszán elhúzódó folyamatainak megkülönböztetése. A politikai szféra változásai nyíltak és szembeszökők voltak: mindenki észlelhette őket. A privatizáció végrehajtását és fejleményeit már jórészt homály fedte. Kevésbé voltak érzékelhetők az EU-csatlakozás kézzelfogható, az egyént közvetlenül is érintő következményei.

Egyes gazdasági változások és a társadalmi nagyrendszerek átalakulási kényszerei csak tetemes lappangási idő után bontakoztak ki. A változások egyike-másika éppen napjainkban érett be és vezetett el az ismert válságtünetekhez. A politikai vezetéssel együtt a társadalom is kénytelen ráeszmélni, hogy a pénzügyi kényszerhelyzet riadót fűjt. A legtöbben megértették, hogy a szociális gondoskodás Kádár-kori elvei és rendszerei nem tarthatók fenn, és az adott körülmények között nem lehet végrehajtani a „jóléti rendszerváltást”. Ezt az új helyzetet képezte le a gyakran idézett szöveg: „márpedig ingyen ebéd nincs.” Napjaink szinte valamennyi hevesen vitatott nagy kérdése a rendszerváltás fokozatosan kibontakozó következményeiben gyökerezik, vagyis a rendszerváltás eddig felhalmozott hiánylistáján jelenik meg. Végre kell hajtani az elmulasztott átalakításokat a nagy ellátó- és egyéb rendszerekben, az öngondoskodás és az állami gondoskodás viszonyában, miközben gondolni kell az esélyek némi kiegyenlítésére is. Mindez a megszokott gondolkodási módtól eltérő kulturális, mentalitási formákat kíván meg, amelyek egyelőre nem alakultak ki.

Alaposan megnehezíti a helyzetet, hogy mindezek a – ma még részleteikben át nem látható – gyökeres változások egy ingerült és elcsigázott, súlyos illúzióvesztéseken és frusztrációkon keresztülment, bizonytalanságtól szenvedő társadalomra zúdulnak rá. Ez a társadalom ugyanakkor értesül a kevesek meggazdagodásáról és növekvő luxusáról. Ez pedig eszményi közeg a radikalizálódás, a tiltakozó tömegakciók és általában az ellenzéki, illetve a depresszív hangulatok és hisztériák felgerjesztéséhez.

Nagy szükség lenne tehát az ellensúlyok és a biztonságos tájékozódási pontok világos megjelenítésére, a rejtett folyamatok megvilágítására, a tömegek számára érthető ma-

gyarázatokra. E nélkül a köztudatban és a közéletben jelentkező zavarokat aligha lehet elosztatni.

2.1.2.9. Átalakulások a politikai mezőben

Az alapvető reformok elmaradását a rendszerváltást követő második évtizedben már nem lehet összefüggésbe hozni az ismeretek és a tapasztalatok hiányával, miként az 1990-es évek nagy részében még lehetett. Ekkor már a kellő politikai és szakismeret rendelkezésre állt ahhoz, hogy a mindenkori kormányzat hozzálasson a reformokhoz. Az egyre erősödő politikai konkurenciaharc, közelebbről a választói szimpátia növelésére irányuló törekvés azonban ennek útját állta. Míg 1990 és 1998 között a politikai mezőny meglehetősen rugalmasnak, sőt képlékenynek mutatkozott, ezt követően az erők mind artikuláltabban két pólus körül csoportosultak. Valójában két gyűjtőtábor alakult ki apránként és jelenti a meghatározó erőt, az egyik oldalon a Fidesszel, a másikon az MSZP-vel, miközben mindkettő rendelkezik szövetséggel, illetve több frakciót vagy irányzatot foglal magában. Mire a társadalom és a politikai élet eljutott idáig – vagyis nagyjából a rendszerváltást követő első évtized végéig –, a kezdettől fogva sejtethető elvi és beszédmódbeli sajátosságok is mind nyilvánvalóbban jelezték a törésvonalat.

Ha a felsorolt csalódások nem lennének elegendők ahhoz, hogy széles rétegekből elégedetlenséget váltsanak ki és zavarodottságot idézzenek elő, elősegíti ezt még az is, hogy a politikai polarizálódás nem járt együtt az elvi alapok tisztázásával. A politikai áramlatok és közöttük a két nagy párt elméleti-politikai programja mind a mai napig bizonytalan, és mivel főként fragmentumokban jelenik meg, nem szolgálhat biztos eligazító pontként. Egy ideje ugyan mindegyik pártnak van formálisan kidolgozott programja, de ezekből nem áll össze koherens ismeretanyag. A magyar állampolgár egyébként sem ezekből, hanem a napi megszólalásokból, interjúkból, tévéhíradók rövid képsoraiból tájékozódik. Így viszont csak meglehetősen zavaros, olykor önellentmondó fogalmakkal találkozunk.

Az MDF vezetői ugyan világosan artikulálják értékeiket, és ezek jószerint megfelelnek a nyugat-európai konzervatív koncepciónak, de az már homályban marad, hogy ezeket az elveket konkrétan milyen irányban, milyen módon és eszközökkel gondolják megvalósítani itt helyben, Magyarországon. A magyar liberális demokrata nyelvezet továbbra is meglehetősen képlékeny, mivel a mondandó függ a megszólalótól, sőt attól az időponttól is, amelyben akár ugyanaz a személy megszólal.

A Fidesz összefüggő elvi alapja nemcsak nem rajzolódik ki, de számos vonatkozásban – elsősorban a gazdaságot és az életszínvonalat érintő kérdésekben – önellentmondó, alkalmazott szókészlete támadó, vagyis nem tartalmaz pozitív elemet, és adós a hangsúlyozott erkölcsi alapok kifejtésével is. Másfelől a párt politikai stratégiájában 2002-től kezdve nagy horderejű változások zajlottak le, amelyeket a későbbiekben önállóan is érdemes lesz megvizsgálni. Elméleti szempontból a KDNP-ről is nagyjából ugyanez mondható el.

Ami az MSZP-t illeti, az egész időszakban az volt rá a jellemző, hogy a mindenkori pragmatikus politikába próbált néhány – többnyire elég vérszegény – szocialista elvet be-csempészni, de néhány dicséretes kezdeményezést, elméleti cikket leszámítva az elvi ala-

pokat nem tisztázta. Az úgynevezett utódpartot sokáig bizonytalanná tette és részben a mai napig is zavarja az „előd”, amelyhez, mint említettük, tisztázatlan a viszonya. Megválaszolatlan marad az a kérdés, hogy egykori kádereinek és holdudvarának vajon mekkora része volt valóban érdemes arra, hogy karrierjét folytassa, illetve éppen a rendszerváltás jóvoltából megalapozza. A mai fiatal szocialista politikusok erre az elemzésre nehezen is vállalkoznak, mivel az elődpárt működéséről saját tapasztalatokkal egyáltalán nem vagy alig rendelkeznek.

Egyébként valamennyi pártra jellemző, hogy időnkénti utalgatásokat leszámítva érdemben nem tisztázta a viszonyát sem a saját múltjához, sem az országéhoz. Ez utóbbi egyúttal a humán értelmiség mulasztása is, amely a tisztázó vitákat elszórt kezdeményezések ellenére egészében véve, hangsúlyosan nem folytatta le.

Segíthetett volna ebben és a társadalom orientálásában a média, de – anélkül, hogy működését módunk lenne itt részletezni – megállapítható, hogy kevésbé élt lehetőségeivel. Nemcsak a köztelevíziótól, hanem valamennyi csatornától, újságtól és internetes fórumtól elvárható a tárgyi kérdések tiszta kezelése, a hírek és állítások ellenőrzése, amit követhetne a vita és az interpretálás. Ennek a követelménynek azonban a televíziós csatornák ritkán tesznek eleget. Ezt az esetek nagy részében a profitszempontra és az ezzel összefüggő nézettség, más esetekben az igénytelenség akadályozza. A kifejezett politikai orientálás szempontjából a televízió az írott sajtóval egyetemben főként két vonatkozásban lehet káros. Kárt okozhat az elfogultságával, de akkor is, ha a vádat elkerülendő, tényleges elemzés helyett felületi, illetve elszigetelt jelenségeket továbbít. Mindkettőre bőven akad példa a hazai médiában. Igen gyakran esik szó minden differenciálás nélkül „a politikáról” mint a problémák gyökeréről, azaz mint valamilyen károkozóról. Mivel azonban a politika a parlamenti politikát, tehát magát a parlamentet is jelenti, az „a politika” emlegetése a károkozás köré vonja a parlamentet és rajta keresztül a fennálló demokráciát is.

Társul az orientálást kevésbé szolgáló médiagyakorlathoz a politikai elemzéseknek az a gyakori válfaja, amely a politikát pusztán kommunikációs játéktérnek tekinti, amelyben a szereplők csupán szavakkal, szimbólumokkal és képekkel jelennek meg. Azt sugallja tehát, hogy kizárólag személyes verbális és vizuális viadal folyik (természetesen az is zajlik), míg a tartalmak és a célok meg sem jelennek, nemhogy az analízisükre kerülne sor. E nélkül viszont a tájékoztatásnak szánt szöveg inkább félretájékoztató, és csak növeli a zavart.

A magyar társadalom mai állapota a távolabbi múlt káros hagyatéka mellett a benne működő valamennyi politikai erő tevékenységének eredménye, noha a felelősség eltérő mértékű. A politikai mező hazai megosztottsága mélyebb a nyugat-európai mintákénál, és számítani lehet arra, hogy viszonylag tartós lesz. Lebontása vagy legalább mérséklése elsősorban azért mutatkozik nehéznek, mert nagy erejű kollektív élményekre, traumákra és tradicionális eszmekörökre támaszkodik, s mert a táborok híveit a rendszerváltás óta felhalmozódott és az idők folyamán egyre növekvő heves indulatok, előítéletek és gyűlölködések táplálják. Csak abban bizakodhatunk, hogy fokozatosan létrejönnek a tárgyszerű dialógus, a konszenzuskereső tárgyalókészség és a konfliktuskezelési technikák demokratikus eljárásai.

2.1.2.10. Nemzettudat

A társadalmi zavarodottság egyik mutatója a nemzettudat szétesett állapota, a nemzeti kérdéshez való viszony tisztázatlansága és a hazai történelem egymástól szögesen eltérő értelmezéseinek küzdelme. A kérdés körül a Magyarok Világszövetsége kezdeményezésére rendkívül káros mérkőzés zajlott le a határon túl élő magyarok állampolgárságáról, amelynek során a kormánykoalíció és az ellenzék egyaránt a nemzeti érdekre hivatkozott, amelyet azonban eltérően próbált meghatározni. Az erről tartott népszavazás nemcsak megoldást nem hozott, de tovább rontotta a dolgok tisztázásának esélyét.

Bizonytalan a nemzet fogalma az országhatáron belül együtt élők esetében, mivel nincs megállapodás arról, hogy a magyarok minek tekintik a velük együtt élő nem magyarokat, vagyis a cigány, a német, a horvát stb. nemzetiségűeket. Arról sincs megegyezés, hogy az utóbbiak hogyan viszonyulnak a kérdéshez. A magyarok nagy része nem hajlik a több nemzettöredéket befogadó államfelfogás elfogadására saját országa vonatkozásában, miközben egy jelentős csoport komoly elvárásokat fogalmaz meg az országhatáron kívül élő magyarok javára. E kettősség nyilvánvaló összeegyeztethetetlenségét kiegészíti azok magatartása, akik az erdélyi, a szlovákiai vagy a vajdasági magyarokat egyszerűen románoknak, szlovákoknak vagy „jugóknak” nevezik. A zűrzavart a mindenkori politikai harc, amely ezekre a kérdésekre is rátelepszik, nemcsak nem segít eloszlatni, hanem sokkal inkább fenntartja.

Az állampolgár nem tudja meg, miben áll a magyar kormányzat (bármelyik) elgondolása a romák jövőjéről, vagy hogyan vélekednek a politikai áramlatok képviselői a nemzetiség státusának elnyerésére irányuló zsidó kisebbségi megnyilatkozásokról, és miben látják a szomszédos országokban élő magyarokkal fenntartandó kapcsolatok tartalmát, mely törekvéseiket támogatják és milyen eszközökkel kívánják azokat előmozdítani.

A nemzettudat zavarait tükrözik a múlt megítélésében mutatkozó ellentétek, valamint a teljesen alaptalan legendák és feltevések terjedése. A közelmúltra nézve például bizonytalanság uralkodik azt a fontos kérdést illetően, hogy Magyarországon milyen jogi normák voltak érvényben az utolsó mintegy hatvan évben. Van, aki szerint a mindenkori jogrendszert lehet figyelembe venni az egykor történetek elbírálásában, a köztársasági elnök szerint viszont Magyarország „1989 előtt nem volt jogállam”. Annyi bizonyos, hogy az ország a német megszállástól kezdve változó mértékben, de mindenkor csak korlátozottan volt szuverénnek tekinthető. Bár kétségtelen, hogy Magyarországot sem a náci Németország, sem a Szovjetunió nem kebelezte be, s ezért „önálló” államként léphetett fel, az sem vitatható, hogy a rá nehezedő külső, katonai erővel is alátámasztott nyomás következtében elhatározásaiban alapvetően korlátozva volt. Ugyanakkor a diktatúra feltételrendszere nem hagyott teret a jogállamiságnak.

1944. március 19-től kezdve az állami kontinuitást néhány hónapig egyedül az államfő (Horthy Miklós) személye biztosította, ám amikor az ebből eredő csekély mozgásszabadságával élni próbált, kiderült, hogy a megszállók által meghatározott erőviszonyok ezt nem teszik lehetővé számára. 1944 október közepétől kezdve már az állam élén is egy

olyan oktrojált személy állt, akinek legfőbb ambíciója a náci háborús érdekek kiszolgálásában állt.

1945 és 1947 között fűződtek remények a viszonylagos önállóság biztosításához és a demokratikus jogállamiság kiépítéséhez, de ez már akkor is számtalan kétellyel társult, majd beigazolódott illuzórikus volta. Ezt követően egyértelműen érvényesült a szovjet megszálló hatalom akarata, akkor is, ha egy idő után nem győzték hangsúlyozni az ország szuverenitásának elismerését. Az alaphelyzetben, amelyet nem a magyar nép, hanem idegen hatalmak határoztak meg, lényegében véve nem változtatott, hogy a politika előterében álló személyek merő kényszer hatására fogadták-e el a kialakult állapotot vagy pedig örömmel szolgálták ki az idegen akaratot. Ennek személyes megítélésükben lehet szerepe, de magát a kiszolgáltatottságot nem változtatja meg. Nem változtatja meg egyébként az sem, hogy a rendelkezésére álló keskeny sávot az egyik vagy a másik vezető mennyire akarta és tudta felhasználni az ország javára, érvényesítve így valamennyi szuverén szándékot is. Horthy Miklós a végelszámolás szerint is kihasználta annyira, hogy megmentette a budapesti zsidók mintegy felét. Rákosi Mátyás nem is kereste a cselekvés szabad sávját, szemben Nagy Imrével, aki miniszterelnöksége idején talált terepet a viszonylag önálló cselekvésre. Amikor pedig a magyarok 1956-ban felkeltek a jogok hiányát megtestesítő rendszer, egyúttal az önálló államiságot eltipró szovjet megszállás ellen, a kommunista Nagy Imre – némi habozás után – melléjük állt, amiért végül az életével fizetett. Kádár János ezzel szemben – e szempontból mellékes, hogy milyen hatásra és fenyegetésre – nemcsak cserbenhagyta, de meg is torolta e tettet, hogy később apró taktikai lépések sorozatával enyhítsen valamit a szovjet szorításon.

A magyarok nagy többsége alig tud valamit erről a történetről. Mindazok, akik a számba vett időszakban végeztek iskolai tanulmányaikat, rendszeresen hazugságokat találtak a tankönyvekben, illetve a magyar történet legfontosabb dátumairól semmit nem találtak. Ha csak az 1949 és 1990 közötti agymosást vesszük vizsgálat alá és figyelmen kívül hagyjuk a már említett késlekedést a tankönyvek megújításában a rendszerváltást követően, azt találjuk, hogy egy diák nem találkozott a trianoni békeszerződéssel és következményeivel, a második világháború hiteles történetével, nem hallott a holokausztról, a felszabadítás/megszállás anomáliáiról, a Rákosi-korszak rémtetteiről, 1956-ról pedig azt tanulhatta meg, hogy az ellenforradalom volt, vagy jobb esetben a „sajnálatos események” kategóriájába tartozott. A szisztematikus félrevezetésnek kitett egykori fiatalok ma nagyjából huszonhat és hatvanhat év közöttiek. 1990 után ők és mások is azzal szembesültek, hogy mindannak, amit megtanultak, a nagy része hamis, illetve hogy az ország hiteles történetéről úgyszólván semmit sem tudtak meg. Másfelől viszont a családokban részleges esettörténetek mentén mégis léteztek töredékes emlékek is. Áthagyományozott történetek éltek és élnek a Don-kanyarnál történetektől kezdve a zsidók és magyar civilek elhurcolásának, a „zabrálasoknak” és a „malenkij robotnak”, valamint a németek kitelepítésnek emlékein át 1956-ig és tovább. A zavaros áradat magával hömpölygette a múlt emlékeit az egykori irredenta nótáktól kezdve a Karády Katalin-slágereken át a Székely himnuszig. A múltnak ezeket az emlékeit utóbb további elemekkel és szimbólumokkal egészítették ki.

Hiteles történet és identitástudat híján sokan kezdtek pótszerek után kutatni. Fantasztikus eredetmondák terjedtek, dilettáns alapokon nyugvó rokonságkutatás vette kezdetét, „szoborháború” robbant ki, reminiszcenciák keletkeztek olyan múltbeli formátumok és szereplők iránt, amelyeket és akiket elsősorban az ellenkép keresése emelt piedesztálra. E körben megtalálható a Habsburg uralom iránti nosztalgia, Trianon ismerete és értelmezése helyett „Trianon” mint szimbolikus nemzethalál, Horthy Miklós és mások képének egyoldalú megnevesítése, sőt – szűkebb körben – még a nyilas rezsimé is. A másik oldalon amnézia mutatkozik a Kádár-korszak megtorlásával és jogsértéseivel kapcsolatban, míg az emlékezők a joviális, kacsintgató Kádár képét idézik maguk elé, a létbiztonságra és a felemelkedési lehetőségre hivatkozva.

Feltámadt ezek mellett a „korabeli jogrend” fogalma, mint amely a Magyarországon a német megszállás idején vagy a nyilas időkben elkövetett jogtiprásokat és rémtetteket legitimé tesz, és ennek alapján elkezdődött a rehabilitálás is. E „jog” keretében a legálisnak tekintett kormány asszisztenciája mellett fogták össze és hurcolták koncentrációs táborba a politikai elit java részét, és gettóba zárták, majd deportálták a magyar zsidók nagy többségét. Utóbb mind a Rákosi-, mind a Kádár-rendszer gondoskodott a saját „jogrendjéről”, ami, következetesség esetén, oda vezet, hogy 1956-ot „ellenforradalomnak” kellene tekinteni. A fejekben valójában sötét lyukat képező 56 körül a valós forradalomtól gyökeresen eltérő, azt lényegében opponáló képek és „ismeretek” terjednek. Egyesek láthatóan nem értik, hogy 56 a magyar diktatúra ellen és az országot megszálló hatalom ellen irányult, amit „megismételni” már csak azért is lehetetlen, mert Magyarországon demokrácia van és az ország nincs megszállva. E zűrzavar teszi lehetővé, hogy a szélsőjobboldali „forradalmárok”, valójában felforgatók, magukat 56 utódainak véljék és kiáltsák ki, sőt még azt az abszurditást is, hogy a jelenlegi kormány megdöntésére azért van feltétlenül szükség, mert az „alá akarja írni a trianoni békeszerződést”.

Mindezt kiegészíti még egyes jelképek és szimbólumok használata, amelyeket ősiségük és eredendő ártatlanságuk okán akár el is lehetne fogadni, de csak akkor, ha eltekin-tünk attól az eltávolíthatatlan bélyegtől, amely a közelmúltban történt felhasználásuk miatt ragadt rájuk. A magyar irredentát kellene elfelejteni és másokkal elfeledtetni ahhoz, hogy az – egyébként nem létező – turulmadár visszanyerhesse a hozzá fűződő eredeti mesei képzetet, és a nyilas múltat kellene nem létezővé tenni ahhoz, hogy az árpádsávós zászló ne őket, hanem az Árpádokat juttassa bárkinek az eszébe. Annál is inkább, mivel semmi nem indokolja, hogy az Árpád korban használt és máig ismert számos zászló közül éppen ezt az egyet válasszák ki, hacsak ennek nincs másmilyen, a szélsőjobboldal által vallott történeti kötődése is. Ha egy ilyen eredetileg közömbös vagy „szent” szimbólum esetében valaki nem vesz tudomást annak közelmúltbeli történetéről, úgy védelmébe veheti akár a horogkeresztet is, mivel az a régmúltban semmi egyéb nem volt, mint egy díszítő motívum sok másik között.

2.1.2.11. A „nemzetellenesség”

Egy szintén zavaros, ám naponta használt fogalom a „nemzetellenesség”. A nemzettudat-problematika részeként jelent meg a nemzetellenesség vádja a „komcsik” ellen, amely mintegy folytatása a „labanc”, „muszkavezető”, „nemzetközi zsidó” fogalomnak. Ezt a vádat jelenleg a magyar szocialistákkal és liberálisokkal szemben fogalmazzák meg, ami egyeseknek a két világháború között elharapózott magyar – nem magyar (népi–urbánus, mélymagyar–hígmagyar) ellentétet idézi fel.

Az analógia azonban felületi. Azóta ugyanis átalakult a társadalom. Az igaz magyarság letéteményesének tekintett falu az 1930-as években a lakosság mintegy felét képviselte, jelenleg viszont nem éri el a 10% százalék. A parasztok többségét elnyelte a város. A fejlett és fejlődő ágazatok élére nem kizárólag az egykori zsidókat helyettesítő „komcsik” léptek, hanem – némelyikükkel együtt – számos, más politikai vidékről érkezett személyiség, illetve olyanok, akiknek valójában nincs politikai hazájuk. A helyzetet ma az jellemzi, hogy amennyiben a tőkés szektort nem külföldi „multik”, hanem hazai szereplők reprezentálják, úgy az pártállástól függetlenül magyarok kezén van, és verseny folyik a résztvevők között, bármely társadalmi csoportból vagy politikai oldalról érkezzenek is.

Egyesek szerint a „nemzetárulás” éppen a „multik” beengedésében és támogatásában áll. Csakhogy a magyar gazdaságot már a 19. század utolsó harmadában sem volt lehetséges külföldi tőke nélkül beindítani, és – noha történt rá kísérlet – nem sikerült ez az első világháború után sem. Még kevésbé sikerülhet egy olyan országban, amelyet a rendszerváltást követően nem egyszerűen a tőkeszegénység, hanem a tőke teljes hiánya jellemezett. Bírálatként az fogalmazható meg, hogy a magyar állam nagyon keveset tett az üzleti világ „megmagyarosítása”, a cseperedő magyar tőkés réteg támogatása érdekében, ami- ben valamennyi kormány elmarasztalható.

Mindezek ellenére az idézett analógiában benne rejlik a valóság egy része. Az egykori polgári értelmiségiek – akár zsidók voltak, akár nem – többségükben az új gazdasági ágazatokat és szellemileg a korszerűséget képviselték. Értelmiségi környezetükből kerültek ki elsősorban a liberálisok, a demokraták, az európeerek (bár Európa-barátok természetesen a konzervatív táborban is nagy számban voltak), valamint a pacifisták (konzervatív is volt közöttük), és nemegyszer baloldali személyiség is. Mivel szándékaik és javaslatuk szerint manapság a szocialisták és a liberálisok szintén a fejlesztést, az európai, és amennyire csak lehetséges, a nemzetközi beilleszkedés politikáját követik, elméletileg fennáll az analógia felállításának lehetősége. Az egykori valóság másik részét azonban az képezi, hogy a népiek táborában is jócskán akadt, aki a progressziót képviselte, és ezért nem volt véletlen, hogy a végveszély óráiban a két csoport számos képviselője össze is találkozott. Társadalmi értelemben azonban már csak a lezajlott és a folyamatban lévő mobilitás és keveredés is kizárja, hogy a társadalmat e szerint ketté lehessen osztani modernizáló és modernizálásellenes, illetve – ennek mentén – nemzetellenes és nemzeti táborra.

Politikai értelemben is kizárt ez, mert elképzelhetetlen, hogy az emberek – kisebb-nagyobb radikális nacionalista csoportokat leszámítva – ne azoknak a változtatásoknak a módját keressék, amelyek következtében az ország jobban élhet és lakói boldogabbak le-

hetnek. Jelenleg azonban a helyzet és a közvetlen teendő kizárja, hogy „jóléti rendszerváltásról” vagy „szociális piacgazdaságról” beszélhessünk. Manapság egyébként Nyugat-Európában is csak elméleti vita folyhat erről.

Ez a kiindulási alap viszont a politikai paletta mindkét nagy oldala számára ellentmondásos követelményeket támaszt. A szocialista–liberális koalíció saját elvei szerint dinamizáló, gazdaságfejlesztő, munkahelyteremtő, befektetésbarát, adócsökkentő politikát folytatna – ha megtehetné. Mivel pénzügyi okokból ezt jelenleg nem teheti, ehelyett növeli az adókat, minden ismert számítás szerint lelassítja a gazdasági fejlődést, szűkíti a belső piacot, és az üzleti világnak legfeljebb az infláció prognosztizált mérsékelt emelkedése révén nyújt némi kárpótlást. Ezt az ellentmondást nem lehet feloldani azzal, hogy takargatni próbálják a már érezhető és a várható nehézségeket, hanem csak úgy, ha a politikai szereplők el tudják magyarázni és meg tudják értetni az átalakítást megszenvédőkkel, hogy ez a gazdaságpolitikai irány átmeneti, és az a hivatása, hogy egy jobb helyzethez vezessen el, vagyis hogy mindez a nemzetért történik, nem ellene.

Az alapproblémát a Fidesz szakértői is jól ismerik. Tudják, hogy szükség van a költségvetési kiigazításokra, az államadósság lefaragására, az állami szerepvállalás visszafogására és az ennek szellemében végrehajtandó reformokra. Egy ilyen folyamat ráadásul egy konzervatív elveket valló párt programjába szervesen is beilleszthető lenne, és a párt vélhetően be is illesztené, ha úgy látnák jelenlegi vezetői, hogy megtehetik. Ám a politikai konkurenciaharc aktuális felfogása ezt nem teszi lehetővé. Ennek következtében az ellenzék is önellentmondó politikát folytat, amikor a népvédelem jegyében fellép egy olyan politika ellen, amelyet – a lényegét tekintve – több meghatározó személyisége is elkerülhetetlennek tart, illetve egy olyan népjóléti politika mellett, amelyről ugyancsak tudják, hogy megvalósíthatatlan. Maradnak tehát számára az elégedetlenségre és az érzelmekre apelláló jelszavak.

Mindebből következik, hogy a hazai pártrendszerben a pártok hivatalos programjai tovább veszítenek jelentőségükből, a lakosság jelentős rétegei szemében másnak tűnnek fel, mint aminek szeretnék magukat mutatni, vagyis az egész rendszer funkciója megkérdőjelezhetővé válik.

Ha helytálló az a feltevés, hogy az ország alapproblémáinak megítélésében nem lehetséges alapvető ellentét, úgy a valódi eltérések nem tartalmazhatnak olyan elemeket, amelyek mentén a politikai osztály merev féltékékre osztása nemzeti és nem nemzeti oldalra lehetséges lenne. Ez a látszólagos történelmi analógia ellenére sem valóságos. A viták a részletkérdések megoldási módjáról vélhetően azért maradnak el, mert a harc valójában a hatalomért folyik, amit egyes politikai erők elvi síkra próbálnak emelni. A „nemzeti” és a „nemzetáruló” fogalma tehát sem társadalmi, sem politikai értelemben nem alkalmazható a mai – egyébként zavaros – viszonyokra.

Más kérdés, hogy az európai normák jegyében fellépő szocialista/szociáldemokrata, valamint az ugyancsak européer liberális áramlaton nemzetközi méretekben is sokáig rajta maradt a nemzetén kívüliség bélyege. Ez a jegy azonban Európa más országaiban régen lekopott. A hazai fejlődéstörténet és a Moszkvát kiszolgáló előd-

pártból történt kiválás megnehezítette az MSZP elhelyezkedését a nemzeti problematikában, és az, hogy a teljes tisztázás hogyan és mikor történik meg, az mindenekelőtt őrajta áll.

2.1.2.12. A demokrácia értelmezése

Szorosan összefügg a nemzettudat kérdésével a demokrácia értelmezése, mivel a nemzet egészének, illetve a nemzeti társadalom csoportjainak viszonya a demokrácia működéséhez a részvétel, a jelenlét, illetve a kirekesztettség, a kívülállás érzetének alapvető meghatározója. Jelenleg úgy tűnik, mintha Magyarországon a választásokon nyugvó parlamentáris demokráciának a népfelség elve közvetlen, akár mindennapos, alkalmilag tehát utcai formájának alkalmazása lenne az alternatívája. E tézissel szemben nyilvánvalóan nem elegendő az egyszerű elutasítás, mivel nem lehetne eleve kizárni azt, hogy megoldatlan problémák hosszú időre kiterjedő fennállása esetén, amikor a demokrácia tartósan konfliktushordozóvá válik, a népfelség elvének valamilyen közvetlen alkalmazása lehet az ultima ratio. Az európai tapasztalatok azonban azt mutatják, hogy a kontinens nyugati felének demokráciái olyan megoldási formákat találtak, amelyeknek köszönhetően hasonló próbálkozások nem merülnek fel komolyan.

Az alternatíva valójában jó ideje nem a képviseleti és a közvetlen népfelség elvét valló demokrácia viszonyában áll fenn. A demokráciavita Európában közel egy évszázada zajlik. A parlamentáris demokrácia működési módját az 1930-as években kezdték reformálni, új és új elemekkel bővíteni. (Magyarországon ez elmaradt.)

Először az úgynevezett konszenzusos demokrácia fogalma került forgalomba, amellyel manapság hazánkban is gyakran találkozunk, ám e fogalomnak csupán az egyik értelmezése kerül szóba. Ez az értelmezés a politikai ellenfeleknek az alapvető kérdésekről való megegyezését foglalja magában. Ez kétségtelenül a konszenzus egyik fontos esete, amellyel több európai országban élnek. Azonban konszenzusos demokrácián eredetileg azt értették, hogy a helyzetükkel elégedetlen társadalmi csoportok és azok, akik ezért felelősséggel tartoznak, kormányzati közvetítés segítségével kiegyeznek. Például kollektív szerződést kötnek, illetve lemondanak a „vad” sztrájkokról. A kifejezésnek tehát elsődlegesen nem pártpolitikai, hanem társadalmi értelme volt, és az érdekellentétek minimalizálását szolgálta. Olyan gondolatot foglalt magában, amelyet többé-kevésbé magáévá tett a magyar demokrácia is, ám a gyakorlat sokszor formális marad.

Jóval később került be a demokrácia szótárába a részvétel, a participáció követelménye, amely már nem a vitás ügyek elrendezését, hanem azt jelentette, hogy a mindenkori hatalom a döntéshozó folyamatban helyet ad az adott döntésben érdekelt társadalmi szervezeteknek és a szakértőknek is. Szerény keretek között ez a folyamat is elkezdődött Magyarországon, de sok az olyan eset, amikor az érdekeltek a kész döntésekről jóformán már csak utólag alkothatnak véleményt, és – szinte természetesen – már csak emiatt is elégedetlenek. A szakértők megszólítására, megkérdezésére pedig szélesebb körben ritkán kerül sor.

Felmerült továbbá a pápai enciklikákból a kereszténydemokratákhoz (néppártokhoz) eljutó, majd az Európai Unió okmányaiba is bekerült szubszidiaritás fogalma, amely viszont azt tartalmazza, hogy a döntések jogát minden esetben a lehetséges legalacsonyabb fórum kezében kell hagyni. A szubszidiaritás a hazai törvényekben is megjelent a helyi önkormányzati rendszer egyik alapelveként, valamint az uniós csatlakozással a tagállami hatáskör megóvásának fontos eszközeként, a társadalmi, politikai gyakorlatba azonban szervesen aligha épült bele.

Hinni lehet, hogy minél nagyobb mértékben és minél hitelesebben él a magyar demokrácia a társadalmi konszenzus, az érdekeltek és a szakértők részvétele, valamint az alsóbb egységek döntéshozatali jogosítványainak biztosításával, annál inkább érvényre jutna a „hétköznapi” demokrácia, az állampolgárok jobban érzékelnék, hogy nem alattvalók többé, és annál kevésbé kellene tartani attól, hogy az így megreformált parlamentáris demokráciával az utcai népfelség elve kerül szembe.

2.1.3. Útban 2006 ősze felé

2.1.3.1. A politikai mező polarizálódása, a Fidesz új taktikája

A népfelség elvének újabb megjelenésére a végső és mindent átszínező okot a politikai mezőnek az a drámai polarizációja szolgáltatja, amely a Fidesz 2002-től érvényesített új politikai taktikájával kezdődött, és amelynek következtében a politikai feszültség 2006 derekán különösképpen kiéleződött. A megosztottság elsősorban a társadalom politikailag aktív és érdeklődő tagjait sodorja magával. Hevessége révén azt a benyomást kelti, mintha hatása alól szinte senki sem vonhatná ki magát. Ez pedig jórészt optikai csalódás, hiszen jelentős társadalmi csoportok kívül maradnak a konfliktus hatókörén: a független szellemek, a közömbösek, a társadalmilag marginalizálódtak, az elvszerű politikakerülők és a politikától megundorodott emberek, valamint a szegények és iskolázatlanok.

A jelenlegi nagymértékű politikai megosztottság eredetét sok tekintetben homály fedi, de feltételezhető, hogy a kritikus sarokpont a 2002. évi parlamenti választás két fordulója közötti nagyszabású Fidesz-offenzíva részleges sikere volt. A párt és a jobboldal váratlan veresége – egyebek közt annak minimális mértéke miatt – pszichológiailag nehezen volt feldolgozható és tudomásul vehető. Annál is inkább, mivel a választási kampányban nagy hangsúlyt kapott a nemzet és a jobboldal azonosítása mint az identitáspolitika magva. Ezt sugalmazta a „kokárdakampány”, a polgári kormány formula és az ismert jelszó: a nemzet nem lehet ellenzékben. A 2002-es választások után jelentette ki a Fidesz elnöke: „Elfogadom, hogy az alkotmányos szabályok szerint ellenzékben vagyunk, de nem vagyok hajlandó így is gondolkodni.”

Ez a „másként gondolkodás” feltehetőleg a „népakarat” parlamenten kívüli folyamatos szervezését, vagyis a céltudatos tömegpolitika, a folyamatos tömegmobilizálás alkalmazását, az offenzív, negativisztikus politika érvényesítését, továbbá az „egy a tábor, egy a zászló” jegyében teremtett jobboldali szervezeti egység létrehozását jelenti. Ezzel

kezdődött a Fidesz új orientációja – immár a torgyáni tehertétel nélkül. Ennek az irányvételnek kellett volna igazolódnia a 2006. évi választásokon.

Az 1998-as jobboldali siker azt a reményt táplálta, pontosabban azt az illúziót keltette, hogy a Fidesz a „több mint kormányváltás” jelszavával hosszú időre – akár több választási ciklusra is – berendezkedhet. Ez a saját szempontjából logikus várakozás azonban nem vált valóra, ami csak növelte a frusztráció súlyát és letaglózó mivoltát. Orbán Viktor makacs szívósságára vall, hogy a kudarcot együttes élménnyé és a tábor összetartó erejévé tudta transzformálni (lásd a várbeli gyűlést). A „csalás”, az „újraszámolás” emlegetése is csökkentette a kudarcélmény súlyát.

Megnehezíti az elemzést, hogy a két tábor szavazóinak szociológiai képletéről, szubkultúrájáról és hagyományvilágáról nincs pontos képünk. A közvélemény-kutatások és a hozzájuk kapcsolódó vizsgálódások csupán a dolgok felületét ragadják meg. A mélyrétegek, a személyes közvetlenség világában, a családi-rokoni kapcsolatokban hagyományozódó tradíciók homályban maradnak. Így csak benyomások és valószínűségek mentén lehet a jobboldali tábort körvonalazni. (Néhány jól kivethető réteg kivételével hasonló a helyzet a baloldalon is.) Mindenesetre a jobboldal a dolog természeténél fogva magában foglalja az előző rendszer sértett és kárvallott, megfélemlített és megalázott rétegeinek, a régi elit, a volt úri középosztály és az egykori vezető értelmiség leszármazottainak jó részét, valamint az eltűnőben lévő, korábban súlyos sérelmeket elszenvedett parasztság egyes csoportjait. Csatlakozik vagy csatlakozhat hozzá mindenki, aki erősen kötődik a nemzeti érzésvilághoz, a nemzeti gondolathoz vagy az egyházi-vallási élménykörhöz, főként, ha úgy látja, hogy a másik tábor mindezeknek az ellensége.

A rendszerváltás pillanatában az a diffúz társadalmi erő, amely az MDF, a KDNP és az FKGP szavazótáborát alkotta, mind szenvedései, mind történelmi hagyományai okán úgy vélhette, hogy ő és pártjai képviselik a kormányzásra hivatott erőt. Őszinte hite szerint erre rendelte régi eredetű vagy új keletű antikommunizmusa, a társadalmi és történelmi igazság és méltányosság, s valami homályosan érzett jóvátételi igény. A jobboldal törzse mindezt meggyőződéssel vallotta és vallja. Amiként felháborodása is őszinte: hogy jön ahhoz a baloldal, hogy a történelem után kormányozni merészeljen?! Felfogása szerint csakis csalás magyarázhatja, ha a jobboldal veszít. Ennek a tábornak a híveit az egyházak egyes képviselői nem titkolt jobboldali rokonszenve is megerősítette meggyőződésükben.

Antall József halála és az MDF felmorzsolódása után a jobboldal némileg tanácstalanul kereste azt a politikai erőt, amely kifejezője és megtestesítője lehet törekvéseinek és érzelmeinek. A liberalizmusról leváló Fidesz pedig – jelentős konzervatív és kereszténydemokrata erőcsoport híján – ráértett erre a jobb felől sugárzó tömegigényre. Politikai tábor, érzelmi lehorgonyozást, vonzó és pozitív identitáskategóriát, nagy erejű együttes élményeket és nem utolsósorban karizmatikus vezetőt kínált számára. S hamarosan, 1998-ban, a győzelem örömeivel is megkínálta híveit. Miután pedig felmorzsolta a többi jobboldali pártot, ott többé nem volt versenytársa. A diadalérzet tartósan ígérkezett; úgy látszott, hogy a jobboldal az állami és társadalmi élet minden szintjén és intézményében berendezkedhet, s ilyenformán helyreáll a „történelmi igazság” és a nemzeti méltóság.

Ezekkel a reményekkel és várakozásokkal szemben vált különösképpen súlyossá a két választási vereség kollektív traumája, különösen a 2006. évié, amikor a kudarc ismétlődése mellett az is kiderült, hogy a baloldal – a jobboldal minden várakozása ellenére – immáron huzamosabb ideig hatalmon a rendszerváltás óta, mint a jobboldal (három ciklus, szemben kettővel).

A jobboldal már a 2002. évi vereség után kísérletet tehetett volna valamiféle önvizsgálatra és az offenzív-radikális irányvétel módosítására. Erre azonban nem került sor. Feltehetően azért sem, mert a két forduló közötti felzárkózás – bár nem tudta teljesen ledolgozni a hátrányt – igazolni látszott az „egész pályás letámadás”, az aktív és offenzív utcai tömegpolitizálás célravezető voltát, s egyúttal a parlamenti politizálás eljelentéktelenítését (lásd a Kossuth téri nagygyűlést, illetve Orbán tartós távollétét a parlamentből). A 2002. évi választási kudarc megemelte a jobboldali szavazótábor indulati szintjét és a belőle táplálkozó akciókészséget. Valamiképpen le kellett vezetni a kudarc szülte feszültséget. Ezzel a háttérrel alakult ki az új, radikális-támadó politika.

A „jóléti rendszerváltás” száznapos programjának megszavazása a Fidesz által alapjában véve megfelelt saját politikájának, amely nem tette lehetővé a jóléti intézkedések oponálását. Történt ez annak ellenére, hogy a szakemberek egyre hangosabban emelték fel szavukat a várható kockázatok láttán. A kormánytényezők viszont az új, a 2006-os kampány során csak odáig mentek el, hogy – az adócsökkentés kivételével – igyekeztek viszonylag kevesebb ígérettel élni, mint ellenfeleik, és az ígéretek elsősorban a várható uniós pályázatokhoz kötötték. A küszöbön álló választások miatt azonban a veszélyekre nem figyelmeztettek, vagy ezt olyan halkán tették, hogy a legtöbb választó meg sem hallotta. Utóbb erről mondta Gyurcsány Ferenc, hogy mindenki hazudott az országnak, és ezt tette a szocialista párt meg ő maga is.

Az ellenzéknek ekkortájt módja lett volna arra, hogy – akár átmeneti népszerűségvesztés árán is – kilépjen az osztogató politika ördögi köréből és új alternatívát kínáljon az országnak. Ehelyett azonban fenntartotta, sőt a 2006. évi kampányban még feljebb srófolta a „jóléti” rivalizálás buzgalmát. Eközben pedig tartósan és szilárdan az egyetemes tagadás, a mindent elutasítás pozíciójába helyezkedett a parlamentben és a parlamenten kívül egyaránt. A választási kampány indulatos légkörében és az érzelmi mobilizáltság állapotában a megosztottság érzetének állandó hangoztatása és ébren tartása a jobboldali politika jellemző stílusjegye lett. A hisztéria pedig fokozódott mind az egyik, mind a másik oldalon.

2.1.3.2. A politikai küzdelem személyes motívumai

E viszonyok közepette nagyobb hangsúlyt kaptak a politika személyes mozzanatai, hozzájárulva a frontok megmerevedéséhez. Ebben inkább a baloldal játszotta a kezdeményező szerepet Orbán „démonizálásával”. A személyre való kihegyezettség, a kölcsönös minősítési versengés szertegyűrűzött, és egyre inkább megterhelte a politikai diskurzust. Ez is hozzájárult ahhoz, hogy a mai helyzet sokak szemében két „vezér” párbajának benyomását kelti.

Ha egy társadalomban súlyos megosztottság támad, a közvélemény előbb-utóbb hajlamos lesz arra, hogy „az egyik kutya, a másik eb” logikája szerint egyenlőségjelet tegyen a küzdő felek közé, és elfeledkezzék a konfliktus eredetéről. A méltányosság megköveteli, hogy leszögezzük: bár a jobboldali választóközönség vélhetően őszintén érzi úgy, hogy nem érdemelt vereséget, ez azonban mit sem változtat azon, hogy a konfliktus generalálásában és fenntartásában a vezetők offenzív negativizmusa és tömegpolitikája kezdeményező szerepet játszott. Ez a háttér pedig – távoli és elmosódó okként – ott lappang az elmúlt évtized kisebb-nagyobb politikai összecsapásainak hátterében.

Az elemzők a történet személyfüggő arculatának gyakran nem tulajdonítanak önálló jelentőséget, noha a rendszerváltást követő évek bővelkedtek véletlenszerű személyes mozzanatokban, és ezek olykor jelentős mértékben befolyásolták az események lezajlását. Ilyen motívum volt Antall József családi hagyománya és korai halála, Torgyán József személyisége, Horn Gyula és Medgyessy Péter múltjának egy-egy ismeretté vált „epizódja”, Orbán Viktor karaktere, Gyurcsány Ferenc váratlan feltűnése. 2002 után a politika személyes dimenziója szokatlan hangsúlyt kapott, ami – úgy tűnik – sok tekintetben a médiatársadalom elkerülhetetlen velejárója.

Az ezredfordulóra Orbán vitathatatlanul az egész jobboldal elismert vezéralakja lett, sőt a hazai politikai élet központi személyiségévé vált. A saját táborában nem tűnt fel érdemleges vetélytárs. Torgyán eleve alkalmatlan volt erre, az MDF belső bajaival volt elfoglalva, a kereszténydemokratáknak nem akadtak kiemelkedő politikusai. Emellett Orbán új, „szűz” politikusgenerációt képviselt, és valamilyen értelemben szimbolikus jelentést hordozott. Táborá vezéri szerepbe emelte és karizmatikus dicsfényrel ruházta fel. Az ellentáborban sem látszott méltó rivális. Medgyessy erkölcsi-politikai szempontból sebezhetővé vált, Kovács László elvonulóban volt a hazai színterről. Az SZDSZ vezető alakjainak személyes befolyását eleve korlátozta pártjuk szűkülő bázisa, és egyébként is idegen volt tőlük a „vezérkedés”.

Ezért aztán Gyurcsány Ferenc váratlan feltűnése, majd üstökösszerű felívelése sokszerűen érte mind Orbánt, mind a jobboldalt. Orbán sok tekintetben kiváltságos, az antalli örökség mitológiájával is megtámogatott országos szerepe kétségessé és vitatottá vált. Egy ambiciózus, odaadó hívek táborával övezett politikus számára ez drámaian személyes ügy lett, és egyúttal új politikai helyzetet teremthetett. A politika csúcsein felerősítette a személyes rivalizálás motívumát vagy annak látszatát. A média előszeretettel táplálta ezt a „párbajképzetet”.

Miniszterelnökké való megválasztását követően Gyurcsány Ferenc a koalíciós kormány, illetve az MSZP mélyrepülésének megfordítását többek között azzal igyekezett elérni, hogy minél eredményesebben mérkőzzék meg Orbánnal. Ez a magatartás a nyugati demokráciákban már megszokott, Magyarországon azonban újdonságnak számított. A személyes versengés a választási kampány során kulminált. A siker oroszlánrésze Gyurcsányé volt, míg Orbán sorsa az ismételt kudarc lett. Ebből Orbán Viktor tartósan, Gyurcsány Ferenc pedig átmenetileg téves következtetéseket vont le.

Gyurcsánynak nem sikerült a kampány stílusa és a kormányra váró szigorú pénzügyi intézkedések közötti törést feloldania. Ez vélhetően a lehetetlenség birodalmába tartozott. Rövid ideig mégis próbálkozott azzal, hogy a választási siker „one man show”-ját mintaértékűnek tekintve, ugyanerre építse a megszorítások és a reformok nehéz korszakát. Erre vallott például néhány perces, érthetetlen funkciójú nyári tévéüzenete, meg a kampányízű „nem fog fájni” kiszólás. Ezzel a taktikával azonban a miniszterelnök egy idő múlva felhagyott. Orbán viszont – alkatához és részsikereket hozó korábbi tapasztalataihoz híven – úgy vélte, hogy fokozni kell, sőt ki kell terjeszteni az offenzívát. Mihamarabb vissza kell vágni és újrajátszást kell kierőszakolni. A mai helyzet alapvonása, hogy míg Gyurcsány békülékeny hangot használ, az Orbán Viktor által vezérelt táborban nem vagy csak alig érződik szándék a taktika módosítására, ez pedig tartóssá teheti a válságtüneteket, mivel befolyásolja a kormányzat mozgásterét is.

A megmerevedett politikai megosztottság egyik rákfenéje a magyarországi állapotok mértéktelen, már-már beteges túlpolitizáltsága. A dolgok ilyenkor elvesztik valódi mivoltukat, s csupán politikai kontextusuk, értelmezésük és utilitarisztikus felhasználhatóságuk létezik. Nem a valóságról folyik a vita, hanem az annak helyére lépett nyelvi konstrukcióról.

2.1.3.3. Botrányok, kampányok

Amikor a 2006-os évet a hisztéria évének nevezzük, nem állítjuk azt, hogy a megelőző évek nyugodtak voltak. A rendszerváltást követően minden évnek megvolt a maga emblematikus botránya, amely időről időre felzaklatta a közvéleményt. Noha a szocialisták és a liberálisok 1994-ben fölényes győzelmet arattak, ez a meggyengült jobboldalon még nem váltott ki elementáris felháborodást. Két botrány között viszonylag nyugodt volt az élet, egészen a 2002. évi országgyűlési választásokig. Időről időre sor került ugyan utcai demonstrációkra, de annyira soha sehol nem fajultak el az események, hogy tényleges rendőri beavatkozásra kerüljön sor.

A 2002-es választások első fordulójának eredménye hidegzuhanszerűen hatott a vesztes félre, mely harcos, a média nagyító hatásaival számoló, tömeges utcai megjelenésekre épülő kampányba fogott, ám hiába. A vesztes fél sokáig nem volt képes belenyugodni a vereségbe. Az új kormánynak megalakulását követően szembe kellett néznie utcai tüntetőkkel. A miniszterelnökre sem vártak könnyű napok, s nyilvános megjelenései alkalmával sokszor várták hangoskodók, bekiabálók.

A feszült hangulatot tovább élezte, hogy 2002 és 2006 között folyamatosan kampányok zajlottak. Alig heverte ki az ország az országgyűlési választások két fordulóját, ősszel jött az önkormányzati választás. Két évvel később a nép véleményt nyilvánított abban a kérdésben, hogy Magyarország az EU tagja legyen-e vagy sem. A pozitív választ követően került sor az európai parlamenti képviselőválasztásra, s a folyamat 2004 decemberében egy hisztérikus elemeket sem nélkülöző népszavazással ért véget. Időközben a köztársasági elnök megválasztása is lezajlott, melyre ugyan a Parlament falai között került sor, de lefo-

lyását nehezen lehetne botránymentesnek nevezni. Minden egyes választást széles körű kampány előzött meg.

Kampány idején egyetlen társadalom sem működik normálisan. A kampányok ugyanis rendszerint nem kedveznek a racionális politikai vitának. A magyar társadalom 2002 és 2004 között gyakorlatilag a permanens kampány állapotában volt. Az egymásra következő kampányok a végtetekig kiélezték az ellenzék és a kormányoldal viszonyát. A kettős állampolgárságról folyó utolsó kampány különösen mély nyomokat hagyott, mivel a „ki a magyar” kérdése körül forgott. Ez a kérdés ismeretelméletileg hitelesen megválaszolhatatlan. Érzelmi erejénél fogva azonban alkalmas arra, hogy hiszterizálja a választópolgárok jelentős részét, azokat, akik azt hiszik, ugyanúgy megválaszolható, mint az, hogy mennyi kétszer kettő.

2.1.3.4. Tömegpolitika és mozgósítás

A rendszerváltás óta eltelt bő másfél évtizedet végigkísérték a tömegmegmozdulások: sztrájkok, demonstrációk, tömegakciók, politikai nagygyűlések, tüntetések. A demokratikus fordulat tünetei és eredményei voltak ezek. Az állampolgárok birtokukba vették a szabad vélemény- és akaratnyilvánítás – korábban tilalmas – jogállami formáit. A rendszerváltás egyik leginkább érzékelhető jele volt az utca törvényes meghódítása.

A nyitány a taxisblokádnak, majd a Charta tömeggyűlése volt. De már a gazdasági indítékú taxissztrájk idején is megjelentek az utcán a kifejezetten politikai motívumok vezérelte tüntetők. Utóbb szaporodtak a gazdasági célzatú megmozdulások (vasutas- és egyéb sztrájkok), ám csakhamar ezeket is kezdték átszőni a politikai megfontolások. A későbbiekben a jobboldali ellenzék folyamodott előszeretettel ezekhez a gazdasági érdekekkel álcázott politikai akciókhoz (útelzárások, traktoros térfoglalás). Szaporodtak a kifejezetten politikai jellegű tömegmegmozdulások is („harag napja”, választói gyűlések, tiltakozó demonstrációk, „tavaszi nagytakarítás”). A modern tömegpolitika és tömegmanipuláció – olykor annak a múlt századi totalitárius tömegmozgalmak által kifejlesztett módozatai – fokozatosan és szervesen beépült a hazai politikai gyakorlatba. A globális képszórás, a tévé, nap mint nap valóságos „szakmai továbbképzéssel” szolgált és szolgál mindehhez. Az elektronikus eszközök pedig lehetővé tették egyfelől az internetes eszmecserét, másfelől az SMS-ek és az elektronikus levelek küldésével történő szervezkedést.

E tapasztalatok nyomán született az a felismerés, hogy az alkalmasszerűen mozgósított tömeg helyett célszerűbb és kifizetődőbb a folyamatos mobilizáltság állapotában, akciókészség felhangoltságban tartani a tömeget, pontosabban a hívek tömegét. Ehhez a megoldáshoz főképpen szintén a jobboldal folyamodott (polgári körök, gyűlésezés, aláírásgyűjtési és népszavazási kampányok). A nagy indulati megterhelésű, programjelző jelszavak ugyancsak az érzelmi tömegtoborzás stabilizálásának szolgálatában állnak.

A globalizáció sajátos oldala a tömegakciók uniformizálása. Formai szempontból számos tömegakció-mintázat importtermék, ám hazai értelmezésben és célból alkalmazzák. Ilyen a futballhuliganizmus, a terület- és épületfoglalás, az útelzárás, a „sportszerű” összetűzés a rendőrökkel. Érdekes módon a radikális baloldal sztereotípiái Magyarorszá-

gon egyelőre nem jelentek meg, a forradalom iránti neoromantikus nosztalgiák azonban fel-feltűnnek a fiatalok egyes csoportjainál. Annál is inkább lehetséges ez, mivel a tömegakciók tele vannak rögtönzésekkel, kreatív leleménnyel, erőpróbákkal, olykor meg egyenesen happeningszerű elemekkel (lásd 1956 lyukas zászlaját, 1968 Párizsát.) Ezek pedig könnyen heroizálhatják a hozzájuk tapadt különös, nemegyszer a demokratikus normákat sértő politikai jelképeket, jelszavakat és eszmefoszlányokat, az árpádsávos zászlótól a goj motorosokon és a zsidó listákon át egészen az alkotmányozó nemzetgyűlésig.

A tömegpolitika eszköztárát az egyes politikai erők eltérő mértékben használták és eltérő időpontokban kezdtek élni vele. A populizmusban eleinte a Torgyán-féle Kisgazdapárt járt elől, míg a leginkább tartózkodók a liberálisok és a szocialisták voltak. A Fidesz az 1998-as választási kampány során kezdett élni vele, majd fokról fokra kifejlesztette a legprofesszionálisabb és a legkiterjedtebb tömegpolitikát. A szocialisták sokat tanultak ebből, de tétova bizonytalanságuk – mint oly sok másban – ebben is megmaradt. Választási nagygyűlésük sikere a jelek szerint saját magukat is meglepte.

Megosztott társadalomban a polgárok viszonya a tömegakciókhoz is e polarizáltságnak megfelelően alakul: a saját tábor kezdeményezéseire általában rokonszenvvel viszonyulnak. A kép azonban ennél bonyolultabb. Ha ugyanis az események mindennapi életvitelüket károsan érintik vagy feltevésük szerint érinthetik, a csupán lazán elkötelezett, kevésbé motivált rétegek tagjai ingerülten és elutasítóan reagálhatnak. A Kossuth tér környékén lakók például pártelkötelezettségtől függetlenül annak idején hevesen tiltakoztak a traktoros térfoglalás ellen, és az útlezárások zavarták a közlekedőket. Ezért a tömegakciók olykor kétélű fegyvernek bizonyulnak. A szeptember–októberi események során – legalábbis a fővárosban – érezhető volt a korábbinál kiterjedtebb irritáltság és aggodalom, sőt félelem is a lezajló és várható fejleményektől. A híveket összeforraszthatja, mi tudatukat erősítheti a tömeges együttlét, de ha a kívülállót, az „ők” csoportját elriasztja, akkor az akció politikailag nem kifizetődő.

Maga a tömegmegmozdulás ténye tehát nem újszerű s nem előzmények nélküli; a demokrácia rutinszerű technikái közé tartozik. A 2006. őszi események időzítése és azok jellege azonban olyan újszerű vonásokat mutat, amelyek markánsan megkülönböztetik a korábbi hasonló történésektől. Éppen ezek az újszerű vonások érdemelnek megkülönböztetett figyelmet.

2.1.3.5. A 2006. évi országgyűlési választások

A 2006. évi országgyűlési választásokat az ellenzék az előrejelzésekhez képest nagyobb hátránnyal vesztette el, s a verseny voltaképpen már az első fordulóban eldőlt. A kampányban nem sok szó esett a leendő kormány által azonnal megoldandó feladatokról, inkább a jövőről, a jövő adta jobb lehetőségek kerültek elő. A választók ingerküszöbét nem érték el azok a hangok, amelyek arra figyelmeztettek, hogy az ország költségvetésének hiánya és az államadósság mértéke tarthatatlan, s a közeli jövőben komoly kiigazításokra lesz szükség.

A politikai hisztéria szabályainak megfelelően az ellenzék nem vett tudomást a vereségről, s híveiben két héten át folyamatosan táplálta azt a reményt, hogy a választások még megnyerhetők. A vereség megint váratlanul érte az ellenzéki pártok győzelmében reménykedőket. A kormányoldal rövid és igencsak mérsékelt ünneplést követően elhallgatott.

Az új kormány – túl hosszúnak tűnő csendet követően – idővel mégis világossá tette, hogy szakítani fog elődei (az elődök között önmaga) túlköltekező, az ország adósságát növelő politikájával, s az EU elvárásaival összhangban olyan politikát fog folytatni, melynek eredményeként az ország éves költségvetéseiben krónikusan újratermelő és növekvő hiány már a közeli jövőben radikálisan mérséklődni fog. Ez nem népszerű politika, hiszen adóemeléssel és a költségvetés pénzéből táplálkozó intézmények leépítésével, a reáljüvedelmek csökkenésével jár. A változtatások bejelentése nyomán azonnal zuhanórepülésbe kezdett az új kormány és a mögötte álló politikai pártok népszerűsége. A népszerűségvesztés előre látható, az pedig tudható volt, hogy összfel önkormányzati választások lesznek.

2.1.3.6. Növekvő bizonytalanság

A választásokat követő drámai felismerések, az egzisztenciális fenyegetettség érzetének növekedése következtében ugrásszerűen megnőtt a bizonytalanság és a kiszámíthatatlanság érzete. Megrendült a létbiztonság, a családi költségvetés, a közeli és távoli jövő tervezhetősége, a gyerekek iskoláztatásának elképzelt változata. Mindez széles körű ingerültséget keltett, s főképpen a politikai színpad jobb oldalán szította magasra az egyébként is feszült kedélyeket. A baloldali közönség a választási siker után – rövid euforikus időszakot követően – tanácstalan és tétova bénultságba süppedt, és az önkormányzati választások eredménye tovább mélyítette ezt az állapotot. Jellemző, hogy az ősz folyamán a jobboldal osztatlanul uralta az utcát, a koalíció pártjai pedig képtelenek voltak megtalálni az ellenakciók alkalmas módjait. Ez az egyik táborban növelte az erőt és a cselekvőképesség érzetét, míg a másikban a gyengeség és a tehetetlenség érzetét keltette.

Sokszorosan igazolódott, hogy a legkevesbé elviselhető állapotok közé tartozik a bizonytalanság, a mindennapi életviszonyok kiszámíthatatlansága. Ennél még a rossz bizonyossága is elviselhetőbb. A bizonytalanság csatlakozásra, identitásválasztásra, együttes élmények keresésére, tömegbe és mozgalomba olvadásra készlet. Tetézte a tömeges bizonytalanságérzetet, hogy a nyilvánosság előtt lebegtetett „megszorító intézkedések” és a bőven emlegetett reformok valóságos körvonalai sokáig homályban maradtak, sőt, egymással tökéletesen ellentétes változatok kerültek forgalomba. A tárcák által megjelenített tervek gyakorta változtak, miközben a társadalmi párbeszédnek alig mutatkozott jele. Ezért a kormány tervei eleve fenyegetőnek és a valóságosnál félelmetesebbeknek tűntek. Ez deprimálta a szocialista és a liberális szavazókat, míg felvillanyozta a másik oldal híveit.

A tervezett és elkerülhetetlen reformokat körülvevő homálynak az eloszlatása alighanem a legidősebb feladat, mert alapja lehet az átfogó bizonytalanságcsökkentő műveleteknek. Ez egyaránt érinti a kormányzati és a társadalmi kommunikáció helyzetét, a cik-

lusokon átívelő perspektivikus gondolkodás meghonosítását s általában a jövő visszahódítását.

A társadalmi közhangulatot terheli továbbá, hogy a növekvő bizonytalanság egyre erősödő bizalomvesztéssel párosul. Minden erre irányuló közvélemény-kutatás arról tanúskodik, hogy zuhanásszerűen csökkent a közszereplők és a demokratikus társadalmi intézmények (a parlament, a rendőrség, a köztársasági elnöki és a miniszterelnöki poszt, a közhivatalok) tekintélye. Márpedig ez magának a demokratikus berendezkedésnek a gyengeségéről és hiánybetegségéről tanúskodik – lényegében társadalmi bomlásünetnek minősíthető. Már csak azért is, mert tömeges normaszegésre és a „hivatalossággal” való szembe fordulásra ösztönöz.

A valaha elszenvedett és jóvá nem tett sérelmek kiegészültek a rendszerváltást övező illúziókból való részleges, de nagy tömegeket érintő kiábrándulással, amihez 2006 őszén sokak részéről társult a jövőre vonatkozó félelem. A jelenlegi társadalmi feszültségnek ebben található meg az általános emberi alapja, ami a lakosság tetemes részét hisztérikus állapotba hozta. A közösség jelentős része irreális megoldásokra vágyakozik és várakozik, más része megrendült, bizonytalan, azt gondolja, félnie kell, és nem érez magában erőt, képességet arra, hogy a felmerülő problémákkal megbirkózzék.

2.1.3.7. *Jó reggelt Magyarország!*

2006. július 22-én megjelent a *Jó reggelt Magyarország!* című kiáltvány, melyet a választásokon vesztes párt vezető politikusai küldtek a választóknak az erdélyi Tusnádfürdőről, a 2004-es népszavazás szempontjából jelképesnek minősülő helyről.

A kiáltvány vissza-visszatérő motívuma a politikai hazugság volt. Az első bekezdésben arról esett szó, hogy „a politikai hazugságok újra felütötték fejüket hazánkban”. Az aláírók hangsúlyozni kívánták, hogy a modern politikában használatos marketingeszközök sosem léphetik át a „hazugság határát”, s azt állították, hogy „2006-ban, a rendszerváltás óta először Magyarországon szervezett és nyílt politikai hazugság történt”. A kiáltvány aláírói nem hagytak kétséget afelől, hogy elítélik a politikai hazugságokat, és felhívták a figyelmet arra, hogy „Európában politikai hazugságokra nem épülhetnek demokratikus kormányzatok”. Azt sem helyeselték, hogy ennek árát a fiatalokkal fizettetik meg, ezért felszólítottak mindenkit, hogy tegyenek a politikai hazugságok ellen. Minden magyar embert felhívtak, ne engedje, hogy vele fizetessék ezeknek az árát.

A kiáltvány utolsó bekezdésében az aláírók kijelentették, hogy „a politikai hazugságokra épülő egypártrendszer az '56-os forradalom kivégzett áldozatainak búcsúztatásával a Hősök terén bukott meg”, s úgy látták, hogy „50 évvel a forradalom után a szabadság magyar híveinek ismét bátorításra van szükségük”. A szerzők sehol sem definiálták a politikai hazugság fogalmát, s magától értetődőnek vették kiinduló tézisüket, mely szerint „a politikai hazugságok újra felütötték fejüket hazánkban”. Miközben a szöveg a „hazugság” szót sulykolta – az egyoldalas szövegben kilenc alkalommal –, egyidejűleg mintha azt is sugallta volna, hogy van valahol politikai igazság, mely mindannak az ellenkezője, amiről kiáltványukban megrovóan írtak.

A kiáltvány szerzői olyan befogadókra számítottak, akikben az a manicheus világkép munkál, amely végletesen jókra és végletesen rosszakra osztja fel az emberek táborát. A jók az igazság, a rosszak a hazugság pártján állnak, s a két tábor között nincs és nem is lehet semmilyen átjárás. Ezt a világképet a szociálpszichológia a „kognitív egyensúly” elméletével írja le (Heider, 2003). Ennek az elméletnek az értelmében az emberekben megállíthatatlanul munkál egy erő, mely arra ösztönzi őket, hogy keressék a jót, kerüljék a rosszat. Ha az emberek azt tapasztalják – ami gyakran meggesik –, hogy a rossz a jóval vegyül, a Pokol és a Paradicsom összezsúszik, akkor addig csúrik-csavarják a tapasztalataikat, míg az ellentmondást ki nem iktatják.

A kiáltvány megjelenésekor a közvélemény nem tudta, hogy a választásokon nyertes párt május 26-án zárt ülést tartott, melyen a miniszterelnök beszédet mondott, önmardosó hangnemben, a kognitív egyensúlyt sértő módon beszélve a hazugságról, közte a kormányéról is, mint olyan kommunikációs gyakorlatról, melynek a jövőben véget kell vetni.

Így érkezett el szeptember 17-e, amelynek délutánján egy rövid beszédrészlet hangzott el, mely a kormányfő hangján kijelentéseket tartalmazott arról, hogy a kormány a választásokat megelőzően nem csinált semmit, s a választásokon győztes nagyobb kormánypárt nem tárta fel az igazságot az ország tényleges állapotáról a választóknak – helyette hazudott. A beszéd május 26-án hangzott el a balatonöszödi kormányüldölő tárgyalójában a nagyobb kormánypárt frakciójának zárt ülésén, ahonnan valahogyan kikerült, hogy azután az önkormányzati választási kampány finisében egy pár perces részletét mindenki hallhassa. A beszédrészletről kiderült, hogy előzetesen megvágták, miáltal a hazugságmotívum jelentősen felerősödött. A néhány óra múlva teljes terjedelmében közzétett beszéd teljes szövegét ellenzéki oldalon nem elemezték, már csak azért sem, mert a kognitív egyensúly megbillenhetett volna.

A miniszterelnök öszödi beszédének nyilvánosságra kerülése egy kedvezőtlen járulékos hatást is kiváltott. Kielezte a publikus és a rejtett, titkos beszéd közti szakadást, amelynek lehetséges mértéke a demokratikus közélet megoldatlan, talányos kérdése. A beszédnek ez az aspektusa is hozzájárult ahhoz, hogy a koncentrált offenzíva ürügyül szolgáljon, s így elősegítse annak a helyzetnek a létrejöttét, amelyet Bibó oly pontosan jellemzett. Mint mondta, az ember szörnyű dolgokra is képes, „mikor valami okból veszélyben levőnek és ugyanakkor valami címen erkölcsileg igazoltnak, minden erkölcsi szempont alól felmentettnek vagy pláne mások megbüntetésére jogosultnak és kötelesnek érzi magát” (Bibó, 1986, II, 289).

Megállapítások és következtetések

1. A 2006. szeptember–októberi zavargások mélyén több meghatározó tényező található. Ilyen a régmúltban gyökerező és máig sem gyógyult sérelmi nemzettudat. Ilyen továbbá a kormány új politikájának meghirdetése által kiváltott félelem, e politika elemeinek rossz kommunikációja, és végül az ellenzék kormánybuktató szándéka. Mindehhez hozzájárul-

tak még aktuális események, így a miniszterelnök őszi beszédének szelektív nyilvánossá tétele és felhasználása a tömegfelháborodás kiváltásának indokaként vagy ürügyeként. A demonstrációkra jó alkalmat szolgáltatott 1956 fél évszázados évfordulója.

A rendszerváltás maga után vonta a többé-kevésbé amorf társadalom hosszú differenciálódási folyamatát, amelynek során sokan marginalizálódtak, mások felemelkedtek, és a magánosítás, a vagyonosodás a társadalom számos csoportjából méltatlankodást váltott ki. A mai, világméretűben összefüggő, globális kapitalizmusnak megfelelő struktúra még nem alakult ki, a társadalom nem ötvöződött egészé, hanem az egyik oldalon a sokféle, közöttük politikai elvárásaikban csalódott emberek, a másikon azok állnak, akik főként az előbbieket szándékai miatt szorongatják.

2. A társadalom jelentős rétegeiben mutatkozó elégedetlenséget az táplálja, hogy a rendszerváltáshoz fűzött várakozások és illúziók jelentős része nem teljesült, a beteljesedett remények hatása (EU-tagság, pályázati lehetőségek) viszont széles rétegekben nem tudatosult.

3. Nem tisztult le a nemzettudat sem, amennyiben a történelemmel kapcsolatban élő torzképek mellett még magának a nemzetnek a meghatározása is vita tárgyát képezi.

4. A demokrácia fogalmáról viszont egyenesen veszedelmes elképzelések terjednek, amelyek szerint a parlamentáris demokrácia közmegegyezéssel elfogadott képviselői rendszere leváltható az utca feltételezett és ellenőrizhetetlen demokráciájával.

5. Egyes csoportok elhagyatottsága problémákat gerjeszt a társadalom összességére nézve. Ezek között kitüntetett helyen találni a gyerekek és ifjak csoportját, valamint egyes kistérségi közösségeket. A korábbi összetartó, szocializáló intézményes keretek széthulltak, újak alig keletkeztek. A fiatalok nagy része kallódik, és szilárd kapcsolatok híján könnyen csapódik veszélyes vállalkozásokhoz. Nem véletlen, hogy az erőszakos utcai cselekményekben mindenütt, így Magyarországon is, felülreprezentált a részvétele. A szétesettség, integrálatlanság egyébként jellemző szinte az egész társadalomra, de elsősorban érinti a szegény régiókat.

6. A rendszerváltás több mint tizenhat éves történetének eredményeiben és hiányaiban osztozik az egész politikai osztály. A rendszerváltás idején a politikai pártok vezetői többnyire tájékozatlanok voltak saját áramlatuk modern megfogalmazása terén, és addig ismeretlen feladattal álltak szemben. E mellett a kezdetektől fogva egészen 2006-ig működött a félelem attól, hogy a szükséges, mélyre hatoló reformokkal magukra haragítsanak széles társadalmi rétegeket, és ezzel veszélyeztessék kormányzati helyzetüket. Így azután együttesen alakították ki a rendszerváltás nagy hiányosságát az ellátórendszerek átalakításának halogatása által, melynek következményeit a jelenlegi kormány mellett az egész társadalom viseli. A „jóléti rendszerváltás” illuzórikus jelszava az egyik, a gátlástalan ígérthalmaz a másik oldalon 2006 tavaszán egyformán tárgytalanná vált, és ez súlyosbította a tömeges bizonytalanságot, az elégedetlenséget pedig indulatossá tette. A kialakult helyzetért eltérő mértékben felelős az egész politikai osztály, de a felelősség súlya az idő előrehaladtával együtt nő. A felelősségben osztozik egyébként a közszolgálati média, valamint a társadalomtudományos értelmiség is.

7. A hosszú idő óta ható tendenciák és az aktuálisan felmerülő okok, indokok és ürügyek indulatot és agresszivitást gerjesztő gócait a Fidesz vezető csoportjának a politikája rendezte össze egységesnek látszó, a valóságban azonban távolról sem egységes jelenséggé. A párt a 2002-ben elszenvedett választási veresége óta folytatott engesztelhetetlen, támadó politikát, amelyet a 2006-os újabb vereség után felcserélt egy gyors sikerrel kecsegtető kormánybuktató stratégiára. Ezért hitték egy ideig joggal a szélsőjobboldali, radikális csoportok vezetői és tagjai, hogy a tekintélyes ellenzéki párttól nemcsak biztatást kapnak, de az mögöttük is áll. A zavargás azonban nem kapta meg a várt széles körű társadalmi támogatást, és ezért a hatalmi és rendfenntartó egységek hatékonyságának hiányai ellenére a demokrácia megmenekült.

Ajánlások

1. A kormány által kezdeményezett tudománypolitikai pályázati rendszerben élvezenek megkülönböztetett figyelmet az alábbi témák: a) a nemzetfogalom változásai az utolsó évtizedek során és a nemzetfogalom jelenlegi változatai (nemzetközi értelemben és hazai viszonylatban); b) a legújabb közgazdasági és pénzületi áramlatok; c) a magyar társadalom jelenlegi struktúrája és problematikája, az integráló tényezők állapota; d) demokrácia-értelmezések és viták.

2. A magukra maradt társadalmi rétegek helyzetével kapcsolatban javasoljuk: a) A kormány dolgozza ki az ifjúsági politikát és hozzon létre tárcaközi bizottságot az ifjúsági kérdések áttekintése és javaslatok kidolgozása, valamint összehangolása érdekében. Itt együtt lenne szerencsés áttekinteni a gyermekszegénység, a bölcsődei, óvodai helyzet, az iskolázás, az elkülönítés, a közösségi foglalkoztatás, az egészségügy és a rendészet kérdéseit. b) Az oktatásügyi tárca vizsgálja meg, hogy vajon az egyes iskolai korosztályok kapnak-e a tantárgyak keretein belül elegendő állampolgári, közéleti ismeretanyagot, és rendelkezésre állnak-e ehhez a megfelelő eszközök. c) Állítson fel a kormány valamilyen szervezetet vagy nevezzen ki kormánybiztosságot a kistelepülések, elmaradott térségek valós közéleti és művelődési helyzetének felmérésére és javaslatételre a helyzet orvoslását illetően. c) A pályázati rendszerben helyezze előtérbe az ifjúsági és a közművelődési kérdésekre irányuló témákat.

3. A kormány kommunikációjában mutatkozó, a társadalmi bizonytalanságot és félelmeket növelő hiányok és zavarok megszüntetése érdekében javasoljuk e kérdés kormányzati áttekintését és a szükségesnek mutatkozó lépések megtételét. Az értékelésben fordítson gondot a kormány a lakossághoz a kormány által eljuttatott tájékoztatások érthetőségére és egyértelműségére. Különösen fontosnak tűnik, hogy az összehangolt kommunikációban nagyobb súlyt kapjanak a következő témák: a) Magyarország új nemzetközi helyzete (összevetve a megelőző évszázadokkal); b) az EU-tagság jelentősége; c) az elindított és tervezett reformok célja, tervezete és várt hatása.

4. A hosszú távú és mélyre hatoló reformok előkészítettségének javítása és társadalmi elfogadottságának tágítása érdekében – általános értelemben – javasoljuk, hogy az

érdekelt szervezetekkel és azokon kívül álló szakértőkkel növelje az együttműködést a kormány, és a döntési jogot hagyja az eldöntésre jogosult alsó egység kezében. Konkrétan ez jelentheti: a) e kérdések alapos, tárcánkénti áttekintését; b) kormányzati irányvonal kidolgozását a formalizmus, a késlekedés, a vélt kirekesztés miatt várható elégedetlenség és tiltakozás minimalizálása érdekében.

Kacziba Antal párhuzamos véleménye a kriminális erőszak szubkultúrájának az eseményekre gyakorolt hatásáról

A jelentés második pontjában Előzmények, okok és összefüggések cím alatt kifejtett bizottsági véleménnyel és ajánlásokkal egyetértek. Emellett azonban – a többségi véleménytől eltérően – szükségesnek tartom a társadalomban jelen lévő és növekvő erőszak jelenségkörének részletesebb tárgyalását. Véleményem szerint ugyanis az elemzett eseményekben szembeűnő módon és a történésekre erős befolyást gyakorolva jelentek meg a kriminális erőszak szubkultúrájának félreismerhetetlen jelei. E körülmény bemutatása semmiképp sem célozza a 2006. szeptember–októberi tömegmegmozdulások kriminalizálását, mindössze az alkotmányos jogukat gyakorló – törvényes keretek között megnyilvánuló – állampolgárok és a közűjuk vegűült rendbontók megkülönböztetésűre, ez utóbbiak viselkedűsűnek okaira, motívumaira nézűre a szociálpszichológiai elemzűst kiegészűteni tőrekűvő értelműzési lehetűsűgként szolgál.

– Ebben az értelműzési keretben igazolható, hogy az erőszakos és garázda bűnűzés szűlsűsűges kűvetkezműnye ugyanazon negatív társadalmi folyamatoknak, mondhatni, társadalmi kűrtűneteknek, amelyek műs vonatkozűsban műsfajta agresszivitűs kirobbanűsűhoz is vezethetnek.

– A bűnűzésben is megnyilvánuló erőszak nűvekedűsűnek kűvetkeztűben az ország kűzponti rűgiójűban tartűsan masszív erőszakcentrum alakult ki. Az ország űszakkeleti űs dűlnyugati rűgióiban aggasztű műrtűkben nűveksűzik a fiatal korosztűlyhoz tartozű férfiak által elűvetett bűncselekműnyek szűma, emelkedű a nűk bűnűzésben valű rűszvűtele űs egyre magasabb a kiskorűak kriminűlis űrintettsűge. Az erőszakos űs garázda bűnűzés jelensűgkűrűhez tartozűk a csoportos erőszak szubkultűrájának terjedűse, a futballhuliganizmus, korűbban a szkinhed mozgalom, majd a szűlsűjobboldali extremista mozgalmak aktivitűsűnak űrűsűdűse is.

– A nűvekvű műrtűkű kriminűlis erőszak jelensűgkűre műlyebb elemzűsűnek hiűnyűban nem nyűlt lehetűsűg arra, hogy e negatív társadalmi jelensűgek űs a posztmodern (űjkapitalista) fejlűdűs egyes strukturűlis jellegetessűgei kűzűtti lehetsűges űsszefűggűsűkre kűtűrjen a jelentűs. A globalizűciű űs az annak legfűbb hűjtűerejeként tűtelezett modernizűciű űs individualizűciű felgyorsult folyamatainak ugyanis szűksűgkűppen vannak elemzűst igűnylű, kedvezűtlen társadalmi hatűsűai is. űgy a kirekesztűtsűg (a társadalmi inklűziű űs exklűziű ellentmondűsűai), a destruktív individualizűciű (a sikeres individualizűmus ellentűte) hatűkűrűnek nűvekedűse, a munka szűkűssűgűnek kűvetkezműnyei, tovűbbű a tűrsa-

dalom erkölcsi életének bomlástünetei, a jogi és erkölcsi nihilizmus, a korlátlan haszonelvűség terjedése.

E tünetekre a jelentés néhány vonatkozásban utal, azonban a modernizációs fejlődés strukturális ellentmondásai csak működésük rendszerében és összefüggéseik hálózatában jelzik megfelelő határfokkal azt a felismerést, hogy a globalizációs fejlődésnek nemcsak az ökoszisztémában, hanem a morálszisztémában is vannak korlátai. Ezek a határok egyúttal jelezhetik a társadalomirányítás közelebbi és távolabbra mutató feladatait, továbbá a társadalompolitika és ezen belül az ifjúságpolitika tennivalóit is.

Mindezek miatt indokoltnak látom, hogy a bűnügyi tudományok művelésével foglalkozó kutatóhelyek kezdjék meg a bűnözésben megjelenő erőszak, ezen belül a gyűlöletbeszéd jelenségeinek vizsgálatát, és ilyen módon járuljanak hozzá a társadalmi integráció erősítését célzó társadalomirányítási elhatározások kimunkálásához.

2.2. A politikai és az alkotmányos rendszerváltás

Ebben a fejezetben a 2006. szeptember–októberi fővárosi események legfontosabb alkotmányjogi aspektusait vizsgáljuk. Első látásra hajlamosak vagyunk azt gondolni, hogy olyasminek vagyunk tanúi, ami még nem fordult elő a rendszerváltás óta eltelt bő másfél évtizedben. Pedig ha felidézzük az 1990 utáni időszakot, számos helyzetben felfedezhetünk az alkotmányos válsághoz közeli állapotra utaló jeleket. Gondoljunk csak a taxisblokádra, majd az azt követő „médiaháborúra” a kilencvenes évek elejéről. De sokan riogattak alkotmányos válsággal tíz évvel később, a 2002-es választásokat követő „Erzsébet-hídi csata”, a D-209-es ügy, majd a Medgyessy-kormány bukása vagy éppen a 2005-ös köztársaságielnök-választás kapcsán is. Ha ezeknek az alkotmányos konfliktusoknak a forrását keressük, vissza kell mennünk „alkotmányos” rendszerváltásunk sajátosságaiig.

2.2.1. Az alkotmányos konszenzus egykor és ma

2.2.1.1. Az 1989-es „alkotmányozás” és az 1990-es „paktum”

1989-ben körvonalazódtak az 1949-es, sztálini ihletésű rákosista alkotmány jogállamivá formálásának koncepciói az Ellenzéki Kerekasztal (EKA) résztvevői, az úgynevezett harmadik oldal és az állampárt képviselői által folytatott Nemzeti Kerekasztal-tárgyalásokon. Ezt követően az utolsó pártállami parlament már csak a pecsétet nyomta rá az 1956-os forradalom évfordulóján, 1989. október 23-án hatályba lépett átfogó alkotmánymódosításra, amely kisebb-nagyobb változtatásokkal azóta is alapdokumentuma az „alkotmányos forradalomnak”. Az EKA és a háromoldalú tárgyalások jegyzőkönyvei (Bozóki, 1999.) lehetővé teszik, hogy pontosabb képet kapjunk az „alapító atyák” szándékairól, majd azután megvizsgáljuk ezek megvalósulását, illetve módosulását.

Az EKA létrejöttének közvetlen előzménye, hogy 1989 márciusában az Országgyűlés elé kerültek az MSZMP által kidolgozott új alkotmány szabályozási elvei. Félő volt tehát, hogy a hatalom korábbi birtokosai maguk alakítják ki az „új” alkotmányos berendez-

kedést. A június közepén megindult Nemzeti Kerekasztal-tárgyalásokon az EKA kezdetben inkább csak ennek megakadályozására törekedett, az új alkotmányos rend kialakítását a parlamenti választások után összeülő új Országgyűlés feladatának tekintette. Például egyáltalán nem kívántak tárgyalni a köztársasági elnöki intézmény megteremtéséről, helyette átmenetileg a parlamenti elnök ideiglenes államfői jogkörrel való felruházását javasolták. De az Alkotmánybíróságnak az új alkotmányt megelőző intézményesítésébe is csak három nappal a tárgyalások befejezése előtt egyeztek bele az EKA résztvevői.

Az új, demokratikusan választott parlament általi alkotmányozás koncepciójának feladását több tényező befolyásolta. Az egyik ezek közül minden bizonnyal az, hogy az ellenzék egyáltalán nem lehetett biztos abban, hogy az MSZMP nem nyeri meg a választásokat akár abszolút többséggel is a választók körében kevésbé ismert vetélytársaival szemben. Több jel utal arra is, hogy még relatív többségű győzelem esetén sem lehetett volna kizárni az MSZMP kormányalakítását. Persze az MSZMP sem lehetett bizonyos a sikerben, ezért ők sem zárhatták ki az „előrehozott alkotmányozás” lehetőségét, természetesen a pozícióik egy részének megőrzését garantáló ígéretek fejében. Ilyen ígélet lehetett a megállapodást végül is aláíró ellenzéki pártok részéről a köztársasági elnök közvetlen választása a parlamenti választások előtt, ami Pozsgay Imre biztos győzelmével kecsegtetett. Ezt az SZDSZ és a Fidesz által kezdeményezett, úgynevezett négyigenes népszavazás sikere akadályozta meg. Ennek nyomán ugyanis az elnökválasztásra csak az első demokratikus választásokat követően került sor, az új parlamentben. A napvilágot látott jegyzőkönyvek bizonyítják: a megállapodást aláírók és a népszavazás kezdeményezői közötti szakadás hátterében az egyik fél részéről egy következetes rendszerváltó elképzelés, a másikéről feltehetően egy Pozsgay–Antall-féle MSZMP–MDF-megállapodás állt. Antallt nyilván az MSZMP győzelmétől való félelem vezérelte, ezért szeretett volna biztosítékokat a hatalomból való részesedésre, vagyis arra, hogy akkor is győzzenek, ha éppenséggel veszítenek az első demokratikus választáson. A rendszerváltás szempontjából az események kedvező befejezése: a népszavazás kiváltotta az MDF-et a reform-kommunistákkal kötött paktumból, és ez tett azután lehetővé egy másik paktumot a referendumot kezdeményező SZDSZ-szel.

Vagyis, mint látható, mind az állampártot, mind ellenzékét a demokratikus választások elvesztésétől való félelem motiválta abban, hogy ne hagyják az új alkotmányra a rendszerváltás alkotmányos berendezkedésének kialakítását. Így aztán az 1989. októberi alkotmánymódosítás az 1949-es formába új tartalmat öntött, amely akkor is jogállaminak mondható, ha olykor zavaróan meglátszik benne a rákosista-kádárista váz. Nyilván a keletkezés tárgyalásos jellege is magyarázza, hogy az elkészült régi-új alkotmány leginkább a kontinentális Európában honos konszenzuális parlamenti demokrácia modelljét követi. Ez a kettőnél több parlamenti párt jelenlétét és koalíciós kormányzást feltételező kormányzati rendszer egyben tudatos elvetését jelentette mind az MSZMP által preferált, a posztkommunista államok egy részében ma is létező fél- vagy egészen prezidenciális rendszernek, mind pedig a brit kétpártrendszerű váltógazdálkodás westminsteri tiszta parlamentarizmusának. Az 1989–90 folyamán kialakított döntéshozatali rendszernek további sajátossága a nyugat-európaihoz képest – amit nyilván a totalitárius rezsím négy évtizedes öröksége

is indokol –, hogy nem pusztán a koalíciós partnerek konszenzusára épül, hanem olykor megkívánja az ellenzék bevonását is a döntésekbe, illetve jelentősen megerősíti a kormányzati hatalom ellensúlyait. Az előbbire példa a kétharmados törvények intézménye, az utóbbira a köztársasági elnök, az Alkotmánybíróság és az ombudsmanok alkotmányos jogállása.

Ami az ellenzék egy részének támogatását is igénylő kétharmados törvényeket illeti, azok eredeti, 1989-es változata, az úgynevezett alkotmányerejű törvények rendszere gyakorlatilag minden államszervezeti és alapjogi kérdésben kétharmados támogatottsághoz kötötte a törvényalkotást. Ezt enyhítette a legnagyobb kormányzó és ellenzéki párt 1990-es „paktuma” a minősített törvények számának jelentős csökkentésével. Ennek, valamint a kormány stabilitását biztosító konstruktív bizalmatlanság intézménye bevezetésének ellentétele a „közepesen gyenge” jogkörökkel felruházott köztársasági elnök jelölési jogának átengedése volt az ellenzéki SZDSZ-nek. Merthogy az EKA-nak 1989-ben sikerült megakadályoznia a Pozsgay személyére fazonírozott, „közepesen erős” államfő és ezzel egy félelnöki rendszer alkotmányba foglalását, de a Göncz Árpádnak átengedett elnöki hatalom kétségtelenül erősebb volt a mintául szolgáló 1946. évi I. törvényben meghatározott, jószerivel protokolláris államfői tisztségnél. Az inkább „semlegesnek” mondható államfői hatalom azt jelenti, hogy az elnök nem sorolható sem a törvényhozás, sem a végrehajtás hatalmi ágához, hanem éppenséggel valamiféle egyensúlyozó szerepet tölt be a kettő között. Az európai összehasonlításban rendkívül nagy hatalmú Alkotmánybíróság és az ombudsmanok specializált rendszere is a kormányzati hatalom korlátozásának elvétől vezérelve született meg 1989-ben.

A kontinentális Európában honos konszenzuális demokrácia kormányzatot ellensúlyozó intézményeként fogadták el az EKA pártjai az Alkotmánybíróság választások előtti, tehát az átmeneti időre is szóló felállításának MSZMP-s javaslatát. Csakhogy az állampárt által inkább hatalomátmentésre szánt testület helyett az ellenzék a parlamentet és a kormányt radikálisan korlátozó bírósághoz ragaszkodott, amelynek döntéseit az Országgyűlés nem változtathatja meg – mint ahogyan azt az eredeti MSZMP-s tervezet tartalmazta – és amelynek eljárását bárki kezdeményezheti.

Az 1990-es tavaszi választásokat követően kötött MDF–SZDSZ-„paktum” is annak a konszenzusos döntéshozatali mechanizmusnak a terméke, amelyet éppen a kerekasztaltárgyalások honosítottak meg a magyar politikai kultúrában. Tulajdonképpen a tárgyalások jegyzőkönyvei annak nyújtják kézzelfogható bizonyítékát, hogy a magyar rendszer-váltás előkészítése megegyezéssel formában zajlott, és a résztvevők – nyilván saját legitimitásuk hiátusait is érzékelve – az új alkotmányos rendszert is a konszenzuális, megegyezéssel demokrácia mintájára törekedtek formálni. (Ezzel ellentétben Körösnéyi András úgy értékeli, hogy kezdettől fogva nem volt konszenzus a felek között az alkotmányos alapszerkezetet illetően [Körösnéyi, 2006].) Ennek érdekében igyekeztek a lehető legtöbb ellensúlyt beiktatni a kormányzati hatalommal szemben. Ugyanakkor az újabb alkotmánymódosítás technikai lebonyolítása is jelezte, hogy a politikai szereplők az alkotmányos intézmények viszonyának alakítását egy politikai alkufolyamat részeként kezelték, és egyelőre

nem törekedtek a végleges alkotmányos megoldások kialakítására, amit egy új alkotmány elfogadása jelentett volna.

Ezt jelzi, hogy az az Antall József, aki a kerekasztal-tárgyalások során még a végrehajtó hatalom fejeként, a hadsereg főparancsnokaként felfogott köztársasági elnök mellett érvel, miniszterelnökként már ezzel ellentétes tartalmú alkotmányértelmezést kér az Alkotmánybíróságtól az 1991–92-ben, a médiaháborúban ellenlábasának számító államfővel kapcsolatban. A Sólyom László vezette testület pedig – kiegészítve az alkotmány hiányzó rendelkezéseit – kimondta, hogy a köztársasági elnök a magyarhoz hasonló parlamentáris rendszerekben nem a végrehajtó hatalom feje, érdemi hadsereg-főparancsnoki jogkörei pedig gyakorlatilag nincsenek az alkotmány és a honvédelmi törvény alapján, azok részben a kormányt, részben a honvédelmi minisztert illetik.

Miközben azonban az 1990-es paktum a kormánypártok (vagy legalábbis közülük a legnagyobb) és ellenzékük (vagy legalábbis egyikük) megegyezésének talán utolsó intézményes jelét adta, maga a paktum nyomán elfogadott alkotmánymódosítás egyszersmind szűkítette is a kormányhatalmat korlátozó egyensúlyokat. A későbbi ciklusokban úgy tűnt, hogy a kormányok szívesen korlátozták volna a konszenzusos kormányzati hatalomgyakorlás alkotmányos intézményeit, mindenekelőtt a kormány parlament általi ellenőrzésének eszközeit. Csakhogy ennek az alkotmány módosításával járó érvényesítéséhez vagy a bátorságuk, vagy az elégséges többségük hiányzott.

Az 1989-es „alkotmányozás” magyar megoldását többen kritizálták. Bruce A. Ackerman amerikai alkotmányjogász 1992-ben megjelent könyvében (Ackerman, 1992) azt állítja, hogy a liberális jogállamiság alkotmányos garanciája kizárólag akkor teremthető meg, ha egy egészében új alkotmány kerül elfogadásra, hozzátéve, hogy az új alkotmány megalkotásának a lehetősége idővel szertefoszlik. Egy évtizeddel később adott interjújában nemcsak fenntartja ezt a véleményét, hanem a módszer káros hatásairól is beszél: „Magyarország nem használta ki az alkotmányozás lehetőségét. Az 1989-es Kerekasztal nem alkotott új alkotmányt. Az Alkotmánybíróság, azáltal, hogy alapvető értékeket fogalmazott meg döntéseiben, megpróbálta helyettesíteni az új alkotmány szerepét. De félő, hogy ez megszűnt Sólyom László hivatali megbízatásának lejártával. Éppen azért, mert az alkotmányosság kifejeződése nem egy korszerű, új alkotmányszövegre támaszkodik, hanem a mindenkori Alkotmánybíróság alkotmányértelmező tevékenységére, a magyar alkotmányos vívmányok túlságosan sérülékenyek, bizonytalanok” (Ackerman, 2003, 52).

Az 1989–90-ben kialakított alkotmányos rendszert kezdettől fogva sok támadás érte idehaza is. Persze a támadások szavakban mindig a sztálini alkotmány formája ellen irányultak, de a valóságos célpont a politikai erők konszenzusára épülő parlamentáris berendezkedés volt. Az első parlamenti ciklus vége felé a pártok, készülve a második választásra, programjaikban kivétel nélkül egy új alkotmány elfogadása mellett tették le a garast. Ugyanakkor nem azonos motívumok vezérelték a pártokat az új alaptörvény követelésekor. Egy részük a tartalmilag jogállaminak minősített, de szakmailag ellentmondásos és legitimitási fogyatékoságban szenvedő alkotmányt kívánta felcserélni az alapelveiben a jelenlegivel megegyező újjal. Ebbe a csoportba tartozott az SZDSZ, a Fidesz és az MDF. A

KDNP alkotmányozási elképzeléseit az első ciklus parlamenti többségét gyakran kellemetlenül korlátozó Alkotmánybíróság és köztársasági elnök hatáskörének jelentős kurtítására való törekvés jellemezte. A Kiszgazdapárt viszont új tartalmú alkotmány mellett szállt síkra, amelyben az alkotmánybírói testület háttérbe szorítása mellett egyéb strukturális államszervezeti változtatások is megfogalmazódtak volna: egy kis ország számára olcsóbb(!?) prezidenciális rendszer, illetve egy korporatív második kamara igénye. E törekvések alapja pedig a hatályos alkotmány „nem eléggé magyar” jellege volt. Ugyanez indokolja a 2006-os szeptember–októberi események során a szélsőjobb oldali radikális tüntetők által is a mai alkotmányos rendszer alternatívájaként emlegetett „Szent Korona-tan mint a magyar jogrend alapja, nemzeti létünk elméleti bázisa” jogaiba történő visszahelyezését.

2.2.1.2. Törekvések új alkotmányra

Az 1989–90-ben kialakult alkotmányos berendezkedést átírni törekvő „új forradalmárok” azonban 1994-ben nem kaptak mandátumot a választópolgároktól terveik megvalósítására. A két új kormánypart kétharmadot meghaladó mandátumtöbbsége viszont felidézte az alkotmányozás kormányzó pártok általi kisajátításának veszélyét. Ezt a veszélyt azonban maga az MSZP–SZDSZ-koalíció hátrította el azzal az önkorlátozó gesztussal, hogy az új alkotmány előkészítésére felállított parlamenti bizottság határozatainak meghozatalához a hat közül legalább öt párt támogatását követelték meg, és az ily módon elvetett új passzusok helyett a hatályos alkotmány rendelkezéseit hagyták érvényesülni. Ez az eljárási rend elvileg garantálhatta volna egy korszerű új alaptörvény konszenzuson alapuló előkészítését.

Az új alkotmány koncepciója azonban 1996 nyarán nem kapta meg a kétharmados többséget a parlamentben, mégpedig az MSZP egy része támogatásának hiányában. A kormány erősebb pártjának baloldali szárnya azért hiúsította meg a koncepció jóváhagyását, mert az végül nem tartalmazta a szociális államiság deklarációját és az érdekegyeztetés mechanizmusait.

A fiaskót követően, 1996 őszén az alkotmány-előkészítő bizottság egy újabb koncepciót készített, amelybe az MSZP javaslatára bekerült az érdekegyeztetés és a szociális partnerség intézménye, a Magyar Köztársaság szociális állam jellegére utaló passzus, valamint néhány új, bíróság előtt is érvényesíthető szociális jog. Ez a koncepció megkapta ugyan a szükséges kétharmadnyi szavazatot a plenáris ülésen, de már csak négy párt (az MSZP, az SZDSZ, valamint a Fidesz és az MDNP) támogatta, a Kiszgazdapárt, az MDF és a KDNP nem. Ilyen körülmények között jelentősen csökkentek a hasonló feltételekkel kidolgozandó alkotmányszöveg bizottsági elfogadásának esélyei. Ekkor a kormányzó pártok egy utolsó adut vettek elő: bejelentették, hogy ha továbbra sem látszik legalább ötpárti akarat az új alkotmány elfogadására az 1998-as választások előtt, akkor magukra nézve nem tartják kötelezőnek a házszabályban a ciklus végéig vállalt alkotmánymódosítási moratóriumot. Az ellenzéki pártok értelemszerűen ki akarták várni az új választásokat, a koalíció pedig beváltotta fenyegetését, és 1997 legvégén az ellenzék tiltakozása ellenére az alaptörvénybe iktatta a táblabíróságok felállítását. Ezzel tulajdonképpen a Horn-kormány is eltért

a megegyezésem kormányzás 1989-es ideáljától. Más kérdés, hogy az 1998-ban győztes kormánykoalíció egyik első lépése volt ennek az alkotmánymódosításnak az elszabotálása, még ha nem is az alkotmány visszaváltoztatásával – merthogy nem rendelkeztek az ehhez szükséges kétharmados többséggel.

Az 1998–2002 közötti parlamenti ciklusban úgy tűnt, hogy a kormány szívesen korlátozta volna a konszenzusos kormányzati hatalomgyakorlás alkotmányos intézményeit, mindenekelőtt a kormány parlament általi ellenőrzésének eszközeit. Csakhogy ennek az alkotmány módosításával járó érvényesítéséhez nem volt meg az elégséges többsége. Ezért aztán az éppen az e ciklusban kormányzó pártok aktív közreműködésével 1989-ben kialakított alkotmányos rend „kiigazítása” inkább az alkotmányos szabályok félretételével valósult meg. Gondoljunk csak a háromhetes parlamenti üléskezési rendről szóló diktátumra, melyet bár az Alkotmánybíróság 1999 márciusában alkotmányellenesnek minősített, a gyakorlat nem változott a ciklus végéig. De említhető az alkotmány kétharmados szabályainak megsértése (a „maffiaellenes” törvénycsomag elfogadásakor) vagy nyilvánvaló megkerülése (az adórendőrségről szóló törvény áterőltetésével). Nem kevésbé kifogásolható a médiatörvénynek a médiakuratóriumok összetételét előíró szabályait mellőző eljárás.

Az új alkotmány elfogadásának kilátástalansága ellenére a kormány 1999 szeptemberében tervbe vette a régi-új alaptörvény formai megújítását. Az igazságügy-miniszter által elkészített törvényjavaslat értelmében az 1949. évi XX. törvényt – a tételes rendelkezések megváltoztatása nélkül – egy szimbolikus gesztussal 2000. évi I. törvénnyé sorszámoztatta volna át az Országgyűlés. Az alkotmány javasolt új preambulúmának szövege a Szent Koronáról mint a magyar államiság köztiszteletben álló szimbólumáról emlékezett volna meg. Kérdés, milyen alkotmányos értelmet tulajdonított volna az Alkotmánybíróság e fogalomnak például a köztársaság intézményrendszerével összefüggésben. Tekintettel azonban arra, hogy az ellenzék nem támogatta a kétharmados többséget igénylő elképzelést, a kormány végül is nem terjesztette azt a parlament elé.

A 2002-ben hatalomra került MSZP–SZDSZ-koalíció ismét napirendre tűzte az új alkotmány megalkotását. A siker esélye azonban nem volt nagyobb, mint 1996-ban, hiszen a kormányzó pártok ekkor nem rendelkeztek az alkotmányozáshoz szükséges kétharmados többséggel, az ellenzék hajlandósága a konszenzusra pedig talán sosem volt ilyen csekély. Ez utóbbit bizonyították az európai uniós csatlakozáshoz elengedhetetlen 2002. decemberi alkotmánymódosítás nehézségei is.

A mai alkotmányos helyzet egyik legfontosabb veszélyforrása az a beépített konfliktus az Alkotmánybíróság és a parlament, az alkotmányosság és a demokrácia között, amely hosszú távon lehetővé teszi az „alkotmányos diktatúrát” bármely olyan erő számára, amely a nyertest aránytalanul premizáló választási rendszer következményeként megszerzi a parlamenti helyek kétharmadát. Ez az időzített bomba mindaddig ketyeg, amíg megegyezés nem születik legalább az alkotmányalkotás és -módosítás szigorúbb szabályairól. Némi túlzással ugyanis állítható, hogy egy létrehozandó új alkotmány tartalmával azonos jelentőségű annak stabilitása. Erre az alkotmányos demokráciák számos megoldást kínálnak az abszolút megváltoztathatatlan, „örök” passzusok beiktatásától egészen odáig, hogy egyes al-

kormányok (például a belga, a dán és a holland) az alaptörvény módosításához a parlament felosztatását és új választások kiírását követelik meg. De bevett módszer az alkotmánymódosítások népszavazáshoz kötése is. Az alkotmány stabilitásának megteremtése feltételezi az alkotmányozó és a törvényhozó hatalomnak a jelenleginél erőteljesebb elkülönítését. Nemcsak az egyszerű törvényhozói többség, de annak kétharmados változata elől is el kellene zárni az alkotmánymódosítás lehetőségét. Ennek megoldási módja lehetne az Országgyűlés kiegészítése kizárólag az alkotmánymódosítások elfogadására szolgáló (vagyis nem hagyományos felsőházi funkciót betöltő), nem korporatív alapon szervezett második kamarával, amely az alaptörvény megváltoztatása ügyében közösen döntene az állandóan működő alsóházzal.

A sajátos magyar rendszerváltás nem tette lehetővé az azonnali alkotmányozást, de most, tizenhét évvel később, a civilizált Európa közösségéhez csatlakozva nincs ok tovább fenntartani a bizonytalanságot alkotmányos rendszerünkkel szemben, és ebben az értelemben is jobb volna lezárni a rendszerváltást. Fontos lenne ez mind azokkal az érvekkel szemben, amelyek szerint még előttünk áll a rendszerváltás, mind pedig azok cáfolatára, amelyek szerint Magyarországon alkotmányos rendszer működött 1989 előtt is, tehát semmi szükség nem volt a változásra.

Persze az alkotmány szükségessége nem keverhető össze annak esélyeivel. Végtére is mindkét nagy politikai erő számíthat akár arra is, hogy a meglehetősen aránytalan választási rendszer következtében legközelebb megszerzi a parlamenti helyek kétharmadát, és akkor majd önállóan ad alkotmányt az országnak. Csakhogy könnyen belátható, hogy ez a lehetőség egyszersmind komoly fenyegetettség is mindkettőjüknek, hiszen a vesztes kiszolgáltatottjává válik a győztesnek. Ha tehát lemondának a nagyobb, de bizonytalanabb sikerről a biztosabb érdekében, akkor konszenzusra juthatnának, és az új alkotmányban rögtön meg is szigoríthatnák a jövőre nézve az alkotmányozás és alkotmánymódosítás feltételeit. A 2006. szeptember–októberben kezdődött politikai válság alkalmat nyújtana a tartalmilag nagyjában-egészében bevált, de legitimitási hiányosságokkal terhes alkotmány helyzetének rendezésére, olyan módon, hogy a parlamenti pártok az új alkotmány elfogadásával bizonyíthatnák a válságközeli helyzet megoldására irányuló készségüket.

Az 1990. tavaszi „paktum” óta kialakult alkotmányos helyzet úgy is jellemezhető, hogy a politikai élet konszenzuskészségüket elvesztett szereplői megkísérlik feszegetni az alkotmányban még mindig meglévő konszenzuális elemek határait. A mindenkori kormány már ez első, de az azt követő ciklusokban is szívesebben korlátozta volna a konszenzusos kormányzati hatalomgyakorlás intézményeit, illetve a fékek és ellensúlyok rendszerét, mint például az Alkotmánybíróság vagy az államfő hatalmát, vagy éppen a kormány parlament általi ellenőrzésének eszközeit. Csakhogy ennek az alkotmány módosításával való érvényesítéséhez – az 1994–98 közötti időszakot leszámítva – hiányzott az elégséges többségük, így olyan eszközökhöz nyúltak, mint az elnöki jogkörök alkotmányértelmezéssel történő korlátozása vagy például a háromhetes parlamenti ülésrend szokásjogi bevezetése. Nem ritkán az ellenzék is igyekezett az alkotmányos helyzetet a maga szája íze szerint értelmezni és alkotmányos válságot kiáltani minden politikai konfliktus esetén. Bi-

zonyos, 1989–90-ben változatlanul maradt elemek – mint például az ügyészség vagy a rendészeti szervek alkotmányos jogállása – módosítására pedig konszenzus hiányában nem került sor.

Az első ilyen politikai válsághelyzet még a „paktum” évében, a taxisblokáddal előállt. Az azt kirobbantó ok kísértetiesen hasonlított a mostanihoz: tudniillik a kormány hazugsága. Azt követően ugyanis, hogy az ipari miniszter ígéretet tett a benzinárak változatlanul hagyására, a kormány mégis emelte a taxisok számára oly fontos benzin fogyasztói árát. Ugyanakkor a taxisblokádnak két vonatkozásban különbözött is a mostani elégedetlenségtől, melyet Gyurcsány Ferenc miniszterelnök „beismerő vallomásának” nyilvánosságra hozatala váltott ki. A civil taxisok maguk kezdeményezték és szervezték meg az akciót, még akkor is, ha mind az akkori köztársasági elnöknek, mind az ellenzéki SZDSZ akkori elnökének voltak a taxisokkal szimpatizáló gesztusai. Ezzel szemben a mostani demonstráciosorozatban két ellenzéki párt aktív szerepet játszott. A másik nagy különbség, hogy jóllehet a taxisok jogellenesen bénították meg a főváros hídjait és útjait, a Szabadság térre emlékeztető erőszakos cselekményekre vagy a Kossuth térihez hasonlóan alkotmányon kívüli követelések megfogalmazására, mint amilyen az alkotmányozó nemzetgyűlés összehívása, vagy irredenta, nyilas és antiszemita megnyilvánulásokra, bírák és ügyészek megfenyegetésére nem került sor.

A különbségek ellenére közös a két eseményben, hogy egyik sem valósítja meg a polgári engedetlenségnek azt a rendszerváltó alkotmánymódosítás során az alaptörvény 2. §-ának (3) bekezdésébe foglalt esetét, amely a társadalom valamely szervezetének, állami szerveknek vagy állampolgároknak a hatalom erőszakos megszerzésére vagy gyakorlására, illetve kizárólagos birtoklására irányuló tevékenysége. A kormányok be nem tartott ígéretei, morálisan elítélendő hazugságai egyik esetben sem értékelhetők olyan törekvésnéként, amely az alkotmány értelmében feljogosítana, sőt kötelezne is mindenkit az azzal szembeni – törvényes eszközökkel való – fellépésre. Ugyanakkor a taxisblokádnak az erőszaktól tartózkodó békés résztvevőit törvényi kegyelemmel mentesíteni lehetett az elkövetett jogsértések miatti felelősségre vonás alól, ami nem lehet megoldás a Szabadság téri és más erőszakos bűncselekmények elkövetői esetében.

2.2.1.3. A köztársasági elnök szerepe

Külön elemzést érdemel a köztársasági elnöknek a szeptember–októberi eseményekben betöltött szerepe. A Sólyom László vezette Alkotmánybíróság a kilencvenes évek elején, az akkori miniszterelnök és az államfő között a médiaháború során kialakult konfliktusban – kiegészítve az alkotmány hiányzó rendelkezéseit – kimondta, hogy a köztársasági elnök a magyarhoz hasonló parlamentáris rendszerekben nem a végrehajtó hatalom feje. Összehasonlítva az államfői jogköröknek a Sólyom általi, meglehetősen megszorító értelmezését a szerepfelfogással, amely az időközben köztársasági elnökké választott egykori alkotmánybírósági elnököt jellemzi, nem nehéz arra a következtetésre jutni, hogy Sólyom a szeptember–októberi események során nagyvonalúbb volt az államfői jogkörök értelmezésében, mint tizenöt évvel ezelőtt. Érdemes ebből a szempontból elemezni azt a

négy nyilatkozatot, amelyet Sólyom László köztársasági elnökként tett 2006. szeptember 18-a és október 4-e között. Az első megszólalás alkalmával, közvetlenül a balatonőszödi beszéd nyilvánosságra kerülését követő napon, az elnök még azzal kezdte beszédét, hogy a köztársasági elnöknek az alkotmány erre a helyzetre nem ad közjogi beavatkozási lehetőséget. Ugyanakkor kijelentette, hogy a hír morális válságot okozott Magyarországon, és ebben a helyzetben „a köztársasági elnöknek kötelessége tisztázó szándékkal megszólalnia”. A nyilatkozat végén pedig felszólította a miniszterelnököt annak nyilvános elismerésére, hogy „semmilyen cél nem igazolhatja, hogy bárki a demokráciába vetett bizalmat kockáztassa”. Másnap Sólyom köztörvényes bűncselekményként értékelte, hogy „a békés tüntetésből kivált csoport megostromolta a Magyar Televízió épületét”.

Az államfői funkció felfogása, egyszersmind a válságba való elnöki beavatkozás szempontjából a legérdekesebb az a beszéd, amelyet az elnök október 1-jén, az önkormányzati választások estjén tartott. Ebben kijelentette, hogy „az országszerte kialakuló békés tüntetések számomra az emberek egészséges erkölcsi érzékét bizonyították”. A szövegben ugyan ismét elhatárolta magát a Szabadság téren történetektől, de nem használta ki az alkalmat, hogy említést tegyen akár az árpádsávós lobogók mindennapos használatáról és Trianon állandó emlegetéséről, akár a zsidó politikusok névsorának felolvasásáról. Újra hangsúlyozva, hogy a köztársasági elnöknek ebben a helyzetben nincsenek közjogi beavatkozási lehetőségei, az Országgyűlést hívta fel cselekvésre, amelynek többsége egyedülként képes helyreállítani „a szükséges társadalmi bizalmat”. Ezt megerősítette negyedik nyilatkozatában, helyesnek ítélve a bizalmi kérdés felvetését a miniszterelnök részéről, de egyúttal felhívta „a frakciók figyelmét arra, hogy az Országgyűlés a bizalmi szavazással arról is dönteni fog, hogy a miniszterelnök megengedhető eszközöket használt-e az országgyűlési választások megnyerése érdekében”. A bizalmi kérdés tartalmának ezzel az önkényes értelmezésével az államfő nyilvánvalóan nem valamely alkotmányos jogkörét gyakorolta.

Az a körülmény, hogy Sólyom helyeselte a bizalmi szavazás tényét, míg a Fidesz MPSZ olcsó trükkéről beszélt, azt igazolja, hogy az elnök viselkedését a válságban alapvetően nem a Fidesz mozgatta, hanem mindenekelőtt saját, erősen morális alapú politikafelfogása. Ebben viszont alkotmányjogi szempontból pontosan az kifogásolható, amitől Sólyom még alkotmánybírósági elnökként óvni kívánt: hogy az elnöki hatalomnak az olyan funkcióit, mint például a nemzet egységének kifejezése, illetve az államszervezet demokratikus működése feletti őrködés, a mindenkori elnök erkölcsi felfogásától függően tetszés szerint tágíthatja.

Ez a veszély pedig nem függ attól, hogy milyen morális elveket képvisel éppen az államfő. A morális elvek nem transzformálhatók alkotmányossági ítéletekké a parlamentáris demokrácia állapotáról. Vagyis feltéve, de meg nem engedve, hogy Sólyomnak igaza volt, abból nem következik, hogy a Gyurcsány-kormány legitimitása alkotmányjogi értelemben megkérdőjelezhető volna. Márpedig a köztársasági elnöknek a parlamenti többséghez intézett, semmilyen alkotmányos jogkörével alá nem támasztható felhívása a bizalom megvonására ezt a látszatot keltette. A két ellenzéki párt, amely közvetlenül a bizalmi szavazást megelőzően is a Parlament épülete előtt követelte a kormány távozását és azóta sem haj-

landó szóba állni a miniszterelnökkel, csakúgy, mint a békés és a békétlen demonstrálók, építhettek erre a látszatra a maguk politikai céljának elérése érdekében.

2.2.2. A népszavazás és a képviseleti demokrácia viszonya

2.2.2.1. Az Alkotmánybíróság eddigi gyakorlata

A 2006. szeptember–októberi események során a stabilnak mondható alkotmányos rendszerrel szembeni legkomolyabb kihívást azok a népszavazási kérdések jelentették, amelyekkel az ellenzék az utcai-érzelmi politizálás kudarcát követően kezdeményezett a kormány parlamenten kívüli eszközökkel történő ellehetetlenítésére. A rendszerváltás utáni időszak valamennyi népszavazási vitája igazolta azt a közhelynek számító tényt, hogy a népszuverenitásnak ez a jogintézménye milyen hatásos eszköze lehet politikai célok elérésének. Így volt ez a rendszerváltás kezdete óta többször is, legelőször a már említett 1989-es „négyigenes” referendum esetében, amelynek eredménye jelentősen befolyásolta az átalakulás menetét. A népszavazásoknak ezt az átpolitizálását nem kis részben segítette az a körülmény, hogy a folyamatos alkotmányozás keretében elmaradt a referendumok helyének tisztázása az új alkotmányos rendben, másrészt a népszavazás jogi szabályozása – kezdve az 1989-es első törvényi rendezéssel, egészen az 1997 júliusában elfogadott alkotmánymódosításig – sosem tartozott a legsikerültebb törvényhozási produktumok közé.

A népszavazással kapcsolatos alapvető elméleti kérdés, hogy az mint a népszuverenitás egyik megnyilvánulása, miként viszonyul a képviseleti demokráciához mint a nép hatalmának másik formájához. Az 1989-ben átfogóan módosított alkotmányszöveg értelmében: „A Magyar Köztársaságban minden hatalom a népé, amely a népszuverenitást választott képviselői útján, valamint közvetlenül gyakorolja.” Ezt az alkotmányos passzust értelmezte az Alkotmánybíróság először a 2/1993. (I. 22.) AB határozatában a következőképpen: „A Magyar Köztársaság alkotmányos rendjében a népszuverenitás gyakorlásának elsődleges formája a képviselet.” Ez a felfogás lényegét tekintve azt a liberális álláspontot tükrözi, mely szerint demokratikus jogállamban a néptől eredő hatalmat az alkotmányos, mindenekelőtt a képviseleti szerveken keresztül gyakorolják.

Ebből az értelmezésből vezette le azután a testület a választ arra a több ízben is felvetett kérdésre, hogy vajon a parlament által elfogadott alkotmány módosítható-e a nép által referendum útján. Az alkotmánybírák válasza az alkotmánymódosító népszavazás tilalma volt: „Népszavazás csak az Alkotmány és az alkotmányosan hozott törvények keretei között dönthet az Országgyűlés hatáskörébe tartozó ügyekben. A népszuverenitásból fakadó jogoknak mind az Országgyűlés, mind népszavazás útján történő gyakorlása csak az Alkotmány rendelkezéseinek megfelelően történhet. A népszavazásra bocsátott kérdés nem foglalhat magában burkolt alkotmánymódosítást.” Ennek az érvelésnek a helyessége a képviseleti és a közvetlen demokrácia viszonyának előbb idézett felfogása alapján könnyen belátható. Ha ugyanis népszavazás útján módosítható az alaptörvény egyik paragrafusa, akkor másnap nincs alap megtiltani a következő passzus megváltoztatását. És ily módon rövid idő leforgása alatt az egész alkotmány kicserélhető – természetesen tekintet nélkül

az egyes módosítások konzisztenciájára. Ha pedig ez megtehető, akkor az alkotmányozó hatalom immár nem az Országgyűlés, hanem a népszavazás révén a választópolgárok összessége. Márpedig alaptörvényünk az alkotmány megváltoztatásának jogával az Országgyűlést ruházta fel.

A népszavazás útján történő alkotmánymódosítások lehetővé tételével – szinte észrevétlenül – olyan alkotmányos rendszerbe csöppennénk, amely egyébként példa nélküli a modern jogállami demokráciákban. (Ez alól egyedül a közvetlen demokrácia elsődlegességére épülő svájci alkotmányos modell jelent kivételt. De a szövetségi alkotmány módosításának hatáskörével felruházott szövetségi gyűlés még ott is megteheti, hogy saját ellentéteket dolgozzon ki és azt a nép és a kantonok elé bocsássa szavazásra, ha nem ért egyet egy népszavazással rákényszerített alkotmánymódosítással.) Ha kissé közelebbről megvizsgáljuk a népszuverenitásnak ezt az értelmezését, az arra a tévhitre épül, mely szerint a nép nem egyszerűen forrása, hanem egyszersmind alanya is az állami szuverenitásnak.

Ugyanakkor az 1997. júliusi alkotmánymódosítás éppen ellentétes tartalommal változtatta meg az alaptörvény hatályos szövegét. Az új 28/C. § (5) bekezdés c) pontja ugyanis a népszavazásra nem bocsátható kérdések között az alkotmánynak a népszavazásról és népi kezdeményezésről szóló rendelkezéseit sorolja fel. Egyszerű logikai értelmezéssel nem nehéz arra a következtetésre jutni, hogy ha az alkotmányozó kifejezetten tiltja e rendelkezések népszavazásra bocsátását, akkor meg kívánta engedni referendum tartását minden egyéb alkotmányos passzust illetően. Ezzel a kézenfekvőnek tűnő – ám egyetlen alkotmányértelmezésre feljogosított grémium által sem megerősített – felfogással viszont ellentétes az Alkotmánybíróságnak nemcsak az alkotmánymódosítás előtt született, már említett 1993-as, hanem számos azt követően hozott döntése is, mindenekelőtt a 25/1999. (VII. 7.) AB határozat. Ennek a döntésnek az előzménye az Országos Választási Bizottságnak (OVB) az a határozata volt, amely hitelesítette a köztársasági elnök választásáról rendelkező alkotmányos passzus megváltoztatásáról szóló népszavazási kérdést. Az OVB arra alapozta döntését, hogy 1997 júliusa óta a hatályos alkotmány része az az említett passzus, mely szerint az alkotmánynak csak a népszavazásról és népi kezdeményezésről szóló rendelkezései nem lehetnek országos népszavazás tárgyai. Ugyanakkor az indítványozók az 1993-as alkotmánybírósági határozatra hivatkoztak.

Tovább bonyolította a helyzetet, hogy az Alkotmánybíróság – a földkérdésben a kormány által az aláírásgyűjtések megelőzésére tervezett népszavazás kapcsán – 52/1997. (X. 14.) AB határozata az említett 1993-as döntéstől eltérő felfogást tartalmazott a képvisleti és a közvetlen demokrácia viszonyáról. Az alkotmánybírák ugyanabból az alkotmánybeli rendelkezésből, amelyből korábban a képvisleti demokrácia primátusát vezették le, ezúttal arra az értelmezésre jutottak, hogy „a közvetlen hatalomgyakorlás a népszuverenitás gyakorlásának kivételes formája, amely azonban kivételes megvalósulása eseteiben a képvisleti hatalomgyakorlás fölött áll”.

1999-ben tehát az alkotmánybírák számára több megoldási lehetőség kínálkozott a döntésre. Az egyik az volt, hogy az ellentétes alkotmányos passzusok közül választva eldöntik a kérdést. A kevésbé aktivista megoldás szerint a testület nem dönt az ügyben, ha-

nem felszólítja az alkotmányozót, hogy maga tisztázza az alkotmányon belüli ellentmondást. Ehhez képest mit tartalmazott a 25/1997. (VII. 7.) AB határozat? Először is azt a meglepő állítást, hogy az 1997. októberi határozatban a testület nem módosította a képviseleti és a népszavazás útján történő hatalomgyakorlás viszonyával kapcsolatos álláspontját. (Ez annál is inkább furcsa, mert az 1997-es döntés indokolása az az évi alkotmánymódosítással magyarázta az alkotmánybírói álláspont változását.) Vagyis 1999-ben az alkotmánybírák úgy tértek vissza 1993-as felfogásukhoz, hogy nemcsak az 1997-es alkotmányszöveget tekintették nem létezőnek, hanem erre alapozott határozatukat is.

A határozat indokolásának központi eleme, hogy azért nem lehet népszavazási úton módosítani az alkotmányt általában – és így persze a köztársasági elnök választására vonatkozó szabályokat sem –, mert az alaptörvény megalkotása és megváltoztatása az Országgyűlés hatáskörébe tartozik. „Ebből következik, hogy az Alkotmány – választópolgári kezdeményezésre – népszavazással nem módosítható” – szól az alkotmánybírói érvelés. Az indoklás utolsó elemeként a bírák az elnökválasztás módjának megváltoztatását azért is kizárják a népszavazásra bocsátható kérdések köréből, mert ez, mint az Országgyűlés kizárólagos alkotmányozói jogkörébe tartozó kérdés, az alkotmányos rend megváltoztatását jelentené. A testület egyébként helytálló érvelésének egyetlen szépséghibája, hogy az ellentétesnek tűnik az alkotmány kétségekívül elhibázott szövegével.

A népszavazás 1989-es törvényi szabályozásának egyik fő hiányossága éppen az volt, hogy rendkívül megkönnyítette a kötelező kiíráshoz szükséges feltételek teljesítését, hiszen alig van olyan, kicsit is populáris cél, amelyhez ne lehetett volna százezer támogató aláírást összegyűjteni. Ezzel pedig az alkotmányból levezethető elvek ellenére a népszavazás óhatatlanul felértékelődött a képviseleti demokráciához képest. Vagyis lényegében a törvényhozó majdnem minden aktusa fölött ott lebegett a referendum Damoklesz kardja. Persze ezzel a felértékelődéssel együtt járt az a leértékelődés is, amelyet a túl gyakori alkalmazás váltott ki a választópolgárokból; ezt tükrözi a sikeres népszavazási kezdeményezések, különösen pedig a lebonyolított eredményes szavazások alacsony száma.

A jogi szabályozás említett hiátusai és az Alkotmánybíróság váltakozó gyakorlata abba az irányba hatott, hogy a népszavazás, amely egy alkotmányos jogállamban a népszuverenitás szigorúan meghatározott törvényi feltételek mellett alkalmazható, nem mindenható, de nem is súlytalan eszköze, az alkotmánybeli és az erre épülő törvényi játékszabályok bizonytalansága esetében egyfelől a napi pártpolitika játékszerévé, másfelől az elvi fogódzók nélküli alkotmánybírói politizálás eszközévé válhat.

2.2.2.2. A „hétigenes” javaslat

Az eddigiekben ismertetett, kissé bizonytalan alkotmányi és törvényi szabályozás, illetve alkotmánybírói jogalkalmazási gyakorlat közepette jelentette be az ellenzék vezére 2006. október 23-án, az utcai politizálás sikertelenségét követően a kormány megbuktatására irányuló új stratégia eszközeként a Fidesz MPSZ és a KDNP közös „hétigenes” népszavazási javaslatát, amely a kormányprogram egyes, nyilván népszerűtlen elemeinek referendum útján történő ellehetetlenítését szolgálta. Azoknak a kérdéseknek a hitelesíté-

se, amelyek közvetve vagy közvetlenül érintik a kormány programját, a kormányprogramról tartandó népszavazás tilalma miatt erősen kérdéses. Ezekben az esetekben egyszerűen mind a kérdések burkolt alkotmányellenességéről van szó. Ez is oka lehetett a hitelesítés megtagadásának, amit a 2/1993. (I. 22.) AB határozat az alkotmány 2. § (2) bekezdésének abból az értelmezéséből vezetett le, mely szerint a népszuverenitás elsődleges formája a képviselő, és népszavazás csak az alkotmány és az alkotmányosan hozott törvények keretei között dönthet az Országgyűlés hatáskörébe tartozó ügyekben.

Ugyanezek a kérdések egy további vonatkozásban is felvetik a burkolt alkotmány-módosítás veszélyét. Ugyanis sem az alkotmány, sem a törvény nem szól arról, hogy eredményes népszavazás esetén mennyi ideig nem alkothat törvényt a parlament az adott tárgyban és tartalommal. Ilyen szabály nem lévén, többféle, alkotmányjogi szempontból egyaránt elfogadhatatlan következtetésre juthatunk. Az egyik az, hogy módosítási, illetve hatályon kívül helyezési moratórium hiányában a törvényhozó akár másnap alkothat a népszavazási eredménnyel ellentétes tartalmú törvényt. Ez az értelmezés nyilvánvalóan ellentétes lenne a népszavazás alkotmányos intézményével, és közvetve az alkotmány 2. § (2) bekezdésével. A másik elfogadhatatlan értelmezés szerint – hacsak egy újabb népszavazás nem kötelezi a törvényhozást a korábban tiltott tárgyú törvény megalkotására – a törvényhozási tilalom végleges. Sőt, akár az is felvethető, vajon egy későbbi népszavazással megváltoztatható volna-e a korábbi, eredményes népszavazás tartalma. Mert ha népszavazást az Országgyűlés hatáskörébe tartozó kérdésben lehet tartani, de az eredményes népszavazás miatt az Országgyűlés az adott ügyben nem dönthet, akkor többé népszavazásra sem tehető fel a kérdés, tehát igazi „örökös klauzula” jön létre, ami szintén burkolt alkotmánymódosítás lenne, hiszen ilyet a magyar alkotmány – ellentétben a némettel vagy a franciával – nem ismer. Márpedig bizonyos törvényhozási tárgykörökben a parlament hatalmának határozatlan időre történő megvonása nem fér össze az Országgyűlésnek az alkotmány 19. §-ában megfogalmazott szerepével, és az – az előbb kifejtettek alapján – sérti az alkotmány 2. §-ának (2) bekezdését is.

Vagyis ha a kérdés nem tartalmaz kifejezett, ésszerű határidőt a törvényhozástól való tartózkodásra, ezeket a tiltás formájában megfogalmazott kérdéseket aggályos népszavazásra bocsátani mindaddig, amíg vagy a kérdés maga, vagy a törvény nem tartalmaz határidőt arra nézve, meddig nem élhet törvényalkotási jogával az Országgyűlés. Ennek az alkotmányellenes törvényhozói mulasztásnak a helyrehozását csak az Alkotmánybíróság mulasztást megállapító döntése kényszeríthetné ki. (Természetesen ugyanez a probléma megfogalmazódik azoknál a népszavazási kérdéseknél is, amelyek pozitív törvényhozási kötelezettséget rónak az Országgyűlésre vagy egy már elfogadott törvény megerősítését szolgálják, hiszen ezekben az esetekben sem olvasható ki a törvényből, hogy a törvényhozó mikor módosíthatja vagy helyezheti hatályon kívül akár az eredményes népszavazás nyomán elfogadott vagy az által megerősített törvényt.)

Az ilyen módon megfogalmazott kérdések hitelesítése azért is aggályos, mert egy esetlegesen eredményes népszavazás burkolt alkotmánymódosítást eredményezne, és

egyébként a törvényhozó cselekvési lehetőségeinek bizonytalansága miatt az egyértelműség törvényi követelményeit sem teljesíti.

Ugyancsak burkolt alkotmánymódosításra irányul – az alkotmány 39. § (1) bekezdésébe ütközik – az a kérdés, amely a kormány és tagjai olyan felelősségi rendszerét kívánja bevezetni, melynek értelmében a kormány feladatkörében eljárva felelős az Országgyűlésnek. Az objektív felelősség azt jelentené, hogy a kormánytagok feladatkörükön kívüli ügyekben is felelősséget viselnének, ami az alaptörvénynek a jogállamiságról szóló és ezen belül a hatalommegosztást is magában foglaló 2. § (1) bekezdésével ellentétes lenne.

*

Az alkotmányos rendszer stabilitása szempontjából fontos lenne, ha az Alkotmánybíróság a 2006. őszi ellenzéki népszavazási kezdeményezések kapcsán végleg egyértelművé tenné a referendum intézményének helyét a magyar alkotmányos rendben, úgy, hogy az ne üresítse ki a közvetlen hatalomgyakorlás eszközrendszerét, egyszersmind ne lehetetlenítse el a képviseleti szerv törvényalkotó munkáját sem. A testületnek most világossá kellene tennie, hogy alkotmányos berendezkedésünk a képviseleti és a közvetlen demokrácia olyan viszonyára épül, amelyet az alkotmánybírák által 1993-ban vallott, majd 1999-ben megerősített hagyományos liberális modell jellemez.

Megállapítások és következtetések

1. Az események rávilágítottak arra, hogy megszűnt a magyar politikai rendszer szereplői között a rendszerváltás során kialakult, azóta a demokratikus választásokon keresztül megerősített konszenzus az alkotmányos rendszer alapelemeit illetően. A parlamenti ellenzék egy része által a szeptember–októberi időszakban folytatott, az országgyűlési választások eredményének elfogadhatatlanságából eredő, a kormány megbuktatására irányuló utcai-érzelmi politizálása jelentősen aláásta a parlamentáris demokráciát, de magának az alkotmányos berendezkedésnek a válságát nem eredményezte. Az alkotmányos válsághoz közeli hasonló helyzetekhez képest új elem a nyílt erőszak megjelenése az utcán, valamint a közvetlen demokrácia felhasználásának kísérlete a demokratikusan megválasztott kormány megbuktatására.

2. A miniszterelnök az események kezdetén alábecsülte nyilvánosságra került beszéde lehetséges következményeit, és ezért nem ismerte fel időben a politikai válság kialakulásának lehetőségét, így nem is tudott megtenni mindent annak elkerülésére.

3. A köztársasági elnöknek a konfliktus megoldására tett, az erkölcsi válságot hangsúlyozó, hatáskörei határait feszegető, egyoldalúságtól sem mentes kísérletei alkalmasak voltak hamis képzetek keltésére, és nem járultak hozzá az alkotmányos helyzet javulásához.

4. A parlamenti ellenzéknek a kormányprogram egyes elemeit népszavazás útján ellehetetleníteni igyekvő kezdeményezései – alkotmánybírósági elutasítás hiányában – alkalmasak lehetnek a képviseleti és a közvetlen demokrácia alkotmányban foglalt viszonyá-

nak megváltoztatására az utóbbi javára, és ezzel az alkotmányos rendszer jelentős destabilizálására.

Ajánlások

A kialakult politikai válság és az alkotmányos konszenzus megszűnése különösen indokoltá tenné, hogy a kormány ismételten tegyen kísérletet egy új, nehezen módosítható, a jelenlegi alkotmányos berendezkedést megőrző alkotmány kidolgozására, konszenzusos elfogadtatására, majd népszavazási úton történő megerősítésére. Ezzel a fő politikai szereplők hitet tehetnének az alkotmányosság és különösen az 1989–90-ben kialakult, a képviseleti demokrácia primátusára épülő alkotmányos berendezkedés mellett. Az alkotmánymódosítás megnehezítésével egyben elháríthatnák az „alkotmányos diktatúra” veszélyét, ami a nyertest aránytalanul premizáló választási rendszer következtében előállhatna olyan módon, hogy egyetlen párt kétharmados többséget szerez, és konszenzuskényszer nélkül, tetszése szerint alakítja az alkotmányos berendezkedést.

2.3. A gyülekezési jog jelentősége és határai

2.3.1. Az 1989-es törvény és demonstrációs kultúránk

A szeptember–októberi események minden eddiginél látványosabban vetették fel a kérdést: mennyire képes az 1989–90-ben kialakított, azóta stabilnak tűnő magyar alkotmányos rendszer megvédeni magát a parlamentarizmus kereteit feszegető utcai-érzelmi politizálással szemben. A Karl Loewenstein nyomán (Loewenstein, 1937) militáns demokráciának nevezett felfogás minden jogállamban arra keresi a választ, hogy az alkotmányos intézmények racionalitása mely demokráciavédő politikai és jogi eszközök segítségével képes gátat vetni a szélsőséges politikai mozgalmak érzelmi politizálásának. Az alkotmány ellenségeivel szemben fellépő önvédő jogállam eszköztárának – az alkotmányos rendszert veszélyeztető egyesületek, pártok betiltása, az egyenruha-tilalom mellett – egyik szokásos eszköze az alkotmánnyal szemben ellenséges gyülekezés szabadságának korlátozása.

A magyarországi rendszerváltozás folyamatában fontos szerep jutott a gyülekezési jog új felfogásának és gyakorlatának. A tüntetéshez való jogot 1989 januárjától már a jogállami követelményeknek megfelelő törvény biztosította Magyarországon, és ez érvényesült is a gyakorlatban. A törvény kimondta: a gyülekezési jog mindenkit megillető szabadságjog, amelyet a Magyar Köztársaság elismer, és biztosítja annak zavartalan gyakorlását. A végoráit élő pártállam már nem volt képes arra, hogy rendőri eszközökkel szűrje és adminisztratív eszközökkel akadályozza meg a neki politikai okokból nem tetsző demonstrációkat. A gyülekezési törvény pontosan meghatározta a tüntetések megszervezésének feltételeit. A rendőrségnek immár csak a törvényben meghatározott esetekben volt lehetősége a gyülekezés betiltására, illetve felosztatására. A betiltott demonstráció szervezői pedig bírósághoz fordulhatnak jogorvoslat végett. A rendőrség tevékenységeit a tüntetésekkel és

a tömegoszlatással kapcsolatban a később megszületett rendőrségi törvény és az ahhoz kapcsolódó végrehajtási szabályok rögzítették. Az új törvény jelentősen korlátozta a lőfegyver alkalmazásának jogát. Megszületett a rendőrségi tevékenység polgári demokráciákban szokásos ellenőrzésének fórumrendszere: a sajtó, a parlamenti és az azon kívüli fórumokon az állampolgári ellenőrzés.

Az új gyülekezési törvény rendelkezései alapján lebonyolított jelentősebb gyűlések, tüntetések a következők voltak: a bős–nagygyarosi vízlépcső, az orosz nyelv kötelező oktatása, az autópályadíj bevezetése elleni tiltakozás, az erdélyi magyarság ügyei, a csehszlovákiai és a kínai demokratikus mozgalmakkal való szolidaritási akciók. Hatalmas tömegeket mozgósított az 1989. március 15-i nemzeti ünnep és június 16-án Nagy Imre és mártírtársai felravatalozása a Hősök terén.

A szabad választásokat követő legjelentősebb tömegmegmozdulás kétségkívül az 1990. októberi taxisblokádnak volt. A fővárosban október 25-én az esti órákban taxis tüntetés kezdődött, amely hamarosan az egész ország területére kiterjedt. A blokádnak ideje alatt csak a tűzoltók, a mentők, valamint az országból kivonuló orosz csapatok közlekedtek. Az eseményekbe a pártok is bekapcsolódtak. A blokádnak közvetlen előzménye az volt, hogy a kormány néhány nappal korábban jelentős benzin- és gázolaj-áremelést jelentett be, annak ellenére, hogy ezt megelőzően a leghatározottabban cáfolta az ezzel kapcsolatos híreket. A kormány azzal indokolta a rendkívüli intézkedést, hogy drámaian lecsökkent az ország olajtartaléka, és az Öböl-háború miatt jelentősen megugrott az olaj világpiaci ára, míg a korábbi cáfolatot azzal magyarázták, hogy meg kívánták volna előzni az üzemanyag-felvásárlási rohamot. Az ellenzék egyik vezéralakja hazugsággal vádolta a kormányt. A közvélemény reakcióját jelentősen befolyásolta az is, hogy a lakosság nyomban a rendszerváltozást követően életszínvonalának javulását várta volna el, és októberre már látható volt, hogy az nem következik be.

A benzin árának emelése először a taxisokat és a fuvarozókat rázta meg. A taxisok olyan szervezőerővel rendelkeztek, hogy napokra képesek voltak megbénítani a személyforgalmat és a tömegközlekedést, áru fuvarozást. Ráadásul olyan kommunikációs hálózatot használtak – CB-rádiót –, amelyen akkor még csak a rendőrségnek, a mentőszolgálatnak és a katonaságnak állt a rendelkezésére.

Közvélemény-kutatások adatai szerint a magánfuvarozók akcióját a lakosság jelentős része támogatta. Sajtóhírek szerint az október 25-én indult fővárosi akcióval a megkérdezettek négyötöde értett egyet. Az országos blokádot már csak a lakosság fele helyeselte. Az akció vezetői már az első este tárgyalást kezdeményeztek a kormánnyal. A kormányzóvivő a gyülekezési törvényre hivatkozva törvénytelennek nevezte az akciót, mert azt nem jelentették be előre. A betegsége miatt távol lévő miniszterelnököt helyettesítő belügyminiszter bejelentette: a kormány minden törvényes eszközzel helyreállítja a rendet. Ez a kijelentés magában foglalta az erőszak alkalmazásának lehetőségét is. Szó szerint a következőket mondta: „Mivel az úttorlasz szöges ellentétben van azzal, ami kultúrállamban szokás, déli 12 órakor megkezdjük az akadályok felszámolását.” A belügyminiszter eszköztárában ugyanakkor a kemény fenyegetés mellett a belátásra apelláló kérés is jelen volt:

„Kérjük, értsék meg, nem függeszthetjük fel az áremelésre vonatkozó döntésünket, mert nincs elegendő tartalékunk és ez óhatatlanul katasztrófához vezethet.”

Erőszak alkalmazására végül is nem került sor. A budapesti főkapitány kijelentette, hogy nem hajlandó erőszakos fellépésre a demonstráció szervezőivel szemben, és ha ilyen utasítást kap, inkább lemond. A hadseregnek pedig a köztársasági elnök tiltotta meg az erőszak alkalmazását. (Itt most azzal nem kell foglalkoznunk, hogy az elnöknek volt-e ilyen jogosítványa.) A Honvédelmi Minisztérium szóvivője kijelentette: a honvédség semmilyen karhatalmi akcióban nem vett és nem is fog részt venni. Az akció második napján megkezdődtek a tárgyalások. A taxisokat az egyik magánfuvarozó társaság vezetője képviselte, a kormány részéről három miniszter tárgyalt. Szombaton, október 27-én még mindig álltak az úttorlaszok. Kialakult a „blokád” rendje: a tűzoltók, a mentők és az élelmiszer-szállítók szabadon járhattak, őket nem tartóztatták fel a tiltakozók. Az élelmiszerellátásba vidéken a honvédség is bekapcsolódott.

Szombaton, az akció harmadik napján kialakultak a tárgyalás keretei: immár az Érdekegyeztető Tanácsban tárgyaltak a felek. A lakosság is helyénvalónak tartotta érzelmeinek kifejezését: a kormánykoalíció pártjaival rokonszenvezők több ezres tömegben a Parlamenthez vonultak, és jelszavaikkal a kormányt támogatták. A tárgyalások végül is eredményre vezettek. Az Érdekegyeztető Tanács vasárnapi ülésén megszületett a megállapodás: átlagosan 12 forinttal csökkennek a benzinárak, a továbbiakban az üzemanyag termelői árát a világpiac alakítja, az ezt terhelő fogyasztási adót pedig meghatározott százalékban rögzítették (részletesen lásd: *A taxisblokád*, 1991). Vasárnap estére az útelzárásokba és az azokhoz kapcsolódó politikai csatározásokba belefáradt lakosság is szívesen vette, hogy a taxisblokádnak vége, és ezt az érzést tükrözte a miniszterelnökkel a kórházi ágyán készült tévéinterjú is.

A joghoz értő közönség számára nyilvánvaló volt, hogy az előző napokban egy sor hivatalból üldözendő bűncselekmény valósult meg, amelyeket az illetékes hatóságoknak meg kellett volna akadályozniuk, félbe kellett volna szakítaniuk, elkövetésük esetén pedig büntetőeljárást kellett volna indítani a bűncselekmények elkövetésével alaposan gyanúsítható személyek ellen. A vezetők nyilatkozataiból azonban hamar nyilvánvalóvá vált, hogy az útelzárásokkal kapcsolatos cselekmények miatt sem a rendőrség, sem az ügyészség nem kíván büntetőeljárásokat indítani. A legfőbb ügyész is így válaszolt a blokád feloldását követő első parlamenti ülésnapon a kormánykoalícióhoz tartozó képviselő kérdésére. Jogi szempontból azonban ez nem jelenthette a taxisblokád lezárását. A kormány szakértői előtt is nyilvánvalóvá vált, hogy a tömegesen elkövetett jogsértések egyetlen ésszerű módon kezelhetők: az Országgyűlés által elfogadott közkegyelmi törvény alkalmazásával. Ebben végül a kormánykoalíció és az ellenzék egyetértett.

Alkotmányjogi szempontból kivételesnek számított, hogy miután megszületett a politikai konszenzus, a köztársaság elnöke volt az, aki a törvényjavaslatot az Országgyűlés elé terjesztette. A rendszerváltozás első két elnöki ciklusa alatt ez volt az egyetlen eset, amikor az elnök élt törvénykezdeményezési jogával. A téli parlamenti szünettel együtt három hónapnyi előkészület után megszületett közkegyelmi törvény eljárási kegyelmet ígért

az 1990. október 25–28. között az ítélezésekkel összefüggésben elkövetett, a törvényben felsorolt bűncselekmények elkövetőinek. (Ahogy korábban megállapítottuk, a közkegyelem mint megoldás nem jöhet szóba a 2006. őszén lezajlott erőszakos cselekmények kapcsán.)

A demonstrációknak, tüntetéseknek a taxisblokádot követő elmaradása 1999-ben a következő megállapításra juttatta a téma hazai kutatóját, Szabó Mátét: „Összességében a magyar tüntetési kultúrában a politikai gyülekezésekkel kapcsolatosan az elmúlt tíz évben nem vetődtek fel igazán nagy problémák [...] Egyelőre nincsenek olyan jelentősebb szubkultúrák nálunk, amelyek a tüntetéseket radikalizálva, jogellenes stratégiákkal provokálnák a közrendet. Magyarország, összehasonlítva más volt kommunista országokkal, de a nyugati demokráciákkal is, »csendes«” (Szabó, Wisler, 1999, 153).

A 2002-es országgyűlési választásokat követően azonban megjelentek ezek az akkor még jelentősnek nem tűnő szubkultúrák. 2002. július 4-én reggel hat személygépkocsi eltorlaszolta az Erzsébet-híd forgalmát. Déli 12 órára sikerült a rendőrségnek a hídról eltávolítani a passzív ellenállást tanúsító tüntetőket. Ezt követően a résztvevők átvonultak a Kossuth Lajos térre, ahol létszámuk 14 órára elérte a 2000 főt. A tömeg tovább vonult az Astoria irányába, s végül éjjel előtt állt ismét helyre a rend (részletesen lásd Garamvölgyi, 2003).

2003-ban a konfliktusok számának és intenzitásának megnövekedésével a gyülekezési jog problematikája a szélesebb nyilvánosság körében is témává vált. Az év nagyobb politikai és sajtóvisszhangot kiváltó tiltakozásai a következők voltak: háborúellenes tüntetés és ugyanarra a napra bejelentett más tüntetések február 15-én, a Vér és Becsület nevű, később feloszlott fasiszta egyesület rendezvénye, illetve a Civilek a békéért és a Fiatallal Baloldal ellentüntetése, a drogliberalizációért és ellene folytatott tüntetés május 4-én, az Erzsébet-hídi blokádnak egyéves évfordulójára tervezett tüntetés, a Jobbiknak a Nemzetbiztonsági Hivatal elleni tüntetése, majd tiltakozása a miniszterelnök háza előtt december 1-jén.

Ahogy Szabó Máté 2004-ben megállapította, a magyar demonstrációs kultúra a rendszerváltozástól Magyarország EU-csatlakozásáig jelentős változáson ment keresztül: kialakultak a tiltakozások főbb alanyai közötti szereposztások, játékszabályok és a hatóságok reakciótípusai. A tiltakozási kultúra egyre inkább globalizálódott és europánizálódott. Ezzel párhuzamosan megfigyelhető a radikális stratégiák elterjedése, másrészt a jobb- és a baloldal közötti polarizáció erősödése. E tendenciákkal kapcsolatban a következő aggályokat fogalmazza meg: „Mindkét tendencia, amennyiben továbbra is egyre gyakoribbá váló problémás tiltakozások jelenítik meg, alkalmas arra, hogy aláássa a magyar gyülekezési jog és tiltakozási kultúra alapját képező, a tiltakozók és a rendfenntartók közötti közrendvédelmi partnerséget, amely a problémátlan tiltakozások tömegei mellett egy-egy elhíresült, politikailag exponált esetet termelt ki a rendszerváltás óta” (Szabó, 2004, 294–312).

2.3.2. Szigorítást vagy pontosítást?

A 2006 őszi történések alkotmányjogi aspektusai sorában azért érdemes külön is megvizsgálni a gyülekezési joggal kapcsolatosakat, mert a budapesti gyűlések-tüntetések a jogalkalmazó szervek számára szinte megoldhatatlan feladatot jelentettek. A nehézségek okaira többféle magyarázat született. Az egyik szerint a gyülekezés alkotmányos joga olyan magasan áll az alkotmányos jogok hierarchiájában, hogy szinte lehetetlen a korlátozása más jogok vagy érdekek védelmére hivatkozva. A másik, az előbbivel összefüggő érvelés értelmében a gyülekezési jognak 1989 eleje óta szinte alig módosult törvényi szabályai – részben éppen a rendszerváltásban játszott szerepük miatt – eleve túlságosan liberálisak voltak, mára indokolt lenne szigorításuk.

Ez utóbbi álláspontot képviselte az Országos Rendőr-főkapitányság, amely 1999-től kezdődően több ízben is javasolta a törvény módosítását. Az 1999 novemberében megfogalmazott javaslatok között hangsúlyosan szerepelt a bejelentési határidő felemelése, a kezdési és befejezési időpont meghatározása, az egy időben azonos helyszínre és időpontra szóló bejelentések miatti tiltás lehetősége, a közterület fogalmának meghatározása, a közterületen tartott egyházi rendezvényeknek a törvény hatálya alá rendelése, ugyanakkor a nemzeti, állami ünnepek kivétele onnan. A 2002. július 4-i jogellenes Erzsébet-hídi demonstrációt követően a BRFK és az ORFK a következő törvénymódosítási javaslatokat juttatta el a belügyminiszterhez: a Parlament körüli rendezvények tilalma az Országgyűlés plenáris ülései idejére; a bejelentési idő három napról nyolc napra emelése; a rendezvények időkorlátjának megállapítása; a közterület, a fegyveresen, felfegyverkezve történő gyülekezés, a békés összejövétel, a felvonulás és a tüntetés törvényi fogalmának meghatározása. 2003-ban, majd 2005-ben, a gyülekezési törvény és annak végrehajtási rendelete tervezett módosításainak alkalmával az ORFK – a Belügyminisztérium támogatásával – ismételten megkísérelt javaslatot tenni a korábban képviselt változtatásokra (ezúttal már a bejelentési idő három munkanapra történő felemelését is elfogadva), de az az Igazságügyi Minisztérium alkotmányos aggályai miatt ezúttal sem valósult meg.

A szeptember közepe után a Kossuth téri permanens „forradalmi” tüntetésen kialakult helyzetből sokan – köztük a kormány is – arra következtettek, hogy a törvény túlságosan megengedő, azt szigorítani szükséges. Más jogállamok gyülekezési szabályozásának áttekintése alapján kétségtelenül megállapítható, hogy a magyar törvény – megítélésünk szerint helyesen – nem él a másutt, köztük az Emberi jogok európai egyezményében is alkalmazott olyan generálklauzulákkal, mint a közrend, közbiztonság, közegészség, amelyek alapjai lehetnek a gyűlések előzetes tiltásának és feloszlításának egyaránt. A bejelentési kötelezettség határidejét tekintve a magyar szabályozás a háromnapos szabállyal szintén a megengedőbbek közé tartozik, hiszen például Angliában hat, Észtországbban hét nap az előírás, bár az is igaz, hogy létezik hatórás szabály is (Finnországban).

De vajon valóban a törvény hibája-e, hogy a magyar rendőrség és más hatóságok képtelenek voltak megbirkózni azzal a közegészségügyi, köztisztasági problémával, melyet a Kossuth téren egy hónapon keresztül állomásozó, ott mindenféle szükségletüket is végző

tüntetőket jelentettek; valamint az, hogy komoly nehézségeket okozott számukra a félszáz magas rangú külföldi és magyar állami vezető részvételével megrendezendő október 23-i nemzeti ünnep lebonyolítása ugyanott és a város más részein?

Nézzük először a végtelenített tüntetés kérdését. A törvény ugyan – ellentétben például a francia és az orosz szabályozással, amelyek az este 11 órás befejezési kötelezettséggel egy napra korlátozzák a gyűlések lehetséges időtartamát – valóban nem szól a bejelentett gyűlések lehetséges időtartamáról, de az elmúlt tizenhét évben bejelentők és jogalkalmazók egyaránt a józan ész alapján értelmezték a szabályozást, vagyis úgy, hogy az általában egy gyűlés megtartására, vagyis maximálisan egyetlen napra szól, hiszen éppen ettől ad hoc formája a közösségi kommunikációnak a gyülekezés, szemben egy közterület hosszabb időre való lefoglalására vonatkozó engedélykéréssel vagy akár a tartósabb célokat szolgáló egyesületalakítással. Ez azt jelenti, hogy a rendőrségnek a Kossuth tériek több hétre szóló bejelentését nem lett volna szabad tudomásul vennie, tekintettel arra, hogy az abban megjelölt cél egyetlen nap alatt is teljesült, továbbá a rendőrség hivatkozhatott volna a törvénynek arra a rendelkezésére, mely szerint a gyülekezési jog gyakorlása nem járhat mások jogainak és szabadságának sérelmével. Hiszen a több hetes rendezvény és annak következményei (bűz, szemét, járványveszély, közlekedési nehézségek) nyilvánvalóan sértik a környék lakóinak és a teret használni kívánó más polgároknak a jogait.

A gyülekezési törvény másik létező, de nem érvényesített korlátja szerint a rendezvény megtartása nem veszélyeztetheti a népképviselői szervek (ez esetben az Országgyűlés) zavartalan működését. Vajon a bizalmi szavazás időpontjában a téren tartott kormányellenes demonstráció résztvevői nem valósították-e meg ezt a veszélyeztetést? És itt most nem említjük azt a számos hatósági előírást – az építmények engedély nélküli felállításától az engedély nélküli árusításig –, amelyet a tüntetők nem tartottak be, az illetékes hatóságok pedig szinte egyáltalán nem kértek számon, ami a hatóságok közötti szükséges koordináció hiányára is utal. A rendőrség jogilag indokolhatatlan engedékenységében odáig ment, hogy az önkormányzati választások kampánycsendjének időszakában is tolerálta a kulturálissá átlényegült, de a választók befolyásolására nyilvánvalóan alkalmas rendezvényt.

Mint tudjuk, a rendőrség végül október 23-án hajnalban ürítette ki a teret, annak a törvényi rendelkezésnek az alapján, amely kötelezővé teszi számára a rendezvény feloszlatását, ha a résztvevők felfegyverkezve jelennek meg. Márpedig a rendőrök „az élet kioltására vagy testi sértés okozására alkalmas eszközöket” találtak a tüntetők sátraiban. (A bizottsághoz eljuttatott jelentések nem tartalmazzak utalást arra, vajon a fegyvernek minősülő tárgyak birtoklásáért indultak-e büntetőeljárások, miként arról sincs információ, hogy a Kossuth téri szónoklataikban közösség elleni izgatást, olykor az alkotmányos rend megdöntésére irányuló felhívásokat hangoztató szónokok bármelyikével szemben kezdeményeztek-e eljárást a hatóságok.)

Megállapítható, hogy a gyülekezési törvény és más jogszabályok mai formájukban is több mint elégséges alapot szolgáltathattak volna a folyamatos tüntetés jogsértő mozzanataival szembeni fellépésre.

Ami pedig az október 23-i délelőtti állami ünnepség kül- és belföldi résztvevőinek megvédését illeti, a gyülekezési törvény erre is kínált legális lehetőséget, hiszen a törvény értelmében a gyülekezési szabadság érvényesülésének helyszíne csak a közterületnek az a része lehet, amely minden korlátozás nélkül igénybe vehető. Márpedig a rendőrségi törvény és a Magyarország által is aláírt nemzetközi egyezmény szerint a kül- és belföldi állami vezetők biztonságának megvédése érdekében a rendőrség a közterület egy részét – olyat is, amelyen éppen bejelentett gyűlés folyik – kivonhatja az igénybe vehető területek közül. Lehetséges, hogy a rendőrség, a köztársasági elnök felszólításának is engedve, bölcs döntést hozott (politikailag), amikor az állami ünnepség miatt nem az egész Kossuth teret akarta elvenni a tüntetőktől, és erre csak a sátrak átvizsgálására vonatkozó megállapodásnak a tüntetők részéről történt megsértése után került sor. De azért érdemes egy pillanatra elgondolkodni azon az alkotmányjogi kérdésen, vajon ki vállalta volna a felelőséget azért, ha mégsem sikerül maradéktalanul biztosítani a külföldi állam- és kormányfők biztonságát. Nyilván nem az illetékes minisztert szokatlan módon magához rendelő államfő, aki – miként azt Sólyom László még alkotmánybíróként 1991-ben a médiaháború során a köztársasági elnök hatáskörének értelmezése kapcsán kifejtette – éppen azért „áll kívül a végrehajtó hatalmon”, mert hiányzik „az Országgyűléssel szembeni politikai felelősségvállalása”.

Más kérdés, hogy azok a törvényi szabályok – akár a fegyvernek minősülő tárgyak léte, akár a külföldi állami vezetők védelme –, amelyek október 23-án indokolták az aznapra jogszerűen bejelentett gyűlések tiltását és a tér kiürítését, azóta már aligha indokolják a térnek a tüntetők előli elzárását. Nyilvánvaló ugyanis, hogy a kiürítésről szóló, a konkrét esetben indokolható döntés nem szólhat határozatlan időre. Annak időtartama a szükségesség elve alapján határozható meg. A budapesti rendőrfőkapitány a rendőrségi törvény 46. §-ára hivatkozva a Magyar Köztársaság érdekei szempontjából különösen fontos védett személyek biztonsága érdekében október 23-án lezáratta a Kossuth teret. Az intézkedés először november 24-én éjfélig szólt, majd a határidő lejárta előtt a rendőrfőkapitány azt a „szükséges ideig” meghosszabbította.

Most már vissza lehetne térni a törvény normális alkalmazásához, persze a korábban említett józan észre hivatkozó értelmezéssel nem tudomásul véve több hétre vagy hónapra szóló bejelentéseket. A kérdés csak az, hogy a jogalkalmazó szervek (a rendőrség és a bíróságok) képesek-e erre a minden jogalkalmazáshoz elengedhetetlen jogértelmezésre? A képesség természetesen nem egyszerűen a nélkülözhetetlen jogi szaktudást jelenti, hanem azt az állapotot, amelyben a rendőr (persze nem az utcán posztoló egyenruhás, hanem annak hivatali főnökei) politikai befolyástól mentes döntést tud hozni, és azt a bíró ugyancsak minden külső befolyástól és fenyegetéstől mentesen tudja felülbírálni. Elismerjük, hogy szeptember közepe óta ez a helyzet nem áll fenn, de ebben maga a rendőrség is hibás, hiszen az elején kellett volna határozottabban fellépni, mert azóta gyakran a rossz döntések rossz – olykor jogsértő – kompenzációinak tanúi vagyunk. Meglehet, a mainál részletesebb törvényi szabályozás – mondjuk amely megszabja, maximálisan hány napig

tarthat egy gyűlés – könnyebbé tenné a jogalkalmazók helyzetét (más kérdés, hogy e kétharmados szabályozás elfogadására mennyi esély van).

De ennél sokkal fontosabb lenne, ha abból indulhatnánk ki, hogy a jogalkalmazók pártatlanul alkalmazni tudják a gyülekezési jogukkal élni kívánók és mindenki más – akinek jogait a gyűlés sértheti – alkotmányos jogait garantáló és védő törvényeket. Ha ehhez egyáltalán szükséges a törvény módosítása, akkor az valóban csak a jogalkalmazók számára egyértelműbb megfogalmazás miatt, illetve a gyülekezők jogainak védelme érdekében lehet. Az előbbi célt szolgálhatná, ha a törvény kifejezetten előírná, hogy egy rendezvény legfeljebb egy napig tarthat. A Fővárosi Önkormányzatnak az események nyomán elfogadott, megengedhetetlenül korlátozó szabályozásával szemben a törvény ugyancsak kifejezett előírással világossá tehetné azt, ami a jelenlegi szabályozásból is következik, hogy tudniillik a gyűlés szervezőjének nem szükséges külön hatósági engedélyt vagy a közterület tulajdonosától külön hozzájárulást beszereznie a rendezvény helyszínének használatához, illetve a rendezvényhez szükséges ideiglenes színpad felállításához és a hangosító vagy kivetítő berendezések elhelyezéséhez. Az esetleges törvénymódosítást ugyanakkor fel kellene használni arra, hogy a gyülekezni, tüntetni szándékozóknak a jelenleginél gyorsabban legyen lehetőségük reagálni az eseményekre. Ennek megoldása lehetne az úgynevezett spon-tán gyűlések intézményesítése vagy a bejelentési kötelezettség teljesítésére rendelkezésre álló idő lecsökkentése a jelenlegi három napról hat-nyolc órára. Bizottságunk tagjainak többsége ez utóbbi megoldást támogatja, tekintettel arra, hogy a közterületen közérdekből tartandó gyűléseket bejelentés nélkül jogbiztonsági szempontból aggályosnak ítéli.

Lényegében hasonló szellemben készítette elő a törvény módosítására vonatkozó javaslatait a miniszterelnök által felkért külső szakemberekből (Ádám Antal, Bán Tamás, Tölgyessy Péter) álló testület is, amelynek munkájában jelen bizottság egyik képviselőjének is volt módja közreműködni. A módosítási javaslat fontosabb elemei a következők:

a) A javaslat a törvény hatályát kifejezetten a politikai jellegű, közösségi ügyeket érintő közterületi gyűlésekre korlátozza.

b) A javaslat továbbra sem kötné külön hatósági engedélyekhez a gyűlések megtartását, ugyanakkor a rendezvény szervezőjének gondoskodnia kell a közegészségügyi, környezetvédelmi és zajterhelési szabályok betartásához szükséges feltételek biztosításáról, valamint a rendezvény befejezését követően az általa felállított építmények és berendezések elbontásáról, a helyszínen található hulladék eltakarításáról és az esetleges környezeti károk helyreállításáról.

c) A javaslat szerint a rendezvények maximális időtartama öt nap lehet, ami nem zárna ki, hogy a szervező – külön bejelentés alapján – azonos helyszínre újabb rendezvényt jelentsen be.

d) A javaslat szerint a rendőrségnek a rendezvény megtartását a bejelentésben megjelölt helyszínen (útvonalon) és időszakban megtiltó lehetőségei kiegészülnének azokkal az esetekkel, ha

– a rendezvény az Alkotmánybíróság zavartalan működését súlyosan veszélyeztetné,

– az adott közterület adott időszakban történő más célú használatához (például állami rendezvény szervezője számára nemzeti ünneppel összefüggésben) hozzájárult, illetve

– az adott közterületre, adott időszakra korábban más gyülekezést jelentettek be, és nem valósítható meg a rendezvények olyan fizikai elkülönítése, amely biztosítaná azok zavartalan megtartását.

e) A javaslat intézményesítené a valamely eseményre való gyors reakcióként létrejött spontán gyülekezést azzal a feltétellel, hogy az azonosítható résztvevők egyike a szervezői feladatok ellátását a helyszínen írásban vállalja.

Ezekkel a módosítási javaslatokkal a bizottság is azonosul, azzal a kiegészítéssel, hogy a rendezvények maximális időtartamát illetően elegendőnek ítélné egy nap előírását, illetve a spontán gyülekezés alternatívájaként a bizottság többségi álláspontja szerint a gyülekezési törvény hatálya alá tartozó valamennyi rendezvény esetében indokoltabb lenne hat-nyolc órával korábbi bejelentési kötelezettséget megszabni. A népképviselői szervek zavartalan működését súlyosan veszélyeztető gyűlések tilalmát bizottságunk véleménye szerint külön is nevesíteni kellene az Országház meghatározott körzetében tartandó gyűlések esetében.

Megállapítások és következtetések

1. Az 1990. októberi taxisblokádk kapcsán kialakult helyzet megoldásához egyetlen lehetséges eszközként kínálkozott a közkegyelem kihirdetése. Ezt az tette lehetővé, hogy az útlezárások során személy, illetve vagyon elleni erőszakos cselekmények elkövetésére nem került sor, és a demonstrálók és a hatóságok között mindvégig tárgyalások folytak. A 2006. őszi erőszakos cselekmények elkövetőivel szemben a közkegyelem az elkövetett cselekmények jellege és súlya miatt nem alkalmazható.

2. A BRFK a törvénnyel ellentétes módon vett tudomásul több hónapra szóló gyülekezési bejelentést a Kossuth térre, majd a cél megvalósulása után jogellenesen nem osztotta fel a tovább tartó, de már nem a bejelentett célt szolgáló demonstrációt.

3. Ugyancsak jogsértő módon minősítette a BRFK választási gyűlésnek a Kossuth téri kormányellenes tüntetéseket, majd kulturális rendezvénynek ugyanezeket az önkormányzati választások kampánycsendjének idején.

4. A budapesti rendőrfőkapitány október 23-án a több mint ötven külföldi állami vezető védelmében indokoltan vonta ki a Kossuth teret a közterület fogalma alól a rendőrségi törvény, valamint a 24/1997. (III. 26.) BM rendelet alapján, ugyanakkor nem volt indokolható, hogy nem határozta meg az intézkedés időtartamát, és az még jelenleg is érvényben van.

A rendőrségnek ezek a téves jogalkalmazói döntései alapvetően nem a gyülekezési törvény hibáiból vagy hiányosságaiból, hanem jogértelmezési hibából és a politikai mérlegelés téves átvállalásából származtak.

Ajánlások

1. Az események nem teszik indokolttá az 1989-ben elfogadott gyülekezési törvény lényeges szigorítását, legfeljebb bizonyos eljárási szabályok részletezését. Ezen kívül a jogalkalmazók segítése, illetve a gyülekezők jogainak védelme érdekében lehet szükség kisebb módosításokra. Az előbbi célt szolgálhatná, ha a törvény kifejezetten előírná, hogy egy rendezvény kezdete és befejezése közötti időtartam legfeljebb egy nap lehet. A törvény ugyancsak kifejezett előírással világossá tehetné azt, ami a jelenlegi szabályozásból is következik, hogy tudniillik a gyűlés szervezőjének nem szükséges külön hatósági engedélyt vagy a közterület tulajdonosától külön hozzájárulást beszereznie a rendezvény helyszínének használatához, illetve a rendezvényhez szükséges ideiglenes színpad felállításához és a hangosító vagy kivetítő berendezések elhelyezéséhez. Az esetleges törvénymódosítást ugyanakkor fel kellene használni arra, hogy a gyűlések bejelentése és megtartása közötti idő hat-nyolc órára rövidüljön, ami lehetővé tenné az eseményekre való gyorsabb reagálást a szervezők részéről. A népképviselői szervek zavartalan működését súlyosan veszélyeztető gyűlések tilalmát külön is nevesíteni kellene az Országház meghatározott körzetében tartandó gyűlésekre vonatkozóan.

2. A rendőrségi törvénynek az a rendelkezése, amely lehetővé teszi területeknek a közterület fogalma, így a gyülekezési jog hatálya alóli kivételét, jelenleg nem tartalmazza a gyülekezési jog e korlátozásának pontos indokait és maximális időtartamát, így alkalmas egy alkotmányos jog aránytalan korlátozására.

3. A tüntetőkkel kapcsolatos eljárások tapasztalatai alapján indokoltnak tűnik a szabálysértési törvény olyan módosítása, amely lehetővé teszi a jogszerű rendőrségi intézkedéseknek – köztük a jogellenes gyűlések felosztatásának – ellenszegülőkkel szembeni szabálysértési eljárás lefolytatását.

Halmai Gábor különvéleménye a spontán gyűlésekről és a „műveleti területről”

1. Nem értek egyet a bizottság többségének azzal a véleményével, mely szerint a gyülekezési törvény módosításakor nem indokolt a spontán gyűlések intézményesítése, helyette a gyűlések megtartása és bejelentése közötti időt kellene lerövidíteni. Megítélésem szerint a jelenlegi gyülekezési jogi szabályozás legkomolyabb – alkotmányos aggályokat is felvető – hiányossága a spontán gyűlések elismerésének hiánya, amely megfosztja a polgárokat attól a lehetőségtől, hogy gyors reakciót igénylő történésekre három napon belül jogszerűen reagáljanak gyűlés vagy tüntetés tartásával. Ez a jogállamok jelentős részében létező intézmény nem teszi lehetővé a hatóság számára annak a rendezvénynek a felosztatását, amelyre a törvényben előírt határidőn belül bekövetkező ok miatt került sor, ha annak megtiltására a rendes bejelentési eljárásban nem lenne lehetőség. Az Emberi Jogok Európai Bírósága egy friss döntésében az Emberi jogok európai egyezménye 11. cikkében garantált gyülekezési szabadság aránytalan és szükségtelen korlátozását állapította meg abban

az ügyben, amelyben a török rendőrség erőszakkal feloszlattott egy be nem jelentett gyűlést (Oya Ataman versus Turkey, Chamber Judgement, 5. 12. 2006). A bizottsági tagok többsége által támogatott alternatíva – a bejelentési idő lerövidítése, miközben önmagában helyeselhető javaslat – azért nem oldja meg a problémát, mert így továbbra is bejelentéshez lennének kötve azok a mindennapos összejövetelek, amelyekről a hatóságnak sürgősen előzetesen tudnia. A spontán gyűlések intézményesítésével megszűnne a rendőrség jelenlegi kötelezettsége minden be nem jelentett gyűlés vagy akár csak csoportosulás feloszlátására, ugyanakkor természetesen megmaradna a joga erre az intézkedésre, ha úgy ítéli meg, hogy a gyülekezők megsértik a törvény szabályait. A szabálysértési törvénynek az e bizottság által is támogatott módosítása, amely a gyűlés feloszlátásának nem engedelmeskedő polgárok magatartását szankcionálná, véleményem szerint értelemszerűen nem alkalmazható a be nem jelentett gyűlések résztvevőire, csak abban az esetben, ha az ilyen spontán gyűlés jogellenesnek minősül, és ezért feloszlátása jogszerű.

2. Megítélésem szerint a Kossuth térnek a budapesti rendőrfőkapitány által október 23-án először november 24-ig elrendelt, majd később határozatlan időre meghosszabbított lezárása az elrendeléskori okokkal (védett személyek biztonsága; Rtv. 46. §) ma már nem indokolható. Véleményem szerint a rendőrségi törvénynek azok a rendelkezései (58. és 17. §) sem indokolják a tér teljes lezárását, amelyek lehetővé teszik az állam működése szempontjából kiemelten fontos létesítmények csapaterővel történő őrzését és védelmét, ennek során a személyes szabadsághoz és a tulajdonhoz fűződő jogok korlátozását, illetve a területnek a személy- és járműforgalom elől történő elzárását. Az Országház mint kiemelten fontos létesítmény [24/1997. (III. 26.) BM rendelet 1. § a) pont] közvetlen környezete ugyanis a gyalogos és járműforgalom elől elzárt területként eddig is védelmet élvezett. Nem magyarázza az intézkedés fenntartását a tér talajának a szeptember–októberi rossz tapasztalatok miatti óvása, hiszen – ahogy arra a bizottság jelentése helyesen rámutat – a károkat helyes jogalkalmazással, a permanens gyűlés feloszlátásával, illetve a közegészségügyi hatósági előírások következetes érvényesítésével akkor is meg lehetett volna előzni, és ennek a jövőben sincs jogi akadálya. Így tehát ezek a célok sem alapozzák meg a lezárást, ezért az mint a gyülekezési szabadság alkotmányos jogának sürgősen sürgősen korlátja haladéktalanul feloldandó. Álláspontom szerint a bizottságnak erre nézve javaslatot kellett volna tennie, még akkor is, ha ajánlásai között a jövőre nézve szerepel az Országház környékének kivonása a gyülekezési jog lehetséges helyszínei közül. Az pedig a törvényi szabályozás pótlendő hiányossága, hogy a rendőrfőkapitány lezárást elrendelő döntése nem minősül közigazgatási határozatnak és jogorvoslattal nem támadható meg.

2.4. A közbiztonság védelmének alkotmányos és szervezeti keretei

2.4.1. A rendőrség alkotmányos és társadalmi megítélése

A rendszerváltás óta minden kormány célul tűzte ki a rendvédelem szolgáltató szerepének erősítését, ami a civil közigazgatáshoz való közelítést hozta magával. Ez pedig egy fegyve-

res erőként működő szervezet számára értelemszerűen nehézségekkel járt. A rendvédelem joghoz kötöttsége ugyanis akkor tud érvényesülni a leghatékonyabban, ha a közjogban szabályozott rendvédelmi hatáskörök homogének, nem keverednek a közjogi kötöttségeket nem viselő katonai feladatokkal. A különböző rendvédelmi szervek közötti együttműködés kevesebb problémát okoz az azonos jogállású szervezetek esetében, mint akkor, ha az eltérő jogállásból adódó korlátokra is figyelemmel kell lenni (például a csapaterő közrendvédelmi alkalmazásakor). A rendvédelmi szervként való meghatározás nem szükségképpen érintette a katonai struktúrában való működést. A rendvédelem uniós együttműködésének alapformáit az egységes rendészeti szervezetben jóval könnyebb megvalósítani, mint ha a rendészeti és a honvédelmi feladatok egyetlen szervezetben koncentrálnak. Az említett kormányzati törekvések, kormányprogramok azonban nem tették egyértelművé, hogy a szervezeti és jogi szabályozás alapján mely modellbe kívánják belehelyezni a magyar rendőrséget.

Az alkotmány kijelöli a közrend oltalmazásának kereteit. Részben azzal, hogy rendelkezik a közrendet fokozottan veszélyeztető esetekről (szükségállapot, rendkívüli állapot, veszélyhelyzet, legújabbán pedig a megelőző védelmi helyzet meghatározásával), részben pedig azzal, hogy felvázolja azt az állami struktúrát, amelynek a közrend oltalmazása a feladata. Az alkotmány a kormányt helyezi e rendszer központjába azzal, hogy intézkedési kötelezettséget ír elő számára minden olyan esetben, amikor a közrend és a közbiztonság oltalmazása azt szükségessé teszi. Az alkotmány a Magyar Honvédségről és a rendvédelmi szervekről annyit mond, hogy míg az előbbi feladata a haza katonai védelme, addig az utóbbiak közül a határőrség őrzi az államhatárt és gondoskodik rendjének fenntartásáról, a rendőrség alapvető küldetése pedig „a közbiztonság és a belső rend védelme”.

A közbiztonság védelme az Alkotmánybíróság álláspontja szerint elsősorban az állam szerveinek az alkotmányban meghatározott vagy abból levezethető kötelezettsége. Helyi szinten azonban feladatok hárulnak az önkormányzatokra is. A közbiztonság a jogállam intézményrendszerének és a demokratikus társadalom működésének nélkülözhetetlen feltétele, és így általánosságban alkotmányos érték és alkotmányos cél [13/2001. (V. 14.) AB határozat]. A közbiztonságnak kétségtelenül jelentős értéktartalma van. A fogalom, a jelenség és a cél összefüggése azonban olyan bonyolult és szerteágazó, hogy értelmezése nagyfokú bizonytalansághoz, illetve önkényességhez vezethet. A közbiztonság ezért nem jelölhető meg általánosságban valamely alapjog korlátozásának okaként.

Az alkotmány kijelöli a védelemre rendelt szervezetek helyét az állam építményében. A honvédséget, a határőrséget és a rendőrséget azonos típusú fegyveres szervnek tekinti. Szabályozási módjából következően az alaptörvény arra utal, hogy a hadsereg és a rendvédelmi szervek állami intézményekként, centralizált felépítéssel, hierarchikus rendszerben, katonai elvek szerinti szolgálati viszonyokban, a civil közigazgatástól elkülönülve működjenek. Az alkotmány 2004. évi módosítása értelmében a „kormány irányítja a Magyar Honvédség és a rendvédelmi szervek működését. [...] A kormány a megelőző védelmi helyzet kihirdetésének kezdeményezését követően a közigazgatás, a Magyar Honvédség és a

rendvédelmi szervek működését érintő törvényektől eltérő intézkedéseket vezethet be” [35. § (1) bekezdés h. és m. pont].

A rendőrségi törvény (1994. évi XXXIV. törvény; Rtv.) értelmében a rendőrség a közbiztonság és a belső rend védelmét ellátó, bűnmegelőzési, bűnüldözési, államigazgatási és rendészeti feladatokat ellátó fegyveres rendvédelmi szerv. Központi szerve az Országos Rendőr-főkapitányság (ORFK). A kormány irányítja a rendőrséget, az nevezi ki és menti fel az országos főkapitányt. A rendészeti miniszter felelős a rendőrség működésével, feladatainak és hatásköreinek meghatározásával, ellátásával kapcsolatos hazai szabályozás, intézkedések, nemzetközi egyezmények előkészítéséért, a szükséges rendeletek és utasítások kiadásáért. Ellenőrzi a rendőrség működését, ideértve gazdálkodását is. Meghatározza a rendőrség irányításában és felügyeletében közreműködő szervezet, így a kormány által létrehozott Rendvédelmi Szervek Védelmi Szolgálatának (RSZVSZ) tevékenységét. Ez a minisztérium önállóan gazdálkodó szerveként végzi a rendőrségen belüli bűnmegelőzési célú ellenőrzést és a bűnfelderítést (így a hivatali bűncselekmények felderítését), valamint a hivatásos állomány kifogástalan életvitelének ellenőrzését [49/1995. (V. 4.) Korm. rendelet]. Az RSZVSZ vezetőjét az igazságügyi miniszter nevezi ki és menti fel. Az alkotmányosági követelményeknek megfelelően az RSZVSZ létesítését és hatásköreit törvényben kell szabályozni.

A miniszter tesz javaslatot a kormánynak az országos rendőrfőkapitány kinevezésére vagy felmentésére, továbbá gyakorolja felette az egyéb munkáltatói jogokat. A költségvetési fejezet gazdajaként felelős a rendőrség költségvetési gazdálkodásáért, fejlesztéséért, dönt a rendőrségen belüli szervezetalakításról, a szakmai képzés és továbbképzés rendjéről, továbbá – tiszteletben tartva a hatáskörelvonás formális és tartalmi feltételeit – az országos főkapitány útján egyedi utasítást is adhat. A miniszter a rendőrség számára feladatokat határozhat meg a jogszabályok és a kormány döntései végrehajtására.

Az ORFK vezetője irányítja és ellenőrzi a rendőr-főkapitányságok működését, szakmai tevékenységét, felelős a rendőrség szakszerű és törvényes működéséért, a jogszabályban és a kormányzati irányítás keretében meghatározott feladatok végrehajtásáért. E jogkörében belső szabályzatokat, kötelező (normatív) utasításokat ad ki, egyebek között a csapaterő működésére vonatkozóan is. Emellett felterjeszti a miniszteri jóváhagyást igénylő szervezeti és működési szabályzatot, a fejlesztési, szervezetalakítási és költségvetési terveket.

1989-et követően, a demokratikus átalakulás idején depolitizálták a rendőrséget. Az alkotmány egyik rendelkezése széles körű tilalmat határozott meg, amelynek értelmében a „fegyveres erők, a rendőrség és a polgári nemzetbiztonsági szolgálatok hivatásos állományú tagjai nem lehetnek tagjai pártoknak és politikai tevékenységet nem folytathatnak” [40/B. § (4) bekezdés]. A rendőrségi törvény szerint a „rendőrség feladatainak ellátása során pártbefolyástól mentesen jár el” [2. § (3) bekezdés]. Mindazonáltal az alkotmány nem rendelkezik a rendőrség politikai függetlenségéről, mert annak konkrét megvalósítása az Alkotmánybíróság álláspontja szerint a törvényhozás feladata. A 48/1991. (IX. 26.) AB határozata rámutat arra, hogy „az alkotmányból nem vezethető le a fegyveres erők politikai

semlegességének követelménye, sem valamely konkrét koncepciója, de mindezek kizárása sem; ugyanúgy nem következik az alkotmányból a fegyveres erők »politikai« irányítása és »szakmai« vezetése elválasztásának sem a követelménye, sem a tilalma, sem valaminő megoldása.” Nyilvánvaló, hogy az említett korlátozó rendelkezések a rendőrségre vetülő pártállami árnyékot akarták ellensúlyozni.

A „politikai absztinencia” azonban az alapjogi rendszer szempontjából kifogásolható. Ennek ellentmondásos voltára világított rá az Emberi Jogok Európai Bírósága 1999. május 20-án kihirdetett, a magyar rendőrszakszervezet vezetőjének panaszja tárgyában hozott ítéletében. Az ítélet úgy fogalmaz, hogy az alkotmányba bekerült tilalom csak a legalitás és a történelmi átmenet miatt nem sérti az egyenruhás állampolgároknak, így a rendőröknek az Emberi jogok európai egyezményében biztosított gyülekezési és egyesülési szabadságát. Az egyik bíró különvéleményében azonban arra hívta fel a figyelmet, hogy egy demokratikus társadalomban a rendőrség tagjai egyesülési szabadságának korlátozása és a párttagságukra vonatkozó teljes tilalom túllép a szükségesség körén. Arra pedig Bán Tamás mutatott rá, hogy a rendészeti és fegyveres erők ilyen „mesterséges depolitizálása” hosszú távon nem tartható, mert a többes mérce alkalmazásának lehetőségét rejti magában, valamint rontja az egységes európai emberi jogi követelmények megvalósulásának esélyeit (Bán, 1999). Noha a törekeny demokráciáknál az európai bíróság elfogadhatónak találta a panaszban szereplő demokráciavédelmi eszközt, bizottságunk egyetért azzal a hazai irodalomban megfogalmazott javaslattal, mely szerint a hivatalnoki lojalitás semlegeségi követelményét a jogállamnak saját védelme érdekében az alkotmányos hűség megfelelő jogi eszközeivel kell megteremtenie (Sajó, 2002).

A fentiek alapján és a 2006. szeptember–októberi események fényében felmerül a kérdés: kell-e a kormánynak rendészeti irányítási stratégiában, modellben és reformban gondolkodnia? A közbiztonsággal kapcsolatos elképzelések nem szükségképpen szerepelnek egy kormányprogramban. A hiányzó közbiztonsági koncepciók miatt így a központi rendészeti szerveknek nem kell rendszeresen átgondolniuk és értékelniük saját munkájukat. Ám ha váratlan helyzet alakul ki, bármely politikai erő bűnbaknak kiálthatja ki a rendőrséget. Ezért ha a kormányzó és az ellenzéki erők között nincs konszenzus a rendészeti politikáról, akkor a kormány- és vezetőváltások idején marad a rögtönzés, a válságkezelés, amely csak fokozza a működési zavart, létbizonytalanságot okozhat az állományban.

Az 1990 óta napvilágot látott a kormányprogramok alapján Finszter Géza az alábbi kormányzati stratégiákat különbözteti meg a rendészettel kapcsolatosan (Finszter, 2003):

Kormányzati rendészeti stratégiák 1990 óta

Hierarchikus-támogató kormányzati stratégia (1990–1994)	Nem tervezi az örökölt szervezeti rendszer teljes átalakítását, de szorgalmazza a jobb teljesítményt és a jogállami elvek érvényesítését. Ehhez egyértelmű utasításokat ad, megőrizve az egységes és centralizált, erős kézzel vezetett, fegyelmezett szervezetet. Depolitizálja a bünyődözést. A politikai szempontokat csak az egyéb végrehajtói tevékenységben hagyja meg (esetleg növeli). Erősíti a hivatástudatot, az anyagi megbecsülést. Többet oszt a költségvetésből a rendészetre, de a fejlesztést csak annak jobb felhasználásával valósítja meg.
Válságkezelő-elutasító kormányzati stratégia (1994–2002)	A kormányon lévő politikai erő elutasítja a korábbi rendészeti szerkezetet, de nincs elképzelése, víziója, ereje egy átalakítási programhoz, annak végrehajtásához. Elmaradnak a politikai instrukciók a politika és a rendészet viszonyát illetően, miközben megjelennek ott, ahol a jog uralmát kellene biztosítani. Nincsenek távlati fejlesztési tervek, a professzionalizmus hiánya a nemzetközi együttműködésben is feltűnik.
Demokratikus-támogató kormányzati stratégia (2002–)	Elfogadva a rendészet korábban nyújtott szakmai teljesítményét, a jövőre készülve változtatni kíván a szerkezeten és a működésen, sőt a rendészeti jogon is, ezért hosszú távú közbiztonsági stratégiát és modernizációs programot dolgoz ki, a közigazgatás és az igazságszolgáltatás korszerűsítésével összhangban. Nem hajt végre „tisztogató” szándékkal vezetőcseréket, de szigorítja a szakmai követelményeket, erősíti a professzionalizálódást. Megvalósulásának feltétele a reformról kialakított parlamenti konszenzus. A szakmai és politikai irányításnak jogilag és szervezetileg külön kell válnia, és a civil közigazgatásba kell integrálódnia, egyensúlyt kell teremteni a centralizáció és decentralizáció között. A szakmai eredmények 10-15 év alatt realizálódnak. Egy ilyen stratégia csírái 2002 után megjelentek ugyan, de a mai napig nem jött létre egy átfogó modernizációs program.

A fenti összefoglalásból kitűnik, hogy az eddigi kormányok tulajdonképpen nem alakítottak ki átfogó kormányzati rendészeti stratégiát. Megítélésünk szerint a hatályos szabályozás elemei nem koherensek, a kormányzati irányítás és a szervezeti rendszer pedig nem felel meg a demokratikus, önvédő jogállamnak.

2.4.2. A rendvédelem alkalmazkodása a nemzetközi követelményekhez

A hazai alkotmányos fejlődést nemcsak a hatalmi elit konszenzusa alakította, hanem egy másik, kevésbé nyilvános folyamat is, nevezetesen a nemzetközi jogrendbe való illeszkedés. Magyarország 1989 után gyors egymásutánban vált több nemzetközi jogi egyezmény részesévé és csatlakozott az Európa Tanácshoz, később pedig a NATO-hoz és az Európai Unióhoz. Ezek hatása a közvélemény előtt alig ismert. A jogalkalmazóknak – így a rendvédelmi szerveknek is – csak igen rövid idejük volt a nemzetközi jogi normák átvételéhez, a nemzetközi esetjog feldolgozásához. Nagy teher hárult a jogalkotóra. Jelentős számú egyezményt hirdettek ki, és igen nagy számban módosították a hazai végrehajtási jogszabályokat. Több esetben – például a NATO-hoz és az EU-hoz való csatlakozás alkalmával – az alkotmányt is módosítani kellett.

A folyamat gyorsasága miatt a különféle szabályokat nemcsak a hatóságok, hanem az állampolgárok, a piaci szereplők és a civil szervezetek sem tették igazán magukévá. Az euroatlanti közösségbe való integrálódás sokak számára ezért kelti a külső kényszerekhez való igazodás benyomását. A nemzetközi integrációban való részvétel ugyanakkor a kormány súlyát növeli a társadalomban, hiszen az képviseli a tagállami álláspontot, az vesz részt a döntések előkészítésében, azt illeti meg az uniós és más aktusok hazai jogba ültetésével kapcsolatos kezdeményezési jog. Az előbb említett körökben a külső kényszer reprezentánsa tehát a kormány lett.

Az Európa Tanácshoz való csatlakozással egyben részesévé váltunk az Emberi jogok európai egyezményének, amely az egyezményben és kiegészítő jegyzőkönyveiben meghatározott jogok megsértése esetén lehetővé teszi egyéni panaszok elbírálását is. A bíróság ítéletei kötelezők, azokat a magyar jogalkalmazóknak tehát végre kellett – és kell a jövőben is – hajtaniuk. További kötelezettségek származtak abból, hogy a magyar jogalkalmazónak figyelembe kellett vennie a bíróság eddigi ítélkezési gyakorlatát, az annak során kialakult jogértelmezést is. Az emberi jogi egyezmény pedig kereteket szab a gyülekezés, a szólás-, a sajtó- és a mozgásszabadság korlátozásának, így a rendőri fellépés számára is zsinórmértékül szolgál.

A jogalkotó az új, alapvetően megváltozott helyzethez sokszor csak formálisan alkalmazkodott. A jogot alkalmazó rendvédelmi szervek tevékenységében sem jelentek meg integrált módon a nemzetközi jogi eredetű normák, inkább csak hozzáadódtak a régiekhez. Ez pedig zavarokat okozott a szakmai munkában. A nemzetközi elvárásoknak megfelelően kialakult új szervezeti formák sem integrálódtak megfelelően a specializált szervek közé, hanem azok mellett, azokkal párhuzamosan jöttek létre. A rendszerváltozást követően lényegesen fejlettebb nemzetközi együttműködés alakult ki a rendvédelmi szervezetek között. Az ezekből a kapcsolatokból származó, folyamatosan bővülő szakmai tapasztalatok azonban nem megfelelően hasznosulnak, és igaz ez a nemzetközi együttműködésre szakosodott szervekre is, kiegészülve azzal, hogy az új kötelezettségből származó feladataikat inkább csak formálisan hajtják végre. Meg kell ugyanakkor állapítani, hogy konkrét bűn-

ügyekben a rendőrség kimagasló eredménnyel működik együtt külföldi partnereivel, illetve a nemzetközi szervezetekkel.

A rendőrségi képzésben a tananyag integrált részévé kell tenni a nemzetközi jogrendbe és az euroatlanti integrációba illeszkedés normáit és az ENSZ-közgyűlésnek a rendőrségi munkára vonatkozó etikai szabályait. Ennek megfelelően korszerűsíteni kell a rendőrség szolgálati szabályzatát.

2.4.3. A rendőrség költségvetési helyzete

A biztonságpolitikai és közrendi kérdések az elmúlt években világszerte felértékelődtek. A biztonság megteremtése mindenütt prioritást élvez az egyes politikai pártok programjaiban. A közrendi kiadások növekedésének magyarázata országonként eltérő lehet, három jellemző tendencia azonban kiemelhető. Egyrészt a bevándorlók, menekültek számának növekedésével járó adminisztratív feladatok megszorodása, másrészt a terrorizmus fenyegető méretei miatt nőtték a védelmi kiadások, harmadrészt pedig a nemzetközi tőkemozgásokban fontos szerepet játszik a célterület közbiztonsága, ezért arra „érdemes” egyre többet fordítani.

Közrendi kiadások az összes költségvetési kiadás százalékában (Forrás: Eurostat)

	1990	1995	2000	2004
Ausztria	2,4	2,6	3,2	3,1
Belgium	n. a.	n. a.	2,1	2,4
Csehország	5,6	5,9	4,7	4,1
Dánia	2,1	1,9	2	2,7
Észtország	3,6	8,7	7,1	7,2
Finnország	3	2,4	3,2	3,1
Franciaország	1,4	1,3	1,7	n. a.
Németország	0,3	0,3	0,4	n. a.
Görögország	2,4	2,5	3,3	n. a.
<i>Magyarország</i>	<i>3,4</i>	<i>3,2</i>	<i>4,5</i>	<i>4,3</i>
Olaszország	n. a.	n. a.	4,3	4,6
Lettország	n. a.	7,1	7	7,3
Litvánia	7,7	9,6	6,6	5,9
Luxemburg	1,9	1,7	2,4	2
Hollandia	2,3	2,9	3,5	4
Lengyelország	n. a.	4,2	3,5	4,7
Portugália	n. a.	n. a.	4,2	4,5
Szlovákia	n. a.	5,5	4	5
Szlovénia	3,5	3,7	3,9	4,3
Spanyolország	3,4	2,9	3,8	3,8
Svédország	2,8	2,5	2,8	3,1
Egyesült Királyság	3,2	3,2	3,5	n. a.

Amint az a táblázatból kitűnik, Magyarország azok közé a tagállamok közé tartozik, amelyek az átlagnál nagyobb részt fordítanak a költségvetésből a közrend fenntartására. Magyarországon ez az arány 2004-ben 2,1 százalék volt. 2003–2004-ben az uniós átlagnál (1,8 százalék) többet kilenc ország költött rendvédelmi célokra, hazánk mellett az Egyesült Királyság, a három balti állam, Csehország, Ciprus, Portugália és Szlovénia. A legtöbbet a britek fordítottak erre, a GDP 2,6 százalékát. Az eurozóna további tagországai, valamint Lengyelország, Szlovákia és Svédország esetében a kiadások kisebbek voltak. Ha összegszerűen nézzük az adatokat, úgy a kiadások Magyarországon 2003-ban 1381,6 millió eurót tettek ki, míg 2004-ben már 1576,4 millió eurót.

Az Európai Unióhoz újonnan csatlakozott országok költségvetése, államháztartásuk szerkezete az elmúlt másfél évtizedben az állam újraelosztó szerepének módosulásával sokat változott. Az 1990-es évek elején felhalmozódó magas államháztartási hiány csökkentésének kényszere a kiadások rövid távú visszafogására vezetett, és ez a kényszerpálya – elsősorban a visegrádi országokban – várhatóan középtávon is fennmarad.

Meglehetősen nehéz arra válaszolni, miként mérhető a költségvetési kiadások hatékonysága a rendvédelem terén, ugyanis nincsenek általánosan elfogadott indikátorok. Próbálkozhatunk például összefüggést keresni a költségvetés közrendi kiadásai és a bűnelkövetők száma között, vagy összevetni azokat valamilyen biztonságérzet-indexszel, például azzal, amelyik a rendőrség munkájával való lakossági elégedettséget mutatja.

A költségvetés közrendi kiadásainak nagysága és a bűnelkövetők száma csekély mértékű összefüggést mutat, míg a rendőrséggel való elégedettség némileg szorosabban kapcsolódik hozzá: a huszonöt tagállamon belül elégedettebbek a rendőrség munkájával ott, ahol a GDP-ből nagyobb arányban részesül. Miközben tehát a rendvédelem egyre nagyobb hányadot kap a költségvetésből, a hatékonyság nem növekszik ezzel arányosan. 1989-et követően ugyanis a rendőrség egyre több olyan feladatot és hatósági hatáskört lát el, amely nem a közjavak részének tekintett közbiztonság állami forrásokból való megvalósítását szolgálta. Az a munkamegosztás, amely a magánbiztonság (például bankok védelme, kereskedelmi és sportrendezvények biztosítása) és a központi költségvetésből fenntartott közbiztonság között máshol már átláthatóan, egyértelműen kialakult, nálunk nem jött létre. Nyilvánvalóan leghamarabb a piaci szereplőkkel kell ezt a feladat-, felelősség- és költségmegosztást elvégeztetni. A magánvagyonok, cégvagyonok növekedése, az azok megóvásához kapcsolódó szolgáltatások, a személyi és anyagi javak biztonságát szolgáló eszközök piaca új rendészeti struktúrát követelne. Ám a mai szabályozás nem koherens, és különböző gazdasági csoportérdekek hatására csak töredékes.

A magánbiztonság védelmét szolgáló jogszabályok ellentmondásossága jórészt abból adódik, hogy a rendszerváltás utáni jogalkotás csak késve és következetlenül reagált a meghatározó gazdasági és társadalmi változásokra. Megszüntették a rendőrség közbiztonsági monopóliumát, miközben a költségviselés szabályai kuszábbak lettek. A közvagyon közpénzből sok helyen magánbiztonsági cégekre bízzák. A rendészeti szervek működését egyébként nem a költségvetésből, hanem az általuk védett gazdálkodó szervezet vagy intézmény eredményéből vagy költségvetési támogatásából kell finanszírozni, és felügyeleti-

ket a rendészeti minisztérium, a rendőrség, az érintett funkcionális vagy ágazati irányító szervek, az önkormányzatok vagy éppen a védett szerv vezetője végezte. Ez megnövelte a felügyeleti, ellenőrzési és engedélyezési feladatokkal foglalkozó állami alkalmazottak létszámát.

További kiadásnövelő, a rendvédelmi hatékonyságot csökkentő tényező, hogy az újabb feladatokhoz további szervezeti egységeket hoztak létre, majd újabb koordináló szervezeteket, és az átszervezés így szinte folyamatossá vált. Nemcsak a munkának, de a költségek tervezésének és a hatékonyság mérésének is gátja volt ez a permanens átszervezés. Az ORFK felmérése szerint például a rendőrség szervezetét és státusviszonyait 1990 óta a rendőrség alapstruktúráit érintő négy átszervezés változtatta meg. Most is egy újabb, a rendőrség és a határőrség integrációjával járó átszervezés küszöbén állunk. Ezen túlmenően évenként négy-öt, több szervezeti egységet is érintő átszervezést hajtottak végre. A szervezett bűnözés, a nemzetközi együttműködés, a terrorizmus elleni küzdelem és más területek prioritásai önállósult részstratégiák kialakításához vezettek. Ezek költséges, olykor párhuzamos beszerzésekkel és a különleges feladatkörű szervezetek megtöbbszöröződésével jártak. A szervezett bűnözés elleni küzdelem, a gazdaságvédelem és a nemzetközi együttműködés szervezeti háttérének megteremtésekor az indokoltnál lényegesen nagyobb, szinte áttekinthetetlen szervezetek jöttek létre, nyilvánvalóan jelentős többletkiadások árán. Alig maradt fedezet a bűnözés döntő hányadát kitevő, a lakosság biztonságérzetét közvetlenül érintő rendfenntartásra. Ez pedig a „tékozló koldus” működési rendjét állandósította: a pazarló luxus és a demoralizáló nyomorúság közepette hol csak fizetésemelésre volt pénz, hol a túlórákat sem lehetett kifizetni. Sohasem volt elég járőrgépkocsi, vagy ha igen, akkor kevés volt az üzemanyag, és még a közüzemi számlák kifizetése is nehézséget okozott. A feladatbővülés kiadásait az időlegesen kevésbé fontos, halasztható feladatok terhére finanszírozták (felújítás, javítás, beszerzés), amit pénzügyi technikákkal igyekeztek ellensúlyozni (tartozás-átütemezés, halasztott fizetés).

Az elmúlt években a kormány továbbra is a központi tartalékból pótolta az évközi hiányokat. Egyedi kormányzati döntésekkel juttatott póttámogatások járultak hozzá a működéshez elengedhetetlen járműparkkal, az életvédő eszközök (golyóálló mellény, vegyvédelmi eszközök) beszerzésével, az informatikai fejlesztésekkel, a létszám megtartását biztosító lakásállománnyal, az egyenruhákkal, a személyi juttatásokkal kapcsolatos kiadásokhoz. Ez alkalmanként a legégetőbb feladatok megoldására teremtett – és vont el máshonnan – költségvetési forrásokat, s közben a szervezet gazdálkodása nem volt biztonságos és kiegyensúlyozott: 2002 és 2006 között a rendőrség adóssága (a megtakarítások, racionalizálások és a bevételek növelése ellenére) 87 millió forintról 4,5 milliárd forintra nőtt.

Az Állami Számvevőszék és a Kormányzati Ellenőrzési Hivatal 1994-től végzett ellenőrzésének anyagai azt mutatják, hogy Magyarországon a növekvő költségvetési kiadások ellenére a rendőrség feladataival nem arányos költségvetési tervezés és a korszerűtlen rendészeti struktúra zavarokat okoz. Ez magyarázza a hatékonyság alacsony szintjét. A hatékonyság jelentős növeléséhez tehát a rendőrségi feladatok áttekintése, hatásköri és szervezeti egyszerűsítés, a köz- és a magánbiztonság, a köz- és a magánrend közötti világos

munkamegosztás és együttműködés kialakítása, a kormányzati rendészeti és igazgatási modell meghatározása, a költségvetési tervezési metodika kidolgozása és a rendőrségi reform együttesen szükséges.

2.4.4. A rendészeti jog alkalmazásának legfőbb jellemzői

A jogalkalmazás egyik legnagyobb nehézsége, hogy a biztonság és a rend fogalma nem definiálható olyan módon, hogy azt a rendőr közvetlenül alkalmazni tudja. A rendészeti jog központi eleme a bizonytalan jogfogalmak sokasága és a rendőr szükségképpen igen széles mérlegelési joga.

A veszélyek előre nem láthatósága miatt egyesek szerint megoldást jelenthet, ha bizonyos esetekben a rendészet általános felhatalmazást kap. Így például a rendészeti szükségállapotnak elnevezett esetben – amikor a lakosság nagy csoportjának biztonsága, vagyona, élete van veszélyben – a hatóság ideiglenesen arra is kapna felhatalmazást, hogy a közveszély előidézésben vétlen személyt is korlátozza magatartásában, aki így köteles túrni alapvető jogainak korlátozást, saját javai használatát, elvételét (Szamel, 1990). Erről a „közérdekű áldozathozatalról” törvényben kellene rendelkezni. Elő lehetne írni, hogy akut veszély esetén az abban meghatározott szerv átvegye a többiek hatáskörét és – saját jogi, igazgatási eszközeit felhasználva – koordináljon, parancsot adjon a veszély elhárítására. Ez nem kizárólag rendőrségi ügy, de talán jól jellemzi a kérdés összetett voltát.

A rendőrség jogalkalmazásának további aktuális sajátossága a csapatszolgálati tevékenység, a közösen történő fellépés. Ez alapvetően eltér a napi közbiztonsági, bűnügyi, közlekedési vagy igazgatásrendészeti feladatok ellátásától. A legnagyobb különbség az, hogy itt nem az intézkedő rendőr felelős közvetlenül az eljárásáért, hanem a kötelékbe szervezett egység parancsnoka. A csapaterős tevékenység lényege az egységes, fegyelmezett parancsteljesítés, az egyszemélyi parancsnoki felelősség és felhatalmazottság. A rendőrségi törvény a parancs megtagadását csak abban az esetben teszi lehetővé, ha az nyilvánvalóan törvényellenes. Ezzel próbálja kizárni például azt a lehetőséget, hogy a rendőr lelkiismerete vagy politikai hovatartozása alapján tagadja meg a parancsot.

A csapaterő egymással alá–föle rendeltségben működő parancsnoki rendszer, az egyes parancsnokokhoz tartozó kötelékek összehangolt, egységes elvek és irányítás alapján működő szervezete. A katonai és a rendőri csapaterő közötti különbség nem a szervezet kialakításában, vezetési rendszerében van, hanem az alapvetően eltérő feladatokban, célokban és módszerekben. A legkisebb csapaterős kötelék a raj, létszáma öt-tíz fő között van, attól függően, milyen feladatra jött létre. A rajokat szakaszokba, a szakaszokat századokba, a századokat zászlóaljakra szervezik. A csapatvezetés fontos alapelve, hogy a vezetési lépéscsúfokokat nem szabad átlépni. A parancs és a jelentések jól felépített, általában vezetési rádióhálókon és irányokon keresztül jutnak el a műveletben részt vevő parancsnokokhoz. Ehhez korszerű hírközlő eszközökre, azok kezelésének készségi szintű ismeretére, jól megtervezett forgalmi rendszerekre és szabályainak fegyelmezett betartására van szükség.

A rendőri csapattevékenység sokféle lehet, a rendezvénybiztosítástól a tömegoszlatási feladatokon át a felkutatás, a zárás, az üldözés, a leshely és a szigetelő csoportok létrehozásáig terjed. A tömegoszlatási feladatokhoz van szükség a legjobban kiválogatott és képzett állományra, hozzáértő parancsnokokra, megfelelő és korszerű technikai eszközökre. A tömegoszlatás veszélyét is magában hordó rendezvények, demonstrációk rendőri biztosítására alapvetően az arra kiképzett és felkészített állományt kell igénybe venni. A nem ilyen feladatra felkészített és felszerelt rendőr csak a rendezvények biztosításában vehet részt, és az események elfajulása, tömegoszlatás esetén ezt az állományt ki kell vonni. Ennek végrehajtására előzetes tervet kell készíteni, hogy a kivonás tervszerű és zavarmentes legyen.

Tömegoszlatási feladatok ellátására nem minden rendőr alkalmas vagy tehető alkalmassá. Az alkalmasság szempontjai között az életkor, a testi felépítés, az egészségi állapot, a terhelhetőség és számos pszichológiai feltétel (önfegyelem, tűrőképesség, empátia-készség) szerepel. A sikeres működés alapfeltétele a megfelelő kiképzés és a rendszeres, szinten tartó továbbképzés, gyakorlat. A végrehajtó állománynak ismeretekkel kell rendelkeznie a tömegoszlatás elveiről, a tömegpszichológiáról és a rendőri fellépésnek a tömegre gyakorolt pszichikai hatásairól. A begyakorlottság szintjén kell ismerni az oszlatás lehetséges módozatait, a védő- és a kényszerítő eszközök használatát, a különböző harcrendi elemekkel való együttműködést, az összeköttetések lehetőségeit és gyakorlatát. A képzések és a gyakorlatok folyamán törekedni kell a várható konfliktusokhoz hasonló körülmények megteremtésére. Rendkívül fontos az összeszokottság, a bajtársban való feltétlen bizalom. Ki kell alakítani az egymásra utaltság érzetét. A parancs maradéktalan végrehajtása igen fontos. Meg kell értetni, hogy az egyéni akció nagymértékben veszélyezteti a feladat eredményes végrehajtását, a többi rendőr testi épségét. A rendőrség ereje ugyanis tömegoszlatásnál nem elsősorban a kényszerítő eszközök alkalmazásának lehetőségén, hanem az egységes, szervezett fellépésen, annak szakszerűségén, a feladatban részt vevők fegyelmezettségén múlik.

A csapatszolgálatról a rendőrségi törvény és a rendőrség szolgálati szabályzatáról szóló 3/1995. (III. 1.) BM rendelet (szolgálati szabályzat) csak röviden tesz említést, a részletes működési rendet az ORFK 11/1998. (IV. 23.) utasítása határozza meg. Ez a csapatszolgálati szabályzat nem nyilvános, jóllehet a 448 pont közül sok tartalmaz közérdekű információt, a legfontosabbakat ismernie kellene a csekély veszélyérzettel és jogismerettel rendelkező állampolgároknak is. A szabályzat kiterjed a rendőrség teljes csapaterős tevékenységére és a tömegoszlatásra is. A rendőrség központi csapatszolgálati ereje a Rendészeti Biztonsági Szolgálat (REBISZ), amely az ORFK közvetlen irányítása alatt áll, annak szervezeti egysége. A megyei (budapesti) rendőr-főkapitányságok feladataik megoldásához rendőri erőt vagy közvetlenül a REBISZ parancsnokától, vagy az Országos Rendőr-főkapitányságtól igényelhetnek. Az át- és alárendelés igénylés alapján, általában előre meghatározott tervek szerint történik. Amennyiben a feladatot az ORFK közvetlenül irányítja, úgy az igénybevételt az ORFK rendeli el, saját tervei szerint. A REBISZ-erők víz-

ágyúval, gumilövedék és könnygázgránát kilövésére alkalmas fegyverrel történő igénybevétele csak az országos rendőrfőkapitány vagy helyettese engedélyezheti.

Az erőszak alkalmazásának szakszerűsége, arányossága és jogszerűsége csak törzs-kari támogatással biztosítható. A törzskarban helyet kapnak a helyismerettel, műszaki ismeretekkel (különösen a hírforgalmazás, a hangosítás, a védőfelszerelések kezelésének terén) rendelkező, a jogszabályokban és a tömegesemények kezelésében jártas, tapasztalt szakemberek.

A REBISZ csapaterős szervezete eltér a megyei századok szervezetétől. Négy azonos felépítésű osztályból, egy eltérő szervezetű osztályból és egy, az állománytáblában szereplő, a valóságban nem feltöltött osztályból áll. Az osztályok alosztályokra, az alosztályok bevetési csoportokra tagolódnak. Az állomány tizenkettő/huszonnyolc, illetve tizenkettő/nyolcvennyolc órás szolgálat/pihenőidő rendszerben látja el feladatait. Egy adott időszakban legfeljebb kétszáz rendőr, kutyás járőr és lovas járőr lát el szolgálatot. Az állománynak van bevetési ruházata, védősisakja, és pajzsok állnak a rendelkezésére. A meglévő védősisakok, pajzsok elavultak, kevés volt a korszerű védőfelszerelés. A rendszeresített gázálcok például tömegosztatás közben gyakorlatilag használhatatlannak bizonyultak, mivel azokat a védősisak levétele nélkül nem lehet a fejre helyezni. A könnygáz alkalmazásának egyik legnagyobb akadályát jelentette, hogy az állomány nem rendelkezett a sisakra könnyen és egyszerűen fel-, illetve onnan leszerelhető gázálcokkal.

A hírközlést biztosító új, viszonylag korszerű EDR (egységes digitális rádiórendszer) rádiói az állomány rendelkezésére álltak, de a rendszer kiépítettsége még nem volt teljes, használatában bizonytalanságok mutatkoztak. Komoly nehézséget okozott annak a kiegészítő eszköznek a hiánya, melynek segítségével a védősisak levétele nélkül, mindkét kéz szabadon hagyása mellett is lehet kommunikálni (forgalmazni). A szervezet néhány száz évvel idősebb, kis hatóerejű Hydromil 2 típusú vízágyúval rendelkezett. Hiányzott a vízhez adagolható speciális festék, amely a rendbontók utólagos azonosítását segítette volna. Rendelkezésre állt továbbá néhány sorozatlövésre alkalmas, speciálisan szerelt gépjárműről alkalmazható AWGL könnygázgránát és félszáz RWGL típusú kézi gránátkilövő, továbbá gumilövedék kilövésére alkalmas puskák és elavult elfogó hálók. Nagy hiány volt hangágyúból, ráadásul azok teljesítménye egyenként csupán 600W, amely nagyobb tömegek és jelentős háttérzaj esetén nem biztosít elég hangerőt.

A REBISZ állománya évente mintegy hatvanórás, tervszerű továbbképzésben részesül, amelyet csapaterős feladatra szóló igénybevétel esetén a laktanyában indulás előtt egyórás gyakorlás előz meg. Egy-egy rendőr az éves szolgálati idejéből mintegy 10-15 százalékot fordít továbbképzésre.

Az említett csapatszolgálati szabályzat a megyei rendőr-főkapitányságokon ideiglenes jelleggel felállítandó csapatszolgálati századok létrehozását rendeli el. A megyei rendőr-főkapitányságokon létrehozott csapatszolgálati századok a megyei rendőrkapitányságokon ideiglenesen szervezettek, és csak csapaterős feladat, illetve továbbképzés idejére vonják őket össze. Továbbképzésük a REBISZ-nél történik, évi négy-öt alkalommal, alkalmanként két-három napban. Személyi felszerelésük azonos volt a REBISZ állományának

egyéni felszerelésével, speciális technikai eszközökkel nem rendelkeztek. Rádiórendszerük eltért a REBISZ rendszerétől, így együttműködésük alkalmával jelentős vezetési és jelentési nehézségek keletkeztek. Összeszokottságuk, képzettségük, szervezeti felépítésük miatt harcértékük nem azonos a REBISZ -egységekével.

Az országos rendőr-főkapitány közbiztonsági helyettesének 2004. évi jelentéséből kitűnik, hogy az ORFK tisztában volt a helyzettel. A jelentés szerint „megállapítható, hogy a Magyar Köztársaság Rendőrsége az Európai Unióhoz történő csatlakozás következtében jelentkező rendezvénybiztosítási és tömegkezelési feladatok ellátására csak részben alkalmas. Ezen feladatok végrehajtására a rendelkezésre álló rendőri létszám kevés, figyelemmel az egyéb közbiztonsági feladatokra is. Az alkalmassá tétel megköveteli a szervezeti átalakítást, a létszám-, és technikai fejlesztést, a képzettségi szint növelését. Amennyiben ezeket a feladatokat nem hajtjuk végre, már a közeljövőben szembesülhetünk azzal a helyzettel, hogy a nemzetközi konferenciák, sportesemények és tömegdemonstrációk során kaotikus állapotok alakulhatnak ki annak következtében, hogy a rendőrség nem képes a helyzet megfelelő kezelésére.”

2.4.5. A kényszerítő eszközök alkalmazása

Az Alkotmánybíróság a kényszerítő eszközök alkotmányos szabályozásával kapcsolatban kettős mércét fogalmazott meg. Az alapjogok korlátozásának nemcsak a szükségesség és arányosság követelményének kell megfelelnie, hanem egyszersmind biztosítania kell a közbiztonság hatékony védelmét is.

A testület egyik döntésében kimondta, hogy a közrend, a közbiztonság védelme mint alkotmányosan elismert államcél indokoltá teheti rendészeti eszközök és eljárások alkalmazását, s ennek szükségszerűségéről a jogalkotó dönthet. Az alkotmány tételes rendelkezéseinek azonban maradéktalanul érvényesülniük kell. A jogi szabályozásnak meg kell felelnie a jogbiztonság, a normavilágosság, a kiszámíthatóság követelményeinek. Az alapjogok korlátozásával kapcsolatban a szükségesség és arányosság követelményét kell szem előtt tartani, ki kell építeni az eljárási garanciákat, valamint a hatályos jogrendben a jogintézményre vonatkozó normák összhangját [47/2003. (X. 27.) AB határozat]. Egy másik határozat ugyanakkor arra is felhívta a figyelmet, hogy az ország belső rendjének és közbiztonságának védelme érdekében a rendőri eszközöknek hatékonyaknak kell lenniük [65/2003. (XII. 18.) és 9/2004. (III. 30.) AB határozat].

Ezekből kiindulva a rendőrségről szóló törvény a kényszerítő eszközök alkalmazásakor alapelvnek minősítette az arányosság követelményét. A rendőrnek a rendelkezésre álló lehetőségek közül azt kell választania, amely a legkisebb jogkorlátozással, a legkisebb sérüléssel vagy károkozással biztosítja az intézkedés eredményességét (15. §). A törvény szerint a rendőri intézkedés, illetve a kényszer alkalmazása során lehetőleg kerülni kell a sérülés okozását, az emberélet kioltását. Ebből ered az az előírás, hogy a lőfegyvernek mint a legsúlyosabb kényszerítő eszköznek a használatát meg kell előznie az élet kioltására nem alkalmas eszközök alkalmazásának. A lőfegyver használata – vagyis az emberre leadott

célzott lövés – esetén is lehetőleg el kell kerülni a halálos kimenetelű sérülés okozását [Rtv. 17.§ (2) bekezdés, 52–57. §]. Az Rtv. 59. § (4) bekezdése szerint tömegosztatásnál tilos lőfegyvert használni.

Az Rtv. értelmében a rendőr kizárólag a törvényben szereplő kényszerítő eszközöket alkalmazhatja. Kényszerítő eszközt bosszú, megtorlás céljára nem használhat. A kényszerítő eszköz nem büntetésre, hanem a rendőri intézkedés kikényszerítésére, az azzal szemben megnyilvánuló aktív vagy passzív ellenállás leküzdésére szolgál. A rendőr nem alkalmazhat kegyetlen, embertelen vagy megalázó bánásmódot. Az erre irányuló utasítást köteles megtagadni, sőt az ilyen magatartást tanúsító személlyel – akár saját rendőrtársával – szemben köteles fellépni (Rtv. 47–60. §). Vagyis nyilvánvalóan törvényellenes a korábban akár agresszívan fellépő, de az ellenállást már feladó tüntetővel szembeni erőszak.

A kényszerítő eszközök alkalmazását mindig felszólításnak kell megelőznie. A tömegosztatás során különösen jelentős az osztatásra való figyelmeztetések megfelelő közlése és dokumentálása. A szolgálati szabályzat 68. § (3) bekezdése szerint „a szétoszlásra irányuló rendőri felszólítást lehetőleg hangosító eszköz alkalmazásával legalább kétszer meg kell ismételni. Az utolsó felszólítás során a kényszerítő eszközök alkalmazását kilátásba kell helyezni.” Erre a célra a használt, elavult technika alkalmatlan volt. Célszerű a hangosító eszköz használatát kötelező módon előírni.

Alapvető társadalmi érdek, hogy a rendőrség jogszerűen eleget tudjon tenni feladatainak. Ennek nélkülözhetetlen feltétele, hogy intézkedéseinek érvényt is tudjon szerezni. Ebből következik, hogy a rendőrségi törvény szerint a megkezdett intézkedést minden körülmények között be kell fejezni. A rendőr az elérendő cél – így az élet és testi épség megóvása, károkozás és egyéb bűncselekmények megakadályozása, illetve megszakítása – érdekében az összes, a törvények által biztosított kényszerítő eszközt igénybe veheti, sőt, azokat köteles igénybe venni. A törvény azt is előírja, hogy a kényszerítő eszközök alkalmazása feleljen meg a szükséges mértéknek, azaz az erőszak alkalmazása csak addig és olyan mértékben indokolt, amennyire az az intézkedés sikeres befejezéséhez szükséges. A tömegosztatás a rendőri tevékenységek között az egyik legbonyolultabb művelet. A társadalomból általában igen heves reakciókat vált ki, hiszen széles nyilvánosság előtt, közterületen folyik, s utólag a szakmai és a demokratikus közvélemény is értékeli.

Nemzetközi kitekintésben a tömegrendezvények megtartásával és a tömegosztatás végrehajtásával kapcsolatban az egyes országok szabályozásában több a hasonlóság, mint az eltérés. Az Egyesült Királyságban, Észtországban, Franciaországban, Lengyelországban és Hollandiában a kényszerítő eszközök köre azonos, de némi eltérés van az alkalmazhatóság lehetőségében (Kádár–Tóth, 2006). Minden országban általános követelmény az arányosság szigorú betartása (Della Porta, 1999).

A magyar csapatszolgálati szabályzat 448 pontjából 57 pont foglalkozik a tömegosztatással. Az erről szóló fejezet meghatározza a tömegosztatás fogalmát, tartalmát, a tömegosztatást végrehajtó szolgálati csoportokat, azok feladatait, magát a tömegosztatás tervezését és végrehajtását. A szabályzat a parancsnoki munka rendjét és a törzsmunkát ille-

tően valamennyi csapaterős feladat végrehajtására érvényes előírásokat fogalmaz meg. A tömegoszlatásra az általánostól eltérő feladatokat nem határoz meg.

A szabályzat 291. pontja szerint tömegoszlatásra a következő esetekben kerülhet sor:

- az alkotmányos rend erőszakos megváltoztatása, lázadás, rombolás, közérdekű üzem működésének megzavarása, csoportosan elkövetett garázdaság vagy más, személyek élet- és vagyónbiztonságát tömegesen veszélyeztető események megszüntetése;
- ha a gyülekezési jog gyakorlása bűncselekményt vagy bűncselekményre utaló felhívást valósít meg;
- ha a gyülekezési jog gyakorlása mások jogainak és szabadságának a sérelmével jár; továbbá a rendezvényen a résztvevők fegyveresen vagy felfegyverkezve jelennek meg;
- bejelentéshez kötött rendezvényt bejelentés nélkül tartanak;
- a rendezvény kezdetének, befejezésének időpontja, helyszíne, útvonala, célja és napirendje eltér a bejelentéstől;
- a rendezvényt tiltó határozat ellenére tartják meg;
- hatósági intézkedéssel szembeni tömeges ellenszegülést kell leküzdeni.

A szabályzat 332. pontja szerint az oszlató csoportosítás fő feladata a tömeg előmozgásának megállítása, ellenszegülésének megtörése, hangadóinak kiemelése, a gyülekezés helyszínéül szolgáló terület (tér, utca, középület) kiürítése, a tömeg eltávolítása. Ezért a 338. pont a tömeg kötelező felszólítását írja elő: nemcsak a tevékenység befejezésére, a terület elhagyására kell vonatkoznia a felszólításnak, hanem a tömeget tájékoztatni kell a jogkövetkezményekről és arról, hogy ellenszegülés esetén kényszerítő eszközök alkalmazására kerül sor. A 339. és a 340. pont a tömeg passzív ellenállása, illetve aktív tömeges ellenszegülés esetére határozza meg az eljárás rendjét: „Aktív tömeges ellenszegülés esetén az oszlatócsoport futásban vagy gyors lépésben érje el a tömeget, a kényszerítő eszközök együttes alkalmazásával törje meg ellenállását, kényszerítse tevékenységének befejezésére, a terület elhagyására, fogja el hangadóit.” A különösen agresszív, a rendőri kötelékeket felfegyverkezve támadó tömeg elleni fellépésre a szabályzat egyéb előírást nem tartalmaz.

A szabályzat nem állapít meg sorrendet arra nézve, hogy milyen esetben milyen eszköz alkalmazható. Kényszerítő eszközök nélküli oszlatást határoz meg a békés, a rendőri intézkedésnek ellen nem szegülő tömeggel szemben: „Kényszerítő eszközök nélkül tömegoszlatásra akkor kerülhet sor, amikor a kirendelt kötelék megjelenése, a felszólítás az adott terület elhagyására elégséges ahhoz, hogy a tömeg a közrendet zavaró tevékenységét befejezze, további jogellenes szándékától elálljon és eltávozzon. Békés tömeg esetén, amikor nem valószínű az ellenszegülés, de a tér kiürítésére vonatkozó felszólításnak csak vonakodva tesznek eleget, az alegységek gyalogosan, a különböző oszlatási formákban úgy mozgathatók, hogy ezzel elősegítsék a terület mielőbbi elhagyását. Az egyéni felszerelést ekkor hordhelyzetben kell tartani” (330. pont).

A gyűlések során alkalmazott kényszerítő eszközök bevethetőségét nemcsak azért kell körültekintően szabályozni, mert a gyülekezési szabadság a kommunikációs jogok csoportjába tartozó, az Alkotmánybíróság által is elismerten kitüntetett alapjog, hanem

azért is, mert alkalmazásuk során a személyek testi épsége, sőt élete is veszélybe kerülhet. Ellentétben néhány nyugat-európai országgal, ahol a gumilövedék és/vagy a könnygáz alkalmazása is lőfegyverhasználatnak minősül, a hatályos magyar szabályozás e két, súlyos testi sérülés okozására is alkalmas eszköz bevetésére nem a lőfegyverhasználat szigorúbb szabályait rendeli el. A törvény kifejezetten kimondja, hogy a tömegoszlatás, rendfenntartás céljára rendszeresített gumilövedék nem minősül lőfegyverhasználatnak [Rtv. 53. § (3) bekezdés]. Sőt gumilövedék a vagyonbiztonság közvetlen veszélyeztetésének elhárítására is alkalmazható, vagyis nem csak élet és testi épség védelmében [Rtv. 49. § (2) bekezdés]. A szeptember–októberi események azt mutatják, hogy a többeknek súlyos sérülést okozó gumilövedék és a fegyverből kilőtt könnygázgránát alkalmazásának módját nyilvános szabályban kell meghatározni és szigorú feltételekhez kötni. Míg a szolgálati szabályzat a – kevésbé veszélyesnek bizonyuló – rendőrbotról annyit legalább rögzít, hogy használata során az ütésnek lehetőleg a támadó végtagot kell érnie, és kerülni kell, hogy az ütés a fejre, derékra, gyomorra, hasra irányuljon [55. § (5) bekezdés], a gumilövedékre vonatkozóan semmilyen szabályt nem tartalmaz.

Hasonlóan szűkszavú az Rtv. a kardlappal, a lóháton és a járműkötelékben végzett kényszeroszlatással kapcsolatban is. A lakosság számára nem derülhet ki, hogy az ilyen eszközök alkalmazásának melyek a minimális garanciális szabályai. Ezért arra sincs lehetősége, hogy egy adott intézkedés jogszerűségét meg tudja ítélni és szükség esetén élni tudjon jogorvoslati jogával. Kívánatos lenne tehát, ha a brit rendőrségnél rendszeresített útmutatóhoz hasonlóan Magyarországon is készülné olyan, nyilvánosságra hozott dokumentum, amelyből a civilek számára is megismerhetővé válnának a kényszerítő eszközök alkalmazására szolgáló szabályok.

2.4.6. Jogorvoslat és a rendőr azonosíthatósága

Az egyénileg vagy csapaterőben intézkedő rendőr azonosíthatósága a feltétele annak, hogy a rendőrségi és a büntetőeljárás törvény szerint az eljárás, illetve intézkedés alá vontak jogorvoslati, panasztételi jogukkal élhessenek. Ezért a két kérdést egymáshoz kapcsolódva kell röviden áttekinteni.

A rendőrség működésének egyik alapelve a hivatalbóli eljárás. A rendőrségi törvény értelmében a rendőrnek nemcsak kérelemre, hanem jogkörében eljárva is kötelessége intézkedni, más szervet értesíteni vagy intézkedést kezdeményezni, „ha olyan tényt vagy körülményt észlel, illetőleg hoznak tudomására, amely rendőri beavatkozást igényel. Ez a kötelezettség a rendőrt halaszthatatlan esetben szolgálaton kívül is terheli, feltéve, hogy az intézkedés szükségességének időpontjában intézkedésre alkalmas állapotban van” [Rtv. 13.§ (1) bekezdés]. A rendőr – hacsak az intézkedés jellegéből vagy a körülményekből más nem következik – a tervezett intézkedést az érintettel köteles közölni [7. § (1) bekezdés]). Mivel a nyilvánvalóan nem jogszerűtlen rendőri intézkedésnek mindenki köteles engedelmessé válni, az ellenszegülés letörésére, megfékezésére pedig a rendőr meghatározott intéz-

kedéseket, kényszerítő eszközöket alkalmazhat (Rtv. 19. §), különösen fontos, hogy az intézkedés jogszerűségét, elfogulatlanságát vitatni lehessen.

Hasonlóan garanciális kérdés az, hogy a kényszerítő eszköz alkalmazására vonatkozó előzetes figyelmeztetést, a terhes nővel és gyermekkorúval szemben a testi kényszer és a bilincs használatának mellőzését, a rendszeresített kényszerítő eszközt helyettesítő más eszköz alkalmazásának jogszerűségét és alkalmasságát (Rtv. 61. §), esetleg a kényszerítő eszköz alkalmazásáról az előjárójának való jelentés megtételét (Rtv. 62. §) utóbb ellenőrizhessék, felülvizsgálhassák. Ennek érdekében fogalmaz úgy a törvény (Rtv. 20. §), hogy „a rendőrt az intézkedés során az egyenruhája és az azonosító jelvénye vagy a szolgálati igazolványa igazolja. Ha a rendőr nem visel egyenruhát, az intézkedés megkezdése előtt köteles a rendőri mivoltát szóban közölni, és – ha az intézkedés eredményességét nem veszélyezteti – magát a szolgálati igazolványával igazolni.” Amennyiben befejezte az intézkedését, azzal, akivel szemben eljár, annak kérésére „köteles az azonosító jelvényének számát közölni vagy szolgálati igazolványát felmutatni, a nevét és a szolgálati helyét megjelölni”. A szolgálati szabályzat ehhez még hozzáteszi, hogy a polgári ruhában intézkedő rendőr a szolgálati igazolványával igazolja a rendőrséghez tartozását és intézkedési jogosultságát, függetlenül attól, hogy ez veszélyezteti-e intézkedése eredményességét [szolgálati szabályzat 7. § (1) bekezdés]. Az, hogy melyik rendőr milyen ruhát visel, valójában a beosztásától és az előjárója döntésétől függ [szolgálati szabályzat 112. § (4) bekezdés], ugyanis az egyenruhás rendőri állomány az egyenruhát szolgálatban köteles viselni, bár indokolt esetben az előjáró az egyenruhás rendőrt polgári ruhában történő szolgálatteljesítésre is kötelezheti. A rendőr szolgálati idején kívül polgári ruhát viselhet.

Ezektől a szabályoktól a törvény akkor sem ad eltérésre lehetőséget, ha a rendőrség csapaterőt vet be, például a személyek élet- és vagyónbiztonságát tömegesen veszélyeztető események megszüntetésére vagy jogellenesen összegyűlt tömeg oszlatására. A törvény szerinti eltérés csupán abban áll, hogy további sajátos eszközöket lehet alkalmazni (például vízágyút, ingerlőgázt), amelyekre előzetesen és egyértelműen fel kell hívni a tömeg figyelmét, biztosítani kell a távozást és a helyszín elhagyását. Tilalmazott a lőfegyver használata. A rendőrség a testi épséghez, a személyes szabadsághoz, a magánlakás, a magántitok és a levéltitok sérthetlenségéhez, a személyes adatokhoz, valamint a tulajdonhoz fűződő jogokat a törvényben foglaltak szerint, indokolt mértékben korlátozhatja, ideértve a területek lezárását [Rtv. 58. § (2) bekezdés 59. §]. Ez utóbbi megfogalmazás kissé képlékeny, de a szükségesség és arányosság mércéjét itt sem lehet az alapjogok korlátozásakor alkotmányosan áttörni. Kiemelendő, hogy éppen a rendőri fellépés joghoz kötése szerepel a csapatszolgálati szabályzat egyik pontjában is: „a csapaterő eligazítását végző parancsnok a csapatszolgálati tevékenység megkezdését megelőzően köteles felhívni a csapaterőbe beosztott rendőrök figyelmét arra, hogy a csapaterős tevékenység során kizárólag rendszeresített kényszerítő eszközt tarthat magánál szolgálati felszerelésként” [4/A. pont, 11/1998. (IV. 23.) ORFK-utasítás]. Végül abban engedi meg az eltérést a törvény, hogy a rendőrség nem vizsgálja egyenként a csapaterő alkalmazásakor a helyszínen lévők felelősségét. Így az ezzel kapcsolatos intézkedések vagy mulasztások jogalapját az egyéni jogorvoslat kizárásá-

val maga a törvény végzi el [Rtv. 60. § (2) bekezdés]. A megfogalmazás e ponton többértelmű. Az egyik értelmezés szerint a jogellenes rendezvényen részt vevő aktív harcolókkal és passzív báméskodókkal szemben egyaránt fel lehet lépni, ha a felszólítást követően nem hagyták el a közterületi helyszínt. A másik értelmezés szerint a tömegoszlatással kapcsolatosan semmiféle jogorvoslatra nem kerülhet sor, mert a jogszerű oszlatás eleve feltételezi, hogy a tömeget felszólították, távozási lehetőséget biztosítottak számára, így ezt követően már létrejön a „felróhatósági vélelem” és a jogkorlátozás indokoltsága.

Feltehetőleg ezzel a tágabb értelmezéssel függ össze az, hogy az országos rendőrfőkapitány 15/2006. (XI. 3.) ORFK-utasításában módosította az öltözködési szabályzatot – ám ez a szeptember–októberi események idején még nem létezett. E szerint nem kell viselni a képzési, oktatási, továbbképzési célból felhúzott egyenruhán, formaruhán az azonosító jelvényt, ám tilos „az azonosító jelvény viselését mellőzni, amennyiben az egyenruhás rendőrállami, közhatalmi jogosítványok gyakorlásával összefüggő tevékenységet végez”. Ez lényegében a törvény és a rendelet megismétlése, ám az utasítás 30/B. pontja az azonosítás alternatív módját írja elő: ha „a speciális feladatot ellátó állomány egyenruháján, védőruháján (különösen a gyakorló öltözeten, a csapatszolgálati tevékenységet ellátó állomány által viselt védőfelszerelések miatt) nem biztosítható az azonosító jelvény elhelyezése, úgy más megfelelő módon gondoskodni kell az állomány egyes tagjainak egyedi azonosíthatóságáról. Ennek érdekében a védőfelszerelésen (bevetési sisakon) vagy az egyenruhán jól látható módon egyedi azonosításra alkalmas sorszámot vagy jelsorozatot kell elhelyezni.”

A rendőr eljárásával, intézkedésével szemben jogorvoslatnak van helye. A rendőrség hatáskörébe tartozó ügyben – ha jogszabály másként nem rendelkezik – első fokon a rendőrkapitányság, másodfokon a rendőr-főkapitányság jár el (Rtv. 23. §). A jogorvoslatnál a rendőri intézkedések, a kényszerítő eszközök alkalmazása miatt a szabálysértési, a büntetőeljárás, a közigazgatási eljárás vagy a rendőrségi törvény szabályait kell alkalmazni. Elővezetésnél például az érintett hatóság előtt folyó eljárás szabályai az irányadók, az államigazgatási eljárás keretében elrendelt elővezetéshez azonban ügyészi jóváhagyás kell [az ügyészségről szóló 1972. évi V. törvény (Ütv.) 27. § (1) bekezdés]. A rendőrségi törvény szabályainak lényege, hogy a rendőr eljárása, mulasztása, intézkedése miatt annak érintettje (elszenvedője) panaszt tehet az intézkedést fogyanatosító rendőrségen, mégpedig az intézkedést követő nyolc napon – a mulasztás igazolása esetében legfeljebb három hónapon – belül (Rtv. 93. §). A beérkezett panaszt a rendőrség vezetője tizenöt napon belül köteles elbírálni és erről indoklást is tartalmazó határozatot hozni. A határozat ellen nyolc napon belül fellebbezni lehet a felettes szervhez, ahová felküldik az ügy iratait, ha a fellebbezéssel az eljáró rendőrség nem ért egyet. Ha egyetért, akkor saját maga javítja ki a határozatát. A felettes szerv a fellebbezésről tizenöt napon belül, indoklást tartalmazó határozatában nyilatkozik arról, hogy az elsőfokú határozatot helybenhagyja, megváltoztatja vagy megsemmisíti. Lehetséges, hogy az érdemi határozat meghozatalához nincs elég adat, tehát a tényállás további tisztázására van szükség. Ezt megteheti maga a felettes rendőri szerv vagy a határozat megsemmisítése mellett az elsőfokú határozatot hozó szervet új el-

járásra utasíthatja. Ezt a határozatot már csak bírósági felülvizsgálatnak lehet alávetni, akárcsak más jogerős közigazgatási határozatot.

Amennyiben büntetőeljárás indul, az, akire vonatkozóan az ügyész vagy a rendőrség mint nyomozó hatóság határozatot hoz, a közléstől számított nyolc napon belül panasszal élhet, kivéve a szakértő kirendeléséről szóló döntéseket (a büntetőeljárásról szóló 1998. évi XIX. törvény [Be.] 195. §). A panasznak csak kivételesen van halasztó hatálya, és a határozatot hozó a panaszt, ha azzal nem ért egyet, három napon belül köteles felterjeszteni az ügyészségre. A nyomozó hatóság határozata elleni panaszt az ügyész a hozzá érkezésétől számított tizenöt, megszüntető határozat esetén harminc napon belül, határozattal bírálja el. Ezt követően csak egyes eljárási cselekmények (például házkutatás, motozás, postai küldemény lefoglalása) miatt elutasított panaszt lehet az ügyészségen a közlést követő nyolc napon belül felülbírálati indítvánnyal megtámadni. Az, akit az ügyész vagy a nyomozó hatóság intézkedése vagy intézkedésének elmulasztása érint, a büntető-eljárási törvény eltérő rendelkezése hiányában ellenvetést tehet. Ha az ellenvetés megalapozott, a szükséges és indokolt intézkedéseket az ügyész, illetőleg a nyomozó hatóság megteszi (Be. 196. §). Végül fontos szabály, hogy a sértett a feljelentést elutasító határozat ellen a nyomozás elrendelése iránt a határozat közlésétől számított nyolc napon belül panasszal élhet. Ha az ügyész a nyomozást megszüntette, a sértett az eljárás folytatásának elrendelése iránt a határozat közlésétől számított nyolc napon belül panasszal élhet (Be. 198. §). A vádirat benyújtása előtt a bíróság feladatait első fokon a megyei bíróság elnöke által kijelölt bíró (nyomozási bíró) látja el. Így dönt a nyomozás megszüntetését követően a nyomozás folytatásának elrendeléséről, az említett felülbírálati indítványokról is (Be. 207. §).

A jogorvoslat természetesen abban az összefüggésben is releváns, ha a rendőrnek van panasa saját ügyében. Ezt a szolgálati út betartásával, írásban teheti meg, és a közvetlen előjárója – csatolva a véleményét – továbbítja azt a döntésre jogosultnak. Az illetékes parancsnok az alárendelt kérelmét alaposan és körültekintően harminc napon belül köteles kivizsgálni. Indokolt esetben az előjáró az elintézés idejét újabb harminc nappal meghosszabbíthatja. A döntésről a kérelmezőt, panasztevőt írásban vagy szóban értesíteni kell. Az alaptalan panaszt indokolással kell elutasítani. Azt a rendőrt, aki panaszában más szándékosan és alaptalanul kötelelességszegéssel vádol, ha a cselekmény súlyosabb elbírálás alá nem esik, fegyelmi úton felelősségre kell vonni. Ugyanakkor tilos zaklatni a panaszt tevőt, azaz vele szemben a panasa miatt hátrányos megkülönböztetést vagy megtorlást alkalmazni. A rendőr panaszával érdekvédelmi szervezethez, az ügyészséghez, bírósághoz és az állampolgári jogok biztosához közvetlenül is fordulhat, sőt a szolgálati út betartásával a miniszterhez is. A közbeeső előjáró a kérelmet vagy panaszt állásfoglalásával együtt haladéktalanul köteles továbbítani (szolgálati szabályzat 111. §). Feltehetőleg kevéssé alkalmazzák ezt a jogorvoslati rendszert, pedig jól jelezné a rendőrség demokratizmusát és professzionalizálódását.

A jogszabályok korlátozzák az írott és az elektronikus sajtóban való megjelenést. A rendőr, ha megkeresik, csak az országos főkapitány vagy az általa felhatalmazottak enge-

délyével nyilatkozhat a feladatkörébe tartozó szolgálati ügyekről (szolgálati szabályzat 106. §).

2.4.7. A rendőrség civil kontrollja

A hatósági fellépés és az arra vonatkozó panaszok háttérében az a régóta meglévő, ám az események miatt most felszínre került, sürgős megoldást igénylő probléma rejlik, hogy hiányzik a rendőrség működésének valódi civil kontrollja. A budapesti főkapitány a rendőri fellépés jogalapját, az alkalmazott erőszak arányosságát illető panaszokra úgy válaszolt, hogy megvédte a jogszerűen és szakszerűen eljáró kollégáit. Akinek egyéni sérelme van – tette hozzá –, az forduljon a független ügyészséghez. Ez az álláspont bizottságunk szerint nem tartható. Az ügyészégi törvény 25. §-a értelmében az ügyész köteles a hozzá érkezett panaszokat megvizsgálni vagy megvizsgáltatni, törvénysértés esetén pedig a szükséges intézkedéseket megtenni.

A 2006 őszén történt tömegoszlatások, valamint egyéb rendőri magatartások kapcsán nyilvánosságot kapott panaszok döntő többsége azonban rendészeti (rendvédelmi) kérdést érintett. Erre vonatkozóan pedig az ügyészségnek igen szűk körben van hatásköre. Az ügyészség ugyan bűncselekmények esetén széles körű jogosítványokkal rendelkezik, a panaszosnak azonban tudnia kell, ha beadványát tartalma alapján feljelentésnek tekintik, akkor adott esetben a hamis vád, illetőleg a hatóság félrevezetése gyanújával is számolnia kell. Egyes rendőrök fellépésében voltak természetesen bűncselekményre utaló jelek, de a panaszok igen jelentős része (például az azonosító jelvény viselésének hiánya vagy az arányos kényszerítőeszköz-alkalmazás) olyan jogi kezelést igényel, hogy a panaszosnak ne kelljen ilyen jogkövetkezménytől tartania.

A rendőrségi törvény – feltehetően a kormányzati rendészeti politika és irányítási modell már részletezett hiányosságai miatt – nem került összhangba a közigazgatási eljárási szabályokkal. A Legfelsőbb Bíróság 1/1999. közigazgatási jogegységi határozata elméletileg tisztázta, hogy a rendőrség is közigazgatási jogalkalmazó tevékenységet végez. Időközben megszületett az új közigazgatási eljárási kódex is, de a rendőrségi törvény továbbra sem tette egyértelművé, hogy a rendőri intézkedés valójában azonnali végrehajtási kötelezettséggel járó szóbeli határozat. A rendőrségi törvény 93. § (9) bekezdése szerint a felettes szerv döntése közigazgatási határozat. Mivel azonban az elsőként eljáró rendőr intézkedésére egyértelmű szabály nincs, tisztázatlan, az elsőfokú döntés milyen eljárási szabályok és – nem utolsósorban – milyen anyagi jogi rendelkezések keretei között születik meg, minek alapján vizsgálja a felettes szerv a megtámadott döntést. A rendőri intézkedésekkel szembeni kifogást, panaszt ma csak az teheti meg, akivel szemben azt meghozták. A módosításnak arra kell irányulnia, hogy – a közigazgatási jogban bevett módon – minden olyan személy élhessen ezzel a joggal, akinek jogát vagy jogos érdekét az intézkedés vagy a rendőri mulasztás érintette. A rendőrségi panasz eljárás és a közigazgatás jogi szabályozása közötti eltéréseket át kell hidalni.

A kódex által meghatározott, ahhoz illeszkedő, ám sajátos, az intézkedésekkel és a kényszerítő eszközök alkalmazásával összhangban levő eljárási szabályokat kell kidolgozni. E nélkül a szükségesség és arányosság elve sem ellenőrizhető és utólag nem vitatható. A rendőrségi törvényben továbbá ki kell tágítani az ügyfél és az intézkedés fogalmát, mivel a használt könnygáz közvetlenül érintheti a környékbeli lakókat, a rendőri felkutatás a közeli kávéház-tulajdonost. A civil szervezetek beadványaiból kitűnik, hogy gyakran közösségek lépnek fel a rendőri intézkedések miatt, de formális panaszjog hiányában nyílt levélben, más jogvédő fórumokon adják elő kifogásukat. Ez pedig inkább közpolitikai nyomásgyakorlás, mint a panaszjog jogi garanciája.

A rendőrségi működés kontrolljára, a rendőrségen belüli panaszon kívül ma is rendelkezésre áll néhány jogi eszköz. A rendészeti miniszter a parlamentben interpellálható, az országgyűlési képviselő kérdést intézhet hozzá, ha magyarázatot vár például arra, miként élt utasítási jogával. Az országgyűlési biztos alkotmányos visszásság esetén eljárást folytathat. A rendőri fellépést kifogásoló állampolgár bírósághoz fordulhat az alapjog sérelme esetében. Alkotmányellenes jogszabály alkalmazása esetén lehetőség nyílik alkotmányjogi panasz benyújtására is. Végül az ügyész is eljárhat a jogsértés esetében. Ám a felsorolt eszközök egyike sem képes a rendőr döntéshozatali mechanizmusát elfogulatlanul és szakszerűen rekonstruálni.

A rendőri munka jellegével és függelmi, parancs alapú rendszerével magyarázható, hogy a rendőri attitűd tekintélyelvű, hatékonyságorientált, és kerüli a nyilvánosságot. Ez a sajátosság csak a nyilvánosság sajátos kontrolljával egyensúlyozható ki, mivel a hazai rendőrségi rendszer centralizált, nincs közösségi vagy önkormányzati rendőrség, a rendőrök közötti bűnmegelőzést végző szerv (RSZVSZ) jogi eszköztára, szervezeti elhelyezése pedig nem felel meg a nyilvánosság és függetlenség követelményének.

Igen komoly nemzetközi tapasztalatok bizonyítják, hogy a rendőrséggel szemben megrendült közbizalom helyreállításának, a depolitizálás erősítésének további eszköze lenne olyan szervezeti, eljárási megoldások kialakítása, amely a demokratikus társadalomvezetési elveket e területen is érvényesíti. A civil kontroll modelljei a független vizsgálat lefolytatásának lehetőségétől a civil jogorvoslati fórum létesítéséig, illetve rendőrségi ombudsman felállításáig sokfélék lehetnek.

Szükség lenne tehát a rendőrség civil kontrolljának intézményi megteremtésére. Javítani kellene például az állampolgári, a kisebbségi, illetve az adatvédelmi jogok országgyűlési biztosainak működési feltételeit. Törvényben kellene előírni, hogy éves jelentésükben részletesen foglalkozzanak az ezzel kapcsolatos panaszokkal, sőt a rendvédelmi szerveknél hivatalból is rendszeresen folytassanak átfogó vagy célvizsgálatokat. Megoldást jelenthet a kormány által kinevezett, a rendészeti szervektől független megbízott kinevezése is, akinek vizsgálati eredményei és határozatai ellen közvetlenül bírósághoz lehetne fordulni. A megbízott a panaszok vizsgálata során együttműködne a civil szervezetekkel is. Mindez akkor lenne eredményes, ha megerősödne a rendészeti miniszteri szakirányítás, alkotmányosan kifogástalanná válna az RSZVSZ jogállása, az Országgyűlés pedig rendszeresen és magas szinten felkészült szakemberek bevonásával gyakorolná ellenőrzési jogát.

Célszerű lenne végül a rendőrségi vezetői posztok pályázati rendszer útján történő betöltése.

Megállapítások és következtetések

1. A rendszerváltás óta nem jött létre sem szorosan vett rendőrségi, sem rendészeti kormányzati stratégia. Ennek következményeként a most működő szervezeti rendszer nem felel meg a demokratikus önvédő jogállam követelményeinek. Ezért a kormányzat válaszüthoz érkezett.

2. Alkotmányossági szempontból kifogásolható, hogy a Rendvédelmi Szervek Védelmi Szolgálatát nem törvény hozta létre. Az ezzel kapcsolatos feladatokat az átfogó stratégiai reform előtt kellene megoldani.

3. A rendszerváltás után a magyar rendészetben a nemzetközi integrációs követelményeknek, ajánlásoknak megfelelő átalakulás inkább csak a gyors ütemű jogalkotásban és a formális szervezetalakításban valósult meg. Ez a fordulat a szemléletben és a munkastílusban még nem következett be. Konkrét bűnügyekben ugyanakkor a magyar rendőrség igen magas színvonalú együttműködést valósít meg külföldi partnereivel és a nemzetközi szervezetekkel.

4. Magyarország az Európai Unió átlagánál nagyobb arányban költ a közrend fenntartására. Az egyre növekvő kiadások azonban nincsenek arányban a munka hatékonyságával. Az államreform keretében indokolt lenne megvizsgálni, hogy az elmúlt másfél évtizedben folyamatossá vált átszervezések és az új feladatok milyen kapcsolatban vannak a rendvédelemben állandósult anyagi válsággal és a hektikus gazdálkodással.

5. A rendszerváltás óta a rendőrség egyre több olyan feladatot kapott, amely nem függött össze a közbiztonság védelmével. Ezek fedezetét nem állami forrásból kell biztosítani. Jelenleg nincs világos feladat-, felelősség- és munkamegosztás a központi költségvetésből fenntartandó közbiztonság és a magánbiztonság között.

6. A rendvédelmi szervek igazi ereje a tömegosztatásnál nem a kényszerítő eszközök alkalmazhatóságán és alkalmazásán, hanem az egységes, szervezett fellépésen, annak szakszerűségén múlik.

7. A csapaterő, ezen belül a tömegosztatásra vonatkozó hatályos szabályok több szempontból nem felelnek meg a jogbiztonság követelményének. Nem határozzák meg pontosan a kényszerosztatással kapcsolatos eszközök használatát. Nincs olyan nyilvános dokumentum, amelyből a kényszerítő eszközökre vonatkozó szabályok mindenki számára megismerhetők. A jogi normák nem pontosak a jogorvoslathoz való jog meghatározásában.

Ajánlások

1. A rendőrség professzionalizmusát és szakmai autonómiáját a depolitizálás további garanciáival kell segíteni. Ez megkívánja, hogy mielőbb kormányzati döntés szülessen arról,

milyen modellben kívánják elhelyezni a magyar rendőrséget a közigazgatási rendszeren belül. Meg kell határozni a rendvédelmi stratégiai fő irányát, a szakmai és ágazati feladatokat, valamint a rendvédelemnek az igazságszolgáltatáshoz fűződő viszonyát. Ahhoz, hogy érvényesüljön a demokratikus-támogató rendészeti irányítási kormányzati modell, és több cikluson keresztül megvalósuló reform szülessen, parlamenti felhatalmazást kell szerezni egy kidolgozott rendvédelmi stratégiáról. Ha a korszerű és koherens rendészeti politikáról nincs parlamenti konszenzus, akkor marad a rögtönzés, a válságkezelés, amely csak fokozza a működési zavart.

2. A nemzetközi jogrendbe és az euroatlanti integrációba illeszkedés normáit, elvárásait és az ENSZ-közgyűlés rendőrségi munkára vonatkozó etikai szabályait a rendőrség alap- és felsőoktatásában, a továbbképzésben, a vezetőképzési programokban a tananyag integrált részévé kell tenni. E követelményeknek megfelelően korszerűsíteni kell a szolgálati szabályzatot.

3. Az Állami Számvevőszék és a Kormányzati Ellenőrzési Iroda ellenőrzésének tapasztalatait is felhasználva a rendőrség feladataival arányos költségvetést kell kidolgozni. Ennek előfeltétele a rendőrségi feladatok áttekintése, a hatásköri és szervezeti egyszerűsítés, a köz- és magánbiztonság, valamint a köz- és a magánrend védelme közötti világos munkamegosztás, a költségviselés és a megfelelő együttműködés kialakítása a biztonsági piac és a civil szféra más szereplőivel, valamint a hatékonyságon alapuló költségvetési tervezési és elszámolási metodika kidolgozása. Ez a korszerű rendőri tevékenység része, egyben pedig a közbiztonságra fordított közkiadások ellenőrzésének, a határfok növelésének is garanciája.

4. A rendőrségi csapaterőre vonatkozó jelenlegi szervezetrendszer fenntartásával azt javasoljuk, hogy az országos (jelentős, összetett, nemzetközi kihatású) feladatok ellátása elsődlegesen a nagyobb harcértékű REBISZ révén valósuljon meg, amelynek felszereltségét korszerűsíteni kell.

5. A csapaterőre, különösen a tömegoszlatásra vonatkozó legfontosabb működési szabályokat, a kényszerítő eszközök alkalmazásának módozatait, az alkalmazást megelőző felszólítás módját, annak dokumentálhatóságát nyilvános jogszabályban kell meghatározni. A többeknek súlyos sérülést okozó gumilövedék alkalmazásánál a lőfegyverhasználat szabályainak betartását kell megkövetelni.

6. A közvélemény tájékoztatása érdekében útmutatót kell kiadni és terjeszteni, amely közérthető formában tartalmazza a kényszerítő eszközök alkalmazásának rendjét, a tömeg távozásra való felszólításának menetét, a további jelenléttel és a békés gyülekezési joggal össze nem férő magatartás jogkövetkezményeit. Ez egyben a rendezvény szervezőit is orientálná kötelezettségeik betartásánál.

7. Törvényi lehetőséget kell teremteni arra, hogy a jogszerűtlenül végrehajtott tömegoszlatással vagy az arányosság követelményét csoportosan, illetőleg egyénileg túllépő rendőrökkel szemben legyen mód jogorvoslatra.

8. A csapaterőben tevékenykedő rendőr számára gondoskodni kell olyan felszerelésről, amely az azonosíthatóságot biztosítja. Ellenkező esetben nincs mód a büntetőjogi

vagy a rendőrségi törvény szerinti jogorvoslatra, és a szolgálati viszonyon belüli felelősségre vonáshoz sincs egyértelmű bizonyíték. Ez pedig kölcsönös vádaskodáshoz, bizalmatlansághoz vezet a rendőrség és a sértettek, illetve a jogvédők között.

9. Szükség van a rendőrség civil kontrolljának intézményi megteremtésére. Erre megoldást jelenthet egy olyan, a kormány által kinevezett, a rendészeti szervektől független megbízott kinevezése, akinek vizsgálati eredménye és határozata ellen közvetlenül bírósághoz lehetne fordulni. A megbízott a panaszok vizsgálata során együttműködne a civil szervezetekkel is.

Kacziba Antal párhuzamos véleménye a rendészeti igazgatás elveiről

Egyetértek azzal, hogy a rendészeti igazgatás terén felhalmozódott funkciózavarok kiküszöbölése átfogó jogi, szervezeti, módszertani és finanszírozási változásokat igényel. Véleményem szerint azonban a bizottság álláspontjához képest világosabb és logikailag is követhetőbb ajánlások megfogalmazása lenne célszerű. Ehhez az elmúlt évtized kriminológiai és rendészettudományi eredményei, továbbá a rendészeti tapasztalatok megfelelő alapot nyújtanak.

– A kialakult európai szemléletmódnak és gyakorlatnak megfelelően a közbiztonságot olyan társadalmi terméknek kell tekinteni, amely az állam, az önkormányzatok, a tulajdonosok, a magánbiztonsági szolgáltatások és a civil kezdeményezések együttese révén jöhet létre.

– A modern, rendszerszemléletű rendészetfelfogás értelmében a rendfenntartás terén a jogállam és a piacgazdaság követelményeinek is megfelelő új munkamegosztást és teherviselési rendet szükséges kialakítani.

– E modellben mindenekelőtt el kell különíteni a magánbiztonság és a közbiztonság védelmének tárgyait és ezzel összefüggésben az állam által nyújtott, a magánbiztonság védelmét is jelentő szolgáltatásokat a tulajdonos (birtokos) érdekkörében lehetséges védelmi feladatoktól. Az állam a közbiztonság védelme mellett továbbra is köteles a magánbiztonságot sértő bűnös támadások elhárítására, a bűnelkövetők felderítésére és felelősségre vonására, továbbá arra, hogy az állampolgárok jogvitáinak rendezésére megfelelő igazságszolgáltatási fórumokat működtessen. Ebben a felfogásban az állam biztonságvédelmi tevékenységét mindenkit általánosan és egyenlő mértékben megillető szolgáltatásnak kell tekinteni, amelynek mértéke nem függhet a védett tulajdon mennyiségétől, sem másféle előjogoktól. Emellett azonban megfelelő jogi környezet megteremtése révén el kell érni, hogy a magánbiztonság azon viszonyait, amelyet a jog védelemben részesít, maga a tulajdonos is hatásosan védelmezzék. A tulajdon felelősségkeletkeztető hatására támaszkodva a vállalkozói tulajdon, illetve érdekek védelmét szükség esetén (például a sportrendezvények biztonsága, a bankbiztonság, a lakosság ellátása szempontjából fontos létesítmények védelme) a közérdekre tekintettel vállalkozási feltételként kell meghatározni.

– A decentralizáció, a szubszidiaritás és az önkormányzati autonómia elveire is tekintettel ésszerűbb horizontális és vertikális munkamegosztást kell kialakítani a kormány-

zati irányítás alatt álló rendészeti szerveken belül, illetve e rendészeti szervek és az önkormányzatok között. Meg kell teremteni annak feltételeit, hogy a helyi önkormányzatok a jövőben lényegesen nagyobb szerepet vállalhassanak a helyi közbiztonság fenntartásában.

– Rendészettudományi és gyakorlati szempontból sem látszik elfogadhatónak a demokratikus-támogató rendészeti modell kizárólagos preferálása. A jog- és kriminológiatörténeti tények, továbbá a modern államok rendészeti tapasztalatai is azt támasztják alá, hogy a tiszta kriminálpolitikai modellek a gyakorlatban nem bizonyultak életképesnek. A modern kriminológiában figyelemre méltó érvek sorakoznak az úgynevezett kétnyomatú, lényegében egyeztető modellek alkalmazása mellett. Egyoldalú – a jelentésben egyébként sem részletezett tartalmú – kriminálpolitikai modell alkalmazása hazánk jelenlegi viszonyai között nem lehet reális célkitűzés. Figyelembe kell venni, hogy a kriminálpolitika – mint a bűnügyi tudományok és a politika metszéspontjában elhelyezkedő önálló tudomány és mint a társadalmi valósághoz erősen kötődő gyakorlati politikai és jogalkalmazási tevékenység – megfelelő terepet nyújt a társadalom életének kriminális vonásaihoz eltérő társadalomfilozófiai és politikai szemlélettel közelítők nemzeti érdekű konszenzusa számára. A kriminálpolitika-képződésnek ez a módja egyben alkalmas arra is, hogy az adott kormányzatai cikluson belül szükségképpen behatárolt érvényességű kriminálpolitika és a bűnözés hátterében álló okok, tényezők eredményes kezeléséhez szükséges hosszabb időszak ellentmondásai feloldhatók legyenek. Emellett a konszenzuson alapuló kriminálpolitika erős garanciákat nyújthat a jogbiztonság fenntartására, a rendészeti szervek szakmai integritásának és kontinuitásának megőrzésére. A parlamenti határozatba foglalt kriminálpolitika alkalmas lehet arra, hogy a mindenkori kormányok mozgásterét világos határok között jelölje ki és egyben korlátozhatja annak lehetőségét is, hogy a rendészeti rendszer vezérlésében rövid távú politikai érdekek érvényesülhessenek.

– A jelentés több fejezetében elhelyezett, önmagukban helyes közbiztonságú tárgyú javaslatokat az ajánlott stratégiai keretben célszerű értelmezni. E rendező szempont érvényesítése elkerülhetővé teszi improvizált megoldások alkalmazását, továbbá túlságosan önállósult részstratégiák, átgondolatlan, ám költséges fejlesztések megvalósítását.

Vörösmarti Mihály különvéleménye a gumilövedék alkalmazhatóságáról

Nem értek egyet a bizottságnak a gumilövedékek alkalmazhatóságára vonatkozó javaslatával. A szabályozás ilyen módon való felvetése azt a képzetet kelti, hogy alapos elemzés és az átfogó szabályozás figyelembevétele nélkül, a törvénymódosítás során egy rövid és egyszerű szabály beiktatásával a kérdés megnyugtató módon megoldható.

Tudomásom szerint a gumilövedék valamennyi állam jogrendszerében, különböző alkalmazási előírások szerint ugyan, de mint tömegoszlatsnál alkalmazható kényszerítő eszköz szerepel. A rendőrségről szóló 1994. évi XXXIV. törvény (Rtv.) 59. § (4) bekezdése szerint „tilos tömegoszlatsra lőfegyvert használni”. A törvénynek a lőfegyverhasználatot szabályozó 54. §-a szerint: „A rendőr lőfegyvert használhat [...] b) a testi épséget súlyosan

veszélyeztető közvetlen támadás elhárítására [...] f) az állam működése vagy a lakosság ellátása szempontjából kiemelkedően fontos létesítmény ellen felfegyverkezve intézett támadás elhárítására; [...] i) azzal szemben, aki a nála lévő fegyver vagy élet kioltására alkalmas más eszköz letételére irányuló rendőri felszólításnak nem tesz eleget, és magatartása a fegyver vagy más, az élet kioltására alkalmas eszköz ember elleni közvetlen felhasználására utal.”

Az Rtv.-nek a Lőfegyver használata tömegben lévő személlyel szemben című részének 57. § (1) bekezdésében ez szerepel: „Lőfegyverhasználatnak tömegben, csoportosulásban lévő személlyel szemben nincs helye, kivéve, ha az egyes személy elleni fegyverhasználat feltételei (54. §) fennállnak. A lőfegyverhasználatnak az egyes személy ellen kell irányulnia.

(2) Nem állapítható meg a lőfegyverhasználat jogellenessége, ha a szabályos lőfegyverhasználat során olyan személyt ér találat, aki a helyszínt a Rendőrség felszólítása ellenére sem hagyta el.

(3) A tömegben, csoportosulásban lévő személlyel szemben történő lőfegyver használatot a következő sorrendben meg kell előznie:

a) a tömeg, vagy a csoportosulás szétosztatására, illetőleg a jogellenes magatartás megszüntetésére való felhívásnak;

b) a tömeg, vagy a csoportosulás szétosztatására irányuló egyéb kényszerítő eszköz alkalmazásának;

c) figyelmeztetésnek, hogy lőfegyver használat következik;

d) figyelmeztető lövésnek.”

Értelmezésem szerint az Rtv. fegyverhasználatra vonatkozó szabályozása úgy érthető, hogy tömeggel szemben nem, de a tömegben tartózkodó egyes személyek ellen, amennyiben a lőfegyverhasználat feltételei egyébként fennállnak, a fegyverhasználat jogszerű. Ezért mondja a törvény, hogy tömegosztatásnál tilos a lőfegyver használata (nincs kitüntetett célszemély), de a rendfenntartó erők ellen felfegyverkezve történő támadás esetén az ellen a személy ellen, akivel szemben a fegyverhasználat esetei fennállnak, a lőfegyver alkalmazása nem törvényellenes.

Ha megvizsgáljuk az eseményeket, a lőfegyverhasználat jogszerűsége számos szituációban fennállt. A tévészékháznál történt események minősítése nem tömegosztatás, hanem a csapaterős tevékenységek egy másik eljárásának, a védelemnek fel meg. Itt tehát nem alkalmazható az Rtv. 59. § (4) pontja, ugyanakkor fennállnak az 54. § b), f) és i) pontjaiban megfogalmazott esetek. Az események későbbi menetében is megvalósultak az 54. § b) és i) tényállásai, tehát ha a bizottság által megfogalmazott *expressis verbis* meghatározás már hatályos lett volna, a gumilövedék alkalmazása akkor is megfelelt volna törvényi előírásoknak, és nem szüntette volna meg az alkalmazás körülményeivel kapcsolatos szabályozatlanságokat.

Véleményem szerint is elfogadhatatlan a gumilövedékek alkalmazásának jelenlegi szabályozása (helyesebben teljes szabályozatlansága). Átfogó elemzés, a használható gumilövedékfajták fiziológiai hatásainak vizsgálata, a gumilövedéknek a kényszerítő eszközök

rendszerébe való beillesztésének pontos meghatározása után lényegesen szigorúbb és egyértelműen megfogalmazott törvényi szabályozást tartok szükségesnek. A szabályozásnak ki kell térnie az egyes lőszerfajták alkalmazhatósági feltételeire is.

Azzal egyetértek, hogy gumilövedék alkalmazása esetén az utólagos jogszerűségi vizsgálatok és felelősségmegállapítások a lőfegyver használatakor előírt módon történjenek.

3. A 2006. szeptember–októberi események elemzése

3. A 2006. szeptember–októberi események elemzése

A bizottság elemezte a 2006. szeptember–októberi eseményeket. Az elemzésből fakadó megállapításokat és következtetéseket az alábbiakban foglaljuk össze. Az áttekinthetőség érdekében mellőzzük az események részletes leírását, helyette inkább kronológiai táblázatban foglaljuk össze a rendelkezésére álló információk közül azokat, amelyeket a legfontosabbaknak tekintettünk.

A bizottság a következő szempontok alapján állította össze a táblázatot:

a) Melyek voltak a közéleti, közjogi szereplőknek az események lefolyása szempontjából lényegesebb nyilatkozatai, cselekedetei?

b) Mi történt a közterületen, különösen a Kossuth téren, a Szabadság téren és a belvárosban?

c) Hogyan reagáltak az eseményekre a rendészeti szervek és milyen intézkedéseket tettek a rend helyreállítása érdekében?

d) Milyen nagyobb feltűnést keltő nyilatkozatok, állásponatok jelentek meg a médiában?

Ez az összefoglalás kizárólag a tények rögzítésére szorítkozik. A táblázatot követik a rendőrség fellépését elemző, értékelő, a fellépés adatait tartalmazó, a személyi sérüléseket és anyagi károkat számba vevő, majd a civil panaszokra és kontrollra vonatkozó részek, végül pedig a megállapítások, következtetések és javaslatok.

3.1. A 2006. szeptember–októberi események kronológiája

3.1. A 2006. szeptember–októberi események kronológiája

	Közéleti események	Közterületi események	Rendészeti események	Médiaesemények
III. 27. hétfő			Az 56-os Magyarok Világtanácsa kéri a rendőrséget, vegye tudomásul a Kossuth téri Rákóczi-szobor előtt évek óta tartó demonstrációjának november 5-ig történő meghosszabbítását. A szervezet tagjai az 1956-os sortűz áldozatainak jelképes sírjánál szeretnének őrt állni.	
IV. 23. vasárnap	Az országgyűlési választásokon a kormánykoalíció két pártja, az MSZP és az SZDSZ szerez többséget.			
V. 26. péntek	Balatonőszödön Gyurcsány Ferenc záróbeszédet mond az MSZP-frakció zárt ülésén. Ennek szövege több mint három hónappal később válik nyilvánossá. A miniszterelnök kijelenti: „Másfél évig úgy kellett tenni, mintha kormányoztunk volna. Ehelyett hazudtunk reggel, éjjel, meg este. Nem akarom tovább csinálni.”			
VII. 22. szombat	A Fidesz vezető politikusai Jó reggelt Magyarország! címmel kiáltványt tesznek közzé, amelyben azt állítják, hogy „2006-ban, a rendszerváltoztatás óta először Magyarországon szervezett és nyílt politikai hazugság történt”. A dokumentumban kilencszer szerepel a hazugság szó. Az aláírók szeptember 23-ára mindenkit a Hősök terére hívnak.			

	Közéleti események	Közterületi események	Rendészeti események	Médiaesemények
IX. 14. csütörtök				A Budapest Rádióhoz érkezett hangfelvételen zavargásokkal fenyegetik meg a kormányt, ha az nem mond le szeptember 20-ig. A hangfelvételen egy férfi a Demokrácia Harcosai nevű szervezet nevében beszél.
IX. 17. vasárnap		Este tüntetés kezdődik a Kossuth téren. A demonstrálók Gyurcsány Ferenc lemondását és új választások kiírását követelik. A tiltakozó tömeg egyre nő és átszakítja a lánckorlátot.	Gergényi Péter budapesti rendőrfőkapitány egy interjúban kijelenti, hogy kampányidőszakban előzetes bejelentés nélkül is lehet tartani politikai összejöveteleket, ezért a mostani tüntetés nem illegális. A Rendészeti Biztonsági Szolgálat (REBISZ) öt bevetési csoportját irányítják a Kossuth térre. A lánckorlát átszakítása után a rendőrség a téren tartózkodó rendőri állomány tagjaiból sorfalszolgálatot állít fel. A rendőrség késő este mozgó vezetési pontot telepít a Kossuth térre. A helyszínen tartózkodik Petrétei József igazságügy-miniszter, Szabadfi Árpád országos rendőrfőkapitány-helyettes, valamint Gergényi Péter is.	Délután a Magyar Rádió lejátszsa a Gyurcsány Ferenc balatonöszödi beszédéről készült hangfelvétel egyes részleteit. A rádió riporter ezt követően élő adásban azonnali reagálásra kér fel több ismert politikust. Gyurcsány Ferenc este felteszi blogjára a balatonöszödi beszéd írott változatát. Gyurcsány Ferenc több sajtóorgánumban nyilatkozik a beszédről. „A politika, és nemcsak azóta, amióta én vezetem az országot, hanem úgy hat-nyolc éve, hazugságokra épül. [...] A politika sohasem mert szembenézni az országot őrlő hazugsággal, s valóban, mi, szocialisták sem vágunk bele a reformokba. Mi most ezt felismertük és felvállaltuk; eszem ágában sincs lemondani” – nyilatkozza a másnap megjelenő Népszabadságnak.

	Közéleti események	Közterületi események	Rendészeti események	Médiaesemények
IX. 18. hétfő	Lendvai Ildikó frakcióvezető hívei hazarendelésére szólítja fel a Fideszt. Gyurcsány Ferenc eredeti programjának megfelelően Szocsiba utazik, hogy Putyin orosz elnökkel találkozzon. Az MSZP vezetése rendkívüli sajtótájékoztatóján kiáll a miniszterelnök és a megkezdett reformok mellett. Navracsics Tibor és Semjén Zsolt frakcióvezetők levelet írnak Hiller Istvánnak, melyben az MSZP vezetését felszólítják: vonja meg a bizalmat a miniszterelnöktől. Sólyom László sajtótájékoztatóján elmondja, hogy az alkotmány nem ad lehetőséget számára a beavatkozásra. A köztársasági elnök bocsánatkérésre szólítja fel Gyurcsány Ferencet, mert az morális válságba taszította az országot. Távozásra szólítja fel Gyurcsány Ferencet Dávid Ibolya. Kijelenti, hogy a politikának a parlamentben a helye. Az SZDSZ bejelenti, hogy nem lép ki a koalícióból. A köztársasági elnök beszédére reagálva a Szocsiból hazafelé tartó repülőgépen a kormányfő kijelenti, hogy nem szabad kockáztatni a demokráciába vetett bizalmat.	Hajnali 1 órakor több ezren vannak a Kossuth téren. A tömeg egy része Gyurcsány Ferenc lakóházához és a Budai Várba indul. Reggelig a téren alig 100 tüntető tart ki. A Kossuth téri tüntetők petíciót fogadnak el, mely szerint a kormány csalással került hatalomra. Lemondásra szólítják fel a miniszterelnököt. Arra az esetre, ha nem mondana le, Sólyom Lászlót kérik, hogy oszlassa fel az Országgyűlést és írjon ki új választásokat. Több száz fős csoportok demonstrálnak Miskolcon, Sárospatakon, Martonvásáron, Egerben, Debrecenben, Pásztón, Kaposvárott, Kecskeméten, Győrött, Pécsen, Békéscsabán, Szekszárdon és Szegeden. Több helyütt MSZP-székházakat dobálnak meg, választási plakátokat tépnek le.	Gergényi Péter jóváhagyja a Kossuth téri tömegdemonstráció kezeléséről szóló műveleti tervet. A Rendőrségi Igazgatási Központban megalakul és megkezdí működését az országos törzs. Az ORFK intézkedik a megyei csapatszolgálati századok Budapestre vezényléséről. A rendőrség délután kordont von a Képviselői Irodaház főbejárata elé. Budapesten kívül csak Miskolcon kerül sor személyi szabadságot korlátozó intézkedésre, arra is csak két személy ellen, választási plakát rongálása miatt.	A Klubrádió lejátssza az őszi beszéd teljes szövegét. Este az ATV Friderikusz most című műsorában is közzéteszik a teljes szöveget.

	Közéleti események	Közterületi események	Rendészeti események	Médiaesemények
(IX. 18. hétfő)	Késő délután Gyurcsány Ferenc visszaérkezik Szocsiból. A Képviselői Irodaházba megy, ahol még tart az MSZP-frakció ülése. A frakció bizalmat szavaz az eddigi politika folytatásának és Gyurcsány Ferencnek. Este Orbán Viktor a tervezettnél egy nappal korábban érkezik vissza hivatalos brüsszeli útjáról. Későbbi nyilatkozata szerint meghallgatja munkatársai helyzetjelentését, majd hazamegy.	Estére már több ezerre nő a Kossuth téren lévők száma. 19.20-kor a tömeg benyomja a kordont. 21.20-kor egy Kossuth téren álló traktor elindul a Képviselői Irodaház felé. A traktort egy nagyobb csoport követi. 21.45-kor Toroczkai László mintegy 40 fős csoport élén az MTV-székházhoz megy, mert élő adásban kíván egy petíciót beolvastatni. A kérést nem teljesítik, mire közli, hogy a Kossuth térről tízezer emberrel tér vissza.	20 órakor a Kossuth téren 321 rendőr teljesít szolgálatot. A Képviselői Irodaház biztosítását 57 fő látja el. 21.20-kor a Kossuth térről 51 főt a Képviselői Irodaházhoz csoportosítanak át. 21.45-kor Gergényi Péter utasítást ad arra, hogy 12 rendőr menjen az MTV-székházhoz, és erőszak alkalmazása nélkül távolítsa el az oda belépőket. A csoport az épület előtti teret foglalja el. A rendőröket a tömegből többen megdobálják. Ez az első ilyen jellegű esemény. Ezzel egy időben Gergényi Péter Mittó Gábor rendőr alezredest jelöli ki a Szabadság tér helyszínparancsnokának. Mittó a helyszínre megy, de a rendőrök irányítását nem veszi át.	Navracsics Tibor az MTV Az Este című műsorában bejelenti, hogy a Fidesz nem vesz részt a parlament másnapi vitanapján, amelyet az Új Magyarország fejlesztési tervről tartanak.

	Közéleti események	Közterületi események	Rendészeti események	Médiaesemények
(IX. 18. hétfő)		22 órakor már több mint 10 ezer ember van a Kossuth téren. 22.05-kor a Kossuth téren Toroczkai László felszólítja a tömeget arra, hogy vonuljon az MTV székházához. A tömeg egyre növekvő létszámban indul a Szabadság térre. 22.10-kor a Szabadság téren lévő tüntetők a rendőrség értékelése szerint három csoportot alkotnak: 1. agresszív, kemény mag (mintegy 50-100 fő), 2. szándékerősítő, támogató mag (2-300 fő), 3. bámszokódó, fotózó tömeg (több ezer fő). 22.17-kor a tömeg támadólag lép fel a Baranya Megyei RFK csapat-szolgálati századával szemben.	22.05-kor a BRFK vezetési pontján jól hallható Toroczkai László felhívása. 22.13-kor riadóztatják a Pest Megyei RFK csapat-szolgálati századát. 22.17-kor 71 fővel az MTV-székházhoz érkezik a Baranya Megyei RFK csapat-szolgálati százada. A század a székház lépcsőjéről lefelé haladva kezdi meg a tömeg kiszorítását. 22.55-kor Lapid Lajos budapesti rendőrfőkapitány-helyettes utasítást ad vízágyú használatára. 23 órakor további 69 rendőr érkezik az MTV székházához. Őket részben a Kossuth térről, részben a Képviseői Irodaházból csoportosítják át. 23.10-kor újabb 22 fő érkezik a térre.	A Hír TV élőben közvetíti a Szabadság téri eseményeket. A riporter nem titkolt örömmel tájékoztatja a nézőket a támadók sikereiről. A Hír TV egyes képsorait később a BBC, a CNN, a Sky News és az EuroNews is átveszi.

	Közéleti események	Közterületi események	Rendészeti események	Médiaesemények
(IX. 18. hétfő)		23.15-kor a tömeg megtámadja a Pest Megyei RFK csapatszolgálati századának utolsó raját. 23.20 körül a tömeg hátrálni kezd a rendőrsorfal elől és abbahagyja a támadásokat. Később azonban ismét támadást intéz a rendőrök ellen. 23.39-kor a tömeg kővel dobálja meg a vízagyút kísérő rendőri egységet. A téren parkoló gépkocsik közül többet felgyújtanak, megrongálnak.	23.15-kor 96 fővel megérkezik a térre a Pest Megyei RFK csapatszolgálati százada. Ezzel egy időben a székház épületében tartózkodó rendőrök is kijönnek. Két 30 fős kiemelő csoportot alakítanak, amelyek a rendőri kötelék mögött helyezkednek el. Megkezdődik a tömeg kiszorítása. A tömegoszlató kötelék szétnyílik, amelyet kiigazítanak. A rendőrök a támadók elől a székházba vonulnak vissza, ahol a bejáratot eltorlaszolják. 23.39-kor a vízagyúval Majoros Zoltán REBISZ-műveletirányító érkezik a székházhoz. Az épület déli oldalán megindítják a vízsugarakat. Helyszűke miatt a mintegy százfős rendőri támogató csoport csak oszlopban tudja követni a vízagyút. A tömeg felszólítása megtörténik. A kőzápor miatt az egység visszavonul, majd a vízagyút vízzel töltik föl.	
IX. 19. kedd	Petrétei József az éjjel felajánlja lemondását, azt azonban Gyurcsány Ferenc nem fogadja el. Az Európai Unió soros elnöke, Matti Vanhanen finn miniszterelnök szerint az ilyen válságokat mindig parlamentáris úton kell megoldani. Véleménye szerint a magyarországi tüntetések belügynek számítanak.	00.33-kor a tömeg kövekkel, vasrudakkal és faeszközökkel támadja a rendőröket. A magára maradt vízagyút megrongálják, hátsó részét felgyújtják, személyzetét azonban nem bántják. Őket újságírók kísérik a Széchenyi utca sarkáig.	00.33-kor megkezdődik a második, vízagyúval megerősített tömegoszlatás. A tömeg felszólítása megtörténik. A rendőri erők és a tömeg közötti közelharcot követően a rendőri egységet visszavonják. Ezt a vízagyú kezelőszemélyzete nem veszi észre, mert a visszapillantó tükör időközben eltörik. A vízagyú folytja a tömegoszlatást, de elakad a felázott talajon.	A TV2 éjszakai műsorában Petrétei József kijelenti: nem lehetett számolni azzal, hogy ez a demonstráció ennyire eszkalálódik. Elismeri: a rendőrség nem készült fel arra, hogy Magyarországon ilyen erőszakos cselekményekre kerül sor.

	Közéleti események	Közterületi események	Rendészeti események	Médiaesemények
(IX. 19. kedd)		00.35-kor a tömeg a Kossuth térről érkező 46 fős rendőri csoportot bekeríti és közáporral támadja. 1 óra körül a Szabadság téren lefeszítik a címert a szovjet emlékműről, s helyére magyar zászlót tesznek. 01.01-kor Majoros Zoltán és Toroczkai László megbeszélése után a tüntetők a kordon mögé vonulnak vissza, majd Toroczkai László átadja a petíciót Mittó Gábornak. Ezt követően a tömeg túlnyomó többsége távozik a térről. 01.12-kor a tüntetők bejutnak az MTV székházába.	00.35-kor a Kossuth térről 46 főt, köztük 18 rendőrnőt csoportosítanak át a székházhoz. Bekerítésüket követően az egység parancsnoka rádión kér segítséget. Az egyik őrmester figyelmeztető lövéseket ad le. A rádióhívásra megérkezik egy rendőri egység, amelyik vissza tudja szorítani a tömeget annyira, hogy ki lehet menekíteni a bekerített csoportot. 00.40-kor Gergényi Péter utasítására újabb 46 főt irányítanak a székházhoz. Ez az egység a Zoltán utca zárását hajtja végre. 00.42-kor a székházban tartózkodó rendőri vezetők az összegyűlt nagy mennyiségű füst és a könnygáz miatt az épület kiürítése mellett döntenek. 01.01-kor Majoros Zoltán a tömegben észreveszi Toroczkai Lászlót, akivel közli, hogy ő a rendőri erők parancsnoka. Toroczkai kijelenti, hogy a székházban egy petíciót akar átadni. Majoros Zoltán csak akkor tárgyalna, ha a tüntetők visszavonulnának a kordon mögé és felhagynának agresszív magatartásukkal. Ezt követően Majoros Zoltán a székházban civil ruhában tartózkodó Mittó Gábort kéri meg arra, hogy vegye át a petíciót. Ezt Mittó Gábor megteszi.	

	Közéleti események	Közterületi események	Rendészeti események	Médiaesemények
(IX. 19. kedd)	Sólyom László köztársasági elnök az éjjel történeteket kommentálva kijelenti, hogy köztörvényes bűncselekményekről van szó, amelyeket semmi nem igazolhat, a legszigorúbban fel kell lépni ellenük, és az államnak teljes erejével meg kell védenie polgárait és saját intézményeit azokkal szemben. Orbán Viktor szerint korlátozott mandátumú szakértői kormányra van szükség, ha az október 1-jei választáson elutasítják a Gyurcsány-csomagot és vereséget szenved a kormány. Bejelenti, hogy megtartják a szeptember 23-ra tervezett Fidesz-nagygyűlést. Az ELTE Bölcsészettudományi Karának dékánja rendkívüli szünetet hirdet délután 2 órától a Trefort-kerti és az Ajtósi Dürer sori campus területére. Az Országgyűlés két nem szavazat és két tartózkodás mellett elfogadja az öt frakcióvezető által benyújtott, Az erőszak ellen a békességért című nyilatkozatot.	02.30-kor a tüntetők csoportosan vonulnak el az MTV-székház elől a Kossuth térre. Délelőtt az Inconnu Művészeti Csoport nevében koporsót helyeznek el a Kossuth téren. A koporsó felirata: „Temetjük a Gyurcsány-kormányt! Nektek nincs feltámadás!” Megalakul a Magyar Nemzeti Bizottság 2006 nevű szervezet. A bizottság tizenhárom tagú, közülük négyet bíznak meg a politikai képvisellel: Takács András, Toroczkai Lászlót, Balogh Barnát és Molnár Tamást.	01.45-kor további 65, míg 03.20-kor újabb 132 rendőr érkezik a székházhoz. 03.40-kor a tömeg felszólítását követően a rendőri erők megkezdik az oszlatást, melyet fél órán belül végrehajtanak. Az éjszaka folyamán összesen 197 embert vesznek őrizetbe. A Kossuth tériek hivatalosan is bejelentik a Kossuth téri demonstrációt.	Dávid Ibolya a Nap-keltében azt kéri a Fidesz frakcióvezetőjétől, hogy ne tartsák meg a fővárosba meghirdetett szombati választási nagygyűlést. A világsajtó első helyen foglalkozik a hétfő éjszakai budapesti eseményekkel. Londoni gazdasági elemzők véleménye szerint komoly piaci kockázatot jelentene Gyurcsány Ferenc lemondása. A Gallup közvélemény-kutató szerint a többség a kormányfő távozását támogatja. A Szonda Ipsos szerint a magyarok 54 százaléka nem mondatná le a kormányfőt. A Kossuth téren több külföldi (angol, francia, német, osztrák, szlovák, lengyel) tévétársaság stábja is jelen van.

	Közéleti események	Közterületi események	Rendészeti események	Médiaesemények
(IX. 19. kedd)	Az Európai Néppárt Brüsszelben kiadott nyilatkozatában lemondásra szólítja fel a magyar kormányt. Poul Nyrup Rasmussen, az Európai Szocialisták Pártjának elnöke közleményében azt írja, hogy Gyurcsány Ferenc a legmegfelelőbb személy a magyarországi reformok irányítására. Szijjártó Péter szóvivő bejelenti, hogy a Fidesz megtartja szombati nagygyűlését. A Magyar Helsinki Bizottság álláspontja szerint a szeptember 18-án éjjel a Magyar Televízió székháza elé vezényelt rendőröket cserbenhagyták vezetőik.	Este országszerte folytatódnak a demonstrációk. A budapesti tüntetés békésen kezdődik a Kossuth téren. A résztvevők száma mintegy 10 ezer fő. Felolvásnak egy petíciót, amely nemzeti ellenállásra szólít fel. A készítői szerint huszonegy ország kormányához eljuttatott szövegben az áll, hogy mindenre kiterjedő nemzeti ellenállással fognak érvényt szerezni az Aranybullaiban garantált alkotmányos joguknak. 23.20-kor a Kossuth térről néhány száz ember elindul az Oktogon és a Blaha Lujza tér felé. Kormányellenes jelszavakat skandálnak, átugrálják az autók, a forgalom megbénul. Később a Köztársaság tér felé fordulnak.		Orbán Viktor Az Este című tévéműsorban kijelenti, hogy Gyurcsány lelépett a demokrácia útjáról. Gyurcsány Ferenc ugyanebben a műsorban megerősíti, hogy nem áll szándékában lemondani. A miniszterelnök angol nyelven élő interjút ad a CNN-nek.

	Közéleti események	Közterületi események	Rendészeti események	Médiaesemények
IX. 20. szerda	A Magyar Katolikus Püspöki Konferencia nyilatkozatában hangsúlyozza, hogy egy egészséges társadalom nem épülhet hazugságra. XVI. Benedek pápa a magyarországi események miatti nyugtalanságának ad hangot.	00.20-kor a Magyar Rádió székházánál mintegy 50 fős csoport verődik össze a kordonok előtt. A rendőrök kiürítik a területet. 00.40-kor egyre több a tüntető a Rákóczi úton, sokan a Kossuth térről érkeznek. 1 óra körül félezer tüntető tartózkodik a Magyar Szocialista Párt Köztársaság téri székháza előtt. Sokan csuklyát viselnek vagy sálalal takarják el arcukat. 01.55-kor néhány rendbontó köveket és üvegeket dobál a rendőrökre. A tüntetők kirabolják az MDF főpolgármester-jelöltje, Katona Kálmán Blaha Lujza téri kampányátrát. Reggel 7 órakor a Kossuth téren kevesebb mint száz demonstráló van, akik sátrakat állítanak fel. A Magyar Gazdakörök és Gazdaszövetkezetek Szövetsége szolidaritást vállal a tüntetőkkal. Bejelentik, hogy élelmiszer-szállítmányokkal segítik a Kossuth téri tüntetőket.	00.40-kor a rendőrség a Blaha Lujza tér felé szorítja a mintegy 3000-es tömeget. 01:10-kor a tüntetőket felszólítják, hogy hagyják el a teret, majd kiszorítják onnan a tömeget. A Rákóczi úton lovas rendőrök indulnak a tüntetők felé. 01:55-kor a rendőrökordon a Blaha Lujza téren előbbre húzódik az EMKE elé, megakadályozva, hogy komolyabb barikádot építsenek a Rákóczi úton. A tüntetők ellen vízágyút vetnek be. Hajnali 4 órára a rendőrség helyreállítja a rendet.	

	Közéleti események	Közterületi események	Rendészeti események	Médiaesemények
(IX. 20. szerda)	A Fidesz Rudi Zoltánt teszi felelőssé az MTV ostroma miatt, mert a köztelevízió elnöke nem vette át a tüntetők petícióját. Gyurcsány Ferenc zéró toleranciát hirdet meg a rendbontókkal szemben. Sólyom László, Gyurcsány Ferenc és Szili Katalin megbeszélést folytat a Sándor-palotában. Közös nyilatkozatot adnak ki, amely szerint minden tömegrendezvény szervezőjének mérlegelnie kell, hogy a saját rendezőik és a rendőrség képesek-e biztosítani, hogy a résztvevők nem lépik át a törvényesség határát. Figyelmeztetnek arra is, hogy az erőszakot tétlenül vagy egyetértéssel szemlélő tüntetők maguk is felelőséget viselnek. Távozik a Jobbik Magyarországért Mozgalom alelnöki posztjáról Molnár Tamás. A Hallgatói Önkormányzatok Országos Konferenciája (HÖÖK) bejelenti, hogy nem tartják meg az egyetemisták és főiskolások a szeptember 21-re meghirdetett budapesti demonstrációjukat.	Népfelkelést hirdet a Kossuth téri tüntetést szervező Magyar Nemzeti Bizottság 2006. A demonstrálók bejelentik, mostantól szűrni kívánják, hogy ki szólalhat meg a téren. A megalakuló nemzetőrség feladata a rendbontók, részegek kiemelése. A Rákóczi-szobornál jelentkező önkénteseket csoportba rendezik és fehér karszalagot adnak nekik. A tömeget felszólítják az alkoholfogyasztás mellőzésére. Folytatódnak a tüntetések vidéken is. Szegeden, Pécsen, Győrben, Tatabányán és más városokban is tüntetnek a kormány lemondását követelve. Este az eddigi legnagyobb tömeg gyűlik össze a Kossuth téren. A demonstrálók megalakítják a nemzeti kerekasztalt, és péntekre alkotmányozó nemzetgyűlést hirdetnek.	A rendőrség bejelenti, hogy estére a rohamrendőrök amerikai gyártmányú, az egész testet védő plexipajzsokkal lesznek felszerelve. Körözést adnak ki több olyan személy ellen, akik a fővárosi demonstrációk során erőszakos, garázda cselekményeket hajtottak végre. A körözöttek nevét és arcképét felteszik a rendőrség honlapjára.	A kormány és a miniszterelnök nevében a kormányzóvivő megerősíti, hogy a helyzet nem indokolja kijárási tilalom elrendelését, ez a kormánynak nem áll szándékában. Danks Emese szerint Petrétei József igazságügyi és rendészeti miniszter egy rádióműsorban az erre a kérdésre adott válaszában csak elvi lehetőségként említette a kijárási tilalom jogi tényállását. Az MTV Híradója szerint a katonai ruházati boltokból országszerte felvásárolták a baseballütőket, védelmi felszereléseket és arcvédő maszkokat.

	Közéleti események	Közterületi események	Rendészeti események	Médiaesemények
IX. 21. csütörtök	Az Amnesty International szerint a magyar rendőrség túlzott erőt alkalmazott. Kövér László bejelenti, hogy a Fidesz az önkormányzati választások utánra halasztja szeptember 23-ára tervezett nagygyűlését. Arra hivatkozik, hogy Petrétei Józseftől, Szilvásy Györgytől és Galambos Lajostól, a Nemzetbiztonsági Hivatal főigazgatójától olyan figyelmeztetést kapott, mely szerint a szombatra tervezett rendezvényt provokációk, robbantásos merényletek zavarhatják meg. A Fidesz olyan kormány alakítására szólítja fel a szocialistákat, amelynek tagjai mind az öt parlamenti párt bizalmát élvezik. Petrétei József elavultnak nevezi a gyülekezési törvényt.	00.30-kor mintegy 50 fős maszkos, csuklyás csoport verődik össze az Oktogonnál. A fiatalok hasonló ruházatot viselnek, mint az MTV ostromakor. 01.50-kor a Terror Háza előtt gyűlik össze egy nagyobb tömeg. Több ezren az Andrássy úton az Oktogontól a Hősök tere irányába vonulnak. Előttük rendőrök, mögöttük mentőautók. Az Oktogonnál a rendőrök könnygázgránátot használnak. Hajnalra már csak 3-400 tüntető marad a Kossuth téren. A Kossuth tér egyik lámpaoszlopára valaki plakátot ragaszt, amely egy ismert riportert nevez meg. A plakát szerint „ha tényleg csőceselék randalírozna a téren”, akkor az illető már ezen az oszlopon lógna.	00.30-kor a rendőrök túlerőben vannak. Az Oktogonnál egy-egy randalírozót nyolc-tíz rendőr fog le. A rendőrség 62 személyt állít elő az éjszakai rendbontások során és 55 személyt vesz őrizetbe. A rendőrök jelentős része intézkedése során nem visel egyedi azonosítót. Sokan közülük maszkot hordanak. A Pest megyei rendőrök a rendbontók között felismerik egyik kollégájukat.	Orbán Viktor a TV2-ben kijelenti: meg kell vizsgálni, hogy a Szabadság téren történtek nem előre megtervezett, a kormány által generált titkosszolgálati akció részei voltak-e. Kuncze Gábor Békéscsabán Orbán Viktort vádolja hazugsággal. Szerinte hazudik Orbán, amikor azt mondja, hogy a Fidesznek semmi köze sincs ahhoz, ami most az országban történik. Szerinte a Fidesz szervezi vidéken a különböző rendezvényeket.

	Közéleti események	Közterületi események	Rendészeti események	Médiaesemények
(IX. 21. csütörtök)	A londoni magyar nagykövetség előtt 70 ember követeli Gyurcsány Ferenc lemondását. A budapesti szovjet emlékmű megrongálására válaszul négy orosz ultranacionalista fiatal ember tintásüvegekkel dobálja meg a moszkvai magyar nagykövetséget. A Magyar Helsinki Bizottság szerint az eseményekről szóló tudósítások az erőszakos utcai cselekményekben részt nem vevő személyek elleni indokolatlan, aránytalan rendőri fellépésre utaló képeket is tartalmaznak.	Vidéken hatvankét helyszínen tartanak kisebb demonstrációkat. Este Budaházy György beszél a Kossuth téren. A tüntetés békésen zajlik. Az egyik felszólaló 50 politikus nevét olvassa fel, akik szerinte az izraelita felekezethez tartoznak. A felsoroltak között van Horn Gyula, Orbán Viktor, Kuncze Gábor és Dávid Ibolya is. A lista a felszólaló szerint azt bizonyítaná, hogy Magyarországon nincs antiszemitizmus. A listát később kifüggesztik a téren.	A rendőrség által körözött Budaházy György megjelenik és felszólal a Kossuth téren. A rendőrség nem avatkozik közbe.	
IX. 22. péntek	A Fehér Ház szóvivője egy kérdésre válaszolva kijelenti: „Túl sok részletet nem tudok a budapesti eseményekről. Természetesen egy demokráciában sohasem helyes hazudni a népnek.” A Fidesz és a Fidelitas is kizárja sorából Goró Oszkárt, a párt XV. kerületi frakcióvezetőjét, aki egyúttal a Fidelitas alelnöki tisztét is betöltötte. Goró tévéfelvételek tanúsága szerint részt vett az MTV székházának ostromában. A miniszterelnök néhány órával korábban tervezett látogatásra Berlinbe utazik, ahol Angela Merckellel tárgyal.		Hajnalban hat embert fog le a rendőrség a Blaha Lujza téren. négy férfit garázdaság miatt állítanak elő, kettőt rendőri intézkedésnek való ellenszegülés miatt.	„Nem készülök lemondásra” – nyilatkozza Gyurcsány Ferenc a londoni Timesnak adott interjújában.

	Közéleti események	Közterületi események	Rendészeti események	Médiaesemények
(IX. 22. péntek)	A magyar kormány leváltását követelve mintegy 60 ausztriai magyar tüntet a bécsi magyar nagykövetség épülete előtt. Szimpátiatüntetést tartanak Csík-szeredán. A Magyar Helsinki Bizottság és a TASZ nyílt levélben fordul Petrétei Józsefhez, Lomniczi Zoltánhoz és Belovics Ervinhez, a legfőbb ügyész helyetteséhez. Szerintük olyan személyek is előzetes letartóztatásba kerültek, akiknél meggyőzőnek tűnő bizonyítékok szólnak az ellen, hogy erőszakos cselekményekben vettek volna részt.	A tüntetők vezetője bejelenti, hogy ezentúl csak úgy lehet felszólalni a Kossuth téri pódiumon, ha a szónok előbb ismerteti mondanója lényegét. Csurka István a MIÉP Rákóczi téri gyűlésén kijelenti, hogy az őszi beszédet tartalmazó hangfelvételt az MSZP mögött álló izraeli és amerikai pr-szakemberek szivárogtatták ki. Szerinte a Fidesz azzal, hogy lemondta szombati nagygyűlését, „berosált”. A Kossuth téri tüntetők Sólyom Lászlónak írt levelükben egyeztetést kezdeményeznek a köztársasági elnökkel. Szcientológusok saját mozgalmukat reklámozzák a Kossuth téren. Este újabb nyilatkozatot fogadnak el a tüntetők a Kossuth téren. Nemzeti Kerekasztal létrehozását kezdeményezik, amelynek egyik oldalán a Forradalmi Nemzeti Bizottmány, a másikon pedig a „parlamenti hatalom” ülne. Jogászok büntető feljelentést fogalmaznak meg, amelyet este aláírásra bocsátanak a Kossuth téren. A szerzők közérdekű adatok visszatartásával, meghamisításával, a választási eljárási törvény megsértésével, valamint különösen nagy értékű csalással vádolnak ismeretlen tetteseket.	Körmenden a rendőrök nem engedik tüntetni a helyi MSZP-székház közelében összegyűlt embereket.	

	Közéleti események	Közterületi események	Rendészeti események	Médiaesemények
IX. 23. szombat	Vita bontakozik ki arról, hogy Angela Merkel előző napi megbeszélésükön közvetve valóban „bátor szembenézésként” értékelte-e Gyurcsány Ferenc öszödi kijelentéseit. A német kormány szóvivője azt állítja, hogy a miniszterelnök tájékoztatta a kancellárt az elmúlt napok magyarországi eseményeiről, és Merkel elítélte a tüntetések során történt erőszakos cselekményeket.	A tüntetés rendezői a Kossuth térről kivezetnek egy nőt, akinél kés volt. Schmitt Pál a Parlament előtti színpadon a pénteken elindított „féhér mozgalomhoz” való csatlakozásra kéri a Kossuth téri demonstrálókat. Estére több tízezer ember gyűlik össze a Kossuth téren. A demonstráción egyre többen árusítanak üdítőitalt, perecet, szendvicset, főtt kolbászt, süteményt. A Ferencváros labdarúgó csapata 7–1-re győz a Tuzsér ellen. A mérkőzés után a Fradi szurkolóit rohamrendőrök kísérik a stadiontól a Kossuth térig. Este 9-re mintegy kétszáz szurkoló érkezik a térre.	38 személy előzetes letartóztatásáról dönt a bíróság. Összesen 127-en vannak a tüntetések kapcsán előzetes letartóztatásban. A bíróság 4 esetben lakhelyelhagyási tilalmat, további 4 esetben házi őrizetet rendelt el. Az esti Kossuth téri tüntetésen nem kerül sor rendőri intézkedésre.	Orbán Viktor a CNN-nek adott interjújában kijelenti, hogy a hazugság a kommunista párt hagyománya, az ellenzék sohasem hazudott. „Én sem hazudtam soha az embereknek” – teszi hozzá. Áder János sajtótájékoztatóján arra szólítja fel Gyurcsány Ferencet, hogy ha eszébe is jut önmaga ellen szervezett merénnyel kikerülni szorult helyzetéből, ne tegye.
IX. 24. vasárnap	A Fidesz felszólítja Gyurcsány Ferencet, hogy külföldön se hazudjon, mert külföldön folytatott megbeszéléseiről tett nyilatkozatait már többen cáfolták. A Nemzeti Jogvédő Alapítvány csatlakozik a Magyar Helsinki Bizottság és a Társaság a Szabadságjogokért jogvédő szervezet szeptember 22-i nyílt levelében foglaltakhoz.	Országos polgári engedetlenségi mozgalomra hív fel a Kossuth téren Molnár Tamás. Egy szónok Gyurcsányt idézi, aki szerint a magyar szélsőjobb szervezi a demonstrációt. A felszólaló szerint azonban nincs jobb- és baloldal, csak becsapók és becsapottak. Estére ismét több ezres tömeg gyűlik össze a Kossuth téren.	Rendőrök veszik körbe a Madách téren lévő MIÉP-sátrat. A sátor környékén tüntetők vannak. Négy embert a rendőrök kiemelnek.	A Sunday Telegraph szerint Szili Katalin szívárogtatta ki a hangfelvételt. Szili cáfolja a brit lap állítását.

	Közéleti események	Közterületi események	Rendészeti események	Médiaesemények
IX. 25. hétfő	Délelőtt Magyarország müncheni főkonzulátusa előtt tüntetést tartanak a magyar kormány ellen. Több mint száz magyar származású amerikai és európai egyetemi tanár és kutató fordul nyílt levélben a köztársasági elnökökhöz, azt kérve, hogy kezdeményezzen bizalmatlansági indítványt az Országgyűlésben. Az Új Magyarországért Egyesület átadja az alkotmányozó nemzetgyűlésről szóló petícióját az Országgyűlésnek és a köztársasági elnöknek. A Magyar Nemzeti Bizottság 2006 és a Forradalmi Nemzeti Bizottság közleményben jelenti ki, nem hatalmazta fel az Új Magyarországért Egyesületet, hogy a nevében tárgyaljon.	Több ezren tüntetnek a Kossuth téren. Egységüket egy közös nyilatkozattal hangsúlyozzák, mivel a médiumok a Kossuth téren elhangzott beszédek alapján arról számoltak be, hogy a demonstrálók nem egységesek. Vidéken is folytatódnak a tüntetések. Budapesten a tüntetők többsége az utolsó metróval hazamegy.		„Csinálok tovább” címmel közöl interjút Gyurcsány Ferencsel a Der Spiegel.
IX. 26. kedd	Sólyom László kijelenti, hogy a hatályos alkotmány nem ismeri az alkotmányozó nemzetgyűlés intézményét, és egy ilyen gyűlés összeegyeztethetetlen lenne a rendszerváltás óta fennálló alkotmányos berendezkedéssel. Mádl Ferenc, Bod Péter Ákos és Martonyi János is aláírja azt az értelmiségiek által közölt nyílt levelet, amelyben lemondásra szólítják fel a miniszterelnököt.	Országsszerte folytatódnak a tüntetések.	A rendőrség országos körözést bocsát ki Budaházy György ellen. Gyurcsány Ferenc látogatást tesz a REBISZ-nél, ahol köszönetet mond az állománynak a helytállásáért. Az MTV polgári pert kezdeményez a székházának ostroma során rombolók ellen.	

	Közéleti események	Közterületi események	Rendészeti események	Médiaesemények
IX. 27. szerda	11 órakor lejár az Új Magyarországért Egyesület petíciójára várt válasz határideje. Sólyom László még kedden válaszolt. A másik címzett, Szili Katalin közli, hogy a javaslat nem alkalmas tárgyalásra. „Ön nem viselkedett demokrataként... Ezért kell mennie, Miniszterelnök Úr!” – írja nyílt levelében a Védegylet. A kormányfő egy kórházavatásra Salgótarjánba látogat. Ez az első nyilvános szereplése balatonőszödi beszédének nyilvánosságra kerülése óta. A kormány ellen tüntetőkön kívül szimpatizánsok is fogadják. Az Új Magyarországért Egyesület nevében Makovecz Imre kéri a hétfői beadvány elfogadását és kerekasztal felállítását.	Kórházba visznek reggel a Kossuth térről egy férfit, aki saját magát szúrta hasba a Rákóczi-szobor melletti sátonnál. A színpadon folyamatosak a felszólalások. Az egyik hozzászóló szerint a magyarországi média a hatalom kezében van. Molnár Tamás, a Magyar Nemzeti Bizottság 2006 egyik ügyvivője a Kossuth téren arra buzdít, hogy az állampolgárok minél nagyobb számban tegyenek feljelentést Gyurcsány Ferenc ellen, és ezzel lehetetlenítsék el az igazságszolgáltatást. A Kossuth téren működő melegkonyhát az ÁNTSZ ellenőrzését követően bezárják.	Bene László országos rendőr-főkapitány szakértői vizsgálóbizottságot hoz létre az MTV-székháznál történt események kivizsgálására. A kormány 460 millió forintos többletforrást biztosít a rendőrségnek.	Az Országos Rádió és Televízió Testület (ORTT) a Hír TV-nek az MTV ostromáról szóló anyagaival kapcsolatban felveti a törvénysértés valószínűségét.
IX. 28. csütörtök	Antonio Tajani, az Európai Néppárt alelnöke kérdést intéz az Európai Bizottsághoz, hogy tudomása van-e a Hír TV ellen az ORTT által indított vizsgálatról, és mit kíván tenni a szólásszabadság megsértésének azonnali megszüntetéseért Magyarországon.	Lebontják és elszállítják a tüntetők emelvényét, mert az a betiltott melegkonyhát működtető gazdáké. A Dunaprofit, a Baumag és a Pilisinvest károsultjai közösen demonstrálnak. A Parlamenttől a Kálmán Imre utcába indulnak. A Nagy Ignác utcai büntetés-végrehajtási intézetből este nyolc embert engednek szabadon. A Kossuth térről az épülethez vonul több száz ember; őket a rendőrök visszaterelik a Kossuth térre.		

	Közéleti események	Közterületi események	Rendészeti események	Médiaesemények
IX. 29. péntek		Megérkezik a Kossuth térre annak a kiáltványnak az első százezer példánya, amelyből összesen egymilliót kívánnak szétszítani. A Szabadság-hídon félezernyi diák tüntet békésen a felsőoktatási tandíj ellen a HÖÖK szervezésében. Forradalom 2006 címmel CD-t jelentetnek meg a tüntetés szervezői. A sorozat a tüntetés egy-egy napját mutatja be kép- és hanganyagok segítségével.	Két elsőfokú ítélet születik a Pesti Központi Kerületi Bíróságon azt követően, hogy megkezdték a gyorsított eljárások tárgyalását. Csoportosan és felfegyverkezve elkövetett, hivatalos személy elleni erőszak miatt nem jogerősen 2 év 2 hónap letöltendő börtönbüntetésre ítéli a bíróság az MTV ostromában részt vevő egyik randalírozót. Egy másik férfit a bíróság hivatalos személy elleni erőszak miatt 30 nap közérdekű munkára kötelez.	Orbán Viktor az ATV Friderikusz most című műsorában megerősíti, hogy Gyurcsányt „beteges hazudónak” tartja.
IX. 30. szombat	Kampánycsend az országban a másnapi önkormányzati választások miatt.	A kampánycsend miatt a Kossuth téren kulturális rendezvényként folytatódik a demonstráció.		
X. 1. vasárnap	Az önkormányzati választások a Fidesz jelentős győzelmét hozzák. A szavazóurnák bezárása után Sólyom László szól a nemzethez, és kijelenti, hogy a miniszterelnök balatonőszödi beszéde utáni közfelháborodás jogos volt. Közli azt is, hogy neki nincs módja a beavatkozásra, csak a parlamenti többség oldhatja meg a kialakult helyzetet. Gyurcsány Ferenc azt mondja, hogy érti a választók figyelmeztetését, de megvalósítja programját. Orbán Viktor úgy véli, hogy az emberek megvonták bizalmukat a kormánytól.	„Kulturális rendezvények” a Kossuth téren.		

	Közéleti események	Közterületi események	Rendészeti események	Médiaesemények
X. 2. hétfő	Gyurcsány Ferenc miniszterelnök bejelenti, hogy pénteken bizalmi szavazást kér saját maga és a kormányprogram mellett. Orbán Viktor 72 órát ad arra, hogy az MSZP megkezdje a miniszterelnök leváltását. Amennyiben ez nem történik meg, úgy péntekre a Fidesz gyűlést hív össze a Kossuth térre. A Fidesz elnöke azt is kilátásba helyezi, hogy a demonstrációk péntektől kezdve a Fidesz részvételével a kormányfő távozásáig folytatódnak. Az MSZP több vezetője kijelenti, hogy nem engednek az ultimátumnak.	Tüntetések országszerte.	A katonai bíróság első fokon három és fél év letöltendő börtönbüntetésre ítéli azt a dunakeszi főhadnagyot, aki szabadnapos rendőrként részt vett az MTV székházának ostromában.	
X. 3. kedd	A miniszterelnök benyújtja a bizalmi indítványt.	Folytatódnak a tüntetések.	Nem rendel el nyomozást a miniszterelnök elleni feljelentések ügyében az ügyészség. Bár több feljelentés is érkezett a miniszterelnök ellen hivatali visszaélés, hűtlen kezelés, csalás és más bűncselekmények miatt, azokat az ügyészség nem találta megalapozottnak.	<i>Az utca nem zsarolhatja a parlamentet</i> címmel interjú jelenik meg a Népszabadságban Gyurcsány Ferencsel. A leglogikusabb lépés az lenne, ha a parlament feloszlana magát és új választásokat írnának ki – nyilatkozta Herényi Károly, az MDF frakcióvezetője a Klubrádiónak.

	Közéleti események	Közterületi események	Rendészeti események	Médiaesemények
X. 4. szerda	Az MDF azt javasolja, hogy az öt parlamenti párt vezetője a köztelevízió nyilvánossága előtt vitassa meg az ország válságos helyzetét. A Fidesz bejelenti, hogy október 23-ig lefoglalta a Kossuth teret. Sólyom László a parlamenti pártok frakcióvezetőihez intézett nyílt levelében azt írja, hogy az utcai politizálás nem helyettesíti a parlamentit. Ezek után a Fidesz és a KDNP – korábbi döntésükkel ellentétben – bejelentik, hogy részt vesznek a bizalmi szavazáson. Kiderül, hogy a miniszterelnök őszi beszédéről a mikrofonra csatlakoztatott eszközzel készítek felvételt, tehát nem a hivatalos felvétel került másnak a birtokába.	Nem tartják illetékesnek a Fidesz delegáltját a pénteki demonstrációról szóló egyeztetésen a Kossuth tériek képviselői, ezért megszakítják a tárgyalásokat. A demonstrálók korán hazamennek a Kossuth térről.	Három férfi feljeleníti magát a BRFK-n, mert állításuk szerint részt vettek a Szabadság téri szovjet emlékmű megrongálásában. A Fővárosi Bíróság Katonai Tanácsa ítéletében megállapítja egy szerződéses katona bűnösségét bűnsegédként elkövetett hivatalos személy elleni erőszak bűntettében. A rendőrség újabb 33 személyről közöl felvételeket honlapján.	
X. 5. csütörtök	Lejár a Fidesz 72 órás ultimátuma. Orbán Viktor arra kéri az embereket, hogy pénteken 16 órára legyenek a Kossuth téren, és mindenki hozzon egy hangos vekkerórát. Takács András közli, hogy a Fideszszel újramezkezdődnek a szerdán megszakadt egyeztető tárgyalások a Kossuth tere tervezett nagygyűlésről.	Folytatódó tüntetések országsszerte.	A rendőrség egy internetes újság tartalma miatt lázadás előkészülete elkövetésével gyanúsít meg öt személyt.	

	Közéleti események	Közterületi események	Rendészeti események	Médiaesemények
X. 6. péntek	A Parlamentben Gyurcsány Ferenc bocsánatot kér a hazugságok rá eső részéért. Az Országgyűlés 207 szavazattal 165 ellenében bizalmat szavaz a miniszterelnöknek. A bizalmi szavazás után a Fidesz-frakció tagjai a Parlament főbejáratához vezető lépcsőkre vonulnak, ahonnan Orbán Viktor beszédet intéz a Kossuth téren összegyűlt tömeghez. Toroczkai László lemond a 64 Vármegye Ifjúsági Mozgalom elnöki posztjáról és „forradalom” szervezésébe kezd.	Több megyében gépjárművekkel, (traktorokkal, személygépkocsikkal, terepjárókkal) zárják le a gazdák az úttestek egyik forgalmi sávját. Deme Gábor, a Magyar Nemzeti Bizottság 2006 ügyvivője bejelenti, hogy akkor sem mennek el a Kossuth térről, ha az MSZP egy másik miniszterelnököt választ Gyurcsány Ferenc helyett. Orbán Viktor beszédét a Kossuth téren a rendezők szerint 350 ezren, az MTI szerint 80 ezren hallgatják. A Fidesz elnöke arra kéri az embereket, hogy Gyurcsány Ferenc lemondásáig minden nap délután öt és hat óra között menjenek a Parlament elé.		
X. 7. szombat	Az MSZP választmánya is támogatásáról biztosítja a miniszterelnököt. Jose Manuel Barroso, az Európai Bizottság elnöke gratulál Gyurcsány Ferencnek a szavazás eredményéhez.	Tüntetések országszerte. A délutáni Fidesz-nagygyűlésen Áder János bejelenti, hogy közérdekű adatok visszatartásának és meghamisításának gyanúja miatt büntetőeljárást kezdeményeznek a miniszterelnök ellen. Éjjel a tüntetők dulakodás közben megszúrnak egy fiatalembert a Kossuth térenél.		

	Közéleti események	Közterületi események	Rendészeti események	Médiaesemények
X. 8. vasárnap		A Kossuth téri demonstráció szervezői arra kérik a téren tartózkodókat, adományaikkal támogassák rendezvényüket, hogy a demonstráció költségeit fedezni tudják. A délutáni Fidesz-nagygyűlésen Navracsics Tibor beszél.		A közszolgálati rádió lejátssza Lamperth Mónikának az MSZP választmányán szombaton elmondott, nem nyilvános beszédét. A miniszter erős pozíciókat ígér a szocialistáknak a regionális területfejlesztési tanácsokban.
X. 9. hétfő	Az MSZP belső vizsgálata kideríti, hogy Sipos József választmányi tag engedte be a terembe a Krónika tudósítóját. Sipos József lemond választmányi tagságáról.	A délutáni Fidesz-nagygyűlésen Kövér László beszél.	A Fővárosi Bíróság vezetése aggodalmát fejezi ki azért, mert a világhálón a testület bírait rágalmazó nyilatkozatok jelentek meg.	A közszolgálati rádió nyilvánosságra hozza Szekeres Imrének az MSZP szombati választmányi ülésén elmondott beszédét, melyben a politikus a szocialista párt SZDSZ-szel és MDF-el kapcsolatos jövőbeli politikájáról beszélt.
X. 10. kedd		A délutáni Fidesz-nagygyűlésen Semjén Zsolt beszél.	A Legfelsőbb Bíróság elnöke tiltakozik az ellen, hogy egy honlapon közzétették a szeptemberi eseményekben részt vevőket elítélő bírák nevét és lakcímét.	
X. 11. szerda	Antifasiszta Liga alakul, hogy figyelje a szélsőjobb oldali jelenségeket és felrázza a társadalom lelkiismeretét.	A délutáni Fidesz-nagygyűlésen Kósa Lajos beszél. Elítéli Gyurcsány Ferencet, de kijelenti, hogy „a baloldalon egészen biztosan nagyon sok rendes ember van. Szeretnénk a baloldali magyarokkal is egy békés hazában élni” – teszi hozzá.	Az Ügyészek Országos Egyesülete tiltakozását fejezi ki amiatt, hogy az ügyészek adatait is közzétették a világhálón.	Egymillió forintos bírsággal sújtja a Hír TV-t működtető részvénytársaságot az ORTT az adó által a Szabadság téri tévészékház ostromának éjjelén sugárzott műsor miatt. A döntés szerint a médium megsértette a tényszerű és tárgyilagos tájékoztatás követelményét. Lamperth Mónika beszédének közreadása miatt hatósági ellenőrzést rendel el az ORTT.

	Közéleti események	Közterületi események	Rendészeti események	Médiaesemények
X. 12. csütörtök	Áder János és Balsai István bűncselekmény elkövetésének alapos gyanúja miatt a Legfőbb Ügyészségen feljelentést tesz Gyurcsány Ferenc ellen. Az őszi beszéd alapján ugyanis szerintük vélemezhető, hogy megvalósult a közérdekű adattal való visszaélés.	A Kossuth téren Szájer József, a Fidesz EU-parlamenti képviselője beszél.		
X. 13. péntek	A parlament emberjogi bizottságának ülésén Bene László elismeri, hogy lehettek rendőri túlkapások.	A Kossuth téren Pelczné Gáll Ildikó, a Fidesz alelnöke beszél.	33 újabb körözési fénykép jelenik meg a rendőrség honlapján.	
X. 14. szombat	A szocialisták kizárják a pártból Sipos Józsefet.	Pokorni Zoltán, a Fidesz alelnöke beszél a Kossuth téren. A rendvédelmi dolgozók egyórási figyelmeztető demonstrációt tartanak a Parlament előtti Kossuthszobornál. Debrecen főterén szeptember 17-e óta folyamatosan tart a kormányellenes tüntetés.		Orbán Viktor cikket jelentet meg a Magyar Nemzetben, amelyben azt írja, hogy a kialakult válságért az MSZP felelős, amely nem más, mint egy pártként megjelenő érdekcsoport.
X. 15. vasárnap		A Kossuth téren tüntetők közlik, hogy október 23-án sem hajlandók távozni. A Magyar Nemzeti Bizottság 2006 arra szólítja a civileket, hogy alkítsanak Antikommunista Ligát. Délután Schmitt Pál beszél a Kossuth téren. Közel száz kormányellenes tüntető Szekszárdon elfogadja a Szekszárdi Forradalmi Bizottmány alapító jegyzőkönyvét.		

	Közéleti események	Közterületi események	Rendészeti események	Médiaesemények
X. 16. hétfő	A Magyar Írószövetség választmánya nyilatkozatban ítéli el a miniszterelnököt.	Reggel gödi civil szervezetek felpályás útelzárást kezdenek Gyurcsány Ferenc lemondását követelve. A Kossuth téren tüntetők egy része a Markó utcába vonul, ahol a „politikai foglyok” szabadon bocsátását követelik. Székesfehérvárott a Keresztény Értelmiségiek Szövetsége és a Magyarok Világszövetsége által szervezett demonstráción több ezren vesznek részt. Szijjártó Péter beszél a Kossuth téren.	Petrétei József kijelenti, hogy a rendőrség vezetése mindent megtett annak érdekében, hogy a rendőrök a hatályos jogszabályok szerint járjanak el. A rendőrség és a Magyar Nemzeti Bizottság 2006 nem tud megegyezni, mert a demonstrálók nem hajlandók sem megosztani, sem elhagyni a Kossuth teret.	A Medián felmérése szerint az emberek 48 százaléka ítéli el a miniszterelnök öszödi beszédét.
X. 17. kedd	Szijjártó Péter szóvivő szerint Orbán Viktor néhány nappal ezelőtt valóban találkozott külföldi nagykövettekkel, de hazugság, hogy bárkit is le akart volna beszélni a budapesti ünnepeken való részvételről.	A délutáni Fidesz-nagygyűlésen Martonyi János volt külügyminiszter beszél.	A Kossuth tériek a rendőrségtől 20-án éjjel 1 óráig kaptak ultimátumot a helyszín elhagyására.	A Nap-kele című műsorban Bene László közli, hogy eddig nem sikerült megegyezni a Kossuth téri tüntetőkkel az állami ünnepek ottani megtartása ügyében. Szerinte a gyülekezési jogról szóló törvény módosítására lenne szükség.
X. 18. szerda	Az Országgyűlésben felszólaló Orbán Viktor szerint az ország jelenlegi helyzete miatt jogi, politikai és pénzügyi felelősségre vonásra van szükség.	A délutáni Fidesz-nagygyűlésen Rogán Antal beszél. Több vidéki városban, így Szekszárdon, Szegeden, Székesfehérvárott, Szombathelyen és Sopronban is folytatódnak a kormányellenes tüntetések.	A Magyar Gazdakörök és Gazdaszövetkezetek Szövetsége október 31-ig hosszabbítja meg demonstrációs bejelentéseit.	

	Közéleti események	Közterületi események	Rendészeti események	Médiaesemények
X. 19. csütörtök	Nyitrai Zsoltnak, a Fidesz országgyűlési képviselőjének nyilatkozata szerint a párt a rendőrségtől nem kapott arra vonatkozó jelzést, hogy az október 23-i megemlékezés helyszínválasztását aggályosnak tartanak.	A délutáni Fidesz-nagygyűlésen Varga Mihály beszél. Mintegy háromezren gyűlnek össze a várbeli Dísz téren a hallgatói önkormányzatok tandíjellenes felhívására. A rendezvényen nem történik incidens.	Még mindig nincs egyezség a Kossuth téri tüntetők és a rendőrség között.	A gyülekezési jogról szóló törvény technikai jellegű módosítása mellett foglal állást a Nap-keltében Petó Iván.
X. 20. péntek	Sólyom László köztársasági elnök magához kéri Petrétei Józsefet, aki azonban elfoglaltságára hivatkozva nem megy el a Sándor-palotába.	A Kossuth téri tüntetők azt tervezik, hogy a rendőrség által péntek délig adott ultimátum lejárta után nem hagyják el a teret, a földre ülnek. A Fidesz bejelenti, hogy nem tart több rendezvényt a Kossuth téren. Egy szónok azt sürgeti, hogy Sólyom László hirdesse ki Magyarországon a polgárháborút, egy másik pedig a 21. század legújabb vasfüggönyének nevezi a rendőrségi kordont. Az Egészségügyi és Szociális Ágazatban Dolgozók Demokratikus Szakszervezete a Nádor utcába költözteti a Parlament előtt rendezett kórtermét. A Fidesz a Terror Háza előtt tart ünnepi rendezvényt. A Kossuth tériek este 10 óráig adnak időt Sólyom László köztársasági elnöknek arra, hogy amnesztiát hirdessen a tüntetések során letartóztatott rendbontóknak.	Lejár a rendőrség által adott határidő. A rendőrség közli a tüntetőkkel, hogy az állami megemlékezésekkel egy időben az átvizsgált személyek a Kossuth tér egy elkerített részén maradhatnak. A rendőrség egyértelművé teszi: ha a tüntetők ezt nem fogadják el, akkor az országos rendőrfőkapitány dönt arról, mi történjen. A rendőrség telefonon továbbra is tárgyal a tüntetőkkel. A rendőrség kordont épít a Kossuth téren.	

	Közéleti események	Közterületi események	Rendészeti események	Médiaesemények
X. 21. szombat	A Fidesz országos választmánya a kialakult válsághelyzetre tekintettel úgy dönt, hogy november 25-re rendkívüli kongresszust hív össze. Hiller István az MSZP kongresszusán kijelenti, hogy a küldöttek egységesen támogatják a miniszterelnököt és a reformokat.	Kossuth téri Híradó névvel saját lapot jelentet meg a Forradalmi Nemzeti Bizottmány.		
X. 22. vasárnap	A nemzeti ünnep alkalmából kitüntetettek közül többen nem fognak kezni a miniszterelnökkel. Este az Operaházban Sólyom László mond ünnepi beszédet. Kijelenti: „Csak az ötvenhatosok szólhatnak holt bajtársaik nevében.” Heinz Fischer osztrák államfő hangsúlyozza, hogy egy demokráciában „a politikai ellenfél nem lehet ellenség”, valamint hogy „a pártok fontosak, de az ország még fontosabb”.	A városban az ünnepre korabeli katonai eszközöket, köztük egy T-34-es harckocsit is kiállítanak.		

	Közéleti események	Közterületi események	Rendészeti események	Médiaesemények
X. 23. hétfő	Reggel 9 órakor a Kossuth téren felvonják az állami lobogót. A Fidesz és a KDNP nem ünnepel közösen a kormánnyal, illetve a közjogi méltóságokkal. Az öt közjogi méltóság és a külföldi vendégek virágokat helyeznek el az 56-os emlékműnél.	Hétfőre virradóra mintegy 500 fő van a Kossuth téren. 2 órakor a rendőrség felszólítására a tüntetők egy része önként távozik, más részük passzívan ellenállva a helyszínen marad. Takács András, a Magyar Nemzeti Bizottság 2006 politikai ügyvivője szerint felosztatottnak tekinthető a Kossuth téri demonstráció. Bejelenti, hogy panasszal él a rendőrség ellen, mert a Kossuth téri tüntetést a rendőrök kényszerítő intézkedésekkel oszlatták fel, és néhány demonstrálót tetteleg is bántalmaztak. Több demonstráló Takács Andrást hibáztatja azért, mert kiszorultak a Parlament előtti területről. A délelőtti állami ünnepek idején a Nádor és a Garibaldi utca sarkán 150 főnyi csoport gyűlik össze, mely bekiabálásokkal akarja megzavarni a rendezvényt. A Szalay és a Falk Miksa utca sarkán kb. 100 fő gyűlik össze, akik ugyancsak bekiabálással zavarják az ünnepséget.	A rendőrségnek az egész nap folyamán biztosítani kell a nagy számú külföldi delegáció mozgását és személyi biztonságát. 2 órakor a rendőrség felszólítja a tüntetőket, hogy hagyják el a teret. 04.30-ra a rendőrök teljesen körbezárják a Kossuth teret, és kiszorítják a tüntetőket. Néhányan ellenállnak az intézkedésnek, amelynek indoka, hogy a tüntetők nem engedik átvizsgálni a területet, sátraikat nem bontják el. A rendőrök több veszélyes eszközt – késeket, fejszéket, vasgolyókat – is találnak. 09.26-kor a rendőrség felszólítást követően kiszorítja a Nádor és a Garibaldi utca sarkán tüntető csoportot. 09.40-kor a rendőrök felszólítást követően kiszorítják a Szalay és a Falk Miksa utca sarkán tüntetőket is.	Az eseményeket külföldi tévécsatornák is közvetítik.

	Közéleti események	Közterületi események	Rendészeti események	Médiaesemények
(X. 23. hétfő)	Még soha nem volt egyszerre ennyi magas rangú külföldi személyiség Magyarországon. Több mint ötven országból érkeztek vendégek, köztük János Károly spanyol király, Jaap de Hoop Scheffer, a NATO főtitkára, Terry Davis, az Európa Tanács főtitkára, José Manuel Barroso, az Európai Bizottság elnöke. A külföldi vendégek jelenlétében fogadják el a Parlament felsőházi termében a Budapest '56 Szabadság Nyilatkozatot. Beszédet mond José Manuel Barroso is. A Parlament előtt tartott ünnepi műsoron csak a hivatalos vendégek vannak jelen, mert a teret biztonsági okokból lezárják.	10.30-kor több tucat fiatal angol nyelvű táblákkal gyülekezik a Szent István-bazilikánál. 10 óra után a Nyugati téren 100 fős csoport gyülekezik. 5-600 fő van a Rooseveltt és a Szabadság téren is. Mintegy 100-an tüntetnek a Szent István körúton, ahol a Budapest–Pozsony–Bécs maraton befutója zajlik. 11.30-kor 1000 fős tömeg gyűlik össze a Bazilikánál. Megindulnak az Astoria felé, majd a Rákóczi úton és a Nagykörúton keresztül a Corvin közbe érnek. Közben Budaházy György levelét osztogatják. Innen a rendezvény befejeztével a tömeg egy része a Nagykörúton a Bajcsy-Zsilinszky út irányába megy. 15 órakor érkeznek el a Bajcsy-Zsilinszky út és az Alkotmány utca sarkán felállított kordonhoz. Ekkor mintegy 2000-en vannak. 15.15-kor a tömeg behatol a kordonnal elzárt területre. Egy rendőrt a kezén késsel megsebesítenek. Ezt követően kövekkel, üvegekkel, vasrudakkal támadnak a rendőrökre.	10.42-kor a rendőrség felosztatja a Nyugati téri csoportot. 10.50-kor a Szabadság téren tüntetőket a rendőrség a Bajcsy-Zsilinszky út felé nyomja. A Bazilikától a Corvin közbe induló tömeget a rendőrségnek nem sikerül a Nap utcába terelnie. 15.15-kor a rendőrség megkezdi a tüntetőknek a lezárt területről történő kiszorítását.	Újságírók szerint az Alkotmány utca sarkán felállított kordonnál a rendőrség új típusú könnygázt használ, amelyet paprikaalapú szernek vélnek, többen hánynak tőle.

	Közéleti események	Közterületi események	Rendészeti események	Médiaesemények
(X. 23. hétfő)		A randalírozók a Bajcsy-Zsilinszky út és az Alkotmány utca kereszteződésénél két irányba indulnak el: nagyobb részük a Deák tér, kisebbik részük a Nyugati tér felé. A Deák tér felé tartó randalírozók folyamatosan támadják az oszlató rendőröket, és egy busszal torlaszolják el a Bajcsy-Zsilinszky utat. Az Arany János utcánál barikádot építenek. 16 óra körül a Deák téren lévők létszáma eléri a 4000 főt. 16 óraker kezdődik a Fidesz ünnepi megemlékezése az Astoriánál. Az első felszólaló, Wilfried Martens, az Európai Néppárt elnöke párhuzamot von 1956 és 2006 között. Szerinte az 50 évvel ezelőtti események üzenete a jelennek az, hogy szükség van a változásra. Orbán Viktor beszédében népszavazást kezdeményez az oktatás, az egészségügy, a nyugdíjak, a termőföld, valamint a demokratikus berendezkedés garanciális kérdéseiről. A tömeg a József Attila utcából érkező rendőri záró csoportot kövekkel és útburkolati darabokkal támadja.	A Deák tér felé tartókat a rendőri oszlató csoport megpróbálja feltartóztatni, de a sorfalat a randalírozók áttörik. A rendőrség könnygázt, gumilövedéket, vízágyút és gumibotot használ. A József Attila utcából érkező záró csoport sikertelenül próbálja feltartóztatni a randalírozókat.	Délután a BBC európai anyagában vezető hírként foglalkozik a budapesti eseményekkel. A CNN a rendkívüli hírek között tudósít a fejleményekről.

	Közéleti események	Közterületi események	Rendészeti események	Médiaesemények
(X. 23. hétfő)		16.20-kor a randalírozók elérik az Astoria környékét. A Fidesz rendezvényén az alábbi tartalmú röplapokat terjesztik: „A rendezvény után békésen gyerekek a Kossuth térre.” „Oszlatják a tömeget a Bajcsy Zsilinszky úton az Arany János utcánál.” „Víz-ágyukkal és könnygázzal lövik a népet.” 17.43-kor a Fidesz-rendezvény műsorvezetője felhívja a figyelmet arra, hogy a helyszínt mindenki az Erzsébet-híd és a Kálvin tér irányába hagyja el. 17.45-kor véget ér a Fidesz-gyűlés. Ezzel egy időben a Városház téren kiállított 56-os harci járművek közül a rendbontók egy gumikerekes páncélautót a rendőrök felé tolnak. 17.50-kor a rendbontók beindítják a T-34-es harckocsit. Az oszlató rendőröket a randalírozók főleg dobálással támadják. Válaszul a rendőrök gumilövedéket használnak, többeket megsebesítenek. A Fidesz-gyűlésről a Deák tér felé békésen távozókat összekeverednek a randalírozókkal.	16.15-kor befejeződik a Nyugati téri tömeg feloszlata. A rendőrség a tömeg létszáma miatt nem annak feltartóztatására, hanem a rendbontók kiemelésére törekszik. Ezzel egyidejűleg az átlomány végrehajtja az Erzsébet tér irányába történő zárást is, ahol a külföldi delegációk tartózkodnak. A rendőröket folyamatosan támadják, ezért azok könnygázt és víz-ágyút használnak. 17.50-kor a rendőrsorral felé haladó harci járművek elé beáll egy víz-ágyú. A páncélautót mozgatókat könnygázzal távolítják el, a harckocsi magától leáll, vezetőjét elfogják. 18 órakor a lovas rendőri alegység bekapcsolódik az oszlatásba és megindul az Astoria irányába.	

	Közéleti események	Közterületi események	Rendészeti események	Médiaesemények
(X. 23. hétfő)	Este a Felvonulási téren leleplezik az 56-os emlékművet. Az ünnepségen – motorzúgás, folyamatos dudálás, valamint Gyurcsány-ellenes jelszavak elhangzása közepette – beszédet mond Bocskay T. József, az Igazolt Magyar Szabadságharcosok Világszövetségének elnöke és Kosáry Domokos, az 56-os emlékbizottság elnöke. Az ünnepségen a miniszterelnök is részt vesz, az államfő azonban biztonsági okokra hivatkozva nem jelenik meg.	A lezárt Kossuth térre vezető utcákon felállított kordonoknál mintegy 3-400-an jelennek meg, akik erőszakkal akarnak a térre bejutni. 19.40 körül Révész Máriusz fideszes képviselő az összeütközések során megsérül és kórházba kerül. A Kálvin térről a tüntetők egy része a Kecskeméti úton a Ferenciek tere irányába megy. 21 órakor a Ferenciek terénél a tüntetők barikádot kezdenek építeni. A környező utcákban folyó építkezésekről összeszedett anyagokból 2,5 méter magas torlaszt emelnek, mögötte benzinespalackokat és köveket halmoznak föl. A torlaszt benzinnel is leöntik. A rendbontók betörik a Kecskeméti utcai rendőrőrs egyik ablakát. A Blaha Lujza tér felé tartó oszlató egységet dobálják, motorke-rekpárokkal és négykerekű motorokkal (quadokkal) támadják. Több helyen barikádokat emelnek, és bontani kezdik a Rákóczi út 60. számú alatti ház falát. A rendbontók a Ferenciek terénél előrenyomuló rendőröket kövekkel dobálják meg.	18.45-kor a rendőri oszlató egység eléri a Dohány utcát, majd 19.20-kor megérkezik az Astoriához. Az oszlatás során a rendőrség könnygázt, gumilövedéket, vízágyút és gumibotot használ. 20.30-kor a rendbontókat a rendőrség a Kálvin térig, a Ferenciek teréig és a Rákóczi út – Szentkirályi utca kereszteződéséig tolja. Ugyanekkor a Kossuth térnél az erőszakos bejutási kísérleteket az ottani rendőri állomány megghiúsítja. 22.10-től a rendőrök mintegy 50 métert haladnak előre Ferenciek terénél, az Erzsébet-híd felé szorítva a tüntetőket. Ennek során könnygázgránátot is használnak. 22.30-kor az oszlató alakzat eléri a Blaha Lujza teret.	Több tévécsatorna késő éjszakáig élőben közvetíti az utcai zavargásokat. 21.15-kor Tálos Lőrinc, a Tilos Rádió munkatársa azt állítja, hogy a Nemzeti Múzeumnál csak dokumentálni akarta az eseményeket, sárga mellényt viselt, feltartott kézzel jelezte, hogy fotós, a rendőrök mégis rálöttek gumilövedékkel. A TV2 közvetítőkocsijára Hír TV-s molinót raknak álcaként.

	Közéleti események	Közterületi események	Rendészeti események	Médiaesemények
(X. 23. hétfő)	A Nemzeti Jogvédő Alapítvány közleménye szerint Budapesten ezen a napon példátlan erejű és méretű, megfélemlítő rendőri intézkedések sorozata zajlik. Az 50. évfordulóra megemlékezni kívánó, gyülekezési jogukat gyakorló, erőszakos cselekményeket el nem követő emberekkel szemben gumilövedék, vízágyú, könnygázgránát, gyalogos és lovas rendőri egységek bevetésére került sor, számos súlyos sérülést okozva. A rendőrség az alapítvány szerint ezúttal sem tartotta be a szükségesség és arányosság elvét, illetve a tömegoszlatás szabályait.	22.50 körül 6-700 ember a Blaha Lujza térről a Népszínház utcán át a szocialisták Köztársaság téri székháza felé halad, azt azonban a rendőrök körbeveszik, és senkit nem engednek a közelébe. 22:50 után a Blaha Lujza téren feloszlott tömeg egy része a Nagykörúton az Oktogon felé indul el és a Wesselényi utca magasságában barikádokat épít. 23:10-kor a rendbontók a Wesselényi utcánál üvegeket dobálnak a rendőrökre és meggyújtják a barikádokat.	23:10-kor a rendőrség a Wesselényi utcánál a mellékutcák felé is igyekszik szorítani a tömeget. A rendőrök könnygázgránátot használnak. 23.45-re a rendőrség a területet ellenőrzése alá vonja.	
X. 24. kedd		Éjfél után a demonstrálók elbarikádozzák az Erzsébet-híd budai hídfőjét, majd torlaszt emelnek a Curia utcában is. 01.20 körül százak hagyják ott a pesti hídfőnél emelt barikádokat. Az építménynél körülbelül 1000 ember marad. 01.30-kor meggyújtják a torlaszt, majd – miután azt a vízágyú eloltja és a rendőrségi roham megindul – elhagyják a helyszínt. A híd szinte teljesen kiürül.	1 óra körül a rendőrök felkészülnek a rohamra. Két vízágyú és 700 rendőr áll készen a bevetésre. 01.20-kor egy hóékes jármű érkezik a Ferenciek terére. Közben 400 rendőr jelenik meg az Erzsébet-híd budai hídfőjénél. A helyszíntre vezényelnek egy vízágyús és egy hóékes járművet is. 01.30-kor a rendőrök megindulnak Budáról. A hóékes jármű áttöri a barikádokat. Közben a rendőrök könnygázgránátokat lőnek ki az Erzsébet-híd pesti oldalán álló barikádnál, és a vízágyúkat is bevetik.	A BBC-ben a hétfői eseményekről készült összefoglaló után Orbán Viktor nyilatkozik. Kijelenti, hogy a rendőrök békés tüntetőket támadtak és vertek meg.

	Közéleti események	Közterületi események	Rendészeti események	Médiaesemények
(X. 24. kedd)	Orbán Viktor az Európai Néppárt brüsszeli frakcióülésén kijelenti: az Európai Uniónak világossá kell tennie, hogy „nem nyújt segédkezet a hazug és csaló, a kommunizmus erkölcsi örökségét máig fel nem adó kormányzatoknak”. A Magyar Gazdakörök és Gazdaszövetkezetek Országos Szövetsége november 2-től 20-ig ezer járművel tartandó demonstrációt jelent be a Kossuth térre, valamint a pesti alsó rakpart egy szakaszára. Az Európai Parlament is megemlékezik az 1956-os magyarországi forradalomról. Dávid Ibolya szerint a válság eredendő oka Gyurcsány Ferenc, aki balatonöszödi beszédével megsértette nemzetét. Elfogadhatatlan ugyanakkor Orbán Viktor politikája is, aki a végletekig kettészakítja az országot. A válságból való kivezető utat az jelentené, ha mindketten visszavonulnának a politikától.	4 órára a fővárosban helyreáll a rend. 7 órára a belvárosban a forgalmi rend is helyreáll. Ezen a napon békés tüntetéseket tartanak Székesfehérvárott, Szekszárdon, Debrecenben és Sopronban. A Magyar Nemzeti Bizottság 2006 Magyar Október Mozgalom néven pártok felett álló, határozott politikai karakterrel bíró „demokratikus népmozgalmat” indít.	A rendőrök, miután elfoglalják az Erzsébet hidat, kisebb csoportokra oszlanak. Az intézkedések során a rendőrök nem viselnek egyedi azonosítót. Sokan közülük maszkot hordanak. Délelőtt a rendőrök a Nádor utcában igazoltatnak. Minden igazoltatotttról videofelvételt készítenek. Péterfalvi Attila adatvédelmi biztos kijelenti, hogy aggályos az állampolgárok cél nélküli videózása. Hét személy szabálysértési ügyét tárgyalja a Fővárosi Bíróság. Az eljárás alá vontakat hétfőn hajnalban állították elő a rendőrök, mert ellenszegültek a rendőrség intézkedéseinek. Hármukra két-két nap elzárást, másik háromra 50-50 ezer forintos pénzbüntetést szab ki a bíróság, egy személyt pedig figyelemztetésben részesít. Ügyészi megrovást kap az a francia tévériporter, aki az 1956-os állami megemlékezés idején a Kossuth téren ellenállt a rendőri intézkedésnek.	

	Közéleti események	Közterületi események	Rendészeti események	Médiaesemények
(X. 24. kedd)	A frakciók a házbizottság rendkívüli ülésén nem tudnak megállapodni a Fidesz és a KDNP által az október 23-i eseményekről kezdeményezett vitanap ügyében, mert a kormánypártok nem támogatják a házszabálytól való eltérést. Így a vitát kedden nem lehet megtartani. A miniszterelnök összehívja a Nemzetbiztonsági Kabinet ülését. Bene László elmondja, hogy az október 23-i események kapcsán a rendőrség 131 főt állított elő, közülük 57-en vannak őrizetben. Molnár Lajos egészségügyi miniszter arról számol be, hogy 167 személy sérült meg, közülük 134-en részesültek ambuláns ellátásban, 33 fő került kórházba. A sérültek között 17 rendőr és 5 külföldi van. Révész Máriusz a fején fehér kötéssel és felkötött karral jelenik meg a parlament ülésén. A Magyar Helsinki Bizottság szerint október 23-án az előre be nem jelentett helyszíneken csoportosuló, illetve erőszakos cselekményeket elkövető személyek nem a törvényes keretek között éltek gyülekezési jogukkal, így a feloszlításukra irányuló rendőri intézkedések elrendelése jogszerű volt. Mindamellett elengedhetetlennek tartja a hivatalos vizsgálatot.			

	Közéleti események	Közterületi események	Rendészeti események	Médiaesemények
X. 25. szerda	A Magyar Kommunista Munkáspárt támogatja Orbán Viktor Fidesz-elnök népszavazási kezdeményezését. Arató Gergely oktatási és kulturális államtitkár, valamint Fodor Gábor SZDSZ-es képviselő Orbán Viktort és a Fideszt tartja felelősnek az október 23-i eseményekért.	A Kossuth tériek bejelentik, hogy péntektől naponta két órán keresztül demonstrálni fognak a Városház téri Liberálisok Házánál. Kisebb tüntetéseket tartanak Debrecenben, Szekszárdon és Székesfehérvárott.	A Pesti Központi Kerületi Bíróság három személyt három-három nap elzárással sújt. Ezzel tízre nő azoknak a száma, akikre szabálysértési eljárásban elzárást vagy pénzbüntetést szabtak ki. További egy személyt figyelmeztetésben részesítenek. Az említettek október 23-án hajnalban a hatóság felszólítása ellenére sem voltak hajlandók elhagyni a Kossuth teret. A rendőrség szállítási és tárolási költségek megtérítését kéri a Kossuth téri tüntetőktől. A rendőrség rendkívüli kiadásaira kétfélmilliárd forintot kap a központi költségvetési tartalék terhére. Révész Máriusz megváltoztatva korábbi véleményét úgy dönt, hogy feljelentést tesz az öt bántalmazó rendőrök ellen. Két feljelentés érkezik az ügyészségre az október 23-i rendőri intézkedések miatt. A rendőrség nem engedélyezi, hogy az ötven évvel ezelőtti Kossuth téri sortűz áldozataira emlékezve a kordonnal körülvett 56-os emlékhelynél megemlékezők virágokat helyezzenek el.	Bejelentik, hogy magyar hackerek a múlt héten támadást indítottak az opendemocracy.net ellen.

	Közéleti események	Közterületi események	Rendészeti események	Médiaesemények
X. 26. csütörtök	Mezőgazdasági járművel behajtani tilos feliratú KRESZ-táblákat helyeznek el a belvárosban és a főváros több nagy forgalmú főútján. A Fővárosi Kertészeti Rt. kérésére a Főpolgármesteri Hivatal építési területté nyilvánítja a Városháza Parkot. A Fővárosi Közgyűlés kormánypárti többsége elutasítja Tarlós István Fidesz-frakcióvezető indítványát, hogy vitassák meg az október 23-i budapesti történéseket. Kondorosi Ferenc, az Igazságügyi és Rendészeti Minisztérium államtitkára bejelenti, hogy előkészítik a gyülekezési jogról szóló törvény módosítását. A TASZ szerint a Fővárosi Közgyűlés olyan közterület-használatot szabályozó helyi rendeletet fogadott el, amely alkotmányellenesen korlátozza a gyülekezési jogot.	Árnyékkormány létrehozását tervezi a Magyar Nemzeti Bizottság 2006. A Kossuth tériek új tüntetési helyszíneket keresnek. A Kossuth téren, a Földművelésügyi és Vidékfejlesztési Minisztériummal szemben felállított kordonnál 150 ember tüntet.	Feljelentést tesz az ügyészségen az a férfi, akit elmondása szerint október 23-án felszólítás nélkül, öt méterről lőttek fejbe a rendőrök gumilövedékkel. Az október 23-i események miatt öt embert négy, míg egyet három nap elzárással sújt a Pesti Központi Kerületi Bíróság. A szabálysértési eljárások alá vontak az Alkotmány utca és Bajcsy-Zsilinszky utca kereszteződésénél követtek el jogsértést. A rendőrök kiszorítják a tüntetőket a Kossuth térről.	Orbán Viktor Berlinből telefonon nyilatkozik a Hír TV reggeli műsorában. Kifejti, hogy nemzetközi következményei is lesznek az október 23-i emberjogsértéseknek.

	Közéleti események	Közterületi események	Rendészeti események	Médiaesemények
X. 27. péntek	Franco Frattini, az Európai Bizottság jogi és igazságügyi biztosa információkat kér Petrétei Józseftől a tüntetők elleni esetleges túlzott rendőri erőszakkal kapcsolatban.	A Kossuth téren mintegy 200-an tüntetnek.	Egy kórház az adatvédelmi biztoshoz fordul, mert a rendőrség az október 23-i tüntetéseken sérüléseket szerzett személyek adatait kéri. Péterfalvi Attila szerint a rendőrség kérésének teljesítése sértené a betegek alkotmányos jogát személyes és különleges adataik védelméhez.	Nyílt levélben tiltakozik Gergényi Péternél a Magyar Polgári Média Egyesület, mert a rendőrség emberei két tévéstábot nem engedtek közterületen forgatni. Az egyik a Hír TV forgatócsoportja volt. Orbán Viktor a Hír TV-ben kijelenti: kizárt, hogy az október 23-i ostrom elrendeléséről a rendőrök politikai támogatás nélkül maguk döntöttek volna. Orbán Viktor az MTV Az Este című műsorában strasbourgi kijelentéseit indokolva kijelenti: a kormány valótlan, hamis adatokat közölt a magyar gazdaság valós állapotáról, ezért az EU figyelmét fel kellett hívni arra, hogy az ilyen kormánynak ne adjon biztatást.
X. 28. szombat		1000 ember részvételével alkotmányozó nemzetgyűlést tartanak a Várban, a Szent István-szobor előtt. Budaházy György felvételről szól az egybegyűltekhez.	A rendőrség nem engedélyezi a Magyarok Világszövetségének november 4-re a Kossuth térre tervezett demonstrációját.	
X. 29. vasárnap	A Magyarországi Munkáspárt 2006 nem támogatja a Fidesz népszavazási kezdeményezését.	A Kossuth téren mintegy 200 ember demonstrál.		

	Közéleti események	Közterületi események	Rendészeti események	Médiaesemények
X. 30. hétfő	Gusztos Péter szabad demokrata képviselő napirend előtti felszólalásában kijelenti, hogy a tüntetéseken eljáró rendőröknek azonosítaniuk kell magukat.	A Kossuth téren, a Rákóczi-szobor körül elkezdődik a füves terület rendbehozatala. Délután a Batthyány-örökmécsesenél közel 100 ember gyűlik össze. Debrecenben kormányellenes tüntetők forgalomlassítással, Békéscsabán félpályás útlezárással tüntetnek.	Megváltoztatva az elsőfokú bíróság döntését, a Fővárosi Bíróság szabadlábra helyez két férfit, akiket a szeptemberi zavargásokat követően hivatalos személy elleni erőszakkal gyanúsítottak meg.	
X. 31. kedd	Az európai ügyekkel foglalkozó országgyűlési bizottság Orbán Viktort hallgatja meg a Strasbourgban mondott beszéde miatt. Petrétei József Franco Frattininak írt válaszában közli, hogy mindenre kiterjedő vizsgálatot folytatnak, amelynek eredményéről tájékoztatni fogják. Petrétei József a rendészeti, az emberi jogi és a nemzetbiztonsági bizottság együttes ülésén elmondja, hogy az október 23-i összecsapásokban 80 rendőr sérült meg. Szilvásy György kijelenti, hogy a rendzavarók szervezői és tanácsadói között olyanok is voltak, akik pártokhoz, elsősorban a Jobbikhoz, illetve a MIÉP-hez kötődnek. A Kossuth tér kiürítéséért a szélsőséges szervezetek képviselőit teszi felelőssé. Bene László szerint a rendőrség nem tolt rá a rendbontókat a Fidesz nagygyűlésére.		Varga László, a Fiatal Baloldal elnöke hűtlenség miatt feljelenti Orbán Viktort, mert az szerinte az Európai Néppárt frakciójának strasbourgi tanácskozásán elmondott beszédével veszélyeztette az ország gazdasági érdekeit. Gonda László, a Magyar Nemzeti Bizottság 2006 ügyvivője közli, hogy a szervezet beperli a magyar államot az október 23-i rendőri intézkedések miatt, mert a rendőrség megszegte érvényes megállapodásukat.	A rendőri intézkedések arányosságának vizsgálatakor az ügyészség az egyetlen illetékes forrás, jelenti ki a Nap-keltében Dávid Ibolya.

	Közéleti események	Közterületi események	Rendészeti események	Médiaesemények
(X. 31. kedd)	Ugyanezen az ülésen az érintett hatóságok vezetői vetített képekkel, térképekkel illusztrált beszámolót tartanak az eseményekről. A zárt ülésen lehallgatott telefonbeszélgetéseket játszanak le. Az ülés zárt részén elhangzottakat 80 évre titkosítják.	Mintegy 100 tüntető este 9 óráig demonstrál a Batthyány-örökmécsesnél.		
XI. 1. szerda	A Védjegyet 12 pontos kiáltványt tesz közzé. A szervezet szerint az erőszakos, félelmet keltő tüntetés antidemokratikus; árpádsávos zászlóval tüntetni ott, ahol ez a zászló a tömeggyilkos rezsim egyik szimbóluma volt, félelmet keltő. Ugyanakkor a rendőrség alapvető kötelessége megvédeni a bejelentett, törvényes demonstráció résztvevőit.	Mintegy 50 fő tüntet a Batthyány-örökmécsesnél.		
XI. 2. csütörtök	A Fidesz azt követeli, hogy a három parlamenti bizottság együttes ülésének titkosított jegyzőkönyvei legyenek nyilvánosak. A Miniszterelnöki Hivatal nyilvánosságra hoz két lehallgatási hanganyagot annak bizonyítására, hogy nem a rendőrség nyomta rá a randálfizetőket a Fidesz-nagygyűlés résztvevőire, hanem a huligánok terelték oda a tömeget. A D.-ként megjelölt tüntetésirányító e szerint többször azt mondta: „húzzátok magatokkal [a rendőröket] az Astoria felé.” Közvetesen rendőrségi rádióforgalmazási részleteket is.	Tüntetés a Batthyány-örökmécsesnél.	A Magyar Gazdakörök és Gazdaszövetkezetek Szövetsége az Alkotmánybírósághoz fordul, mert álláspontjuk szerint a Fővárosi Közgyűlés rendelettel nem korlátozhatja a gyülekezési jogot. Révész Máriusz fideszes országgyűlési képviselő feljelentést tesz az országos és a budapesti rendőrfőkapitány ellen.	A Miniszterelnöki Hivatal nyilvánosságra hoz néhány 23-án lehallgatott beszélgetést, ezeket a Magyar Rádióban játsszák le.

	Közéleti események	Közterületi események	Rendészeti események	Médiaesemények
XI. 3. péntek	Péterfalvi Attila adatvédelmi biztos aggodalmát fejezi ki amiatt, hogy ilyen gyorsan feloldották 80 évre titkosított adatok e minősítését. A TASZ a túlzott rendőri erőszak ellen tiltakozik kiáltványában.	Tüntetőik jelennek meg a Batthyány-örökmécsesenél.	A rendőrség kétezer könnygázgránátot vásárol. A rendőrség nyilvánosságra hozza annak a hat férfinak a fényképét, akiket az október 23-i zavargások miatt köröznék.	A D.-nek nevezett személy, akinek telefonbeszélgetését október 23-án lehallgatták, a Magyar Rádióban nyilatkozva elismeri: tényleg ő beszélt mobiltelefonon, de azt állítja, valójában a Duna felé akarta terelni az embereket, mert rendet akart csinálni. Az interjúból az is kiderül, hogy október 23-án őrizetbe vették, autóját átkutatták, de jelenleg nem áll eljárás alatt.
XI. 4. szombat	Gyurcsány Ferenc délelőtt az Ötvenhatosok terén koszorúz. Felavatják a Parlament épületében a Nagy Imre-termet. A Nagy Imre Társaság a szerb nagykövetség épületénél tart megemlékezést. A Magyarok Világszövetsége csatlakozik a Fidesz népszavazási kezdeményezéséhez. A hermetikusan lezárt Hősök terén az öt közjogi méltóság virágot helyez el az ismeretlen hős emlékművén.	A Szabadság téren a Magyarok Világszövetsége és a Nemzeti Jogvédő Alapítvány tart gyűlést. A Szabadság téren a Budaházy Baráti Kör mintegy 2000 szimpatizánsa transzparenszekkel és fapajzsokkal jelenik meg. Arcukat eltakaró fiatalok tartanak felvonulást a belvárosban az Astoriánál, az Oktogonon és a Vörösmarty téren. A Fidesz délutáni fáklyás felvonulása a Terror Háza és az Astoria között békésen zajlik le. A fővárosban több olyan tüntetés is folyik, amelyet előzetesen nem jelentettek be. Ezeket a rendőrség nem oszlatja fel, mert a résztvevők nem lépnek fel támadólag. A Batthyány-örökmécsesenél folytatódik a kormányellenes tüntetés, melynek résztvevői többnyire a Szabadság térről érkeztek.		

	Közéleti események	Közterületi események	Rendészeti események	Médiaesemények
XI. 5. vasárnap	A magyar antifasiszták szélső-jobb-ellenes törvény elfogadását követelik.	Több százan mennek el a Hősök terére az Új Magyarország Kulturális Egyesület Ima Magyarországért! elnevezésű rendezvényére. Tüntetés a Batthyány-örökmécsesnél.		
XI. 6. hétfő	A kormány a 2006. szeptember-októberi fővárosi események elemzésére a 1105/2006. (XI. 6.) kormányhatározattal szakértői bizottságot hoz létre. A bizottság két nappal később megalakul.	Forgalomlassítással demonstrálnak a debreceni kormányellenes tüntetők. Szekszárdon, Sárospatakon és Szegeden folytatódnak a tüntetések. Kevesebb mint 100 fő tüntet a Batthyány-örökmécsesnél.	Bejelentik, hogy a szeptemberi és októberi események 2,5 milliárd forint pluszkiadást jelentettek a rendőrségnek. Az ügyészség elutasítja a Fiala Baloldal Orbán Viktor ellen hűtlenség miatt tett feljelentését.	A rendőrök azonosíthatóságára vonatkozó törvényt nem kell módosítani, az technikai kérdés, jelenti ki a Nap-keltében Kondorosi Ferenc államtitkár.
XI. 7. kedd	Az adatvédelmi biztos korábbi ajánlását megváltoztatva úgy dönt, hogy a kórházak kiadhatják az október 23-i események alatt megsérült személyek adatait a rendőrségnek.	Szegeden és Szekszárdon is többen követelik a kormány távozását. Több tucatnyian tüntetnek a Batthyány-örökmécsesnél.		

„Kossuth térieknek” nevezik magukat a következő szervezetek: Szeptember Tizenhatalmadika Csoport, Magyar Nemzeti Bizottság 2006, Forradalmi Nemzeti Bizottság, Új Magyarországért Egyesület, Nemzeti Felemelkedési Mozgalom, Magyar Októberi Bizottság, Magyar Gazdakörök és Gazdaszövetkezetek Országos Szövetsége, Hatvannégy Vármegye Ifjúsági Mozgalom, Sors-Társak Közhasznú Egyesülete, Inconnu Csoport, Párhuzamos Alapítvány, Lelkiismeret '88, Magyarok Világszövetsége, Magyar Október Mozgalom, PAJZS Szövetség, Szent Korona Szövetség, Egészségügyi Dolgozók Demokratikus Szakszervezete.

A kronológia forrásai: az Országos Rendőr-főkapitányság, a Nemzetbiztonsági Hivatal, a Legfőbb Ügyészség beszámolója, az illetékes országgyűlési bizottságok 2006. október 31-i ülése jegyzőkönyvének nyilvános része (<http://extra.parlament.hu:7000/bizjkw38/EMB/0610311.htm>), az országos rendőr-főkapitányság prezentációja, valamint az origo, az index és a figyelő.net hírportál 2006. szeptember 17. és 2006. november 8. közötti vonatkozó híryanagjai.

3.2. Tömegek egyenruhában és civilben

3.2.1. Az események különlegessége

A Magyarországon valaha előfordult, politikai tiltakozás által inspirált, békés társadalmi környezetben kialakult utcai demonstrációktól a történések elhúzódó jellege, radikalizmusa és a kollektív erőszak megnyilvánulásainak intenzitása különbözteti meg a 2006. szeptember 17-e és október 23-a között végbement eseményeket.

Szeptember 18-án drámai történések indultak el. Tömeg gyűlt össze a Kossuth téren, gyújtó hatású beszédek hangzottak el, s éjszaka egy csoport megostromolta, majd bevette a közeli Szabadság téren a Magyar Televízió székházát. A rendőrség eleinte fellépett a támadók ellen, majd feladta az ellenállást.

Az események szervezése és az akcióba lendült tömegek mozgatása során első ízben alkalmazták széles körben a kapcsolatteremtés elektronikus technológiáját (SMS, internet, mobiltelefon). Ezáltal lehetővé vált a gyors tömegtoborzás és a helyszínváltás, az akciók során végrehajtott gyors átrendeződés és a rugalmas alkalmazkodás az új helyzetekhez. Mindez azt is eredményezte, hogy elmosódtak a szervezettség és a spontaneitás közötti határok.

3.2.2. Káosz és tömeg

A tüntetéssorozatot egy hanganyag nyilvánosságra kerülése robbantotta ki. A pár perces hanganyag a kormányfő zárt körben elhangzott, hosszú beszédéből vett, a szövegösszefüggésből kiragadott és egybevágott részleteket tartalmazott. Nyilvánosságra kerülése pillanatában nem volt egyértelmű a vágás ténye, s nem vált hozzáférhetővé az eredeti beszéd teljes tartalma.

Estére a Parlament előtti Kossuth téren több ezres, felfokozott hangulatú tömeg gyűlt össze, de kollektív erőszaknak nem voltak jelei. Annak közvetlen előzményeként késő este a Kossuth téri tüntetők egy kis csoportja átvonult a Szabadság térre, s a Magyar Televízió épületének előcsarnokába lépve követelték egy petíció beolvasását, amit az intézmény vezetése visszautasított. Ezt követően a tömeg jelentős része szóbeli hívásra a Kossuth térről átáramlott a Szabadság térre, ahol kezdetét vette a Magyar Televízió székházának ostroma.

Az épületet civil tömegek támadták s rendőri erők védték. A jelen lévő személyek többnyire individuálisan azonosíthatatlanok voltak egymás számára. Az identitásképzés egyetlen támpontját az egyenruha vagy a polgári öltözék viselése jelentette, ami kizárólag kollektív, csoportszintű azonosítást tett lehetővé mind a rendőrök, mind a civil személyek számára. Egyik csoporton belül sem zajlott megfelelő kommunikáció. A rendőrök egymás közti érintkezését saját kommunikációs rendszereik inkompatibilitása, a civilekét pedig a zsúfoltság, a hangzavar és az események kifejtésének bizonytalansága akadályozta. Mind-

ezt tetézte, hogy késő este lévén rosszak voltak a látási viszonyok. A sötétség, az individuális azonosíthatatlanság, a kommunikáció zavarai és a szervezetlenség következtében káosz kezdett kialakulni, mely valamennyi szereplő bizonytalanságérzetét fokozta, önkontrollját csökkentette, érzelmeit agresszív irányba terelte, tájékozódási lehetőségeit korlátozta. Több tényező azonban elejét vette a káosz teljes kifejlődésének.

A egyik korlátozó tényező a két kollektív alakzat kategoriális megkülönböztethetősége, valamint a két fél azonos dimenzióban megfogalmazott, de az irányt tekintve egymással szögesen ellentétes célja volt. További korlátozó tényező a civil tömeg tagolódása, mely nem nélkülözte a szervezetség elemeit. Az első, kis létszámú csoportot a legaktívabb, legerőszakosabb, lehangosabb résztvevők képezték. A másik, nagyobb létszámút azok, akik támadó eszközökkel (benzinnel töltött palackokkal, kövekkel) látták el a támadást kivitelező agresszív élcsapatot. Végül a legnagyobb létszámú, több ezer fős szegmens tagjai lélektani támogatóként léptek fel.

Hol az egyik, hol a másik fél ért el eredményeket, de ez minden esetben attól függött, hogy melyik fél volt képes kollektív erőszak révén nagyobb hatást kifejteni a másikra. A káosz totális kibontakozását továbbá gátolta, ugyanakkor a konfliktus intenzitását fokozta, hogy az egymással küzdelemben álló feleknek világosan a nulla összegű játszma szabályai szerint kellett viselkedniük, hiszen a székház csakis vagy az egyik, vagy a másik dominanciája alá kerülhetett.

3.2.3. Tanulási folyamatok

A következő két nap estéjén a rendőrök és a tömegek között további erőszakos jelenetekre került sor a főváros különböző pontjain. Szeptember 19-én az előző napi tömeg aktív magja (mintegy háromszáz fő) az MSZP székháza előtt gyülekezett a Köztársaság téren. A rendőrök a közeli Rákóczi útra szorították ki őket. Ott és a Blaha Lujza téren került sor az összecsapásra, melyben a szervezeten fellépő, túlerőben lévő rendőrökkel szemben a civilek teljesen esélytelenek voltak. Hasonló ütközetre került sor a következő nap estéjén a Nagykörút Oktogon és Nyugati tér közötti szakaszán.

A szeptember 18-i, 19-i és 20-i összetűzések az október 23-án sorra kerülő események főpróbájának bizonyultak. E három nap alatt a rendőrség rutinra tett szert a tömegoszlatásban, a velük együtt gyakorlatozó civilek pedig megtanulták, milyen kulcsingerekre reagálnak agresszívan a rendőrök, s hogyan vehetik át az irányítást a rendőrök csoportos mozgása felett, anélkül, hogy azok tisztában lennének a pontos szereposztással.

Október 1-jén békésen lezajlottak az önkormányzati választások, amelyek a kormánypártok számottevő visszaesését és az ellenzék látványos térnyerését hozták. Ez az eredmény utcai harcok és tömegdemonstrációk nélkül is bekövetkezett volna, hiszen már a nyári közvélemény-kutatások a lakosság csalódottságát és reményvesztését mutatták, ami a bejelentett adó- és áremelések, valamint az ellentmondásos kormánykommunikáció ismeretében nem volt meglepő. Ugyanakkor a választási eredmény az ellenzék szemében politikai indítékot szolgáltatott a demonstrációk folytatására.

3.2.3. A csúcspont

A viharos szeptemberi napokban mindkét fél által begyakorolt cselekvési sémának megfelelően október 23-án hajnalban a rendőrség kiszorította a Kossuth téren állomásozó aktív civil magot, mely ellenállt az oszlatásnak. A nap azzal telt, hogy az oszlatásnak ellenszegülő, változó nagyságú tömeg maga után húzta a Belváros különböző részeire a rendőri csapatokat. A két fél között folyamatosan erőszakos interakciók zajlottak, melyeknek mind a rendőrök, mind a civilek körében lettek súlyos sérüléseket szenvedő áldozatai. A nap médiaszenzációjaként a Deák téren kiállított tank elindítása és pár perces mozgása szolgált.

A rendőrség és a civilek között reggeltől folyamatosan zajló belvárosi csatározások tétje az volt, hogy délután az Astoria szálló előtti viszonylag szűk kereszteződésben sikerül-e olyan teret kialakítani, ahol esetlegesen pánikreakciók bekövetkezésével is fenyegető találkozássra kerülhet sor a kis létszámú aktív csoport körül kialakult kollektív erőszak civil és rendőr szereplői, valamint a legnagyobb ellenzéki párt által tartott 1956-os megemlékezést nagy létszámban látogató békés tömeg tagjai között.

A találkozás bekövetkezett, ami óhatatlanul azt hozta magával, hogy a békés tüntetők egy része csapdába esett. A helyzetdefiníciók összekeveredtek. Akik úgy tudták, hogy egy bejelentett, békés tömegrendezvényen vesznek részt, ahol semmi helye nincs az erőszakos rendőri fellépésnek, azok egyik percről a másikra egy be nem jelentett, a rendőrség által jogszerűen felosztatni szándékozott esemény kellős közepében találták magukat. A váltás valódi természetével sem a rendőrök, sem a helyszínen maradt új szereplők nem voltak tisztában.

A rendőrök az elmúlt alkalmakkor begyakorolt, sőt tökéletesített tömegoszlató jártasság birtokában a tömegoszlatási eszközök teljes arzenálját bevetették, amelyekkel szemben a szeptemberi zavargásokban megedződött, a rendőrökkel hajnal óta folyamatosan konfrontálódó aktív mag tagjai csoportosan védekeztek, a véletlenül bekerülők viszont védtelenek maradtak. A rendőri csapaterővel való találkozásra korábban felkészült és az ilyen tapasztalatokkal nem rendelkező civilek összekeveredtek. A keveredés csak arra vezethetett, hogy a rendőri fellépés során az engedélyezett nagygyűlésről az Astoria környékéről későn távozó civil személyek közül sokan megsérültek, vagy ha a sérülést nem is szenvedtek, tanúivá váltak annak, hogy mások miként sérülnek meg.

Sok jelen lévő civil úgy tudta, a tömegrendezvény véget ért, s járókelőként távozni szerettek volna a helyszínről, ha erre a helyzet módot adott volna. Sokan a környéken laktak, s egyszerűen csak haza akartak volna menni, mások a környékbéli mellékutcák valamelyikében parkoló autójukhoz siettek volna. A megemlékezésre nem kevesen érkeztek vidékről, akik a rendezvény végeztével ugyanazon az útvonalon igyekeztek vissza a pályaudvarra vagy az autójukhoz, amelyen jöttek. Más útvonalat nem szívesen választottak volna, mivel nem tudnak tájékozódni a Belváros utcarengetegében. Ezek a járókelők a rendőrök számára szintén engedély nélküli tüntetőknak minősültek, s ennek megfelelően léptek fel ellenük, ami az érintettekben minimum értetlenséget, még inkább felháborodást váltott ki.

A tüntetők barikádot emeltek a Kossuth Lajos utca végén, az Erzsébet-híd előtt, ahol állóháború alakult ki. A közvetlen csoportközi konfliktusnak a rendőrség aktív beavatkozása a következő nap hajnalán vetett véget.

3.2.4. A kollektív erőszak színháza

Az aktív mag, valamint a kiszolgáló háttér tagjai körében nyilvánvalóan jelen volt az agresszivitás mint motiváció, mely nem egyszerűen az együtteség hatására jött létre és erősödött fel, hanem a résztvevőket szocializációjuk, személyiségfejlődésük sajátosságai okán vélhetően eleve jellemezte. A lélektani támogatást nyújtó tömeg összeverődésének motivációi sorában az aktuálisan ható politikai és ideológiai motívumok mellett feltétlenül meg kell említenünk az erőszak vonzerejét.

A kollektív erőszak színháza elképzelhetetlen a pszichológiai támogatást nyújtó „kórus” hiányában. E nélkül nem lettek volna gladiátorjátékok, a kora újkor előtti nyilvános kivégzések, később a lincselések (Cantril, 1941). A pszichológiai támogatást nyújtó tömeg viselkedésének jó példája a kora újkor előtti nyilvános kivégzések szertartásrendjéhez nélkülözhetetlen közönség, melynek tagjaira az agresszivitás iránti leküzdhetetlen érdeklődés volt jellemző. Az együtteség az agresszív motívumok erejét, s azzal együtt a kollektívan elkövetett agresszív cselekmények előfordulásának valószínűségét számottevően megnöveli (Dülmen, 1990).

A demonstrációsorozat csúcspontjának bizonyult október 23-i eseményeket követően a kollektív erőszak megnyilvánulásai érzékelhetően lanyhultak a fővárosban, majd november első napjaiban teljesen megszűntek.

3.2.5. A verbálistól a fizikai agresszióig

Nagy műfaji változatosságot mutatnak azok az események – a rendezett demonstrációtól a területfoglaláson át a súlyos összetűzésig –, amelyekben ugrásszerűen megnőtt az agresszív töltet: először csak a verbális, majd a fizikai agresszióé.

Az agresszív aktusok gyors elburjánzása már korábban is felkelthette volna az érintettek figyelmét. Az utóbbi időben megállapíthatóan nőtt ugyanis az erőszakos bűncselekmények száma, romlott a közlekedési morál és az országutak „kommunikációs kultúrája”, durvult a mindennapi nyelvhasználat és érintkezés, agresszivitás fejeződött ki a közterületi tárgyak (parkok, szobrok, telefonfülkék, vasúti kocsik) rongálásában. Az emberi érintkezési kultúra leépülésének jelei 2005–2006 folyamán feltűnően megsokasodtak a közéletben is, gondoljunk csak a visszautasított kéznyújtás, a kifütyült idős tudós, a női méltóságában megsértett parlamenti elnöknő esetére és a sorozatos mocskolódásokra. Ezek és a megannyi hasonló gesztus mintaképző, utánzásra készítő hatása alig felbecsülhető. Mintha a közélet számos szereplője nem lenne tudatában annak, hogy a mentalitást alakító modell-személyiségeként működnek.

Az országgyűlési választásoktól kezdődően a verbális agresszió folyamatosan erősödött, és egyre inkább a miniszterelnök személyére összpontosult. A szelídebb „kifütyü-

lés” és kísérőjelenségei hamarosan mind gátlástalanabb versengéssé váltak, vetélkedéssé abban, ki tud „nagyobbat”, vagyis sértőbbet, gyalázkodóbbat mondani a miniszterelnökről. Ez a verbális erőszakhullám csapott át szeptember 18-án és a rá következő napokban fizikai erőszakba: az MTV-székház ostromába, majd az önkényes, illegális demonstrációkba, a vandalizmusba, párthelyiségek felgyújtásába.

3.2.6. A parlamentáris demokrácia korrigálási kísérlete

A sokféle indíték mozgatta tömegakciók 2006. szeptember 18-tól kezdve egyetlen, világos és konkrét politikai célkitűzés jegyében homogenizálódtak: alkalmas okként vagy csupán ürügyként használva az őszödi beszédet, rövid úton revideálni kívánták a parlamenti választás eredményét. A demonstrációk alkalmával a hatás fokozását szolgálta a beszéd gondosan kiválasztott, rövid, valóban joggal bírálható és sokak ízlését is sértő részletének folyamatos ismétlése minden lehetséges alkalommal. A miniszterelnök szenvedélyes fellépése a hazudozás ellen a hazugság szó gazdag jelentéstartalma miatt alkalmas volt a közfigyelem koncentráálására és a tömegakciók irányának kijelölésére. Noha a beszéd éppen a be nem tartható ígéretekkel való kampányolásnak a szocialista párt által is igénybe vett gyakorlata, valamint a felelőtlenség ellen irányult, a „hazugság” szó hangsúlyozása és a kormányzati munka súlyos, utóbb eltúlzottnak ítélt bírálata („nem csináltunk semmit”) miatt jól megfelelt egy új jobboldali kezdeményezés számára.

A parlamenti választásokat 2006-ban ismét elvesztő jobboldal alkalmasnak vélte a beszéd által kiváltott és még inkább a feltételezett tömegfelháborodást arra, hogy hozzálasson egy hosszú távú, többlépcsős stratégiai terv megvalósításához, melynek első lépéseként a miniszterelnök, majd a kormány eltávolítására, szakértői kormány felállítására, illetve előrehozott választások kiírására tett javaslatot. Miután ez a javaslat hamvába holt, megfogalmazódott a miniszterelnök pártja felmorzsolásának szándéka is. Ennek szolgálatában állt a kormányzat diktatórikus, posztkommunista jellegének hangoztatása itthon és külföldön.

Nyilvánvaló, hogy a vázolt stratégiai terv egy ellenzéki pártszövetség jól átgondolt, a saját szempontjából legitimnek vélt politikai célkitűzésén alapult, egy lehetséges utat körvonalazva a hatalomba való visszatéréshez. Maga a célkitűzés – tehát a hatalom megszerzése – sem az alkotmányosság, sem a közmorál szempontjából nem kifogásolható. Az igénybe vett eszközökkel azonban már más a helyzet. A terv kritikus pontja a parlamentarizmus intézményes rendjéhez fűződő viszony.

A cél megvalósítása ugyanis kétségtelenül megköveteli a parlamentáris logika korrigeálását, mindenekelőtt a közvetlen demokrácia formáinak – így a tömegakcióknak, az utcai politizálásnak – a korábbiaknál határozottabb érvényesítésével. Az ellenzék vezetője már a 2002. évi választások után kijelentette: a haza nem lehet ellenzékben. Többször emlegette azt is, hogy „nem érezzük magunkat ellenzékben”. 2004-ben pedig világosan megfogalmazta a jobboldal politikáját meghatározó demokráciakorrekciónak a lényegét: „A parla-

menti ellenzék és az általunk megszervezett népakarat együtt erősebb, mint a parlamenti többség, mert Magyarországon demokrácia van.”

Ez a demokráciafelfogás messzemenő következményekkel járt és jár. E szerint a politika fő színtere nem vagy nem csupán a parlament, hanem a népakarat-szervezés világa is: a tömeggyűlések, petíciók, aláírásgyűjtések, népszavazások, polgári körök. Az elmúlt évek politikai történéseit ebben a kontextusban (vagy ebben is) lehet szemlélni. Ha azonban a parlamenti többség – akár tartósan, akár csupán alkalmilag – szembeállítható a „népakarattal”, sikamlós útra lépünk, mivel korlátlan tér nyílik az önkényes és szubjektív értelmezés és ítéletalkotás előtt. Mert ki és miképpen méri meg a „népakaratot”? E taktika vélhetően nem is erre a megmérettetésre irányul, hanem olyan tartós konfliktusállapot kialakítására, amelyben a kormányzó többség összeomlik, és megnyílik az út az ellenzék valamelyik kormányváltó javaslata előtt.

A miniszterelnök célkeresztbe állításával az ellenzék egyszerre két célt ért el. Egyrészt mozgósította, egységbe forrasztotta és harcra szólította az országgyűlési választási vereség traumáját nehezen kiheverő híveit. Másrészt olyan jobboldali „egységfrontot” hozott létre, amely konzervatív és kereszténydemokrata szavazóktól a szélsőjobboldalig átmenetileg összefogta mindazokat, akiket a jelszó feltüzelt, akár azért, mert egyetértettek annak tartalmával, akár pedig azért, mert alkalmas leple volt merőben másfajta (radikális jobboldali) szándékaiknak. A közbeszéd tárgyát előbb-utóbb nem a jogellenes tüntetés és következményei képezték, hanem kizárólag a rendőri brutalitás. Nem a kényszerű megszorításokról, hanem „népirtásról” beszéltek a jobboldalon. Nem az egészségügyi reformról folyt a vita, hanem arról akarták a társadalmat meggyőzni, hogy a betegek meg fognak halni. A 2. fejezetben láttuk, hogy indulatokat tápláló régi és új keletű gyujtóanyag bőséggel akadt a társadalomban.

Az ellenzék vezető erején kívül erre épített néhány ultraradikális csoport is. Egy ilyen társaság vonult át a Kossuth térről az MTV-székház ostromához, majd tért onnan „haza”, és hozzájuk hasonlók lettek a következő napok, majd az október 23-i összecsapások kezdeményezői is. Ez a csoport – ahogy az a tömegakciók esetében szokásos – hólabda módjára működött, rátapadtak a „kisegítők”, fiatal izgalomkeresők, a szélsőjobb aktivistái, az „új 56-osok”, egy tágabb körben pedig a nézelődők, „katasztrófaturisták”, valamint egyébként békés szándékú politikai szimpatizánsok.

Bizonyos, hogy az akcióba lendült kisebb csapat hangolását, a programadást, a jelszavak megfogalmazását az eseményeket megelőző hetek-hónapok heves politikai offenzívája, az indulatokat magasra szító izgatás és a mögötte meghúzódó politikai cél határozta meg. Ez nem jelenti azt, hogy az ellenzék vezető erőinek közvetlen szándéka az erőszakra irányult volna. Erre utal az a tény, hogy a legnagyobb ellenzéki párt tömeggyűléseit sohasem kísérték vagy követték erőszakos akciók. De a közös jelszóval toborzott „szövetségek” ténykedését mégsem lehet teljességgel függetleníteni a Fidesz törekvéseitől. Ez a logika hasonlatos ahhoz, amely az egyes rendőr törvénysértő eljárását nem függetleníti a tetteitől és annak felelősségétől, de nem is azonosítja vele maradéktalanul. A rendőrség

brutalitása kapcsán a jobboldali politikusok nem követték ezt a logikát, holott az ártatlan tüntetők megítélése esetében igencsak éltek vele.

A tartós tömegizgató, indulatkeltő retorika gerjeszthet olyan tömeghangulatot és akcióra hangoltságot, amely nyílt és közvetlen intenció nélkül is erőszakos cselekedetekhez vezethet. A kapcsolat nem vonható kétségbe, még ha az közvetett és áttételes is. A parlamenti ellenzék jelszavai és a szélsőséges jobboldali mag elvárásai egy ideig összecsengtek, később azonban az internetes portálokon megjelenő radikális jobboldali közlemények tanúsága szerint elhatárolódás ment végbe. A kormányfőbukató akció, azaz az ultimátum elfogadtatása a megrettent parlamenti többséggel kudarcot vallott ugyan a parlamenti bizalmi szavazással, de a kormány elleni támadás tovább folyt a „kommunista” bélyeg alkalmazásával.

3.2.7. A tömegmozgósítás retorikája

Figyelmet érdemel, hogy a vezető politikai jelszó ernyője alatt, mindenekelőtt a „megszállt” Kossuth téren, minden korábbinál nyíltabban és szisztematikusabban kaptak hangot a hazai szélsőjobboldalnak az „ádáz nemzeti célszerűség” (Bibó) jegyében fogant eszméi és programtöredékei, olykor pedig mindentől elrugaszkodott rögeszméi (alkotmányozó nemzetgyűlés, 1956 megismétlése vagy folytatása, fegyveres ellenállás, területi revízió, Szent Korona-tan, táltoshit). A szélsőjobb minden korábbinál nagyobb publicitást és az illusztris látogatók – Pozsgay Imre, Szűrös Mátyás, Schmitt Pál, Melocco Miklós, Papp Lajos és mások – révén nagyobb támogatást érezhetett a Kossuth téren. Ez is hozzájárult ahhoz, hogy a határok elmosódtak, a sorok egybeolvadtak, a közös jelszavak megteremtették a közös mi tudatot. Annál is inkább, mivel a középjobb felől semminemű tiltakozás vagy elutasítás nem hangzott el. Sőt egy ideig azonos térben, párhuzamosan zajlottak az események, és a retorika radikalizmusa is hasonlított.

A radikális opozíció és a kormányfő, valamint a kormány elleni koncentrált támadás általános légköre kedvezett annak, hogy megszerveződjék a tömegakció „rohamosztaga”. Valójában ismert verekedők alkalmilag csatlakozó csoportjairól volt szó, olyan marginális elemekről, akik minden jelentősebb megmozdulásnál meg szoktak jelenni. A rombolást a rombolás kedvéért gyakorló kisebb-nagyobb csoportok minden európai népmegmozdulás – forradalom, ellenforradalom, felkelés, puccs stb. – esetében színre lépnek. Ezúttal azonban ez a csoport, a „kemény mag” az alapvető célban, tehát a kormány megdöntésében való egyetértés mellett önálló eszmei tárházzal is rendelkezett, és ez a szótár már nagyban eltért a parlamenti ellenzék vezető pártjainak eszköztárától. A kollektív erőszak szervezői voltaképpen csak a Jobbik mozgalommal azonosultak. A MIÉP-et lejárt lemeznek, a Fideszt túlságosan mérsékeltnek tekintették. Nézeteiket részben szintén a Kossuth téren, nagyobb részt pedig az általuk működtetett internetes portálok (kuruc.info, kossuthter.com, falanx.hu, hunhir.hu, jobbikszoba.vilaga.hu stb.) útján terjesztették, amelyek látogatottsága a kritikus hetek alatt jelentősen megnövekedett.

E szűk csoport hangadói ugyan befogadták maguk közé az „igaz” magyarság egészét, de sokkal inkább „fiatalokra”, „hősökre” vagy „forradalmárookra” szerettek hivatkozni. Budaházy György szerint a „forradalom” fő erői: „a magyar vagányok, a motorosok, a kopaszok, hazafias koncerteken tombolók.” A fő ellenség az ő szótáruk szerint is Gyurcsány Ferenc miniszterelnök lett, de ebbe a kategóriába sorolódott az MSZP, a koalíciós kormány, a saját soraikban megjelenő, feltételezett provokátorok sokasága, valamint a titkoszolgálat és a rendőrség. A miniszterelnököt a Fidesz és a KDNP szónokai is becsmérelték, de a fizikai erőszak szervezői igyekeztek túltenni rajtuk. A rendőrség a szélsőséges szóhasználatban az ÁVH utódjává minősült, „gyerekekre, suhancokra, nőkre és öreg emberekre” rátámadó, beteg lelkületű „szadisták” gyülekezetévé.

A kormány megdöntésének céljával a szélsőséges csoportok vezetői egyetértettek, de a teendők és a jövő formálásának módjai terén már nem jött létre egyetértés. Ezért alakult ki köztük a petícióverseny és ezért szakadoztak szét. A szélsőjobboldaliak egyik csoportja megelégedett volna a parlamentáris keretek átalakításával, a másik azonban merőben új „alkotmányos alapokra” akarta helyezni a politikát.

Szeptember 18-tól kezdve a szómágia felerősödött, és a szélsőségesek kialakítottak egy sajátos „forradalmi” nyelvezetet. Ebben a nemzet, a haza, a magyar és az „igaz magyar” mellett az általuk képviselt „új korszak”, a „nemzet újjászületése”, az igazi törvényesség kiemelt szerepet kapott. A kereszténység mellett azonban már nem mindenki kötelezte el magát. Voltak, akik az ősi magyar vallást kívánták feléleszteni, és olyanok is, akik úgy vélekedtek, hogy az ősi vallás is keresztény volt.

Budapesten a szeptember 18-án és az azt követő napokon, valamint az október 23-án lezajlott rendzavarást ezek a periferikus társulások hajtották végre, amelyek végül részben magukra maradtak, részben elhallgattak. Az ellentétek erősebbnek bizonyultak az öszszetartó erőnél. A politikai hatalom megrendülése és a krízishelyzetre adott gyenge vagy egyenesen rossz válaszok azt eredményezték, hogy a radikálisok átmenetileg láthatóvá, sőt az események főszereplőivé válhattak. Ez nem azért történt, mintha alternatívát jelentettek volna széles társadalmi rétegek számára, hanem azért, mert a központi hatalom átmenetileg, de jelentősen meggyengült.

A radikális csoportok a társadalomra és a demokráciára a történelmi tapasztalatok szerint akkor válnak veszélyessé, ha biztatást kapnak, és ha tevékenységük megfelel jelentős társadalmi csoportok elvárásainak. Budapesten ez a csoport biztatást kapott ugyan, de széles társadalmi támogatottsághoz nem jutott. Így a „forradalom” végül elmaradt, illetve színjátékká – bár nagyon veszélyes színjátékká – vált. A rendőrség a csatát szeptember 18-án elvesztette, de a magyar társadalom megnyerte azzal, hogy nem támogatta a parlamentáris demokrácia leváltását. Lényegében ugyancsak a társadalom lett a győztes október 23-án (bár nagyon sokat veszített nemzeti ünnepe elvesztésével), és még inkább november 4-én.

A többi a politikára tartozik, beleértve ebbe a közvélemény nyomását és a civil társadalom erőfeszítéseit. Csak ezen az alapon alakulhat ki a mindenkori ellentétek kezelésére és az elégséges egyetértés teremtésére kész társadalmi-politikai erő. Ez feltételezi a ver-

senytárs létjogának és a választások eredményei által szentesített legitimitásának az elismerését. A fő dilemma az, hogy a többszörös hiánypolitikát sikerül-e oly mértékben felváltani pozitív javaslatokkal és hiteles közbeszédrel, hogy az elvezessen a vélhetően többséget alkotó, aggódó, mégis reménykedő társadalmi csoportok szellemi megerősödéséhez és önbizalmához. Ez egyúttal a demokratikus eszmék hitelvesztésének is ellenszere lehet.

3.2.8. Médiakép és valóság

A szeptember 18-i eseményeket követően a közvélemény és a legtöbb politikai értelmezés – árnyalatnyi különbségek mellett – elítélte az erőszakot, de hamarosan mind nagyobb eltérések mutatkoztak a jobb- és a baloldali megítélés között, majd az október 23-i zavargást követően az ellentét vált jellemzővé. A jobboldalon igazolták valamennyi demonstráló jelszavát és törekvését, bagatellizálva az általuk elkövetett törvénysértéseket, a baloldalon és liberális körökben viszont egyesek egyoldalú, több tekintetben apologetikus, „rendpárti” álláspontra helyezkedtek.

A két politikai tábor között jelenleg is zajlik a harc az események értelmezésének kizárólagosságáért. Két, egymást kizáró valóságkonstrukció keletkezett. Az egyik értelmezés szerint a Gonosz harcol a Jó ellen, és a Jó feladata a Gonosz erőinek feltartóztatása. A másik fél szerint az alkotmányonkívüliség harcol az alkotmányos rend ellen. A vita már csak azért sem vezethet eredményre, mert a kétféle valóságkonstrukció egymástól teljesen eltérő előfeltételekre épül. Az erkölcs vitatkozik a joggal.

Az érvényesnek tekintett valóságértelmezések harci terepévé a média vált. Míg a sajtó és az egyes televíziós vitaműsorok a véleményirányítók szűk csoportja számára jelentette meg a szeptember 18. és október 23. közötti események értelmezésére szolgáló, homlokegyenest ellentétes narratívákat, addig a televíziók polarizáló hatása a közvélemény egészére kiterjedt. A televíziós csatornák a régebbi és a friss események képeit minden nap bőségesen adagolták, ami felnagyította a kollektív erőszak jelentőségét és hozzájárult a társadalmi látásviszonyok megzavarodásához. A közvetítésbe bekapcsolódott a nemzetközi média is. Az események látványa külföldön komoly megütközést keltett, mert Magyarországról ilyen képek 1956 óta nem érkeztek. Emiatt drasztikusan visszaesett a főváros idegenforgalma, hiszen az égő televíziós székház, az éjszakai rendőrtámadások és a tüntető tömeg láttán sokan gondolhatták, hogy Budapest nem biztonságos hely, s a magyar fővárosban „forradalmi helyzet” alakult ki.

A mellékletben közölt médiaelemzés alapján állíthatjuk, hogy a magyar audiovizuális média felkészületlen volt az események professzionális megjelenítésére és elbeszélésére. Érthető módon (az események szokatlanságából és hirtelenségéből adódóan) nem állt rendelkezésre olyan szakmai rutin, kialakult protokoll, amelynek alkalmazásával úrrá lehetett volna lenni a kezdeti problémákon, sőt ezeket sok esetben még az események „érett” szakaszában (azaz október 23-án késő este, illetve éjszaka) sem lehetett tapasztalni.

A közvetítések során nem ismertették például azokat a jogi és rendőrségi (szak)ismereteket, amelyek törvényileg és szakmailag szabályozzák az ilyen eseményeket,

illetve irányadók a rendőrség és a tüntetők magatartásának megítélését illetően. Korrekt tájékoztatással és megfelelő szakmai kommentárokkal számos félreértés, találgatás, a nézőt elbizonytalanító közlés elkerülhető lett volna. A helyszíni közvetítésekre épített műsorok esetében az egyik legnagyobb kihívás a folyamatosan beérkező információk továbbadása, illetve interpretálása volt. Meg kellett (volna) találni az egészséges egyensúlyt az ellenőrizetlen forrásokból származó kétes információk kritikátlan átvétele és az esetleges tévedésektől, véletlen „bakitól” való félelem között.

Megállapítások és következtetések

1. A magyar társadalmat meglepetésszerűen érték a 2006. szeptember 17. és október 23. között bekövetkező események, melyek elhúzódó és agresszív jellegük, radikalizmusuk együttesége miatt az idáig példa nélküliek voltak. Az események Budapest utcáin és terein játszódtak, időről időre rendőrök és civilek összecsapásával.

2. A civil tüntetőkön belül határozottan megkülönböztethető a kollektív erőszak elkövetőiből álló aktív mag, az őket kiszolgáló háttér, valamint a lélektani támogatást nyújtó közönség csoportja. A rendőrök és a tüntető tömeg közötti konfliktus kialakulásában az ütköző helyzetdefiníciók, a helyszíni észlelési és kommunikációs bizonytalanságok, a tömeghelyzetben szokásosan jelentkező indulatok, az események előreláthatatlansága és kontrollálhatatlansága játszott döntő szerepet. Az események 2006. október 23-án délután és este érték el csúcspontjukat, amikor egyértelműen megnyilvánultak a nemzeti ünnep eltérő politikai és ideológiai értelmezéséből származó zavarok is.

3. Az események alkalmat adtak a politikai ellenzék számára arra, hogy parlamenten kívüli eszközöket vessenek be a kormánnyal szemben kifejtett tevékenységük társadalmi támogatásának erősítésére, ami kedvezett a kollektív erőszak eszkalációjának.

4. Az utcai fizikai és politikai konfliktusokkal párhuzamosan, azoktól egyáltalán nem függetlenül zajlott és zajlik a történetek érvényesnek tartott értelmezésének elfogadtatásáért folytatott szimbolikus konfliktus, elsődlegesen a médiában, amely egyébként kevésbé járult hozzá a társadalmi látásviszonyok tisztulásához, az autonóm ítéletalkotás feltételeinek megteremtéséhez, a demokrácia tanulásának folyamatához.

3.3. A rendészeti szervek, hatóságok fellépésének értékelése

3.3.1. 2006. szeptember 17–19.

Szeptember 17-én, a miniszterelnöki beszéd egy töredéke nyilvánosságra kerülésének estéjén tüntetést kezdődött a Kossuth téren. Ezt a rendőrség békés összejövetelnek minősítette. Helyzetértékelését nem befolyásolta az a körülmény, hogy a Demokrácia Harcosai nevű szerveződés nevében a Budapest Rádióhoz eljuttatott üzenetben zavargásokkal fenyegették meg a kormányt, ha az nem mond le szeptember 20-ig. A térre folyamatosan áramló tömeg láttán az V. kerületi kapitányság erősítést kért. A rendőröket körülvéő lánckorlátot

az ezer főre duzzadt tömeg átszakította. Ettől kezdve már aligha beszélhetünk békés gyülekezésről. A rendőrség jogértelmezése szerint azonban választási időszakban a választási gyűléshez nincs szükség előzetes bejelentésre. Így a rendőrség reagálása, a Kossuth téri tüntetésre vonatkozó műveleti terv kidolgozása a békés tömegkezelésre épült. Ennek ellenére erősítés érkezett a térre a REBISZ-től, amely közreműködött a rendőrsorfall felállításában, éjjel előtt pedig mozgó vezetési pontot is telepítettek a Parlament elé.

A teljes tényálláshoz az is hozzátartozik, hogy 2006. március 27-én az 56-os Magyarok Világtanácsa engedélyt kért a rendőrségtől a Kossuth téri Rákóczi-szobor előtti emlékhelynél évek óta tartó „órt álló demonstráció” november 5-ig történő meghosszabbítására. Ezt a bejelentést a BRFK a gyülekezési jogról szóló törvény alapján vette tudomásul. E törvény helyes értelmezésével azonban belátható lett volna, hogy a hónapokig tartó, folyamatos rendezvény annak ellenére is ellentétes a törvény szellemével, hogy önmagában a bejelentés és annak tudomásulvétele formálisan jogszerű volt.

A rendőrség a miniszterelnök balatonőszödi beszéde egy részletének nyilvánosságra kerülését követő, spontánnak nevezett tüntetést ugyancsak tévesen minősítette választási gyűlésnek, amelyre nem vonatkozik az előzetes bejelentési kötelezettség. A résztvevők ugyanis nem a küszöbön álló önkormányzati választásokkal foglalkoztak, de a rendezvény célja a korábbi bejelentésben szereplő célnak és napirendnek sem felelt meg. A későbbi demonstrációkat sem lett volna szabad választási gyűléseknek, illetve a kampánycsend időszakában kulturális rendezvényeknek minősíteni. A rendőrség tehát köteles lett volna felosztatni ezeket. Ha pedig egy békésnek induló rendezvény békétlenné válik, az mindenképpen törvényellenes lesz, bárminek is minősítették korábban. Az ilyen rendezvényt a törvény 12. §-a szerint magának a szervezőnek lett volna kötelessége felosztatni, szervező hiányában pedig a rendőrségnek. Az ORFK vizsgálata nem tudta megállapítani, hogy az ezzel ellentétes utasítást kitől kapta az V. kerületi Rendőrkapitányság közrendvédelmi osztályának vezetője, mert ez utóbbi megtagadta a választ erre a kérdésre.

Ez a rendőrségi jogalkalmazási hiba bátorítást jelentett az erőszakosan fellépők számára, és ürügy volt a kempingezők, árusok, ételosztók, sátorozók további jogellenes „térfoglalásához”, valamint a többi jogsértés – szabálytalan parkolás, járványveszély okozása, környezetszennyezés, engedély nélküli árusítás, számlaadási kötelezettség megszegése – megtűréséhez. Ebben több hatóság is elmarasztalható, mivel elmaradt a közterület-felügyelet, az ÁNTSZ, az APEH és a fogyasztóvédelem együttes ellenőrzése, illetve hatékony fellépése. A fővárosi főjegyző tájékoztatása szerint a térre senki nem kért közterület-foglalási engedélyt, így a hatósági ellenőrzés és eljárás elmaradása különösen kirívó mulasztás volt. Ennek következtében sérültek a környékbeli lakosok jogai is.

Szeptember 18-án kezdte meg működését az ORFK-n belül az úgynevezett országos törzs. A BRFK műveleti tervet is készített, amely, mint láttuk, az önkormányzati választásokkal kapcsolatos rendezvény biztosításáról szólt. Közben további megyei csapaterőket rendeltek fel a fővárosba. Az adott alkalomra készült műveleti terv értelmében a tömegoszlatásra csak a budapesti rendőrfőkapitány vagy közbiztonsági helyettese adhatott engedélyt, függetlenül attól, hogy az adott helyszínen ki a parancsnok. A műveleti terv e ren-

delkezése ellentétes a rendőrség szolgálati szabályzatáról szóló 3/1995. (III. 1.) BM rendelet 68. §-ának (1) bekezdésével. A rendelet szerint tömegosztatás elrendelésére – jogszabályban meghatározott feltételek megléte esetén – a gyülekezési törvény hatálya alá tartozó olyan rendezvényeken, amelyeken a rendőrség a rend biztosításában közreműködik, a biztosítás parancsnoka jogosult. A terv hat különböző helyszínnel (Kossuth tér, Képviselői Irodaház, Köztársaság téri MSZP-székház, a Magyar Rádió épülete, a miniszterelnök lakása és a Sándor-palota) számolt, amelyek között nem szerepelt az MTV-székház és környéke.

Az estére több ezer főnyire nőtt tömeg benyomta a kordont, majd a Kossuth térről a Szabadság térre átvonulók dobálni kezdték a rendőröket. Ekkor a Képviselői Irodaháznál még rendőri erők állomásoztak, majd egy traktor mozgását követték. Az erőszakos cselekmények bekövetkezésének tényleges veszélye ellenére a fővárosi főkapitány a rendőröknek békés tömegkezelésre adott utasítást, és egy beosztottját nevezte ki a helyszínen parancsnokának, aki azonban a helyszínen nem vette át az irányítást. A főkapitány tehát nem érzekelte azt, hogy egy viszonylag szervezett agresszív mag alakult ki a tömegben, amelyet nem lehet „pacifikálni”.

3.3.2. Az MTV-székház ostroma

Szeptember 18-án 21.45-kor a Szabadság téren megkezdődött a kődobálás, majd a gyűjtogatás, és megtámadták a csapatszolgálati századokat. Az ötven-száz fős agresszív mag határozottan felismerhető volt. Az elégtelen felkészülés miatt az erőszakos cselekményeket elkövetőkkel szemben nem vetettek be megfelelő módon csapatereőt. A parancsnoki rendszer átadása, átvétele és működtetése szabálytalanul zajlott. Az irányítás összehangolása a törzsben azért lett volna különösen fontos, mert az egyes kényszerítő eszközök – így a vízágyú – bevetését a kiemelő csoportok közreműködése nélkül alkalmazták, és ezzel az állomány testi épségét is kockáztatták.

Az összehangolatlanság és az egyértelmű parancsnoki pozicionálás hiánya komoly vezetési hiba volt, amely a rendőröknél súlyos – többnyire megelőzhető – sérülések bekövetkezéséhez vezetett. 19-ére virradóan előfordult, hogy a túlerővel szemben küzdő rendőri egységeket parancsnokaik, illetve az irányítást végzők cserbenhagyták. A budapesti rendőrfőkapitányt súlyos szakmai felelősség terheli az MTV székháza elleni jogellenes támadás elhárítása során tanúsított magatartásáért, és külön azért is, mert mellőzte a REBISZ jelentős harcértékű egységeinek bevetését. Az előzetes tervezés szakmai hibája volt az, hogy a vezetési pont és az akcióban részt vevő egységek között nem megfelelően tervezték meg és alakították ki a kommunikációs rendszert. Felmerül az ORFK helyszínen lévő helyettes vezetőjének szakmai felelőssége is, mert amikor már látszott, hogy a budapesti vezetés képtelen a székház megvédésére, nem tette meg a szükséges intézkedéseket a helyzet megoldására.

Az erőszakra való reakció nem volt szakszerű és megfelelő. A békés tömegkezelésre tervezett akcióban nem mérték fel a védőfelszerelések szükségességét, így a

helyszínen nem állt rendelkezésre elegendő azokból, ami pedig volt (sisak, pajzs), arról kiderült, hogy nem nyújt megfelelő védelmet. A 18-án éjszaka bevetett vízágyúk elavultak, a tömeg távoltartására, így a még súlyosabb kényszerítő eszközök alkalmazásának megelőzésére alkalmatlanok voltak.

Noha több hullámban érkeztek rendőri erők a Szabadság térre, a rendőri főlény az irányítás hibája miatt csak lassan alakult ki. Ekkor a kordon mögé vonuló támadók agresszivitása csökkent. A tömeget súlyos sérülések és anyagi károk árán csak hajnalra sikerült felosztatni. A tömegmegmozdulás jogsértő volta és az elkövetett bűncselekmények miatt szükség volt a rendőri fellépés alkalmazására. A műveletben részt vevő összesen 378 rendőr azonban szakszerű irányítás hiányában a lehetségesnél jóval kisebb hatásfokkal és igen nagy veszteség árán tudott csak úrrá lenni a helyzeten.

A helyismerettel nem rendelkező, nem megfelelően összeszokott megyei csapat-
szolgálati századok harcértékét csak megfelelően kidolgozott taktikával lehetett volna hasznosítani, ám ez hiányzott. A jövőben az országos jelentőségű közintézmények veszélyeztetettsége esetén megfelelő védelmi terv alapján, csapaterőben való fellépésre kiképzett, felkészített és összeszokott egységeket szabad bevetni.

Az ORFK belső – utóbb nyilvánosságra hozott – vizsgálata rámutatott arra, hogy a 18-án estére véglegesített műveleti terv nem tartalmazta az akció taktikai részleteit, hírforgalmazási rendjét, valamint a szükséges mellékleteket, így különösen az esetlegesen bekövetkező tömegoszlatás részletes menetét. Az egymásnak ellentmondó parancsok miatt az irányítás rendje megbomlott. A Szabadság téren az alárendelt REBISZ-erő és a BRFK irányító parancsnokai között nem volt megfelelő kommunikáció. Ezért csak utóbb derült ki, hogy az odavezényelt erők parancsnokai nem tudtak a helyszíni irányítóról, ezért több egység önálló tevékenységbe fogott. A téves helyzetértékelés miatt a REBISZ-egységeknél nem rendeltek el készenlétet, miközben az V. kerületi kapitányságra általuk megvalósíthatatlan feladatokat bíztek. Nem emelték ki a tömegből a hangadókat, a székház kiürítésekor senkit nem igazoltattak. Személyi szabadságot korlátozó intézkedéseket nem alkalmaztak, továbbá bűnügyi terv sem volt.

Az ORFK vizsgálati beszámolója számos fontos javaslatot tartalmaz a rendőrségen belüli tapasztalatok felhasználására. Így ajánlásokat fogalmazott meg a csapaterős képzésre, a tervezésre, védő-, híradós és szállítóeszközök beszerzésére, valamint a rendőri műveletek dokumentálására. Megállapította, hogy az események tapasztalatait hasznosítva felül kell vizsgálni és korszerűsíteni kell a csapatszolgálati szabályzatot. Modernizálni kell továbbá a csapatszolgálatok szervezési, képzési rendjét és tananyagká kell tenni a történetek tanulságait.

3.3.3. Kitérő: a futballhuliganizmusról

Az ORFK tájékoztatása szerint a szeptember 18–19-én kezdődött és október 20–21-én folytatódó demonstrációsorozat résztvevői között „jelentős számban voltak a futballhuliganizmusban aktívan részt vevő, ismert rendbontó elemek”. Feltehető, hogy a

rendőrség ezekkel a huligánokkal szemben nem az MTV-székház ostromakor veszítette el a csatát, hanem még a focipályákon. Miközben a futballmeccseket egyre kevesebb valódi szurkoló látogatja, a lelátókat növekvő mértékben veszik birtokukba a futballhuligánok. A stadionokban 2003 és 2006 között huszonhárom esetben kellett csapaterős rendőri beavatkozást elrendelni. Már 2003-ban alakult egy szakmai bizottság a futballhuliganizmus vizsgálatára, amely megállapította, hogy a sportbiztonság helyzete nem megnyugtató, egy-egy botrányt követően a személyi és szervezeti felelősök megtalálása kivételes eset. A vandalizmus 1992 és 2002 között negyvenhat alkalommal eredményezett súlyos károkkal járó rendbontást a mérkőzés környékén is, ideértve közlekedési eszközök, útba eső üzletek rongálását, járókelők zaklatását, bántalmazását. A tömeges erőszak és a szurkolás összekapcsolódása persze nem szükségszerű. A rendészeti elemzések az agresszív szurkolók táborán belül elkülöníthetőnek tartják a mindenkor rendbontókat, sőt e csoporton belül a tevékenység jellegétől függően is kategorizálnak. A REBISZ pszichológusai – a mérkőzések biztosításában közreműködő rendőrök beszámolóí alapján – a főbb csoportképző ismérvek alapján az alábbi szereplőket különböztetik meg:

- a formális vezetők,
- a rigmusokat kitaláló, vezénylő ceremóniamesterek,
- a rendőrökkel szemben fellépő provokátorok,
- a provokátorokat a háttérből bujtogatók,
- a lesből támadó, majd gyorsan visszahúzódó személyek,
- a tömeget gúnyolódva szórakoztatók,
- az ártatlanul kíváncsiskodó szemlélődők,
- a tömeg hatására odasodródók.

E tipizálás ráillik a Kossuth téren, illetve az MTV-székház előtt tüntető tömeg viselkedését meghatározó kemény magra annak taktikája, mozgása, irányítása, agresszív cselekményeik módszere, az általuk skandált jelszavak, azok előadásmódja alapján. A lelátón sokszor kipróbált módszerekről és szereposztásról van szó. Nem lehet véletlen, hogy a Szabadság téren harsogott politikai jelszavak között feltűnt annak követelése is, hogy a Ferencváros csapatát helyezték vissza az NB1-be. Hasonló jelenségekkel talákoztunk akkor, amikor a szurkolók bírósági tárgyalásra kivonulva próbálták befolyásolni a bíróság döntését.

Az Európa Tanács keretében 1985. augusztus 19-én született egy egyezmény a sportrendezvényeken, különösen a labdarúgó-mérkőzéseken megnyilvánuló erőszakról. Ennek elvei beépültek a magyar sporttörvénybe. Addig, amíg a sportlétesítmények jelentős része állami tulajdonban van és a sport állami támogatást élvez, a sportszervezetekre alapvetően a polgári jog szabályai az irányadók. A terjedő erőszak megelőzését azonban a jogi szabályozás nem segíti. A sportrendezvények biztonságáról szóló 54/2004. (III. 31.) Korm. rendeletben meghatározott szervezői feladatokért és azok bonyolításáért a szervező felelős. A sportvállalkozó által magánvállalkozás keretében létrehozott, belépődíjas rendezvény szervezője köteles megtenni vagy az illetékes hatóságoknál kezdeményezni minden olyan intézkedést, amely a szurkolók személyi és vagyonbiztonságának megóvása, valamint a

bűnmegelőzés érdekében szükséges [2004. évi I. törvény 66. § (2) bekezdés]. Ha pedig a biztonságos rendezés feltételei hiányoznak, a rendőrség megtilthatja a mérkőzéseken a nézők megjelenését. Erre a törvény hatálybalépése óta mindössze két esetben került sor.

Jogi kiskaput jelent, hogy a kiemelt biztonsági kockázatúnak minősített sportrendezvények biztosítását a rendőrségnek kell ellátnia, mégpedig közfeladatként, közpénzből, tehát nem a szervező vagy a rendező profitjának a terhére. Egyéb rendezvényeknél a rendőrség ellenérték fejében végezhet rendfenntartást. A tömegeket mozgósító sportrendezvények mai jogi és közbiztonsági rendje szerint nem lehet kizárni a szervezők, a rendfenntartók és a pénzért akár „balhét” is csapó, mobilizálásra kész vezető szurkolók közti korrupciós érdekszövetség kialakulását. Ennek az érdekkörnek az áttörése és az erőszak megelőzése, illetve visszaszorítása érdekében más szabályozásra lenne szükség.

Ezért javasoljuk, hogy a sportrendezvényeken váljon egyértelművé a rendező és a szervező felelősségének határa. Egyértelművé kell tenni, hogy a rendőrség kizárólag közfeladat ellátása céljából vehet részt a sportrendezvények biztosításában, illetve a megbombolt rend helyreállításában. Kötelezővé kell tenni, hogy a rendőrség az általa kockázatosnak ítélt sportrendezvény szervezője mellé egy vagy több rendbizont jelöljön ki, aki a rendezvény szervezésének és megtartásának időszakában a helyszínen felügyelné a rendezvény biztonságával összefüggő jogszabályi előírások betartását, szükség esetén kezdeményezné a rendőri erők beavatkozását. A rendőrséget törvényben kell felhatalmazni arra, hogy – amennyiben résztvevők magatartása a sportrendezvény biztonságos megtartását veszélyezteti és a megbombolt rend másként nem állítható helyre – a rendezvényt befejezettnek nyilvánítsa, a rendbontókat kiemelje és eltávolítsa, vagy amennyiben ez nem lehetséges, a tömeget feloszlassa.

3.3.4. 2006. október 23.

A szeptember 20-a és október 22-e között eltelt hetekben országsszerte folytatódtak a demonstrációk. Több helyen MSZP-székházat gyújtottak föl. A fővárosban a tüntetések zöme be nem jelentett, tehát jogellenes volt, azok résztvevői számos erőszakos cselekményt hajtottak végre. A megjelenő rendőröket kövel dobálták meg, az utcákon barikádokat építettek. A rendőrség a randalírozók ellen szeptember 20-án és 21-én –távozásra való felszólításukat követően – vízágyút és könnygázt vetett be, lovasrohamot indított, és elrendelte az erőszakos és garázda cselekmények elkövetőinek körözését. Intézkedéseket tett a rendbontók előállítására, őrizetbe vételére is. A rendőrség ezeket az intézkedéseket a hazai jogvédő szervezetek – a Magyar Helsinki Bizottság és a Társaság a Szabadságjogokért – megítélése szerint jogsértő módon, kellő jogalap és tényfeltárás nélkül tette meg.

Ez alatt a Kossuth téren a gyűlöletkeltő – helyenként rasszista – szónoklatok közben tovább folyt az engedély nélküli árusítás, parkolás, sátorozás, főzés, időnként pedig futballszurkolók érkeztek a térre, például a szeptember 23-i Fradi-mérkőzés után, rohamrendőri kísérettel. Október 30-án beállt a kampánycsend. A Kossuth téren a demonstrációk, mint említettük, „kulturális rendezvények” címen folytatódtak. Ezeket a rendezvénye-

ket akkor sem oszlatták fel, amikor a miniszterelnök a parlamentben október 3-án benyújtotta a bizalmi indítványt, majd arról 6-án az Országgyűlés szavazott. A rendezvények egészen bizonyosan zavarták a népképviselői szerv működését. A Fidesz október 4-én bejelentette, hogy október 23-ig lefoglalja a teret, és ott naponta nagygyűléseket szervez. Ezt az ismét ésszerűtlenül hosszú időre szóló bejelentést a rendőrség – a gyülekezési törvény helytelen értelmezése alapján – tudomásul vette.

Ezzel egy időben a rendőrség lázadás előkészülete, azaz állam elleni bűncselekmény miatt gyanúsított meg öt embert, szélsőjobboldali honlapokon pedig közzétették a demonstrációkkal kapcsolatos ügyekben eljáró bírák és ügyészek adatait. Noha a Kossuth tériek október 15-én bejelentették, hogy 23-án sem hajlandók távozni, a rendőrség nem adta fel a feloszlítás elkerülését célzó, pacifikáló megközelítést, sőt a jogellenes rendezvény feloszlítása helyett bizonytalan jogalapú tárgyalásokat kezdett. Ha ugyanis jogszerű gyűlések szervezőiről volt szó, akkor a rendőrség október 17-én nem adhatott volna számukra 20-án délig szóló ultimátumot a tér elhagyására. Jogellenes tüntetőkkel viszont nem lett volna szabad a rendezvények békés lebonyolítását célzó tárgyalásokba bocsátkozni.

Ez a folyamatos jogalkalmazási határozatlanság aztán azzal a következménnyel járt, hogy kifutottak az október 23-i állami ünnepségre való felkészülési időből. Noha a Fidesz 20-án már bejelentette, hogy a téren nem tart több rendezvényt, a rendőrség a demonstrálók önjelölt képviselőivel csak a tér megosztásáról tudott – jogilag aligha számon kérhető módon – tárgyalni. Mivel 23-án hajnalig valódi megállapodás nem jött létre, és a demonstrálók egy része a biztonsági átvizsgálásnak nem vetette magát alá, a rendőrség – ekkor már helyesen eljárva – kiűrtette a teret és lefoglalta a helyszínen talált, a közbiztonságra veszélyes eszközöket. Ugyanakkor a térről kiszorítottak a környéken szétszóródtak, majd napközben csoportosan bukkantak fel különböző helyeken. A bizottságban az a meggyőződés alakult ki, hogy a Kossuth téri jogellenes gyűlés késedelmes feloszlítása nagyban hozzájárult a 23-i fejleményekhez.

Az október 23-i helyzet megítélésénél nem lehet figyelmen kívül hagyni azt a tényt, hogy a rendőrségnek több mint ötven külföldi delegáció biztonságát és városon belüli mozgását kellett biztosítani, köztük állam- és kormányfőket, minisztereket, az Európai Bizottság elnökét, valamint a NATO és az Európa Tanács főtitkárait. A védett személyek miatt utakat, területeket zártak le. Az állami ünnepség miatt a rendőrség feloszlatta a Kossuth tér környékén és a belvárosban tüntető csoportokat, egyidejűleg az ünnepre tekintettel tolerálta, hogy a tüntetők néhány közlekedési utat mégis elfoglaljanak. A békés tömegkezelés elve tehát keveredett a delegációk és az állami rendezvények miatti minimális jogkorlátozás elvével.

A demonstrálók első erőszakos fellépésére 15.15-kor került sor. A Corvin közből elindult rendbontók áttörték az Alkotmány utca sarkán felállított kordont, késsel megsebesítettek egy rendőrt, majd – a lezárt területre behatolva – kövekkel, üvegekkel, vasrudakkal támadtak a rendőrökre. A randalírozók barikádokat emeltek, felszedett utcaköveket, burkolatdarabokat dobáltak és gyújtogattak.

Ezzel párhuzamosan a Fidesz 16 órakor az Astoriánál elkezdte ünnepi megemlékezését. A párt az október 23-i rendezvény színhelyeként az Astoria előtti területet, Budapest egyik legforgalmasabb kereszteződését jelentette be. Ez a helyszínválasztás a korábbi tüntetések tapasztalatai, a városszerte folyó ünnepek, valamint a több mint ötven külföldi delegáció mozgatása szempontjából különösen aggályos volt. A helyszínt a rendőrség tudomásul vette. A megemlékezést követően elvben a szervezőknek, gyakorlatilag azonban a rendőrségnek kellett volna megakadályoznia a helyszín felé tartó agresszív randalírozók és a rendezvény résztvevőinek keveredését. Erre a rendőrség két esetben is kísérletet tett, fel tartóztató-záró csoportjait azonban felmorzsolták, így célját nem tudta megvalósítani. Miközben a gyűlés résztvevőinek többsége zavartalanul távozott, a randalírozók elvegyülhettek a tömegben. A rendbontók koreográfiája arra utal, hogy ez volt a törekvésük. A belvárosban ugyanis az egész nap folyamán ugyanilyen módon fellépő szervezett csoportok „foglalkoztatták” a rendőröket. Ezt látszanak alátámasztani a lehallgatott és közzétett mobiltelefonos beszélgetések is.

A rendőrségnek ezek után már nem volt más választása, folytatnia kellett a tömegoszlatást. A tévéfelvételek tanúsága szerint akcióit minden alkalommal megelőzte a jogszabályban előírt felhívás és a jogkövetkezményekre való figyelmeztetés. A későbbi panaszok visszatérő eleme volt, hogy a hangszórók hangját a lovasrohamban vagy gumilövedéktől sérültek nem hallották. Amennyiben ez tényleg így volt, azért elsősorban a gyenge technikai felszerelés okolható. A másik ok pedig a lakosság tájékozatlansága. „Kezdő” tüntetőkként nem tudhattak arról, hogy a rendőrségi akciókat azért jobb kikerülni és kerülőutat választani a saját érdekében, mert az oszlató rendőrség, a lovasroham, a vízágyú és a gumilövedék vétlen személyeknek is sérüléseket okozhat.

Az Országgyűlés három bizottságának október 31-én tartott együttes ülésén a kancelláriaminiszter kifejtette, hogy miközben szeptember 18-án még inkább spontán jelenségek eredményezték a rendzavarást, azt követően a szélsőjobb oldali szervezetek – amelyek korábban önállóan, elszigetelve működtek – egyfajta hálózatot hoztak létre. A radikális és kevésbé radikális, a békés tüntetések eszközeit is alkalmazó vagy kizárólag azokat alkalmazni akaró, illetve a szélsőséges, akár a fegyverhasználatig is elmenő csoportok kapcsolatot találtak politikai pártokhoz, illetve politikai és társadalmi szervezetekhez. A Hatvan-négy Vármegye Ifjúsági Mozgalom, a Lelkiismeret '88 csoport, a kuruc.info rasszista honlap körül szerveződő személyiségek, csoportosulások megtalálták a kapcsolatot a Jobbik Magyarországért Mozgalom és a MIÉP vezetőivel, valamint a Magyarok Világszövetsége és a MAGOSZ egyes vezetőivel is. A rendelkezésre álló bizonyítékok tehát arról szólnak, hogy mindaz, ami történt, nem elszigetelt események véletlen összjátékaként következett be. „Egyértelmű bizonyítékok vannak arra – mondta az országos rendőrfőkapitány –, hogy a randalírozókat, ezen a törvénytelen eseményen részt vevő tüntetőket tudatosan, szándékosan húzták rá a Fidesz nagygyűlésére, a Fidesz összejövetelére. Egyértelmű bizonyítékok vannak arról, hogy a rendőrség ezt megpróbálta megakadályozni.” A főkapitány ehhez még hozzátette: „Fennállt annak a lehetősége, hogy azok a rendbontók, akik már megmutatták magukat a korábbi napokban is, fel fogják használni a lehetőséget, hogy vannak legálisan

bejelentett rendezvények, megkísérelnek ezeknél a rendezvényeknél »menedéket« keresni, elbújni, és megpróbálják a soraikat feltölteni ezekből a rendezvényekből, tehát megpróbálnak embereket arra bírni, hogy adott esetben vegyenek részt az ő egyébként jogellenes cselekményükben.”

A rendőrség időben egyeztetett az október 23-i Fidesz-rendezvény szervezőivel, sőt a közeledő agresszív tömegre is felhívta a figyelmüket. A műsorvezető azonban az ünnepség befejeztével nem tájékoztatta az egybegyűlteket arról, hogy mi folyik a közelben. A gyülekezési törvény szerint a résztvevők kötelesek a helyszínt elhagyni, amikor a szervező befejezettnek nyilvánítja a rendezvényt, a rendőri felszólításnak pedig mindenki köteles engedelmességni. A műsorvezető 17.43-kor hívta fel az embereket arra, hogy hagyják el a helyszínt, és a rendezvényről az Erzsébet-híd és a Kálvin tér felé távozzanak. A résztvevők zöme így is járt el. Egy órájuk volt a javasolt útvonalakon távozni. A többiek tájékoztatlan-ságból mentek éppen a rendőri oszlatás felé, így például a helyszínt pontosan nem ismerő vidékiek, a parkoló kocsijukhoz igyekvők vagy éppen az arra lakók, de voltak közöttük szép számmal olyanok is, akik a kockázatot ismerve vagy nem ismerve, mégis szándékosan választották a veszélyes irányt. Mivel a törvény értelmében a rendőrség az oszlatáskor az akció jogszerű megindítását követően egységesen kezeli a tömeget, az ennek során okozott sérülésekért nem felel. Ezért csak az egyedi tényállások vizsgálata alapján ítéltető meg, hogy a sértettel szemben alkalmazott kényszerítő eszközöket jogellenesen és aránytalanul használták-e vagy sem.

Oktober 23-án a rendőrség a rendbontókkal szembeni intézkedésekre sokkal felkészültebb volt, mint szeptember 18-án. Ez tetten érhető a mozgósítottak létszámában, az alkalmasabb védőeszközök és az EDR-rádiós kapcsolat használatában. Kifogásolható azonban, hogy a rendőrökön nem minden esetben volt azonosító. A csapaterőben tevékenykedő rendőr azonosíthatóságára vonatkozó törvényi garanciát még sértette egy alacsonyabb szintű norma a szeptember–októberi események idején. Ezt az országos rendőrfőkapitány november 3-án kiadott utasításában a rendőrségi törvényben foglaltaknak megfelelően korrigálta.

Az ORFK vezetője a nap szakmai tapasztalatait ezúttal nem elemeztette, holott azok a későbbiekben felhasználhatók lennének a rendőri munkában. A bizottság célszerűnek tartaná, ha az ORFK a szakmai tanulságok levonása érdekében az október 23-i eseményekkel kapcsolatban is elvégezné a szükséges vizsgálatokat. Ezek alapján azt is meg lehetne állapítani, hogy a rendbontó csoportok és a békés nagygyűlés résztvevői keveredését megakadályozta-e volna, ha az Astoria irányába tartó randalírozók útját a rendőrség az Astoria felől zárja le kordonnal. A szakmai vizsgálat tapasztalatai alapján módosítani lehet a csapatszolgálati szabályzatot. Az így létrejövő szakmai anyag a szervezési rend modernizációja során, valamint az alap- és vezetőképzésben is hasznosulhat.

Az október 23-án alkalmazott erőszak a támadó (utcakövekkel, vas- és fémrudakkal – a törvény szóhasználatában: – felfegyverkezett) tömeg létszáma és ellenséges magatartása miatt szükséges volt. Ám egyes rendőrök fellépése időnként túllépte a jogszerűen alkalmazható erőszak körét, mert a rögzített felvételek tanúsága szerint időnként már ellenál-

lásra képtelen személyekkel szemben is alkalmaztak erőszakot. Az oszlatásnak a békés tüntetőkkel szemben alapvetően nem feltétlenül a fizikai erőszak az arányos eszköze, hanem az elriasztás, a többszöri felszólítással való figyelmeztetés, továbbá a hangágyú, a vízágyú és a tolólap használata, valamint könnygáz bevetése. A hangadók kiemelésének, a tömegről való leválasztásának szintén meg kell előznie a lovasrohamot, a test test elleni erőszakot (gumibot, bilincs, elfogó háló, kutya). Ezek után kerülhetne sor a rendbontást, szabálysértést vagy bűncselekményt megvalósítók (rongálást, közveszélyokozást, garázdaságot elkövetők) szabadság korlátozására és velük szemben a megfelelő eljárás megindítására. Önmagában annak, hogy valaki jogellenes tüntetésen vesz részt, nincs szankciója, legálábbis erre lehet következtetni néhány nemrég meghozott bírósági ítéletből. Ez pedig arra ösztönzi az eljáró rendőrt, hogy ott, „helyben” oldja meg a kérdést, más szóval arra, hogy a résztvevőkkel szemben – amúgy szükségtelen – erőszakot alkalmazzon. Ám a helyszínen maradással elkövetett hatósági intézkedéssel szembeni engedetlenség szabálysértessé nyilvánítása alkotmányosan csak kellő pontossággal körülírt, szűkre szabott tényállás-meghatározás mellett fogadható el.

Már a 2006. augusztus 20-i tűzijátékkal kapcsolatos fejlemények is azt mutatták, hogy a magyar hatóságok nincsenek kellően felkészítve tömegesemények kezelésére. Ezt a 2006 szeptemberében–októberében történtek megerősítették. Vihar, békés demonstráció, tömeget mozgósító társadalmi vagy kulturális rendezvény idején egyaránt válsághelyzetek alakulhatnak ki, amelyek miatt megfelelő forgatókönyvre és hatósági együttműködési rendre van szükség. A 2006. augusztus 20-i eseményeket követően megkezdődött ennek kidolgozása, melynek során többen felvetették a rendészeti szükségállapot fogalmának bevezetését. E szerint egyetlen szerv – például a rendőrség – kapna felhatalmazást ideiglenesen, 6-8 órára, a védelmi bizottság felállásáig, hogy átvegye más közszolgáltatók, hatóságok alapjog-korlátozásra is feljogosító hatáskörét. Feladata lehet például a tömegközlekedés leállítása, elterelése, a javak igénybe vétele, az utak lezárása, továbbá az ügyeleti rendszer és a hírforgalom központosítása az érintett szervezetek között. Célszerű lenne egy ilyen megoldás kidolgozása és annak a rendőrségi törvényben való szabályozása. Ez biztosítaná azt, hogy az alapjogok korlátozására kizárólag a szükségesség és arányosság alapján kerüljön sor. A koordinációt több hatóság képviselőjéből álló testület segíthetné. Megoldás lehetne az is, ha a törvény – a rendőrség és a határőrség már meglévő hatásköreit felhasználva, törzskari segédlettel – olyan szervezeti rendszert alakítana ki, amely alkalmas lenne a tömegesemények kezelésére.

3.3.5. A hatósági eljárások adatai

A szeptember 18–20 között, valamint október 23-án Budapesten lezajlott jogellenes cselekmények elkövetőivel szemben a rendőrség személyes szabadságot korlátozó intézkedéseket hajtott végre. Ezek száma az ORFK november 30-i tájékoztatása szerint a következő:

Előállított	Őrizetbe vett	Előzetes letartóztatott	
Szeptember 18– 20.	331	204	141
Október 23.	153	35	–

A Legfőbb Ügyészség tájékoztatása szerint 2007. január 19-ig a szeptember–októberi fővárosi demonstrációkkal és a rendészeti fellépéssel kapcsolatos nyomozások még nem fejeződtek be. Eddig a következő adatok állnak rendelkezésre:

A demonstrációban részt vevőkkel szemben (a szeptember 18. – október 22. közötti események miatt):

- nyomozati eljárás indult 104 személy ügyében
- gyanúsítottként kezelnek 183 személyt
- a feljelentést elutasították 2 ügyben
- a nyomozást megszüntették 3 gyanúsított esetében
- a bíróság 1 főt csoportosan és felfegyverkezve, hivatalos személy elleni erőszak miatt felfüggesztett szabadságvesztésre, 1 főt hivatalos személy elleni erőszak miatt közérdekű munkára ítelt
- folyamatban van a bírósági eljárás, első fokon 12 fő, másodfokon 8 fő ügyében

A demonstrációban részt vevőkkel szemben (az október 23-án és az azt követő események miatt):

- nyomozati eljárás indult 69 személy ügyében
- gyanúsítottként kezelnek 44 főt
- a feljelentést elutasították 1 ügyben, az elkövető megrovásban részesült
- a bíróság 1 főt jogerősen felfüggesztett szabadságvesztésre ítelt
- folyamatban van a bírósági eljárás első fokon 1 fő, másodfokon 1 fő ellen

Rendőri intézkedések miatt (a szeptember 18. – október 22. közötti eseményekkel kapcsolatban):

- feljelentés érkezett 51 ügyben
- gyanúsítottként hallgattak ki 9 főt
- befejezett eljárás még nincs

Rendőri intézkedések miatt (az október 23-án és az azt követő eseményekkel kapcsolatban):

- feljelentés érkezett 105 ügyben
- gyanúsítottként hallgattak ki 9 főt
- a feljelentést elutasították 5 ügyben
- a nyomozások folynak, befejezett eljárás még nincs

Katonai büntető eljárások (a szeptember 18-án és az azt követő eseményekkel kapcsolatban):

- feljelentés érkezett 2 rendőr, 1 szerződéses katona és 6 büntetés-végrehajtási alkalmazott ellen a letartóztatottakkal szembeni bánásmód miatt
- gyanúsítottként kezelnek 3 büntetés-végrehajtási alkalmazottat
- a feljelentést elutasították 1 ügyben
- a nyomozást megszüntették 1 ügyben
- a bíróság jogerősen 1 rendőrt az MTV-székház ostromában való részvétel miatt és 1 szerződéses katonát bűnsegédként elkövetett, hivatalos személy elleni erőszak miatt szabadságvesztésre és lefokozásra ítelt

A Fővárosi Főügyészségen 2007. január 11-ig 171 rendőr ellen tettek feljelentést hivatalos eljárásban történt bántalmazás, hivatali visszaélés, a személyes szabadság, valamint a gyülekezési szabadság megsértése miatt.

3.3.6. Személyi sérülések, anyagi károk és veszteségek

3.3.6.1. Személyi sérülések

Az Országos Mentőszolgálat tájékoztatása szerint a demonstrációk során 326 civil sérültet láttak el: szeptember 19-én 117 főt, 20-án 50 főt, 21-én 18 főt, míg október 23–24-én 141 főt. Az Egészségügyi Minisztérium – az ÁNTSZ Fővárosi Intézetétől is beszerzett – adatai alapján október 23-án 195 sérült volt, közülük 40 főt a mentősök a helyszínen elláttak, 4 főt a központi mentőállomás ambulanciájára, 84 embert pedig kórházba szállítottak. A mentőszolgálat és az ÁNTSZ adatai azért különböznek egymástól, mert a sérültek egy részét nem a mentősök szállították be, továbbá a személyes adatok kezelése korlátozta a sérülés okainak összegyűjtését. Ambuláns ellátásban 104 civil személy részesült. Október 24-én 17 civil szenvedett könnyű sérülést, melyet kórházban láttak el, míg fekvő ellátásra 13 főt vettek fel a fővárosban. Gumilövedék által okozott sérülés miatt 16 súlyos sérültről kellett gondoskodni, ezek között volt mellkasi, nyaki nyílt seb, a mellkasfalon és a combon okozott lőtt sérülés, szemsérülés, hónalj tájéki, hasfali lőtt seb, bal kéz első-második ujjának traumás amputációja, lapockatörés, szemgolyóba hatoló idegen test (lövedék), koponyaboltozati törés. Az október 23-i eseményeknek a mentőszolgálat által ellátott sérültjei között öt külföldi volt.

A demonstrációk biztosításában részt vevő rendőrök közül az ORFK adatai szerint összesen 399 fő – ebből az MTV-székház ostromakor 216 fő – szenvedett sérülést, közülük 352 fő könnyen, 47 pedig súlyosan sérült. 34 rendőr került kórházba, a munkavégzés alóli felmentések száma pedig október 31-ig 4156 nap volt. A súlyos sérülések körében koponyatörés, kéz- és lábtörések, lapockatörés, súlyos ízületi rándulás, halláskárosodás, égési sérülés szerepel, míg a könnyű sérülések között említendők a mellkas-, törzs- és végtagzúzódások, a könnygáz okozta ártalmak, agyrázkódás. A kórházi kezelés körében sor került égési sérülés miatti plasztikai műtétre. A demonstrációkban való fellépés komoly lelki megterhelést is jelentett a rendőröknek. Közülük 191 fő kért mentálhigiénés ellátást, 21-en pedig súlyos pszichés zavarok miatt betegállományba kerültek. 749 fő vett igénybe több-

szőr csoportos foglalkozást a pszichés felkészítés, a szorongás kezelése és az átélt traumák feldolgozása érdekében. Megjegyezzük, hogy az adatvédelmi biztos november 7-i nyilatkozatával megváltoztatta korábbi ajánlását, mely szerint a kórházak nem adhatják ki a rendőrségnek az október 23-i események során megsérültek adatait, és ez valamelyest torzítja a fenti adatokat.

3.3.6.2. A rendőrségnél felmerült költségvetési többletkiadások

Az ORFK tájékoztatása szerint szeptember–október folyamán a többletszolgálat miatt mintegy 1,2 millió túlórárt (túlszolgálat) rendeltek el. A bevételek során a felszerelésben esett kár értéke legalább 92 millió forint volt. A költségvetés általános tartaléka terhére a kormány október 5-én 460 millió forintot juttatott a rendőrségnek, majd október 30-án ugyanebből a forrásból további 2 milliárd forintot. December 18-án a rendőrség a költségvetés általános tartaléka terhére újabb 2 milliárd forintot kapott a rendkívüli események miatti további többletkiadások fedezésére. Végül december 23-án közzétett határozata szerint a kormány a költségvetési általános tartalékból további 3 milliárd forintot biztosított a rendőrség többletfeladataihoz, döntően a rendőrségi eszközök pótlására, rádiókommunikációs és szállítóeszközök beszerzésére. Az év utolsó három hónapjában a központi költségvetésből 7,5 milliárd forintot fordítottak a rendőrségi többletkiadásokra.

Hozzá kell tenni, hogy többletfeladatainak ellátására egy 2006. szeptember 8-án közzétett kormányhatározat értelmében a rendőrség már kapott 4,4 milliárd forintnyi – egyébként minden évben szinte automatikusan kiutalt – póttámogatást. A rendőrségnek a költségvetési törvény szerint a 2006. évi előirányzata mintegy 158 milliárd forint volt. Ennek majdnem 8 százalékát kapta meg többletforrásként 2006 utolsó négy hónapjában, közel 12 milliárd forintot. A bizottságnak nem volt felhatalmazása annak megállapítására, hogy ezt az összeget pontosan mire és hogyan költötték el.

3.3.6.3. Károk az MTV-székház ostroma miatt

Az MTV január 18-i adatai szerint a székház ostromakor 330 millió forint kár keletkezett az épületben és az intézmény egyéb eszközeiben. A lízingelt autókat, informatikai eszközöket, rendszertechnikai és üzemeltetési, biztonsági eszközöket, valamint a filmarchívumot ért károk (lopás, rongálás) becsült értéke 231 millió forint. Ebből a biztosítók 45,4 millió forintot megtérítettek, a többitől a kormánynak kell gondoskodnia. A kormány október 5-én az MTV Zrt.-nek kárrendezés céljából utólagos elszámolási kötelezettséggel 150 millió forintot juttatott. Az MTV szeptember 26-án polgári pert indított a rombolók ellen a székházban okozott károk megtérítésére.

3.3.6.4. Egyéb károk és veszteségek

A Fővárosi Védelmi Bizottság október 26-i nyilatkozata szerint csupán október 23-án legalább 200 millió forint volt a zavargások miatti kár, míg biztonsági kiadásokra 1,2 milliárddal kellett többet fordítani.

A Kossuth téren a több hetes „kempingezés” miatt súlyosan károsodott a növényzet és a talaj. A földet 10 centiméteres mélységben ki kellett cserélni ahhoz, hogy újra a Parla-

menthez méltó környezetet lehessen teremteni. A mentesítés még nem fejeződött be, a nővények telepítésére csak tavasszal kerül sor. Mindez mintegy 100 millió forintba kerül.

Az 1956-os évfordulóra készülve a Honvédelmi Minisztérium Hadtörténeti Intézet és Múzeum harci járműveket és eszközöket adott bérbe, hogy azokat közterületen mutassák be. Az intézmény főigazgatója által kirendelt kárfelmérő bizottság adatai szerint a páncéltörő ágyúban, a harckocsiban és a páncélozott járműben összesen mintegy 2 millió forintos kár keletkezett.

A károkat felmérve összességében megállapítható, hogy a civil és a rendőrségi sérültek száma megközelítőleg 800 fő volt, ebből minden tizedik ember súlyosan megsérült, kórházi kezelésre szorult, néhányan pedig tartós látás- vagy halláskárosodást szenvedtek. A javakban bekövetkezett anyagi károk és a költségvetési többletkiadások megközelítik a 10 milliárd forintot, a szabadság- és jogkorlátozások, a testi és lelki sérülések, az idegenforgalmat ért veszteség, az ország presztízsének csökkenése pedig pénzben ki nem fejezhető károkat okozott.

3.3.7. A civil panaszok és a jogorvoslat

3.3.7.1. A civil panaszokban előforduló kifogások és általánosítható tapasztalatok

A rendőrségnek mind a jogszerűen, mind a jogellenesen tüntetőkkel szembeni fellépés során be kell tartania a jogszabályok, mindenekelőtt a rendőrségi törvény rendelkezéseit. Három emberjogvédő szervezetnek (Magyar Helsinki Bizottság – MHB; Társaság a Szabadságjogokért – TASZ; Nemzeti Jogvédő Alapítvány – NJA) a bizottság felkérésére az általuk képviselt ügyek alapján készített összefoglalói szerint a rendőrség számos jogszabálysértést követett el. Hasonló megállapítások szerepelnek az Amnesty International európai és közép-ázsiai programigazgatója által az igazságügyi és rendészeti miniszterhez írott – a bizottság számára is megküldött – levelében is. A bizottság jelentésének lezárásakor még folyamatban volt a megállapítások által érintett valamennyi eljárás.

A jogvédőktől érkezett panaszok jelentős része arról szól, hogy a jogellenes cselekmények tétlen nézőiként vagy pusztán hazafelé sétálva sokan lettek rendőrök által elkövetett bántalmazás áldozatai. Kamerák is rögzítették, például a Madách téri árkádoknál, amint rendőrök földön fekvő, ellenállást nem tanúsító embereket ütlegelnek. A TASZ szerint több, jogellenességet el nem követett ügyfelét érte indokolatlan rendőri támadás gumibottal, könnygázzal, viperával, gumilövedékkel, komoly testi sérüléseket okozva.

Amint azt az ENSZ kínzás elleni bizottsága is megállapította (CAT/C/HUN/CO/4, 2006. november 23., 15. pont), elfogadhatatlan, hogy a kényszerintézkedéseket foganatosító rendőrökön nem voltak azonosító jelvények, sőt egyesek közülük maszkot viseltek.

A civil szervezetnek több panaszos számolt be arról, hogy a rendőrségen is bántalmazások áldozatai voltak, sérüléseikről jelentős késedelemmel vettek fel látleletet, a rendőrség nem értesítette az őrizetbe vettek hozzátartozóit, védőit. Az Amnesty International programigazgatója levelében olyan kihallgatásokról számol be, amelyeket védő jelenléte nélkül folytattak le, illetve arról, hogy tizennyolc éven aluli személyeket felnőttkorúakkal

együtt tartottak fogva. A TASZ több védencét az előzetes letartóztatás után a Fővárosi Büntetés-végrehajtási Intézetben megalázó bánásmódnak tették ki (falhoz állítás hosszú időn át térdeplő testhelyzetben, meztelenre vetkőztetés).

Az MHB-hoz érkezett panaszokból kiderült, hogy az ügyészség a zavargásokkal kapcsolatban előállított személyek többségénél a tényállás pontos rögzítése nélkül, automatikusan indítványozta a Pesti Központi Kerületi Bíróságnál (PKKB) az előzetes letartóztatások elrendelését. Az MHB és a TASZ közös nyílt levelére írott válaszában a Legfelsőbb Bíróság elnöke azt a tájékoztatást adta, hogy az ügyészség a PKKB-nál 172 esetben indítványozta az előzetes letartóztatást, amelyből 145 esetben el is rendelték ezt a legszigorúbb kényszerintézkedést. Ez kétségtelenül az indítványok alapos vizsgálat nélküli, automatikus jóváhagyására utal, amit igazol az is, hogy a másodfokú bíróság az esetek közel 80 százalékában jogsértőnek ítélte és megváltoztatta a PKKB döntését.

Az MHB okkal tartja aggályosnak, hogy a jogsértésekkel kapcsolatos bejelentések ellenére a budapesti rendőrfőkapitány nem kezdeményezett saját hatáskörben vizsgálatot az esetek miatt, hanem a panaszosokat az ügyészséghez irányította, jóllehet a rendőrségi törvény lehetővé teszi a rendőrséghez fordulást a sérelmesnek ítélt rendőri intézkedésekkel szemben. Az MHB felhívta a figyelmet arra, hogy a rendőrségi bántalmazásnak az igazságszolgáltatási rendszeren belüli kezelése általában bizonytalan. A Legfőbb Ügyészség statisztikái szerint például 2004-ben 564 feljelentést tettek hivatalos eljárásban elkövetett bántalmazás miatt, ám ebből csupán 32 eset (5,7 százalék) jutott el a vádemelésig, a többi ügyben megszüntették az eljárást (86 esetben bűncselekmény hiányában, 378 esetben pedig a bizonyítottság hiányában).

A fentiekre tekintettel célszerűnek látjuk a rendőrségi törvény módosítását olyan értelemben, hogy az ügyfél a rendőri intézkedés, kényszerítő eszköz alkalmazása esetén panasszal élhessen. A panasz kivizsgálása során a közigazgatási hatósági eljárás és szolgáltatás általános szabályairól szóló 2004. évi CXL. törvény rendelkezéseit kellene alkalmazni. Ennek alapján az ügyfél fogalma és jogosítványai, valamint a jogorvoslat eljárási rendje összhangba kerülne a közigazgatási eljárás általános szabályaival, és csak a rendőri fellépés sajátosságai által indokolt esetekben térne el azoktól. Ez alapozza meg a ma hiányzó anyagi és eljárási feltételeket, hogy számon kérhető lehessen az alkalmazott erőszak szükségessége, eszközeinek és alkalmazásának arányossága.

Megállapítások és következtetések

1. A Kossuth téren szeptember 17-én, a miniszterelnöki beszéd egy töredéke nyilvánosságra kerülésének estjén elkezdett tüntetés nem volt bejelentett rendezvény, azt a rendőrség utóbb tévesen minősítette választási gyűlésnek. A rendőrség az ezt követő napokban is tévesen minősítette a Kossuth téri rendezvényeket választási gyűléseknek, illetve – a kampánycsend idején – kulturális rendezvényeknek. A rendőrség ezek felosztatása helyett hosszú, jogilag bizonytalan alapokon nyugvó tárgyalásokba kezdett önjelölt szervezőkkel. Ezek a jogalkalmazási hibák bátorítást jelentettek az erőszakosan fellépők számára,

és hozzájárultak a további jogellenes „térfoglaláshoz” és más jogsértésekhez. Összefüggésben álltak az október 23-i be nem jelentett, erőszakossá váló demonstrációk kialakulásával is. Mindezek és a többi hatóság (közterület-felügyelet, ÁNTSZ, APEH) mulasztásai miatt sérültek a környékbeli lakosok jogos érdekei is.

2. A 2006. szeptember 18-án kezdődött demonstrációsorozatban jelentős számban vettek részt a rendőrség által már ismert radikális, jobboldali csoportosulások tagjai, köztük futballhuligánok is. A jelenség vizsgálata során a bizottság arra az álláspontra jutott, hogy a tömegeket mozgósító sportrendezvények jelenlegi jogi és közbiztonsági rendje nincs megfelelően szabályozva.

3. A rendőrség szeptember 18-án az MTV-székház védelmében jogszerűen lépett fel. A székház elleni jogellenes támadás elhárításának sikertelensége miatt azonban súlyos szakmai felelősség terheli a budapesti rendőrfőkapitányt. Az előzetes tervezés szakmai hibája miatt nem álltak rendelkezésre a szükséges védőeszközök, nem megfelelően tervezték és alakították ki a vezetési pont és az akcióban részt vevő egységek között a kommunikációs rendszert. Felmerül az ORFK helyszínen jelen lévő helyettes vezetőjének szakmai felelőssége is, mivel amikor már látszott, hogy a budapesti vezetés nem képes a székház megvédésére, nem tette meg haladéktalanul a szükséges intézkedéseket.

4. Az ORFK vezetője az MTV-székháznál történtek kivizsgálására szakemberekből álló vizsgálócsoportot hozott létre, amelynek megállapításait nyilvánosságra hozták. A bizottság hitelesnek tartja a vizsgálócsoport megállapításait. Ezek közül kiemeli azt, hogy a szeptember 18-án estére véglegesített műveleti terv hiányos volt, a téves helyzetértékelés miatt pedig nem rendeltek el készenlétet a REBISZ-egységeknél, miközben az V. kerületi kapitányságra megvalósíthatatlan feladatokat bízta. A rendőrségi vizsgálat feltárta azt is, hogy nem emelték ki a tömegből a hangadókat, a székház kiürítésekor senkit nem igazoltattak, és nem alkalmazták a személyi szabadságot korlátozó intézkedéseket, továbbá bűnügyi terv sem volt. A bizottság bízik abban, hogy az ORFK-vizsgálat során feltárt hiányosságok orvoslása megtörténik.

5. A Fidesz az október 23-i nagygyűlés színhelyeként Budapest legforgalmasabb kereszteződését jelentette be. Ez a helyszínválasztás a korábbi tüntetések tapasztalatai, a városzerte folyó ünnepségek, valamint a több mint ötven külföldi delegáció mozgatása szempontjából különösen aggályos volt. A helyszínt a rendőrség tudomásul vette. Ez is hozzájárulhatott ahhoz, hogy nem sikerült megakadályozni az agresszív csoportosulások és a békés demonstrálók keveredését.

6. Azok a szélsőjobboldali szervezetek, amelyek az eseményeket megelőzően még valószínűleg elszigetelve működtek, október 23-ára már hálózatot hoztak létre, és kapcsolatot találtak különféle politikai, társadalmi szervezetekhez is. A rendelkezésre álló bizonyítékok alapján feltehető, hogy a békés tüntetésről távozó és az erőszakos csoportosulások tagjai nem egymástól független események véletlen összjátékaként, hanem a szervezett randalírozó csoportok szándékának megfelelően keveredtek össze.

7. A rendőrség időben egyeztetett az október 23-i Fidesz-rendezvény szervezőivel, a gyűlés alatt pedig a közeledő agresszív csoportokra is felhívta a figyelmüket. A műsorveze-

tó azonban az ünnepség befejeztével nem tájékoztatta az egybegyűlteket arról, mi folyik a közelben, hanem csak arra hívta fel őket, hogy hagyják el a rendezvény helyszínét, és az Erzsébet-híd, illetve a Kálvin tér felé távozzanak. Ezt a résztvevők zöme meg is fogadta. A többiek közül sokan tájékozatlanságból mentek éppen a rendőri oszlatás felé, de szép számmal voltak közöttük olyanok is, akik a kockázatot ismerve, szándékosan választották a veszélyes irányt. A törvény rendelkezéseinek megfelelően a rendőrség az oszlató akció jogszzerű megindítását követően egységesen kezeli a tömeget, következésképpen az ennek során okozott sérülésekért nem felel. Csak az egyes tényállások egyedi vizsgálata alapján ítéltető meg az, hogy az egyes sértettekkel szemben alkalmazott kényszerítő intézkedések jogellenesek és aránytalanok voltak-e vagy sem.

9. Magyarországon nem megfelelő a tömegoszlatás eszközrendszere. A rendelkezésre álló bizonyítékok szerint a tömegoszlatásokat minden esetben megelőzték ugyan az előírt felhívások és a jogkövetkezményekre való figyelmeztetések, azonban az október 23-án történetekkel kapcsolatban gyakran ismétlődő panasz volt, hogy azokat a lovasrohamban, illetve gumilövedéktől sérültek ezeket nem hallották. Ennek egyik oka lehetett a gyenge minőségű technikai felszerelés is. A békés tüntetők által elszenvedett sérülések másik oka tájékozottságuk hiánya volt arról, hogy a rendőrségi akciókat saját érdekében azért jobb elkerülni, mert az oszlatás, a lovasroham, a gumilövedék vétlen személyeknek is sérüléseket okozhat.

10. Az október 23-án alkalmazott erőszak a támadó (utcakövekkel, vas- és fémrudakkal – a törvény szóhasználatában: – felfegyverkezve) tömeg létszáma és ellenséges magatartása miatt szükséges volt. Ám egyes rendőrök fellépése túllépte a jogszzerűen alkalmazható erőszak határát, mert agresszióra, illetve ellenállásra már képtelen személyekkel szemben is erőszakos módon jártak el.

11. A bizottság célszerűnek tartaná, ha az ORFK a szakmai tanulságok levonása érdekében az október 23-i eseményekkel kapcsolatban is elvégezné a szükséges szakmai vizsgálatokat. Ezek alapján azt is meg lehetne állapítani, hogy a rendbontó csoportok és a békés nagygyűlés résztvevői keveredését megakadályozta-e volna, ha az Astoria irányába tartó randalírozók útját a rendőrség az Astoria felől zárja le kordonnal.

12. A jogszabály előírásaival ellentétes, hogy az október 23-án intézkedő rendőrök egy részén nem volt azonosító, sőt közülük sokan – egészségügyi okokra hivatkozva – maszkot viseltek.

13. Önmagában annak, hogy valaki jogellenes tüntetésen vesz részt, nincs szankciója, legalábbis erre lehet következtetni néhány nemrég meghozott bírósági ítéletből. Ez pedig arra ösztönzi az eljáró rendőrt, hogy ott, „helyben” oldja meg a kérdést, más szóval arra, hogy – amúgy szükségtelen – erőszakot alkalmazzon a résztvevőkkel szemben. Ám a helyszínen maradással elkövetett hatósági intézkedéssel szembeni engedetlenség szabálysértéssé nyilvánítása alkotmányosan csak kellő pontossággal körülírt, szűkre szabott tényállás-meghatározás mellett fogadható el.

14. A 2006. augusztus 20-i tűzijátékkal kapcsolatos események és a szeptember–októberben történtek azt mutatják, hogy a rendőrség és a katasztrófaelhárítás nem megfe-

lelően készült fel a tömegesemények kezelésére. Vihar, békés demonstráció, tömeget mozgósító társadalmi, kulturális rendezvény alatt és után számítani kell válsághelyzetek kialakulására. Ezek elhárítása és a károk enyhítése csak előre megtervezett, szigorúan betartott hatósági együttműködéssel valósulhat meg.

15. A bizottság által megismert adatok szerint a 2006. szeptember–októberi események során a civil és a rendőrségi sérültek száma megközelítőleg 800 volt (az OMSZ 326, míg az ÁNTSZ 195 civil sérültet regisztrált, a sérült rendőrök száma 399 volt), közülük minden tizedik kórházi kezelésre szorult, néhányuk pedig tartós látás- vagy halláskárosodást szenvedett. A javakban bekövetkezett anyagi károk és a költségvetési többletkiadások megközelítik a 10 milliárd forintot, a szabadság- és jogkorlátozások, a testi és lelki sérülések, az idegenforgalmat ért veszteség, az ország presztízsének csökkenése pedig pénzben ki nem fejezhető károkat okozott.

Ajánlások

1. Javasoljuk, hogy csapaterőként tömegoszlatásra kizárólag erre kiképzett, összeszokott és felkészített egységeket lehessen bevetni.

2. A tömegeket mozgósító sportrendezvények jelenlegi jogi és közbiztonsági rendje nincs megfelelően szabályozva. Ezért javasoljuk a szabályozás olyan módosítását, mely szerint a rendőrség kizárólag közfeladat ellátása céljából vehet részt a sportrendezvények biztosításában, illetve a megbomlott rend helyreállításában. A rendőrség által kockázatosnak ítélt sportrendezvény szervezője mellé indokolt lenne rendbizont kijelölni, aki a helyszínen felügyeli a rendezvény biztonságával összefüggő jogszabályi előírások betartását, szükség esetén kezdeményezi a rendőri erők beavatkozását. A rendőrséget törvényben kellene felhatalmazni arra, hogy szükség esetén a rendezvényt befejezettnek nyilvánítsa, a rendbontókat kiemelje és eltávolítsa, vagy, amennyiben ez nem elégséges, a tömeget feloszlassa. Növelni kell a sportrendezvény szervezőjének jogi és anyagi felelősségét.

3. A bizottság javasolja, hogy az ORFK vezetője hozzon létre egy bizottságot a 2006. október 23-i események szakmai vizsgálatára. Ez dolgozza fel a rendőri csapaterő, a tömegoszlatási taktika és a kényszerítő eszközök alkalmazásának módját, törekedjen az arányosság átfogó elemzésére. A levont következtetések alapján módosítani lehet a csapat-szolgálati szabályzatot. Az így létrejövő szakmai anyag a szervezési rend modernizációja során, valamint az alap- és vezetőképzésben is hasznosulhat.

4. Javasoljuk, hogy az ORFK gondoskodjon olyan felszerelésről, amely lehetővé teszi az intézkedő rendőrök azonosíthatóságát.

5. A 2006. augusztusi tűzijáték és szeptember–októberi események tanulsága az, hogy a rendőrség és a katasztrófaelhárítás nincs kellően felkészülve a rendkívüli tömegesemények idején kialakuló válsághelyzetek kezelésére. Ezért meg kellene fontolni a rendészeti szükségállapot intézményének bevezetését. Rendészeti szükségállapot idején egy koordinációs testület 6-8 órán keresztül, a védelmi bizottság felállításáig összehangolná a legfontosabb hatóságok tevékenységét. A rendészeti szükségállapot fogalmát és működé-

sét, a koordinációs testület hatáskörét és feladatait a rendőrségi törvényben kellene szabályozni.

6. Javasoljuk, hogy a kormány teremtsen törvényi biztosítékokat arra, hogy az állampolgár a rendőri intézkedés, illetve a kényszerítő eszköz alkalmazása miatt élhessen panaszjogával. Ennek biztosítására a panasz kivizsgálása során a közigazgatási hatósági eljárás és szolgáltatás általános szabályairól szóló 2004. évi CXL. törvény rendelkezéseit kellene alkalmazni. Az ügyfél fogalma és jogosítványai, valamint a jogorvoslat eljárási rendje így összhangba kerülne a közigazgatási eljárás általános szabályaival, és csak a rendőri fellépés sajátosságai által indokolt esetekben térne el azoktól. A rendőrségi törvény módosításával számon kérhetővé válna az alkalmazott erőszak szükségessége, eszközeinek és alkalmazásának arányossága.

Vörösmarti Mihály párhuzamos véleménye a rendőri vezetők felelősségéről

Az események rendőri kezelésével kapcsolatos felelősség kérdéseiben a jelentésben megfogalmazott megállapításokkal egyetérttek, ugyanakkor fontosnak tartok ahhoz egy rövid öszefoglaló véleményt csatolni.

A rendkívül sok, a tömegoszlátás kezelésével kapcsolatos, évekre visszamenő hiányosságok okozta objektív nehézségek mellett az események rendőri kezelésében is történtek hibás intézkedések, parancsnoki mulasztások. A bizottságnak nem feladata a személyi felelősségeknek és azok mértékének a megállapítása, ez vagy az ORFK, vagy a rendőrséget felügyelő Igazságügyi és Rendészeti Minisztérium kompetenciája. Méltánytalanul igazságtalan lenne azonban, ha a hibákért így utólag egy vagy két személyt tennénk, vagy tenne bárki is felelőssé. Ez annak ellenére nem lenne több mint bűnbakkeresés, hogy valóban születtek rossz döntések, hogy a reagálások nem a megfelelő időben és a megfelelő módon történtek. A munkacsoport által hibásnak ítélt vezetői döntéseket alapvető módon befolyásolta a rendelkezésre álló erők egymástól eltérő harcértéke, technikai hátterének különbözősége, a rendelkezésre álló technika és fegyverzet (kényszerítő eszközök) elégtelensége és elavultsága, a kommunikációs rendszer zavarai, a rendőrség csapaterős tevékenységével és a rendőrség szervezeti struktúrájával kapcsolatos anomáliák.

Miért kell egy, a napi rendőri feladatait megelégedésre végző, a bűnügyi munkához kiválóan értő, de a mindennapos közbiztonsági és egyéb feladatokat is jól irányító főkapitánynak vezényelnie egy olyan rendőri akciósorozatot, amelynek nem szakértője, melynek az eredményes végrehajtásához nem áll a rendelkezésére elegendő erő és technika. A feladat sikeres végrehajtásához jelentős át-alárendelésekre van szükség, az esemény pedig nem budapesti, még csak nem is országos, hanem nemzetközi jelentőségű.

Ha mégis választ keresünk arra a kérdésre, hogy kit terhel a felelősség az MTV-székháznál bekövetkezett kudarcért, a rendőrség által elkövetett hibákért, akkor csak az a válasz adható, hogy hosszú időszak mulasztásairól (*vagy a helyzet téves megítéléséről*)

van szó, sok szervezet, személyek és kormányok hibás értékelésének a következményei vezettek az eseményekhez.

A tárgyilagosság szempontjából meg kell jegyezni, hogy a videofelvételek vagy a fényképek sok esetben csak féligazságok levonására alkalmasak. Az operatőr vagy a fotós egy nézőpontból látja az eseményeket, a rendőri fellépés alá vont személy sokszor takarásban van, nem lehet igazán tudni, hogy éppen mit művel, de különösen nem azt, hogy mik voltak az előzmények. A hatalmukkal eléggé el nem ítéhető módon visszaélő rendőrök magatartása nem fogadható el, de bizonyos szempontból érthető. A rendzavarások hetek óta folytak, az állomány jelentős része hosszú napok, esetleg hetek óta nem látta a családját, állandó idegfeszültségben élt, elégtelen felszereléssel és technikai eszközháttérrel, kevés pihenőidővel, szinte folyamatosan látott el szolgálatot, miközben a politikai pártok, különböző jogvédő és egyéb szervezetek folytonos támadásának volt kitéve. A rendőr is emberből van. Aki jogsértést követett el – akár rendőr, akár demonstráló -, annak felelnie kell tettéért, de mindig vannak enyhítő és súlyosbító körülmények. Jelen esetben az egyes rendőrök oldalán sok az enyhítő körülmény.

4. Összefoglaló

4. Összefoglaló

4.1. A bizottság feladatai

A kormány 1105/2006. (XI. 6.) Korm. határozatával a 2006. szeptember–októberi fővárosi demonstrációkkal, utcai rendezvényekkel és rendfenntartó intézkedésekkel kapcsolatos események elemzésére szakértői bizottságot hozott létre. A határozat előírta, hogy a bizottság 60 munkanapon belül készítse el a jelentését, amely tartalmazza a kormány számára hasznosítható javaslatokat is. A határozat a bizottság feladatait a következőkben határozta meg:

- a) az események történelmi és eseménytörténeti hátterének feltárása;
- b) az események társadalmi (tömegelektani és szociálpszichológiai) előzményeinek, kísérőjelenségeinek és következményeinek elemzése;
- c) a hatósági fellépés arányosságának a vizsgálata, valamint
- d) a hatósági intézkedések alkotmányos, törvényi és egyéb jogi kereteinek értékelése, különös tekintettel az érintettek emberi jogaira.

A bizottság történetileg az 1944-től, alkotmányjogilag pedig az 1989-től napjainkig lezajlott eseményeket vizsgálta, továbbá részletesen tanulmányozta a fővárosban 2006. szeptember 17-e és november 4-e között történteket. Mindezek alapján a bizottság számos javaslatot fogalmazott meg.

A bizottság a jelentés megállapításait és javaslatait konszenzussal fogadta el. Tagjai azonban fenntartották maguknak a jogot arra, hogy egyes szövegrészekhez különvéleményt és párhuzamos véleményt fogalmazzanak meg. Ezek az érintett fejezetek végén találhatóak.

A bizottság forrásként általános társadalomtudományi írásokat, társadalomlélektani, politikai, jogi, kriminál- és társadalomstatisztikai elemzéseket, jogszabályi és esetjogi feldolgozásokat használt fel, amelyek egy része kifejezetten a bizottság megrendelésére készült. Figyelembe vett továbbá nyilvános dokumentumokat – sajtóközleményeket, hírportálok anyagait stb. –, valamint az Országos Rendőr-főkapitányság, a Budapesti Rendőr-főkapitányság, a Nemzetbiztonsági Hivatal, a Büntetés-végrehajtás Országos Parancsnoksága és a Legfőbb Ügyészség beszámolóit, illetve nyomozási tapasztalatait, az illetékes országgyűlési bizottságok 2006. október 31-i ülése jegyzőkönyvének nyilvános részét, az Országos Rendőr-főkapitányság prezentációit, valamint az Egészségügyi Minisztérium és a Pénzügyminisztérium által rendelkezésre bocsátott adatokat.

A bizottság, működését befejezve, köszönetét nyilvánítja a vizsgálatban együttműködő állami szerveknek, kutatóknak, civil szervezeteknek.

4.2. A bizottság vizsgálódásának alapelvei

A bizottság a lezajlott eseményeket egységes és összefüggő társadalmi-történeti eseménysorozatnak tekinti, amelyet csak e minőségében lehet kielégítően magyarázni. A történetek egyes elemei önkényesen nem szakíthatók ki az eseményláncolatból. A bizottság az események átfogó, minden lehetséges összefüggésre kiterjedő elemzésére törekedett, bárminemű előzetes koncepció vagy valamely politikai értelmezési változat igazolásának szándéka nélkül.

A lezajlott események mögött soktényezős, kiterjedt oksági láncolat húzódik meg. E láncolat egyes elemeinek időbeli jellemzői merőben eltérők, olykor sok évtizedes múltban gyökereznek, máskor az eseményeket közvetlenül megelőző történésekből erednek. A legközelebbi kiváltó vagy így értelmezett ok nem szolgálhat végső magyarázattal. Sokan ilyen okként nevezték meg a miniszterelnök – tartalmi és formai tekintetben amúgy joggal bírálható – balatonöszödi beszédét. Egy elemzés azonban nem elégedhet meg a közvetlen kiváltó ok, még kevésbé az e szerepre kijelölt esemény vizsgálatával. A bizottságnak a történetek társadalmi kialakulásának folyamatát is fel kellett derítenie.

A bizottság nem kívánta átvenni a demokratikus jogállami intézmények alkotmányban rögzített feladatait, ezért következetesen elzárkózott az egyedi esetek vizsgálatától. Ezek elbírálása és szankcionálása ugyanis az arra rendelt alkotmányos szervek feladata. A bizottság ugyanakkor figyelembe vette a jogvédő szervek által készített tényfeltáró anyagokat.

A közvélemény hajlamos az effajta vizsgálódások fő feladatát a felelősség – különösen a személyes felelősség – megállapításában látni, ám ennek érvényesítése korlátokba ütközik. A közéleti-politikai mezőben nem csupán megszemélyesíthető szereplők működnek, hanem kollektív cselekvők is, így pártok, spontán vagy látszólag spontán mozgalmak, ad hoc csoportosulások. Ezek felelőssége eltérő módon mérlegelhető, emellett világos különbséget lehet tenni a jogi, a politikai, az erkölcsi és a kulturális-civilizációs felelősség között is. A kialakult helyzetért és a lezajlott eseményekért a jelenlegi hazai politikai színtér valamennyi szereplőjét felelősség terheli, de annak mértéke és minősége nem azonos. A bizottság ezért elsősorban nem a felelősség megállapítására törekedett, hanem arra, hogy javaslatokat fogalmazzon meg a kormány számára a megteendő intézkedésekről. Az egész társadalom érdekének tekintette ugyanis azt, hogy a folyamatosan keletkező konfliktusok a jövőben ne eskalálódjanak a szeptemberi-októberihez hasonló mértékben.

A jelenlegi, élesen megosztott politikai és közhangulati helyzetben aligha remélhető, hogy a vizsgált események megítélésében általános egyetértés alakuljon ki. Joggal feltehető, hogy – miként oly sok más esetben – alternatív értelmezési változatok léteznek majd egymás mellett. Gyakran már a kiindulópont is vitatott: mi is történt valójában? Ebben a helyzetben hasznos lehet, ha minden álláspont világosan körvonalazódik, felvonultatja azokat a tényeket, amelyekre támaszkodik és kifejti saját elemzési logikáját. Ezen az úton remélhető az alternatív értelmezések közötti termékeny dialógus kialakulása, vagy akár az, hogy azok konszenzusos elemeinek száma gyarapodjék.

4.3. Megállapítások, következtetések, javaslatok

4.3.1. Történeti és társadalmi okok

1. A 2006. szeptember-októberi zavargások mélyén több meghatározó tényező található. Ilyen a máig sem gyógyult sérelmi nemzettudat. Ilyen a közelmúltban elszenvedett, a családok életére napjainkig kiható súlyos jogsértések hosszú láncolata, amelynek orvoslása csak ritkán és csak részben történt meg. Ilyen továbbá a jelenlegi kormány új politikájának meghirdetése által kiváltott félelem, e politika elemeinek rossz kommunikációja, végül pedig az ellenzék kormánybuktató szándéka. Mindehhez hozzájárultak más aktuális események is, így a miniszterelnök őszi beszédének szelektív nyilvánosság tétele és felhasználása, 1956 fél évszázados évfordulójának tendenciózus kihasználása. A radikális szélsőjobbot képviselő csoportok az utóbbi jelenségekhez kapcsolódva és azokat kiaknázza követték el a fizikai agressziót.

2. A rendszerváltás maga után vont a többé-kevésbé amorf társadalom hosszú differenciálódási folyamatát, amelynek során sokan marginalizálódtak, mások felemelkedtek. A társadalom számos csoportjából méltatlankodást váltott ki a magánosítás és a vagyonosodás. A magyar társadalomban még nem alakult ki a mai globális kapitalizmusnak megfelelő struktúra, a társadalom nem ötvöződött egésszé. Az egyik oldalon a sokféle, politikai elvárásaiban csalódott ember áll, a másikon pedig azok, akik főként az előbbieket szorongatják miatt szoronganak.

A társadalom jelentős rétegeiben mutatkozó elégedetlenséget az táplálja, hogy a rendszerváltáshoz fűzött várakozások és illúziók jelentős része nem teljesült. A beteljesedett remények (EU-tagság, uniós pályázati lehetőségek) hatása viszont széles rétegekben nem tudatosult. Nem tisztult le a nemzettudat sem. A történelemmel kapcsolatban élő torzképek mellett magának a nemzetnek a meghatározása is vita tárgyát képezi. A demokrácia fogalmáról viszont olyan veszedelmes elképzelések terjednek, amelyek szerint a parlamentáris demokrácia közmegegyezéssel elfogadott képviseleti rendszere leváltható az utca feltételezett és ellenőrizhetetlen demokráciájával.

Egyes csoportok elhagyatottsága súlyos problémákat okoz a társadalom összességének. Ezek között kitüntetett helyen szerepelnek a fiatalok, egyes kistérségi közösségek pedig marginalizálódott helyzetbe kerültek. Széthulltak a korábbi összetartó, szocializáló intézményes keretek, újak pedig alig keletkeztek. A fiatalok egy része kallódik, és szilárd kapcsolatok híján könnyen csapódik veszélyes vállalkozásokhoz. Nem véletlen, hogy részvételük az erőszakos utcai cselekményekben felülreprezentált. A szétesettség, integrálatlanság egyébként szinte az egész társadalomra jellemző, de súlyosabban érinti a szegény régiókat.

3. A rendszerváltás idején a politikai pártok vezetői addig ismeretlen feladattal álltak szemben. Többnyire tájékozatlanok voltak saját áramlatuk modern megfogalmazását illetően. Emellett a kezdetektől fogva egészen 2006-ig működött a félelem attól, hogy a szükséges, mélyre hatoló reformokkal magukra haragítsanak széles társadalmi rétegeket,

és ezzel veszélyeztessék kormányzati helyzetüket. Így aztán együttesen halogatták az ellátó rendszerek átalakítását, melynek következményeit a jelenlegi kormány mellett az egész társadalom viseli. 2006 tavaszára az egyik oldalon a „jóléti rendszerváltás” illuzórikus jelszava, a másik oldalon pedig a gátlástalan ígérethalmaz egyformán meghaladottá vált. Ez súlyosbította a tömeges bizonytalanságot, az elégedetleneket pedig indulatossá tette. A kialakult helyzetért – eltérő mértékben ugyan, de – felelős az egész politikai osztály, és a felelőség súlya az idő előrehaladtával együtt nő. A felelőségben egyébként osztozik a közszolgálati média, valamint a társadalomtudományokkal foglalkozó értelmiség is.

A hosszabb távon érvényesülő tendenciák, valamint az aktuálisan felmerülő okok, indokok és ürügyek indulatot és agresszivitást gerjesztő gócait a Fidesz vezető csoportjának a politikája rendezte össze egységesnek látszó, a valóságban azonban távolról sem egységes jelenséggé. A párt a 2002-ben elszenvedett választási veresége óta engesztelhetetlen, támadó politikát folytatott, amelyet a 2006-os újabb vereség után egy gyors sikerrel kecsegtető, kormánybuktató stratégiára cserélt. Ezért hihették egy ideig joggal a szélsőjobb-oldali, radikális csoportok vezetői és tagjai, hogy a tekintélyes ellenzéki párttól nemcsak biztatást kapnak, hanem az mögöttük is áll. A zavargás azonban nem kapta meg a várt széles körű társadalmi támogatást, így – a rendfenntartó erők hatékony fellépésének kezdeti hiányosságai ellenére – megmenekült az alkotmányos berendezkedés.

A politikai megosztottság következtében a mindennapi élet súlyosan túlpolitizálttá vált. A dolgok elveszítették valódi jelentésüket, csupán politikai kontextusuk, értelmezésük és célszerű felhasználhatóságuk létezett. A valóság tárgyyszerű, racionális kezelése helyett az érzelmek domináltak. Egyszerű gondolkodási sémák, jelszavak szakadatlan ismétlése volt tapasztalható. A közéletben egyre kiterjedtebben jelentek meg a „modern” tömegpolitika és tömegmanipuláció indulatgerjesztésen alapuló, populista technikái. (Ehhez a témához kapcsolódóan Kacziba Antal párhuzamos véleményében a kriminális erőszak szubkultúrájának az eseményekre gyakorolt hatásáról ír, lásd 52. oldal)

4. A közvélemény-kutatási adatok arról tanúskodnak, hogy ezt a helyzetet a társadalom egyre rosszabbul tűri. Jelentősen csökkent valamennyi politikus és párt elfogadottsága. Ilyen körülmények között egyre nehezebb a tervezett reformok elfogadtatása is.

Mindezekre tekintettel *javasoljuk*, hogy a kormány tudománypolitikájában helyezzen az eddigieknél lényegesen nagyobb hangsúlyt

- a) a nemzetfogalom különböző értelmezéseinek feltárására és tisztázására;
- b) a magyar társadalom jelenlegi struktúrájának és az integráló/dezintegráló tényezőknek a vizsgálatára;
- c) az ifjúsági és a közművelődési kérdésekre.

Javasoljuk, hogy a kormány

- a) dolgozzon ki a fenti tényezőkkel is számot vető ifjúsági politikát;
- b) tegyen erőfeszítéseket az iskolák történelemoktatásának és az állampolgári-közéleti ismeretek elsajátíttatásának modernizálására;
- c) hozzon létre egy tárcaközi bizottságot, amely áttekintené a gyermekszegény-

ség, az iskoláztatás, a szegregáció, a fiatalok integrációját segítő művelődési, kulturális és sportfoglalkoztatás, valamint a fiatalok deviancia kérdéseit; d) vizsgálja meg a kistelepülések, az elmaradott térségek valós közéleti és művelődési helyzetét, dolgozza ki a felzárkóztatás módjait.

Javasoljuk, hogy a kormány küszöbölje ki a kommunikációjában mutatkozó, a társadalmi bizonytalanságot és félelmeket növelő tényezőket, hogy az egyes reformdöntésekkel kapcsolatban ne keltse a rögtönzés benyomását. A kormány fektessen súlyt a lakossághoz eljuttatott tájékoztatás érthetőségére és egyértelműségére. A kormány készítsen kommunikációs tervet. A kommunikációban kapjanak nagyobb figyelmet a következők:

- a) hazánk új nemzetközi helyzete, összevetve az előző évszázad különböző korszakaival;
- b) az európai uniós tagság tényleges jelentősége;
- c) az elindított és a jövőbeni reformok célja, végiggondolt tervezete és várt hatása.

Javasoljuk, hogy a kormány a hosszú távú és mélyre hatoló reformok előkészítettségének és társadalmi elfogadottságának javítása érdekében szélesítse az együttműködést az érdekelt szervezetekkel és szakértőkkel, a döntési lehetőséget pedig a szubszidiaritás elvének megfelelően szállítsa le a lehetséges legalsó szintre.

4.3.2. A politikai és az alkotmányos rendszerváltás

1. Az események rávilágítottak arra, hogy a magyar politikai rendszer szereplői között az alkotmányos rendszer alapelemeit illetően megszűnt a rendszerváltás során kialakult, azóta a demokratikus választásokkal megerősített konszenzus. A parlamenti ellenzék egy része által a szeptember–októberi időszakban folytatott, az országgyűlési választások eredményét megkérdőjelező és a kormány megbuktatására irányuló utcai-érzelmi politizálás veszélybe sodorta a parlamentáris demokráciát, de nem eredményezte magának az alkotmányos berendezkedésnek a válságát. Az alkotmányos válsághoz közeli helyzetekhez képest új elem volt a nyílt erőszak megjelenése az utcán, valamint a közvetlen demokrácia felhasználásának kísérlete a demokratikusan megválasztott kormány megbuktatására.

2. A miniszterelnök az események kezdetén alábecsülte az őszi beszéd nyilvánosságra kerülésének lehetséges következményeit, ezért nem ismerte fel időben a politikai válság kialakulásának lehetőségét, így nem is tudott megfelelően reagálni.

3. A köztársasági elnöknek a konfliktus megoldására tett, az erkölcsi válságot hangsúlyozó, hatáskörei határait feszegető, egyoldalúságtól sem mentes kísérletei alkalmasak voltak hamis képzetek keltésére, és nem járultak hozzá az alkotmányos helyzet javulásához.

4. A parlamenti ellenzéknek a kormányprogram egyes elemeit népszavazás útján ellehetetleníteni igyekvő kezdeményezései – alkotmánybírósági elutasítás hiányában – alkalmasak lehetnek a képviseleti és a közvetlen demokrácia alkotmányban foglalt viszonyának megváltoztatására az utóbbi javára, és ezzel az alkotmányos rendszer jelentős destabilizálására.

5. Magyarországon fennáll annak a veszélye, hogy „alkotmányos diktatúra” alakuljon ki. A jelenlegi, a nyertest aránytalanul premizáló választási rendszer miatt ugyanis egyetlen párt is kétharmados többséget szerezhet, és ezzel tetszése szerint, konszenzus-kényszer nélkül alakíthatja a későbbi alkotmányos berendezkedést.

Javasoljuk, hogy a kormány ismételten tegyen kísérletet új, nehezen módosítható, a jelenlegi alkotmányos berendezkedést megőrző alkotmány kidolgozására és elfogadtatására. Ezzel a fő politikai szereplők hitet tehetnének az alkotmányosság és különösen az 1989–90-ben kialakult, a képviseleti demokrácia elsőbbségére épülő alkotmányos berendezkedés mellett.

6. Az őszi események alatt néhányan azt javasolták, hogy a jogsértő erőszakos cselekmények elkövetői – az 1990-es októberi taxisblokád résztvevőikhez hasonlóan – kapjanak közkegyelmet. A két helyzet azonban nem hasonlítható össze. Az útlezárások során annak idején nem követtek el személy, illetve vagyon elleni erőszakos cselekményeket, a demonstrálók és a hatóságok között pedig mindvégig tárgyalások folytak. A közkegyelem akkor tehát indokolt volt. A 2006 őszi erőszakos cselekmények elkövetőivel szemben azonban a közkegyelem a cselekmények jellege és súlya miatt nem alkalmazható.

Nem javasoljuk a közkegyelem meghirdetését a vizsgált időszakban elkövetett bűncselekmények elkövetőivel szemben.

4.3.3. A gyülekezési jog

1. A Budapesti Rendőr-főkapitányság jogellenes módon vett tudomásul több hónapra szóló gyülekezési bejelentést a Kossuth térre, ezt követően pedig nem oszlatta fel a tovább tartó, de be nem jelentett demonstrációt. A Budapesti Rendőr-főkapitányság ugyancsak jogsértő módon minősítette választási gyűléseknek a Kossuth téri tüntetéseket, majd ugyanezeket kulturális rendezvényeknek az önkormányzati választások kampánycsend időszakában. Ezek a jogalkalmazói döntések alapvetően nem a gyülekezési törvény hiányosságaiból, hanem jogértelmezési hibából származtak.

2. A 2006 őszen lezajlott események nem teszik indokolttá az 1989-ben elfogadott gyülekezési törvény lényeges szigorítását, legfeljebb egyes szabályok részletezését. A jogalkalmazók segítése, illetve a gyülekezők jogainak védelme érdekében azonban szükség lehet kisebb módosításokra.

Javasoljuk, hogy a kormány készítse elő a gyülekezési törvény módosítását. A törvény

a) írja elő, hogy egy rendezvény kezdete és befejezése közötti időtartam legfel-

jebb 24 óra lehet;

a) tegye világossá, hogy a gyűlés szervezőjének nem kell külön hatósági engedélyt – vagy a közterület tulajdonosától külön hozzájárulást – beszereznie a rendezvény megtartásához szükséges ideiglenes színpad felállításához, valamint a hangosító vagy kivetítő berendezések elhelyezéséhez;

c) mondja ki, hogy a gyűlések bejelentése és megtartása közötti időtartam 6-8 órára csökkenjen (Halmai Gábor különvéleményében kifejti, hogy a gyülekezési törvény módosításakor célszerűbbnek tartaná az előre be nem jelentendő spontán gyűlések intézményesítését, lásd 76. oldal);

d) térjen vissza az 1989-ben elfogadott törvény az eredeti szövegéhez, amely tartalmazta rendezvények tartását az Országházat környező területen.

A budapesti rendőrfőkapitány a rendőrségi törvény 46. §-ára hivatkozva a Magyar Köztársaság érdekei szempontjából különösen fontos védett személyek biztonsága érdekében október 23-án lezáratta a Kossuth teret. Az intézkedés először november 24-én éjfélig szólt, majd a határidő lejártá előtt a rendőrfőkapitány azt a „szükséges ideig” meghosszabbította. A közterület ilyen célú lezárásának időtartamát a szükségesség elve határozza meg. (Halmai Gábor különvéleménye szerint a Kossuth tér lezárása ma már nem indokolt. Az pedig a törvényi szabályok pótlandó hiányossága, hogy a rendőrfőkapitány lezárást elrendelő döntése nem minősül közigazgatási határozatnak, így jogi úton nem támadható meg; lásd 76. oldal.)

4.3.4. A közbiztonság védelmének alkotmányos és szervezeti keretei

1. A rendszerváltás óta nem jött létre a kormányzat rendészeti stratégiája. Ennek következményeként a most működő szervezeti rendszer nem felel meg a demokratikus, önvédő jogállam követelményeinek.

Javasoljuk, hogy a kormány dolgozzon ki átfogó rendészeti stratégiát. Határozza meg annak fő irányát, a szakmai és ágazati feladatokat, valamint a rendvédelemnek az igazságszolgáltatáshoz fűződő viszonyát. Annak érdekében, hogy egy ilyen stratégia több választási cikluson keresztül érvényesülhessen, szerezze meg ahhoz a parlamenti pártok egyetértését is. (A rendészeti igazgatás elveiről Kacziba Antal fogalmazott meg párhuzamos véleményt, lásd 100. oldal)

2. Alkotmányossági szempontból kifogásolható, hogy a Rendvédelmi Szervek Védelmi Szolgálatát nem törvény hozta létre.

Javasoljuk, hogy a kormány készítsen törvényjavaslatot a Rendvédelmi Szervek Védelmi Szolgálatáról.

3. Magyarország az uniós országok költségvetési átlagánál nagyobb arányban költ közrendi kiadásokra. A költségek azonban nincsenek arányban a munka hatékonyságával.

Javasoljuk, hogy a kormány az államreform, illetve a rendészeti stratégia kidolgozása során vizsgálja meg, miként lehetne megoldást találni a rendvédelem anyagi problémáira, ezen belül a költséghatékonyság növelésére.

4. A rendszerváltás óta a rendőrség egyre több olyan feladatot kapott, amely közvetlenül nem függött össze a közbiztonság védelmével. Jelenleg nincs világos feladat-, felelősség- és munkamegosztás a központi költségvetésből fenntartandó közbiztonság és a magánbiztonság között.

Javasoljuk, hogy a kormány a rendészeti stratégia kidolgozása során vizsgálja meg, milyen feladat-, felelősség- és munkamegosztást lehetne kialakítani a köz- és magánbiztonság védelme között.

5. A rendszerváltás után a rendészetben a nemzetközi együttműködésből, illetve integrációból fakadó követelményeknek megfelelő átalakulás gyakran csak a gyors ütemű jogalkotásban és a formális szervezetátalakításban valósult meg. Még nem következett be teljes fordulat a szemléletben és a munkastílusban.

Javasoljuk, hogy a rendőrség saját oktatásában tegye a tananyag integrált részévé a nemzetközi jogrendbe való illeszkedés normáit, elvárásait és az ENSZ-közgyűlésnek a rendőrségi munkára vonatkozó etikai ajánlásait. Ennek megfelelően a rendőrség korszerűsítse szolgálati szabályzatát is.

6. A rendvédelmi szervek igazi ereje a tömegosztatásnál elsősorban nem a kényszerítő eszközök alkalmazásán és alkalmazhatóságán, hanem az egységes, szervezett fellépésen és annak szakszerűségén múlik.

Javasoljuk a rendőrségi csapaterőre vonatkozó jelenlegi szervezetrendszer fenntartása mellett azt, hogy az országos (jelentős, összetett, nemzetközi kihatású) feladatok ellátása elsődlegesen a nagyobb harcértékű REBISZ révén valósuljon meg, amelynek felszereltségét korszerűsíteni kell.

7. A csapaterő alkalmazására, illetve a tömegosztatásra vonatkozó hatályos szabályok nem felelnek meg a jogbiztonság követelményének. Nem határozzák meg ugyanis pontosan a kényszerosztatással kapcsolatos eszközök használatát. A hatályos jogszabályokból hiányoznak a gumilövedék alkalmazásának pontos szabályai. A csapaterőben tevékenykedő rendőr azonosíthatóságára vonatkozó törvényi garanciát még sértette egy alacsonyabb szintű norma a szeptember–októberi események idején. Ezt az országos rendőrfőkapitány a rendőrségi törvényben foglaltaknak megfelelően november 3-án kiadott utasításában korrigálta. Nincs olyan nyilvános dokumentum, amelyből a kényszerítő eszközökre vonatkozó szabályok mindenki számára megismerhetők lennének.

Javasoljuk, hogy jogszabály határozza meg a csapaterő alkalmazásának – különösen a tömegosztatásnak – a módszereit és az annak során bevethető eszközöket.

Javasoljuk, hogy a rendőrségi törvény a gumilövedék használatánál a lőfegyverhasználat szabályainak a betartását követelje meg. (A gumilövedék alkalmazhatóságáról Vörösmarti Mihály különvéleményt fogalmazott meg, lásd 101. oldal.)

Javasoljuk, hogy az ORFK készítse és terjessze olyan tájékoztatót, amely közérthető formában tartalmazza a kényszerítő eszközök alkalmazásának rendjét, a tömeg távozásra való felszólításának módját, valamint a további jelenléttel és a békés gyülekezési joggal össze nem férő magatartás jogkövetkezményeit.

Javasoljuk, hogy az ORFK gondoskodjon olyan felszerelésről, amely lehetővé teszi az intézkedő rendőrök azonosíthatóságát.

8. A jogorvoslati jog gyakorolhatósága érdekében a csapaterőben tevékenykedő rendőr azonosíthatóságát törvény garantálja. Jelenleg nincs minden esetben megfelelő mód a jogorvoslatra, illetve a szolgálati viszonyon belüli felelősségre vonásra. Ez pedig a rendőrség és a sértettek, illetve a jogvédők között bizalmatlansághoz, kölcsönös vádaskodáshoz vezet.

Javasoljuk, hogy a kormány készítse olyan törvényjavaslatot, amely biztosítja a jogorvoslatot a jogszerűtlenül végrehajtott tömegosztatással vagy az arányosság követelményét csoportosan, illetőleg egyénileg túllépő rendőrökkel szemben.

9. Szükség van a rendőrség civil kontrolljának intézményesítésére. A civil szervezetek által a hatósági fellépésekkel kapcsolatban megfogalmazott panaszok egyik oka az, hogy régóta hiányos a rendőrség működésének civil kontrollja és nincs megfelelően biztosítva a rendőrség működésével kapcsolatos panaszok elbírálása.

Javasoljuk, hogy a kormány fontolja meg olyan, a rendészeti szervektől független megbízott kinevezését, akinek vizsgálati eredményei és határozatai ellen közvetlenül bírósághoz lehet fordulni. A megbízott a panaszok vizsgálata során együttműködjön a civil szervezetekkel.

Javasoljuk, hogy a kormány teremtsen törvényi biztosítékokat arra, hogy az állampolgár a rendőri intézkedés, illetve a kényszerítő eszköz alkalmazása miatt élhessen panaszjogával.

10. Önmagában annak, hogy valaki jogellenes tüntetésen vesz részt, nincs szankciója, legalábbis erre lehet következtetni néhány nemrég meghozott bírósági ítéletből. Ez pedig arra ösztönzi az eljáró rendőrt, hogy ott, „helyben” oldja meg a kérdést, más szóval arra, hogy – amúgy esetleg szükségtelen – erőszakot alkalmazzon a résztvevőkkel szemben.

Javasoljuk, hogy a kormány készítse javaslatot a szabálysértési törvény módosítására. Ebben alkotmányossági szempontból kellő pontossággal körülírt

módon, szűkre szabott tényállás meghatározásával szabálysértéssé kellene nyilvánítani a helyszínen maradással elkövetett hatósági intézkedéssel szembeni engedetlenséget.

4.3.5. A 2006. szeptember–októberi események elemzése

1. A Kossuth téren szeptember 17-én, a miniszterelnöki beszéd töredéke nyilvánosságra kerülésének estéjén elkezdett tüntetés nem volt bejelentett rendezvény, azt a rendőrség utóbb tévesen minősítette választási gyűlésnek, a kampánycsend alatt tartott gyűléseket pedig kulturális rendezvényeknek. A rendőrség az utóbbiak feloszlása helyett hosszú, jogilag bizonytalan alapokon nyugvó tárgyalásokba kezdett önjelölt szervezőkkel. Ezek a jogalkalmazási hibák bátorítást jelentettek az erőszakosan fellépők számára, és hozzájárultak a további jogellenes „térfoglaláshoz” és más jogsértésekhez. Összefüggésben álltak továbbá az október 23-i be nem jelentett, erőszakossá váló demonstrációk kialakulásával is.

2. Az ORFK vezetője az MTV-székháznál történtek kivizsgálására szakemberekből álló vizsgálócsoportot hozott létre, amelynek megállapításait nyilvánosságra hozták. Bizottságunk hitelesnek tartja a vizsgálócsoport megállapításait. Ezek közül kiemeli azokat, amelyek szerint a szeptember 18-án estére véglegesített műveleti terv hiányos volt, a téves helyzetértékelés miatt pedig nem rendeltek el készenlétet a REBISZ-egységeknél, miközben az V. kerületi kapitányságra megvalósíthatatlan feladatokat bízta. A rendőrségi vizsgálat feltárta azt is, hogy nem emelték ki a tömegből a hangadókat, a székház kiürítésekor nem igazoltattak, nem alkalmaztak a személyi szabadságot korlátozó intézkedéseket, továbbá bűnügyi tervet sem készítettek. A bizottság bízik abban, hogy az ORFK-vizsgálat során feltárt hiányosságok orvoslása megtörténik.

3. Az MTV-székház elleni szeptember 18-i jogellenes támadás elhárításának sikertelensége miatt súlyos szakmai felelősség terheli a budapesti rendőrfőkapitányt. Az előzetes tervezés szakmai hibája miatt nem álltak rendelkezésre a szükséges védőeszközök, nem megfelelően tervezték és alakították ki a vezetési pont és az akcióban részt vevő egységek között a kommunikációs rendszert. Felmerül az ORFK helyszínen jelen lévő helyettes vezetőjének szakmai felelőssége is, mivel amikor már látszott, hogy a budapesti vezetés nem képes a székház megvédésére, nem tette meg haladéktalanul a szükséges intézkedéseket. (Vörösmarti Mihály párhuzamos véleményében a rendőri vezetők felelősségével kapcsolatos álláspontját fejt ki, lásd 174. oldal.)

Javasoljuk, hogy a rendőrség a jövőben csapaterőben történő tömegoszlításra kizárólag erre kiképzett, összeszokott és felkészített egységeket vessen be.

4. A 2006. szeptember 18-án kezdődött demonstrációsorozatban jelentős számban vettek részt a rendőrség által már ismert radikális, jobboldali csoportosulások tagjai, köztük footballhuligánok is. A jelenség vizsgálata során a bizottság arra az álláspontra jutott, hogy a tömegeket mozgósító sportrendezvények jelenlegi jogi és közbiztonsági rendje nincs megfelelően szabályozva.

Javasoljuk, hogy a kormány készítsen törvényjavaslatot a jelenlegi szabályozás olyan értelmű módosítására, mely szerint a rendőrség kizárólag közfeladat ellátása céljából vehet részt sportrendezvények biztosításában, illetve az ott megbomlott rend helyreállításában. A rendőrség által kockázatosnak ítélt sportrendezvény szervezője mellé indokolt lenne rendbizont kijelölni, aki a helyszínen felügyeli a rendezvény biztonságával összefüggő jogszabályi előírások betartását, szükség esetén kezdeményezi a rendőri erők beavatkozását. Növelni kell a sportrendezvény szervezőjének jogi és anyagi felelősségét is. A rendőrséget törvényben kellene felhatalmazni arra, hogy szükség esetén a rendezvényt befejezettnek nyilvánítsa, a rendbontókat kiemelve és eltávolítsa, vagy, amennyiben ez nem elégséges, a tömeget feloszlassa.

5. A Fidesz az október 23-i megemlékezés színhelyeként az Astoria környékét, Budapest egyik legforgalmasabb kereszteződését jelentette be. Ez a helyszínválasztás a korábbi tüntetések tapasztalatai és a városszerte folyó ünnepségek, valamint a több mint ötven külföldi delegáció mozgatása szempontjából különösen aggályos volt. A helyszínt a rendőrség tudomásul vette. Ez is hozzájárulhatott ahhoz, hogy nem sikerült megakadályozni az agresszív csoportosulások és a békés demonstrálók keveredését.

A rendőrség időben egyeztetett az október 23-i Fidesz-rendezvény szervezőivel, a megemlékezés alatt pedig a közeledő agresszív csoportokra is felhívta a figyelmüket. A rendezvény műsorvezetője azonban az ünnepség befejeztével nem tájékoztatta az egybegyűlteket arról, mi folyik a közelben, hanem csak arra hívta fel őket, hogy hagyják el a rendezvény helyszínét, és az Erzsébet-híd, illetve a Kálvin tér felé távozzanak. Ezt a résztvevők zöme meg is fogadta. A többiek közül sokan tájékozatlanságból mentek éppen a rendőri oszlatás felé, de szép számmal voltak közöttük olyanok is, akik a kockázatot ismerve, szándékosan választották a veszélyes irányt. A törvény rendelkezéseinek megfelelően a rendőrség az oszlató akció jogszerű megindítását követően egységesen kezeli a tömeget, következésképpen az ennek során okozott sérülésekért nem felel. Csak az egyes tényállások egyedi vizsgálata alapján ítéltethető meg az, hogy az egyes sértettekkel szemben alkalmazott kényszerítő intézkedések jogellenesek és aránytalanok voltak-e vagy sem.

Azok a szélsőjobboldali szervezetek, amelyek korábban még valószínűleg elszigetelve működtek, október 23-ára már hálózatot hoztak létre, és kapcsolatot találtak különféle politikai, társadalmi szervezetekhez is. A rendelkezésre álló bizonyítékok alapján feltehető, hogy a békés tüntetésről távozó és az erőszakos csoportosulások tagjai nem egymástól független események véletlen összjátékaként, hanem a szervezett rendbontó csoportok tervének megfelelően keveredtek össze.

6. Magyarországon nem megfelelő a tömegoszlatás eszközrendszere. A rendelkezésre álló bizonyítékok szerint a tömegoszlatásokat megelőzték ugyan az előírt felhívások és a jogkövetkezményekre való figyelmeztetések, azonban az október 23-án történetekkel kapcsolatban gyakran ismétlődő panasz volt, hogy a lovasrohamban, illetve gumilövedéktől sérültek ezeket nem hallották. Ennek egyik oka lehetett a gyenge hangminőséget pro-

dukáló technikai felszerelés. A békés tüntetők által elszenvedett sérülések másik oka tájékozottságuk hiánya volt arról, hogy a rendőrségi akciókat saját érdekükben azért jobb elkerülni, mert az oszlatás, a lovasroham, a gumilövedék alkalmazása vétlen személyeknek is sérüléseket okozhat.

7. Az október 23-án alkalmazott erőszak a támadó (utcakövekkel, vas- és fémrudakkal – a törvény szóhasználatában: – felfegyverkezett) tömeg létszáma és ellenséges magatartása miatt szükséges volt. Ám egyes rendőrök fellépése túllépte a jogszerűen alkalmazható erőszak határát, mert agresszióra, illetve ellenállásra már képtelen személyekkel szemben is erőszakos módon jártak el. Amint az korábbi megállapításaink egyikéből kitűnik, a bizottság jogszabályi előírásokkal ellentétesnek tartja, hogy az október 23-án intézkedő rendőrök egy részén nem volt azonosító, sőt közülük sokan – egészségügyi okokra hivatkozással – maszkot is viseltek.

Javasoljuk, hogy az ORFK vezetője hozzon létre munkacsoportot a 2006. október 23-i események szakmai vizsgálatára. A munkacsoport vizsgálja meg a rendőri csapaterőt, a tömegoszlatási taktika és a kényszerítő eszközök alkalmazásának módját, törekedjen az arányosság átfogó elemzésére. A levont következtetéseket a csapatszolgálati szabályok kialakításánál hasznosítani kell. Az így létrejövő szakmai anyag a szervezési rend modernizációja során, valamint az alap- és vezetőképzésben is hasznosulhat.

8. A 2006. augusztusi tűzijáték és a szeptember–októberi események azt mutatják, hogy a rendőrség és a katasztrófaelhárítás nincs kellően felkészülve a rendkívüli tömegesemények idején kialakuló válsághelyzetek kezelésére.

Javasoljuk, hogy a kormány fontolja meg a rendészeti szükségállapot intézményének bevezetését, és ilyen értelemben tegyen javaslatot a rendőrségi törvény módosítására. Rendészeti szükségállapot idején egy koordinációs testület 6-8 órán keresztül, a védelmi bizottság felállításáig összehangolná a legfontosabb hatóságok tevékenységét.

9. A bizottság által megismert adatok szerint a 2006. szeptember–októberi események során a civil és a rendőrségi sérültek száma együttesen megközelítőleg 800 volt. Az Országos Mentőszolgálat 326, míg az Állami Népegészségügyi és Tisztiorvosi Szolgálat 195 civil sérültet regisztrált. A két szerv adatai azért különböznek egymástól, mert a sérültek egy részét nem a mentősök szállították be, továbbá a személyes adatok kezelése korlátozta a sérülés okainak összegyűjtését. A rendőr sérültek száma 399 volt. Az összes sérült közül minden tizedik kórházi kezelésre szorult, néhányuk pedig tartós látás- vagy halláskárosodást szenvedett. A javakban esett anyagi károk és a költségvetési többletkiadások megközelítik a 10 milliárd forintot, a szabadság- és jogkorlátozás, a testi és lelki sérülések, az idegenforgalmat ért veszteség, az ország presztízsének csökkenése pedig pénzben ki nem fejezhető károkat okozott.

Hivatkozásjegyzék

- A taxisblokád, in KURTÁN Sándor, SÁNDOR Péter, VASS László (szerk.): *Magyarország politikai évkönyve*, Budapest, Ökonómia Alapítvány – Economix Rt., 1991.
- ACKERMAN, Bruce: „A magyar alkotmányos vívmányok túlságosan sérülékenyek.” Bruce A. Ackermann amerikai alkotmányjogással Halmai Gábor beszélget, *Fundamentum*, 2003/2.
- ACKERMAN, Bruce: *The Future of Liberal Revolution*, New Haven, Yale University Press, 1992.
- BÁN Tamás: *A Rekvényi-ügy és környéke*, *Fundamentum*, 1999/3, 94–100.
- BIBÓ István: *Válogatott tanulmányok, I. Az európai egyensúlyról és békéről*, Budapest, Magvető, 1986.
- BIBÓ István: *Válogatott tanulmányok, II. A kelet-európai kisállamok nyomorúsága*, Budapest, Magvető, 1986.
- BOZÓKI András (szerk.): *A rendszerváltás forgatókönyve. Kerekasztal-tárgyalások 1989-ben, I–IV*, Budapest, Magvető, 1999.
- CANTRIL, Hadley: *The Psychology of Social Movements*, New York, Wiley – London, Chapman & Hall, 1941.
- DELLA PORTA Donatella: *A tiltakozások rendőri kezelésének kutatása. Nyugat-európai minták összehasonlító perspektívában*, in SZABÓ Máté, WISLER, Dominique (szerk.): *Tüntetés, rendőrség, demokrácia*, Budapest, Villányi úti Konferenciaközpont és Szabadegyetem Alapítvány, 1999, 17–36.
- DÜLMEN, Richard van: *A rettenet színháza. Ítélezési gyakorlat és büntetőrituálék a kora újkorban*, Budapest, Századvég, 1990 [1991].
- FINSZTER Géza: *A rendészet elmélete*, Budapest, KJK Kerszöv – OKRI, 2003.
- GARAMVÖLGYI László: *Az Erzsébet-hídi tüntetés*, in KURTÁN Sándor, SÁNDOR Péter, VASS László (szerk.): *Magyarország politikai évkönyve 2002-ről I.*, Budapest, Demokrácia Kutatások Magyar Központja Alapítvány, 2003, 388–392.
- HEIDER, Fritz: *A személyközi viszonyok pszichológiája*, Budapest, Osiris, 2003.
- KÖRÖSÉNYI András: *Mozgékony patthelyzet. Reform és változatlanság között: a politikai és az alkotmányos alapszerkezet változásai, 1990–2005*, in GOMBÁR Csaba (szerk.): *Túlterhelt demokrácia. Alkotmányos és kormányzati alapszerkezetünk*, Budapest, Századvég Kiadó, 2006.
- LOEWENSTEIN, Karl: *Militant Democracy and Fundamental Rights*, *The American Political Science Review*, June–August 1937, 417–432, 638–658.
- SAJÓ András: *Önvédő jogállam*, *Fundamentum*, 2002/3–4, 55–67.
- SZABÓ Máté: *A nyugati modellek és a magyar gyakorlat. A tömegdemonstrációk és a rendőrség viszonya Magyarországon a demokratizálódás folyamán*, in SZABÓ Máté, WISLER, Dominique (szerk.): *Tüntetés, rendőrség, demokrácia*, Budapest, Villányi úti Konferenciaközpont és Szabadegyetem Alapítvány, 1999.

SZABÓ Máté: *Globalizáció, europaizáció, polarizáció: a politikai tiltakozások trendjei és a gyülekezés joga*, in SÁNDOR Péter, VASS László, SÁNDOR Ágnes, TOLNAI Ágnes (szerk.): *Magyarország politikai évkönyve 2003-ról*, Budapest, Demokrácia Kutatások Magyar Központja, 2004, 294–312.

SZAMEL Lajos: *A rendőrségi jog szabályozásának alapelvei*, Magyar Közigazgatás, 1990/3–4, 230–241, 312–324.

SZIKINGER István: *A rendőrség elleni panaszok vizsgálatának civil kontrollja* (kézirat), 2006.

Felhasznált dokumentumok jegyzéke

Jogszabályok

1946. évi I. törvény a köztársasági államformáról és a köztársasági elnökről

1949. évi XX. törvény a Magyar Népköztársaság Alkotmányáról

1989. évi XXXI. törvény az Alkotmány módosításáról, amely így a harmadik köztársaság alaptörvénye lett, együttesen a későbbi módosításokkal, különösen az 1990. évi XVI. törvénnyel (a köztársasági elnökről), az 1990. évi XL. törvénnyel (például kétharmados törvények), az 1990. évi XLIV. törvénnyel (a címerről), a 2002. évi LXI. törvénnyel (az Európai Unióhoz való csatlakozáshoz szükséges jogalapról), a 2004. évi CIV. törvénnyel (a honvédség és a határőrség jogállásáról) együttesen mintegy kéttucatnyi módosítással

119/1996. (XII. 21.) OGY határozat a Magyar Köztársaság alkotmányának szabályozási elveiről

1996. évi I. törvény a rádiózásról és televíziózásról (médiatörvény)

1998. évi XCIII. törvény az APEH-ről (2003-ig volt hatályban)

1999. évi LXXV. törvény a szervezett bűnözés, valamint az azzal összefüggő egyes jelenségek elleni fellépés szabályairól és az ehhez kapcsolódó törvénymódosításokról (maffiaellenes törvény)

1989. évi II. törvény az egyesülési jogról

1989. évi III. törvény a gyülekezési jogról

2004. évi I. törvény a sportról

2004. évi CV. törvény a Magyar Honvédségről

1996. évi XLIII. törvény a fegyveres szervek hivatásos állományú tagjainak szolgálati viszonyáról (Hszt.)

1999. évi LXXIV. törvény a katasztrófák elleni védekezés irányításáról, szervezetéről és a veszélyes anyagokkal kapcsolatos súlyos balesetek elleni védekezésről

1995. évi CXXV. törvény a nemzetbiztonsági szolgálatokról

2006. évi XIX. törvény a bírósági eljárás elhúzódása miatti kifogás jogintézményének bevezetéséhez kapcsolódó egyes törvények módosításáról

2004. évi LIII. törvény az Országgyűlés és a Kormány európai uniós ügyekben történő együttműködéséről (módosítva a 2006.évi CXI. törvénnyel)
- 1123/2006. (XII. 15.) Korm. határozat az Európai Unió döntéshozatali tevékenységében való részvételről és az ehhez kapcsolódó kormányzati koordinációról
- 49/1995. (V. 4.) Korm. rendelet a Rendvédelmi Szervek Védelmi Szolgálatáról

Alkotmánybírósági határozatok

- A köztársasági elnök jogállásáról: 31/1990. (XII. 18.) AB határozat; 48/1991. (IX. 26.) AB határozat; 8/1992. (I. 30.) AB határozat; 36/1992. (VI. 10.) AB határozat. Ugyanakkor a köztársasági elnök törvényben meghatározott egyes hatásköreit és gyakorlásának módját a honvédelemről és a Magyar Honvédségről szóló 2005. évi CV. törvény tartalmazza
- A népszavazásról: 2/1993. (I. 22.) AB határozat; 25/1999. (VII. 7.) AB határozat; 52/1997. (X. 14.) AB határozat
- A rendészettel kapcsolatban: 47/2003. (X. 27.) AB határozat; 65/2003. (XII. 18.) AB határozat; 9/2004. (III. 30.) AB határozat; 48/1991.(IX. 26.) AB határozat

Nemzetközi egyezmények

1976. évi 8. törvényerejű rendelet az Egyesült Nemzetek Közgyűlése XXI. ülészakán, 1966. december 16-án elfogadott Polgári és Politikai Jogok Nemzetközi Egyezségokmánya kihirdetéséről
1993. évi XXXI. törvény az emberi jogok és az alapvető szabadságok védelméről szóló, Rómában, 1950. november 4-én kelt Egyezmény és az ahhoz tartozó nyolc kiegészítő jegyzőkönyv kihirdetéséről (Emberi jogok európai egyezménye)
1995. évi LXVII. törvény az Észak-atlanti Szerződés Szervezetével aláírt „Békepartnerség” program Keretdokumentumának törvénybe iktatásáról, és annak a Magyar Köztársaság által történő végrehajtásáról
1999. évi I. törvény a Magyar Köztársaságnak az Észak-atlanti Szerződéshez történő csatlakozásáról és a Szerződés szövegének kihirdetéséről
2004. évi XXX. törvény a Belga Királyság, a Dán Királyság, a Németországi Szövetségi Köztársaság, a Görög Köztársaság, a Spanyol Királyság, a Francia Köztársaság, Írország, az Olasz Köztársaság, a Luxemburgi Nagyhercegség, a Holland Királyság, az Osztrák Köztársaság, a Portugál Köztársaság, a Finn Köztársaság, a Svéd Királyság, Nagy-Britannia és Észak-Írország Egyesült Királysága (az Európai Unió tagállamai) és a Cseh Köztársaság, az Észt Köztársaság, a Ciprusi Köztársaság, a Lett Köztársaság, a Litván Köztársaság, a Magyar Köztársaság, a Máltai Köztársaság, a Lengyel Köztársaság, a Szlovén Köztársaság és a Szlovák Köztársaság között, a Cseh Köztársaságnak, az Észt Köztársaságnak, a Ciprusi Köztársaságnak, a Lett Köztársaságnak, a Litván Köztársaságnak, a Magyar Köztársaságnak, a Máltai Köztársaságnak,

- a Lengyel Köztársaságnak, a Szlovén Köztársaságnak és a Szlovák Köztársaságnak az Európai Unióhoz történő csatlakozásáról szóló szerződés kihirdetéséről
 General Assembly of the UN, Res. 34/169: Code of Conduct for law Enforcement Officials (106th Plenary Meeting, 17 December 1979)
 Recommendation of the Council on OECD Guidelines for Managing Conflict of Interest in the Public Service [28 May 2003 – C (2003) 107]
 Recommendation of the Council on OECD on Improving Ethical Conduct in the Public Service Including Principles for Managing Ethics in the Public Service [23 April 1998 – C (1998) 70]
 Recommendation of the Council on OECD on Improving the Quality of Government Regulation [9 March 1995 C (1995) 21]

Rendészeti szabályok

1994. évi XXXIV. törvény a Rendőrségről
 3/1995. (III. 1.) BM rendelet a Rendőrség Szolgálati Szabályzatáról
 Magyar Köztársaság Rendőrsége Öltözködési Szabályzatának kiadásáról szóló 12/2006. (IX. 27.) ORFK utasítás
 15/2006. (XI. 03.) ORFK utasítás a tömegdemonstrációk kezelésével kapcsolatban egyes ORFK normák módosításáról
 11/1998. (IV. 23.) ORFK utasítás a Magyar Köztársaság Rendőrségének Csapatszolgálati Szabályzata kiadásáról

Forrásként használt dokumentumok

- Jelentés a Budapesten 2006. szeptember 17-én 12.00 órától 2006.szeptember 19-én 12.00 óráig történt eseményekkel kapcsolatos rendőri intézkedések kivizsgálásáról. Országos Rendőr-főkapitányság, 440-538/58/2006.Ált.
 ORFK 117/2004/ált. 610/70/40. számon nyilvántartott, a rendőrség csapatszolgálati helyzetét értékelő jelentés
 Jegyzőkönyv az Országgyűlés Emberi jogi, kisebbségi, civil- és vallásügyi bizottságának, Honvédelmi és rendészeti bizottságának és Nemzetbiztonsági bizottságának 2006. október 31-én, kedden, 14 órakor az Országház Delegációs termében megtartott együttes üléséről (EMBCB -19/2006-2010; HRB 1-12/2006-2010; NBB 10/2006-2010. számon)
 Honvédelmi Minisztérium jogi szakállamtitkári beszámolója az október 23-i ünnepi megemlékezések céljából kiállított harcjárművek ügyében lefolytatott vizsgálatról (2006. október 24.)
 Jelentés a társadalmi bűnmegelőzés nemzeti stratégiája és cselekvési programja 2005. évi végrehajtásáról, Budapest, 2006.

A futball-huliganizmus elleni szakértői bizottság 4/28-1/2003. számú jelentése a rendbontások visszaszorítása és megelőzése érdekében szükséges tennivalókról, 2003. június 13.

Rendészeti kiadások az Európai Unió tagállamaiban, ECOSTAT, Budapest, 2006. december

A Magyar Helsinki Bizottság összefoglalója a 2006. szeptember–októberi eseményeket vizsgáló bizottság részére, Budapest, 2006.

Vizsgálati jelentés a 2006. szeptember–októberi
fővárosi demonstrációkkal, utcai rendzavarásokkal
és rendfenntartó intézkedésekkel
kapcsolatos eseményekről

Mellékletek

Kaposi Ildikó: Online radikálisok A 2006. őszi magyarországi tüntetések megjelenése a világhálón

Bevezetés

E tanulmány célja annak a kérdésnek az eldöntése, hogy a világhálón megjelenő tartalmak hozzájárultak-e a 2006 őszi zajló tüntetéssorozat alakulásához, s ha igen, milyen módon. Volt-e mozgósító erejük, lehetett-e valamilyen befolyásuk az egyes portáloknak, fórumoknak?

A tüntetéseken használt politikai szimbólumok és nyelvezet alapján joggal feltételezhető, hogy a megmozdulásokban aktív szerepet vállaltak szélsőjobboldaliak, legalábbis szélsőjobb szimpatizánsok. A politikai kötődésre utaló további jelzések között említhető, hogy a Kossuth téri demonstrációk egyik fő szervezőjeként emlegetett Molnár Tamás egészen szeptember 17-ig a Jobbik Magyarország Mozgalom tagja volt, valamint az a tény, hogy a téren szerveződő demonstrációsorozattal kapcsolatos információk közlésére létrehozott kossuthter.com weboldal mögött a radikális jobboldali online médiumok technikai támogatójaként ismert Inforum Invest internetes szolgáltató cég áll. Ezért az elemzésbe az ehhez a politikai irányzathoz kötődő jelentősebb internetes oldalakon, hírportálokon, levelezőlistákon, vitafórumokon, online rádióban¹ fellelhető, a 2006. szeptember 17-e és november 4-e közötti időszakban keletkezett anyagok kerültek be.

Az elemzett internetes források funkciójukat, intézményi, technikai és finanszírozási hátterüket, cikkeik és anyagaik hangvételét, sőt részben a fenntartók politikai meggyőződéseit tekintve is heterogén csoportot alkotnak. Vannak köztük online párthonlapok, hírmédiumok, és kifejezetten a Kossuth téri demonstrációk miatt létrehozott oldal is. Az e forrásokban megjelenő politikai ideológiák, meggyőzések kérdését részletesebben tárgyalom a későbbiekben, most csak rövid összefoglalót adok az egyes honlapokról.

A kossuthter.com² az utcai demonstrációk megindulását követően jött létre, hogy a „Kossuth téri tüntetés hivatalos internetes fóruma” legyen (*Rólunk*, kossuthter.com), és „hiteles forrásként” tájékoztassa a közvéleményt „a demonstráció céljairól, eszközeiről, a téren elhangzó beszédekről és a hatalom által elkövetett jogsértések sorozatáról”.

A kuruc.info saját meghatározása szerint „az egyik leglátogatottabb konzervatív-keresztény szellemiségű, magyar internetes politikai hírportál” (*A Kuruc.info lényege*, kuruc.info) Közvetlen előzménye a 2004. december 5-i népszavazásra létrehozott

¹ www.kuruc.info, www.kossuthter.com, www.falanx.hu, www.hunhir.hu, www.jobbikszoba.vilaga.hu, www.gportal.hu/portal/harmadikut/, www.miép.hu, www.szentkoronaradio.hu.

² Az oldal mihamarabbi elindítását szolgálta a com regisztráció, amelyre mindössze két napot kell várni (szemben a hu domainnevekkel).

kettosallampolgarsag.hu weboldal volt, amelynek folyamatosan növekvő népszerűsége ösztönözte szerkesztőit egy új, kibővített profillal jelentkező online lap elindítására (először még mint kuruc.hu). A portál külföldön bejegyzett domainnéven, külföldi szerverről működik.³

A 2006-ban alapított falanx.hu portál – melynek jelszava: „Közéleti csatározások nyílt sisakkal” – a Magyar Hírforrás Alapítvány (MHA) kiadásában jelenik meg.⁴ Elsődleges célja „olyan hazai belpolitikai történések publikálása, melyeket a többi médium ignorál, vagy teljesen elhallgat”, valamint „a jelen eseményeivel összefüggő, azokra hatást gyakorló háttéranyagok begyűjtése, közzététele az olvasótábor bevonásával.” (*Projektjeink*, mha.hu és *Falanx hírlevél*, falanx.hu).

A Szent Korona Rádió szlogenje szerint „a tiszta magyar hang”. Profiljának a hírportálokkal szemben nagyon hangsúlyos része a zene, de kizárólag magyar zenét és magyar zenekarok számait játsszák, a népzene-től a „nemzeti rockig” (ilyen szempontból a megszűnt Pannon Rádió műsorszerkesztési politikáját követve).

A 2002 óta működő hunhir.hu „online közéleti napilap” magát „független nemzeti hírportálként” határozza meg, érdeklődésének középpontjában a „zene, történelem, politika, hagyományörzés” áll. Az oldal 2006 novemberében közzétett felhívása szerint komoly anyagi és műszaki problémákkal küzd, a megszűnés fenyegeti – talán ez is magyarázza, hogy az eseményekről szóló hírek, beszámolók közvetítésében a kuruc.info-hoz vagy a falanx.hu-hoz képest lényegesen kisebb szerepet játszott.

A Jobbik Magyarországért Mozgalom 2004 januárjában regisztrálta a trefort.net.chat oldalon a Jobbik szoba elnevezésű vitafórumot, amelyet saját állításuk szerint elsősorban fiatalok (tizennégy-harminc évesek) kerestek fel. Az online eszmecsere mellett havonta szerveznek találkozt és közös programokat, focimeccsre, koncertekre járnak. „A Jobbik szoba tagjai nem alkotnak mást, mint egy ősi, mégis új közösséget; melyet nem pénz, nem érdek, hanem a hit, az öntudat, és a szeretet hozott össze” (*Magunkról. A #JOBBIK_MM szoba honlapja*⁵).

Kevés adat áll rendelkezésre a különböző oldalak népszerűségéről; többnyire szerverproblémák indoklásában találunk információt a látogatók számáról, mivel a nagy forgalommal magyarázzák a technikai gondokat. Így például a kuruc.info 2006. október 12-én megjelentetett közleménye szerint szerverük nehezen tudott megbirkózni a megnövekedett olvasótáborral, amely „40-50 ezer főre nőtt (egyedi IP című látogatókról van szó, tehát nem a kattintásszámról, mert az ennek is sokszorosa)” (*Házkutatás, lefoglalás egy munkatársnál!*, kuruc.info). A kossuthter.com pedig október 23-án figyelmeztette

³ Erre a tényre hivatkozott a szerkesztőség, amikor a Magyar Tartalomszolgáltatók Egyesülete (MTE) felhívta figyelmüket arra, hogy kampánycsendet sértettek a 2006-os választások idején (A Magyarországi Tartalomszolgáltatók Egyesülete Választási Monitoring Bizottságának jelentése a 2006-os országgyűlési választások internetes tartalomszolgáltatásával kapcsolatban, www.mte.hu/domain4/files/modules/module15/2305D17C7FCFAFEB.doc).

⁴ A trianoni békediktátumnak szentelt, pillanatnyilag nem működő nemnemsoha.hu oldal jelenleg a falanx.hu-t ajánlja maga helyett a látogatóknak.

⁵ A Trefort chat szobái regisztráció után érhetőek el, jelenleg a <http://chat.trefort.hu> címről. A baráti körre alakult társaság a chatszobán kívül saját honlapot is fenntart (<http://jobbikszoba.vilaga.hu>).

olvasóit, hogy a túlterheltség miatt szerverük leállhat, mivel „jelenleg tízszerese a látogatottságunk a megszokottnak” (*Túlterhelt a kossuthter.com*, kossuthter.com), számokat azonban nem közölt. A vizsgált portálok között ilyen szempontból kivételnek számít a hirdetések is megjelentető falanx.hu, ahol a nyitóoldalon található Statisztika rovat elvezet a portál látogatottsági mutatóihoz. A forgalmat 2006 szeptembere óta mérik, és világosan kiderül, hogy jelentősen nőtt az érdeklődés a falanx.hu iránt október és november folyamán, vélhetően az események hatására: a látogatók havi átlagos száma szeptemberben 39.046, októberben és novemberben már 98.311, illetve 84.895 volt.⁶ Szintén pontosan tudható még a Jobbik szoba honlapjának forgalma: 2005. júniusától összesen 32.305 látogató kereste fel.⁷

A különbözőségek ellenére, vagy talán éppen azért, a portálok és egyéb internetes források együttes vizsgálata segíthet abban, hogy átfogó képet kapjunk az események fogadtatásáról a magyar politikai mező radikális és szélsőjobboldali szegmensében. A vizsgálat módszertana kvalitatív tartalomelemzés, melynek lehetséges típusai közül jelen esetben az irányított tartalomelemzés módszerét követtem. Ennek célja egy elméleti feltevés érvényességének vizsgálata. A politikai aktivitás és a társadalmi mozgalmak elméletei alapján alakítottam ki a kiinduló kódolási kategóriákat, ezek segítségével kezdtem el a weboldalakról összegyűjtött szövegek kódolását. Az előre meghatározott kategóriáknak megfelelő szövegrészeket kiemeltem, a kategóriák szerint kódoltam. Ahol ez nem volt lehetséges, ott az adatok későbbi elemzése során döntöttem el, hogy új kategóriáról, vagy pedig valamilyenek az alkategóriájáról van-e szó. Az elemzés során időről időre visszatértem az eredeti kategóriákhoz, és az adatok függvényében módosítottam azokat, ahol szükségesnek tűnt.⁸

Az elsődleges cél a tüntetésekkel kapcsolatos tematika feltérképezése volt. Milyen terjedelemben jelennek meg és milyen pozíciót foglalnak el az egyéb témák között az erről szóló hírek? A megmozdulások leggyakrabban elhangzott követelése a Gyurcsány-kormány lemondása volt. Kérdés, hogy a vizsgált portálokon azonosítható-e egyéb, a tüntetőket motiváló célkitűzés, s ha van ilyen, vajon mennyiben tűnik konszenzusosnak a megszólalók körében. A kutatás arra is keresi a választ, hogy a konkrét célkitűzések mellett van-e valamilyen politikai ideológia, amely az online anyagból rekonstruálható, s ha igen, mi az, melyek a legfontosabb elemei. Mivel az identitásteremtés mindenkori alapvető eszköze történelmi, kulturális és politikai hivatkozások megjelölése, érdemes megfigyelni ezeket a referenciákat és hogy milyen funkciót töltenek be a különféle szövegekben.

A híryanagyok, publicisztikák és vitafórumok alkalmasak az értékvilág megjelenítésére, így ennek vizsgálata is szempont lehet. Melyek a pozitív és a negatív értékek, s azok

⁶ Összehasonlításként 2006 szeptemberében a havi látogatószám más portálokon: nepszava.hu – 49.106; amoba.hu – 151.629; hirszerzo.hu – 241.236; hirtv.hu – 382.730; Ringier Online és Népszabadság Online – 666.084; index.hu 1.438.572 (forrás: Medián Webaudit). Az előző havi eredményekhez képest ez a Hír TV honlapja esetében 70, a miniszterelnöki blognak otthont adó amoba.hu-nál 412 százalékos emelkedést jelentett.

⁷ <http://jobbikszoba.vilaga.hu>, kezdőlap (2007. január 20-i állapot).

⁸ A kvalitatív tartalomelemzésről rövid összefoglalót ad MAYRING, 2000. Az irányított kvalitatív tartalomelemzésről lásd HSIEH–SHANNON, 2005.

milyen kontextusban jelennek meg, milyen eseményekhez vagy személyekhez kötődnek? A tüntetők által alkalmazott retorika egyik fontos eleme a saját és a külső csoport (ingroup és outgroup) pontos és határozott elkülönítése, az ellenségkép megalkotása s folyamatos megidézése. A tartalomelemzés vizsgálja, hogy kiket és milyen politikai-társadalmi csoportokat tekintenek ellenségnek az online tartalmak előállítói.

Az események központi alakja Gyurcsány Ferenc. Nem csupán miniszterelnökként, hanem mert szeptember 17-én nyilvánosságra került beszéde volt a belpolitikai válság közvetlen előidézője. Az elemzés arra is kitér, hogyan jelenik meg a miniszterelnök a vizsgált anyagokban, milyen tulajdonságokat és cselekvéseket tulajdonítanak neki, s felmerül-e a politikai felelősség vagy felelősségre vonás gondolata.

A tanulmány azzal is foglalkozik, hogy a jelenlegi magyarországi közéletben számos civil szervezet mellett szélsőjobboldalnak tekinthető két bejegyzett politikai párt, a MIÉP és a Jobbik, illetve vezetőik, képviselőik milyen gyakorisággal és milyen összefüggésben jelennek meg az internetes anyagokban. Emellett a tüntetések antikommunista retorikája indokoltá teszi az MSZP-vel mint utódpárttal kapcsolatos vélemények alaposabb elemzését.

A tartalomelemzés egyik legfontosabb és legérdekesebb eredménye lehet annak a kérdésnek a megválaszolása, hogy a tüntetések résztvevői vajon használták-e politikai szervezkedésre az internetet. Megjelenik-e az egyes online anyagokban közvetlen mozgósító felhívás, s ha igen, hogyan, s milyen akcióra ösztönöz? Milyen hívószavakkal szólítják meg közönségüket a szerzők, s mivel indokolják a részvétel szükségességét?

A kutatás során felhasznált források – az online tartalmak természetéből fakadóan – igen heterogének. Nagyon sok az eddig nem említett honlapról vagy offline publikációkból átvett szöveg. Mégis, a feldolgozhatóság és az értelmezés érdekében az összes tartalmat „egyetlen szövegnek” tekintettem, s nem tettem különbséget a megszólalók között. Ez a „nagyvonalúság” mindenképpen az értelmezés rovására megy, de a szűkös határidő korlátokat szabott a kódolás finomításának.

Hírstruktúra

Szeptember 17-től, azaz Gyurcsány Ferenc balatonőszödi beszédének nyilvánosságra kerülésétől kezdve az online újságokban és vitafórumokon a belpolitikai válsággal, a tüntetésekkel kapcsolatos információk szinte minden más hírt kiszorítottak. Ez a helyzet a válság kirobbanását követő tíz-tizenkét nap során nem változott. A „forradalmi” tematika tartalma: 1. a megmozdulások eseményei Budapesten és vidéken; 2. a rendőrség reakciói, majd a bírósági eljárásokról szóló beszámolók; 3. célzottan a tüntetőknek szánt tanácsok, információk; 4. külföldi politikusok és hírszatórnák reflexiói; 5. a külföldi szolidaritási akciókról készült tudósítások; 6. a magyarországi pártoknak és közszereplőknek a tüntetéssorozatra vonatkozó állásfoglalásai; 7. a kiemelkedő aktivistákkal, vezetőkkel kapcsolatos hírek; illetve 8. az atrocitások áldozatai számára hozzáférhető jogsegélyszolgálat nyújtotta lehetőségek.

A kuruc.info kiemelten kezelte a tüntetéseket: a hatékony információközvetítés céljából az Anyaország rovatcím alatt közölte a belpolitikai híreket, s mellette Forradalom elnevezéssel új rovatot indított. A kritikus, utcai harcokkal tarkított napok (éjszakák) kronológiáját helyszíni tudósítóktól, résztvevőktől, szemtanúktól kapott információk alapján állították össze a szerkesztők, időnként percre pontosan követve az eseményeket. Az esetek többségében azonban különféle hírforrásokat használtak, gyakran jobboldali szimpatizáns szolgáltatók információit (Hír TV, Magyar Nemzet, Magyar Nemzet Online) vagy más portálok anyagait veszik át.

A belpolitikai hírstruktúra szeptember utolsó napjaitól kezdve módosult, de ekkor is csak elvétve jelentek meg nem a „forradalomról” szóló egyéb tudósítások – elsősorban az önkormányzati választásokra vonatkozó beszámolók, a pártokkal, az olaszliszkai lincseléssel és az ötvenhatos megemlékezésekkel kapcsolatos hírek.

Mi és ők: önkép és az ellenség megjelenítése

Kik tartoznak közénk és kik ellen harcolunk? Ez az egyszerű, ám nyilvánvalóan döntő kérdés állandóan foglalkoztatja az internetes tartalmak készítőit és a világhálón vitatkozókat is. Az anyagok olvasásakor az a benyomásunk támad, hogy – amint ez kritikus politikai helyzetekben általában jellemző – az önazonosság megállapítása sokkal bonyolultabb feladat, mint az ellenség meghatározása. Ezt vizsgálva szembesül a kutató a legmarkánsabban a szélsőjobb oldalak készítőit és felhasználóit jellemző megosztottsággal. Nagyon eltérők a vélemények azt illetően, hogy kik számítanak hiteles figuráknak. Az ingroup, a saját csoport tehát amorf, s a gyorsan pergő események hatására folyamatosan változik.

Az aktivisták, a megmozdulások résztvevői és a szimpatizáns hírszerkesztők mindenestre azt sugallják, hogy a miniszterelnök lelepleződése példátlanul erős szolidaritást ébresztett a nemzetben.⁹ A saját csoport, a „mi” tehát legtágabb értelemben – legalábbis elvben – a tizenötmillió magyarországi, de természetesen csak az „igaz” magyarok számítanak. Hogy ezek pontosan kik, azt illetően nincs egyetértés a megszólalók között. A leggyakrabban általánosságban „forradalmárokat”, „tüntetőket”, „hősöket” vagy „fiatalokat” emlegetnek a szerzők. A 2002-es „Erzsébet-hídi csata” egyik vezetője, a szélsőségesek között is különösen radikális Budaházy György egyik üzenetében megnevezi azokat a csoportokat, amelyekre a forradalom számíthat: „a magyar vagányok, a motorosok, a kopaszok, hazafias koncerteken tombolók” (*Budaházy üzen a föld alól is – Gyurcsányt még nem fogták el, kuruc.info*).

A forradalmi retorika egyik alappillére az ellenség megnevezése és jelenlétének folyamatos hangsúlyozása. Ez minden olyan történelmi helyzetben jellemző, amikor egy politikus, vezető vagy csoport új közösséget akar kovácsolni, s ennek érdekében szolidaritást

⁹ Szolidaritás nemcsak az anyaországi, hanem a külföldi magyarok körében is tapasztalható, az általuk szervezett szimpátiatüntetésekre, támogató nyilatkozatokra folyamatosan hivatkoznak a hírszerkesztők.

próbál ébreszteni az együvé tartozókban.¹⁰ Különösen igaz ez olyan kritikus időszakokra, például forradalmakra, polgárháborúkra, amikor a hatalom birtoklása kérdésessé válik. Az ellenségkép megalkotása, a saját csoportra irányuló potenciális veszély hangsúlyozása arra is alkalmas, hogy a konkrét politikai cselekvésekről és vitákról elterelje a figyelmet, bagatellizálja az ingrouphoz tartozók között felmerülő nézeteltéréseket, vitákat, s akár egy politikailag-kulturálisan heterogén társaság tagjait is ráébressze az érdekközösségre.

Az áttekintett anyagban az ellenség sokféle alakban tűnik fel. Az első számú ellenfél a miniszterelnök és pártja, az MSZP – erről a későbbiekben még lesz szó. A vizsgált honlapok szerzői számára a legaljasabb a rejtőzködő ellenség, azaz a besúgó és a provokátor. Az október 23-i események szemtanúival készült interjúk során megkérdezett Gonda László, akit a demonstrálók egyik vezetőjeként neveznek meg, a konkrét történések fényében állította: „Ennek az egész rendezvénynek, a vezetőségnek becslésem szerint az egyharmada.... Nem tudom, mekkora része, de az biztos, hogy nagyon sok téglát érzek, akik a háttérben együttműködtek a hatalommal” (*A kezdet – okt. 23. hajnaláról*, kossuthter.com). *Október 23: ahogy a szemtanúk látták*, gondola.hu¹¹).

A beépített emberek, a provokátorok jelenléte újra és újra témája a híreknek, ahogy a tudósítások szerint az utcai demonstrálók soraiban is rendre felbukkannak. A provokátor olykor arctalan figura: „SMS jár körben a Kossuth-téri tüntetők között, miszerint a tömegben provokátorok rejtőznek, csuklyában, álarcban és fegyverekkel. A demonstráció rendezői szerint a tüntetők igyekezzenek kiemelni az ilyen elemeket, s levenni róluk az álarcot” (Drámai a kép Budapesten. Provokátorok a tömegben?, falanx.hu). Némi önkritikáról tesznek tanúságot a szerkesztők, amikor maguk is rágalomnak titulálják az effajta riogatót: „...a tömegben elterjedt a híre, hogy a Móricz Zsigmond körtér irányából csuklyás provokátorok érkeznek. [...] Vaklármának bizonyult az a hír is, mely szerint egy környékbeli étterembe hegyes eszközöket pakoltak be. A rohamrendőrök megállítottak és átkutattak két autót, majd elfoglalták az éttermet is, ahol ajándék esernyőket találtak a keresett baseball-ütők helyett” (Szerdai csata: gyereket vertek, várandós nőt bántalmaztak a zsaruk, kuruc.info). Máskor viszont konkrét személyeket neveznek provokátornak; erre példa Kőrösi Imre és Kozenkay Jenő felbukkanása a Kossuth téren. A Kozenkay saját önéletrajzára hivatkozó kuruc.info szerint Kőrösi MSZMP-s szakszervezeti titkár, Kozenkay pedig III/II-es ügynök volt a Kádár-rendszerben, s mindketten azért szólaltak fel, hogy megzavarják és szétzüllesszék a tüntetést (Kossuth tér: Kőrösi Imre verőemberekkel foglalta el a színpadot, kuruc.info). De a provokátorság vádjával illették az MTV székházának ostromakor hírnevet szerzett Toroczka Lászlót is, aki később nehezményezte, hogy „a jobboldali politikusok és a média egy része azzal vádolja őt, hogy fizetett politikai provokátorként szervezte a utcai zavargásokat” (Toroczka László lemond, falanx.hu).

¹⁰ Luther a pápát kiáltotta ki az Antikrisztusnak abban a reményben, hogy tömegeket hódít el a katolikus egyháztól. A francia forradalmárok szintén világosan megjelölték ellenségeiket, bár ellenségképük az események előrehaladtával némiképp változott.

¹¹ A gondola.hu-ról átvéve; eredeti megjelenési helye: *Október 23: ahogy a szemtanúk látták*, gondola.hu (Varga Domokos György, 2006. október 31.), <http://www.gondola.hu/cikkek/51083>.

A provokátorok mellett az online szerzők folyamatosan megidézik a „nemzet ellenségét”, akinek személyét, hovatarozását homály fedi, s éppen ezért még univerzálisabb és rémisztőbb, mint a konkrét alakban tevékenykedők, azok, akikkel szembe lehet szállni. Az arctalan, homályos ellenség és a kormány, illetve a „hatalom” összekapcsolására adnak módot a titkosszolgálatok. A híradásokból egyértelműen kiderült, hogy a Nemzetbiztonsági Hivatal megfigyelés alatt tartja, lehallgatja a demonstrálók között is megjelenő radikális személyeket, csoportokat. A titkosszolgálat továbbá fenyegetőnek érzett üzenetekkel lép a nyilvánosság elé, például amikor közleményében „békés tüntetőket fenyeget azzal, hogy különböző államellenes cselekményekért börtönbe kerülhetnek” (*NBH-s terror: a békés tüntetőket is börtönnel fenyegetik!*, kuruc.info).

A pontosan megjelölhető és meg is jelölt ellenfelek közül a legtöbbet ócsárolt, legádázabbnak feltüntetett, fizikailag is fenyegető ellenség a rendőrség. A rendőrök időnként ugyan nevetséges, gúnyt keltő, ostoba és tehetetlen figurák esetlen gyülekezetének tüntetik fel,¹² többnyire azonban félelmetes, az állampolgárok jogait sárba taposó diktatúra karhatalmista kiszolgálójaként, az ÁVH utódszerveként jelenik meg a gyerekverő, nőkre, suhancokra és öreg emberekre támadó rendőrség.¹³ („... a rendőrség állományába tartozó számos kétes alak, akiknek túlkapasáiról előbb-utóbb könyvet kell írni [...] Beteg lelkületű szadisták vannak közöttük, akik ferde hajlamaikat a fegyvertelen áldozaton töltik ki. [...] a magyar nemzeti lobogóra rálépő rohamosztagosok ma is közöttük vannak, tőlük megértés, rokonszenv nem várható.”¹⁴ (*Elég volt a szadista rendőrök dicséretéből!*, kuruc.info).

A rendőrségi visszaélések, „rémtettek” a vizsgált szövegekben vezető hírekként szerepelnek. Ezek egy része azt hangsúlyozza, hogy a rendőri eljárások összeegyeztethetetlenek a törvényességgel és a demokratikus jogállami normákkal.¹⁵ Az utcai összecsapások során látott rendőri brutalitásról szóló részletes beszámolókat, szemtanúk jelentéseit tesz közzé a szerkesztők és a fórumok, chatroomok látogatói.¹⁶ Ezekben a rendőrök nem pusztán egy antidemokratikus szerv alkalmazottaiként, hanem vadállatiasan kegyetlen, időnként pszichotikus lényekként tűnnek fel. A páratlanul vandál cselekedetekhez trágár,

¹² „Bátrak voltak. Gyurcsány-huszárok. Az MTV székház előtt nem voltak ilyen nagy hősök, ezt saját szememmel láttam. Bezzeg, egy politikamentes pultosnő ellen nagyon heroikus attakot bonyolítottak le” (*Most jöttem a az MSZP székháza előtti csatából*, falanx.hu). A rémült, a tömeg feltartóztatására képtelen rendőrség képét erősíti az a hangfelvétel is, amelyen állítólag a tévészékház védelmére kivezényelt egységek egyik parancsnoka beszél rádión. A felvételen egy magát és embereit halálos veszélyben érző férfi hallható, aki a parancsnak ellenszegülve közli, hogy kiviszi az embereit az épületből (*A TV-székház védői meztagsadták a parancsot*, falanx.hu).

¹³ Lásd például: „23:19 A Rendőrség ellentámadásba ment át! Vízagyút vetett be a támadók ellen a Rendőrség, a Szabadság-tér egy részét visszafoglalták. A tömeg "ÁVH! ÁVH!" jelszavakat skandál.” (*Dramai a kép Budapestén. A Rendőrség ellentámadásba ment át!*, falanx.hu).

¹⁴ A szöveg folytatásában: „Csak egyet mondhatok, aki Himnuszt éneklő, rovásfeliratos pólót viselő emberre támad, azt a rendőrt sújtsa a magyarok Istenének haragja, mert »Távoli dörgés, vihar közeleg, / Eljönnek újra igazságot tenni, ősi földjükre, a hun Istenek«.”

¹⁵ „A Kossuth téri tüntetők jogászai és a szerkesztőségünk által megkérdezett EU-szakjogászok egybehangozón állítják: egy hasonló, jogilag részben szabályozatlan területen a rendőrség egy esetleges osztatással több nemzetközi jogi passzust sértene meg, egy demokráciában ugyanis a gyülekezési jog nem korlátozható a jelenleg regnáló hatalom által elképzelt módon” (*Aggályos a Kossuth tér kiürítésének terve*, falanx.hu).

¹⁶ Lásd például *Túlkapasások: „Megvallattak, hogy vérzett a húsunk...”, kuruc.info* (átvéve a mno.hu-ról); *Brutális megtorlás a Markó utcában is*, falanx.hu; *Üzenet egy rendbontótól*, kossuthter.com.

az állampolgárokat degradáló nyelv társul: „A nap csúcsa az volt, mikor az egyik sírdogáló, kétségbeesett, az (alaptalanul) előállított fia miatt aggódó édesanyának odaszólt a három-négy ácsorgó rendőrből álló csoport egyik tagja, ekképpen: – „Milyen büdös kurva tud ilyen geci szar fiút szülni?!” (*Tomcatet újabb 30 napra benntartja a rezsím. Női tanút is vertek, édesanyát kurváztak a rendőrök*, kuruc.info).¹⁷

Jellemzők a „rendőrhuligán”, „rendőrbűnöző”, „rendőrcsőcselék” típusú kifejezések is, ami szerepcserére utal, ugyanis használóik azt jelzik így, hogy a tüntetők kaotikus tömegként, csőcselékként való megbélyegzése valójában nem az összecsapások résztvevőire, hanem azokra érvényes, akik az állítólagos rend fenntartása érdekében fellépnek ellenük. A rendőrség által elkövetett hibák, túlkapások, vélelmezhető törvénytelenések a szélső-jobboldali bázisnál jóval szélesebb körben keltettek felháborodást, különösen az október 23-i események nyomán.¹⁸ A jobboldali radikális értelmezésekből azonban mindvégig az látszik, hogy valójában kétféle rendértelmezéssel van dolgunk, ami a fentiekben kifejtett legitimációs válság következménye. Az egyik felfogásban a rendet a törvényesség védelmében fellépő rendőrség képviseli, a tüntetők egyes csoportjai ugyanakkor úgy vélik, hogy a legitimitását veszített kormány rendőrsége is törvénytelen. Új rendet kell tehát teremteni, s ez a feladat a nemzetvédő forradalmárookra vár.

A vizsgált honlapok – a kossuthter.com kivételével – gyakran és nagyon radikálisan veszik célba a zsidókat és a cigányokat. Szemléletes példa erre a kuruc.info két rovata, az Antimagyarizmus és a Cigánybűnözés, amelyeket kizárólag ennek a témának szentelnek, és a lapban olvasható viccek jelentős része is erre a két csoportra irányul. A tüntetések ugyan nem váltottak ki új keletű antiszemita vagy cigányellenes érzelmeket a szerkesztők-ből és a szerzőkből, de a kommentárok – s ez különösen áll a radikálisok között is szélsőséges kuruc.info-ra – bőségesen tartalmaztak effajta utalásokat.¹⁹

A kormány irányítása alatt álló erőszakszervezetek radikális bírálata mellett a vizsgált oldalak szerzői és látogatói egyetértenek abban is, hogy a tüntetések ellenséges média-környezetben zajlanak. A magyar média többségének a rendőrségénél kevésbé kézzelfogható, ám jelentős szimbolikus befolyása van a hatalom fenntartására. Manipulálja a tömeget, elferdíti a valóságot, kritika nélküli kiszolgálója a kormánypártoknak. „A média és a

¹⁷ Hasonló eljárásról panaszkodott Tomcat letartóztatása után barátnője, akit szintén kihallgattak a rendőrségen: „Ott aztán órákig vallattak nem válogatva a lelki és szellemi terror eszközei között. Ocsmány módon kritizálták a külsőmet, a barátomat, a vallásomat, szavaim hitelességét és engem, mint embert. Nyilvánvaló volt számomra, hogy engem próbálnak megfelelően lelkileg előkészíteni (kikészíteni, igen, így kell érteni) ahhoz, hogy terhelő vallomást tegyek Tomcat-re nézve” (*Tomcat fogdából kijuttatott sorai*, kuruc.info).

¹⁸ A kossuthter.com például idézi és kisebb kifogások ellenére „a mai időkben hiánycikké vált” igazság mintájaként mutatja be Rauschenberger Péter *Gáz és könny* című írását az Élet és Irodalomból, melyben a szerző liberális szemszögből bírálja az október 23-i rendőri fellépést (*Igazságmorzsák az „élet és irodalom”-ból*, kossuthter.com).

¹⁹ A romákat általában összehasonlításai alapként említik, arra hivatkozva, hogy a cigányok súlyos bűncselekmények elkövetését olcsón megússzák, míg a tévészékház ostromában vagy más utcai harcokban résztvevőkre kemény büntetést ró a bíróság. Lásd például: „Miközben a Gyurcsány-kormány ellen tüntetőket egyesével vadásszák le és ítélik el gyorsított eljárással a posztkommunista regnálás illetékes hatóságai, addig a tavaly decemberben Heves városában a rendőrökre támadó körülbelül 100 fős cigány társaság két hangadójának bírósági tárgyalására csak 10 hónap elteltével [...] kerül majd sor” (*Jobbik: rendőrrre baltával támadó cigányok ellen miért nincs hajtóvadászat?*, kuruc.info).

titkosszolgálatok félrevezető, hazug információit” említi egyik nyilatkozatában Toroczkai László (*Sikerrel zárult az akaratnyilvánító Népgyűlés*, kossuthter.com), Budaházy György pedig arról ír, hogy „a változtatás útjában, ma kizárólag a hazugság bandáját védelmező rendőrség és az udvari média áll” (*Budaházy ismét üzen: Budapest köré blokádot*, kuruc.info). A kossuthter.com ennek ellensúlyozását tekinti egyik küldetésének: „A fősodratú média²⁰ torzításaival, hazugságaival ez a honlap száll szembe” (*Rólunk*, kossuthter.com). A kormánypárti média elvtelenségét kiemeli a nekik ellentmondó, az eseményekről hűen tudósító sajtóval szembeni bánásmód: ezeket a hatalom zaklatja (*Mediaterror: a kormány betiltaná a HírTV-t!*, Falanx.hu), helyszíni tudósítók áldozatul esnek a könnygáztámadásnak és a rendőri brutalitásnak.

A miniszterelnök reprezentációja

Gyurcsány Ferenc egyértelműen központi figuraként szerepel az online tartalmakban mint a tüntetők legfőbb politikai célkitűzéseinek közvetlen kiváltója.²¹ Az ő személyét éri a legtöbb támadás, hiszen a legfontosabb feladat a nevével fémjelzett posztkommunista rezsim felszámolása. Amint az várható volt, a rá vonatkozó jelzők és kommentárok kivétel nélkül szélsőségesen negatívak, és azt a célt szolgálják, hogy Gyurcsányt erkölcsileg, politikailag és pszichésen egyaránt diszkreditálják. Ez a szándék nyilvánul meg például a gúnynevek (Fletó, Böszme úr) vagy a tegező forma (Gyurcsány, takarodj!, Táncolj, Feri!) alkalmazásában is – igaz, ez utóbbira a szerzők szerint maga a miniszterelnök ösztönöz, amikor kérészetlen közvetlenséggel szól honfitársaihoz.²²

A legtöbbször hangoztatott vád, hogy Gyurcsány Ferenc a választási kampányban hazudott, becsapta a nemzetet: „Pedig Gyurcsány Ferenc régi KISZ vezetőként kellett emlékezzen legalább az úttörők 12 pontjából »az úttörő mindig igazat mond« címűre” (*Budaházy ismét üzen: Budapest köré blokádot!*, kuruc.info). A hazudozásra maga Gyurcsány Ferenc szolgáltat bizonyítékot a kiszivárgott balatonőszödi beszédben, amelynek hangfelvétele és szöveges átirata széles körben hozzáférhetővé vált az interneten. A miniszterelnöksége alatt és a választási kampányban használt tudatos hazugságok, „trükkök” a vádak szerint kimerítik a választási csalás fogalmát, sértik a parlamentáris demokrácia és az alkotmányosság alapelveit: „A parlamentáris demokráciában a nép választott képviselői útján gyakorolja hatalmát. A szabad és demokratikus választás egyik fontos feltétele, hogy a szavazópolgárok szabadon hozzájuthassanak a felelős döntéshez szükséges minden információhoz” (*Rólunk*, kossuthter.com). A hazudozás rossz precedenst teremt, és aláássa a miniszterelnök erkölcsi alapját arra, hogy a törvényesség, a jogállami normák betartását kérje másoktól.²³ A miniszterelnök önteltnek és arrogánsnak érzett reakciói

²⁰ A „fősodratú média” csak abban az esetben képes hiteles tájékoztatásra, ha külföldi. A BBC tudósításai és a CNN Gyurcsány-interjúja hivatkozási alappá válik a radikális jobboldali portálokon is.

²¹ A falanx.hu külön rovatot szentel a Gyurcsány-blogban közzétett bejegyzések elemzésének.

²² Lásd például: „Feri – mért ne nevezhetném így, hiszen végül is a barátom, ő saját felfogása szerint minden magyar állampolgár barátja” (*Blog: Elvették tőlünk 56'-ot*, falanx.hu).

²³ „Amennyiben a Miniszterelnöknek elnézik a csalást, a hazugságot, akkor az összes csaló, puskázó diáknak joga van büntetés nélkül hazudni, akkor az utakon joga van bárkinek úgy vezetni, ahogy ő jónak látja, és saj-

egyenesen azt vetik fel, hogy valójában személyes felelősség terheli az eldurvult utcai történésekért.²⁴

A morális ellenvetéseknél is súlyosabb vád, hogy mivel csalással nyerte meg a 2006-os választásokat, Gyurcsány Ferenc csaló, s mint ilyen, köztörvényes bűnöző: „Egy köztörvényes bűnöző az ország miniszterelnöke még egy ideig. Verje bilincsbe őt a rendőrség” (*Tomcat fogdából kijuttatott sorai*, kuruc.info). A csalással nyert választás nemcsak köztörvényes bűncselekedetnek számít, hanem kimeríti a politikai erőszak fogalmát is, amely ellen alkotmányos jog és kötelesség küzdeni.²⁵ Az érvelések szerint egyenes út vezet a hazugságtól a csaláson át a diktatúráig: „Csalóknak, hazudozóknak nincs helye egy egészséges demokrácia közéletében, mert a hazudozás diktatúrához vezet, és súlyos károkat okoz Magyarországnak” (*Rólunk*, kossuthter.com).

A diktatúra jellemzője, hogy a nép akaratára fittyet hányva kormányoznak a hatalmon lévők.²⁶ Ugyanakkor a diktatúra Magyarországon közvetlen történelmi tapasztalat is, amelynek árnya rendre megjelenik a Gyurcsány Ferencről, illetve pártjáról írottakban: „Az utódpart és annak vezetése felsorakozott a diktátori hajlamokat megtestesítő, hazug és illegitim Gyurcsány Ferenc mögött.” (*Kommunista időket idéző rendőrterror a fővárosban. A Magyar Nemzeti Bizottság 2006 közleménye*, kossuthter.com). A Gyurcsánnyal szemben megfogalmazott vádak között hangsúlyosan szerepel a KISZ-titkári, kommunista múlt felemlegetése. Erre utal Tomcat, amikor Gyurcsány Ferencnek az ötvenhatos megemlékezésekben vállalt szerepén gúnyolódik: „Ám az talán olvasóinkat is megdöbbeníti, hogy a forrongó város közepén Pinokkió elkürt alteregójának van pofája kiállni és felavatni a Vaskefe nevet kapott '1956-os emlékművet'”. (*Gyurcsány pofátlansága határtalan*, kuruc.info) Ugyancsak gúny tárgy Gyurcsány Ferenc életpályája, a felkapaszkodott, törtető hajdani KISZ-vezér szocializációjának hiányossága: „A [Gyurcsány-blogban megjelent] további unalmas frázishalom közepette szemet szúr valami: *"Magyarországon nincs széles talapzatú, erős, öntudatos, teljesítményközpontú, büszke polgári kultúra."* Honnan tudhatná ezt egy volt KISZ-es, aki mostanára jőpénzen megvásárolhatta magának a polgári élet kellékeit?” (*A köz szolgálatát mindenki máshogy értelmezi*, falanx.hu).

Az események sodrásában persze a miniszterelnök megítélése is változik, erre figyelmeztet az elhíresült CNN-interjúra hivatkozó Toroczkai László: „A Magyar Televízió

nos akkor az embereknek joga lesz ablakokat bezúzni, rendőröket megverni, székházakat felgyújtani” ([*Böjte Csaba levele*], falanx.hu).

²⁴ „Miért kellett ennek megtörténni? Mert Gyurcsány Ferenc hírhedt beszámolójában előre jelezte, hogy az eddigi és az ez utáni tüntetéseket is figyelmen kívül hagyja. (»Tüntessenek csak, majd megúnják!«)” (*Dramai a kép Budapestén. Az egyik Kossuth téri szónok nyilatkozata*, falanx.hu).

²⁵ A szeptember 18-án „közfelkiáltással” elfogadott Kossuth téri petíció kimondja: „Egy magára adó, a demokrácia értékeit féltő és védő állampolgárnak kötelesség fellépni a csalás formájában megvalósított politikai erőszak ellen, amire Alaptörvényünk második paragrafusa, harmadik bekezdése fel is jogosít minket, amely kimondja: »A társadalom egyetlen szervezetének, egyetlen állami szervnek, vagy állampolgárának a tevékenysége sem irányulhat a hatalom erőszakos megszerzésére, vagy gyakorlására, illetőleg kizárólagos birtoklására. Az ilyen törekvésekkel szemben törvényes úton mindenki jogosult, és egyben köteles fellépni«” (*Kossuth téri petíció*, kossuthter.com).

²⁶ A Gyurcsány-blogról írt kommentár a falanx.hu-n egyértelműen fogalmaz: „Szánalmas. Mert valakivel ellentétben a nép igenis tudná mi a dolga. És tenné is, ha engednék Diktátor Úr.” (*Blog: Elvették tőlünk '56-ot*, falanx.hu).

apokaliptikus ostroma óta már semmi sem olyan, mint azelőtt volt. Nem csupán az ostromlók és a rendőrök élete változott meg. Azóta Gyurcsány Ferenc szénné égette magát a honi háziújságíróival ellentétben komolyakat kérdező világsajtó előtt, s egyre nagyobb és látványosabb türemszázá nő...”. (*Tudósításunk a Kossuth térről – Toroczkai visszatért!*, kuruc.info).

A miniszterelnök nemcsak politikailag és erkölcsileg semmisült meg, hangoztatják a szerzők, hanem sérült személyiség is, aki alkalmatlan arra, hogy vállalt hivatalának eleget tegyen.²⁷ Az elmebetegség vádját egy szakértőnek felkért pszichológus is megerősíti arra hivatkozva, hogy a kormányfő a CNN-nek adott interjújában, amikor a riporter szembesítette hazugságaival, más, normális emberrel ellentétben nem jött zavarba.²⁸ A tüntetők szerint Gyurcsány pszichotikus, cinikus ámokfutó, aki végső romlásba taszítja Magyarországot.

Politikai célok, programok, mozgósítás

A politikai célok pontos meghatározása során és a szeptember 17-e utáni események értelmezésében észlelhető a legvilágosabban a demonstrációk aktivistáinak és szimpatizánsainak megosztottsága. Jó példa erre az MTV ostromának eltérő értelmezése: egyes vélemények szerint a forradalom kezdetét jelző, hősiesség, az új, „forradalmi” időszámítás alappillére, míg mások szerint, akik egyébként szintén harciasan követelik az MSZP–SZDSZ-koalíció bukását, egyszerű provokáció vagy éppen randalírozás történt.²⁹

Amint azt már a bevezetőben is említettem, a Gyurcsány-kormány megbuktatása mint célkitűzés tekintetében nincs vita a megszólalók között, ám úgy tűnik, ez az egyetlen kérdés, amelyben valóban mindenki egyetért. A kormány megbuktatása mellett széles körű támogatást élvez, de részleteiben már kevésbé világos célkitűzés a „valódi rendszervál-

²⁷ Budaházy így fogalmaz: „...miközben a világraszóló bűnöző elmebeteg Gyurcsány körül védőgyűrűt vonnak az MSZP-ek” (*Budaházy üzen a föld alól is – Gyurcsányt még nem fogták el*, kuruc.info). Egy olvasó a falanx.hu-n rövid diagnózist állít fel a miniszterelnök torzult személyiségéről: „Skizofrén ember. Klinikai eset. A beszéde teli van tömondatokkal, nyilván az intellektuális fogalmazás nem a sajátja. A KISZ táborok bohóca volt, akinek a véleményére nem adtak a barátai, pedig erősen akarta, hogy főszereplő lehessen. Anyuci debil kisfiaként éli szerény életét. Bánná a fene kicsoda, de hát jelenleg ő mondja meg, hogy mikor mehetünk ki pisilni” (*Gyurcsány: végighazudtuk az utolsó másfél, két évet* [édesanyád hozzászólása], falanx.hu).

²⁸ „Az InfoRádió által megkérdezett pszichológus szerint patológikus Gyurcsány Ferenc kommunikációja. Németh Erzsébet a miniszterelnök CNN-nek adott interjúja alapján azt mondta: egy normális személyiségű ember zavarba jön, ha az egész világ előtt számon kérik a hazugságait, Gyurcsány Ferenc viszont talán még élvezi is, hogy a szavai ilyen nagy ribilliót keltettek” (*A pszichológus szerint Gyurcsány lényegében elmebeteg*, kuruc.info).

²⁹ Budaházy György: „Szeptember 18-án az MTV székháza előtt pontosan az történt, ami ’56-ban a rádiónál. A felháborodott tömeg követeléseit nem volt hajlandó a »közszolgálati adó« beolvasni, pökhendien sértően elutasítva azt, így a tömeg megostromolta” (*Budaházy ismét üzen: Budapest köré blokádot*, kuruc.info). Szabolcs-Szatmár-Bereg megyei Közéleti Klub: „Számunkra nem kérdés, hogy az MTV székházánál kommunista-provokáció történt és ennek ürügyén Gyurcsány Ferenc és bandája a nyílt diktatúra módszerével torol meg mindent...” (*Kilenc pontos büntetőfeljelentés a kormány ellen*, kuruc.info). Vona Gábor, a Jobbik alelnöke: „A Jobbik fontosnak tartja leszögezni, hogy tagjai a rongálásokban és az utcai harcban nem vettek részt. [...] Abból, hogy néhány százán összecsapnak a rendőrséggel, műemléki épületeket, autókat rongálnak meg, még nem lesz kormányváltás, csak elriasztják az óvatos többséget” (*A Jobbik kitart a szombati tüntetése mellett*, jobbik.com).

tás” megvalósítása. Annyi bizonyos, hogy ennek része volna a posztkommunista erők eltávolítása a közéletből.³⁰

Azzal kapcsolatban, hogy ezt milyen módszerrel kell megvalósítani s hogy a kormány megbuktatása után pontosan mi a teendő, megoszlottak a vélemények.³¹ Az egységes célok hiányát mutatta, hogy a Kossuth tériek különböző csoportjai párhuzamosan nyújtottak be petíciókat az Országgyűlésnek, ami arra ösztönözte Szili Katalint, hogy „egyfajta petícióverseny” elindulásáról beszéljen (*Átadták a petíciót a Kossuth téri tüntetők*, falanx.hu,). A különféle felhívások közzétevői a leggyakrabban csak az említett közvetlen politikai célt ismételgetik, esetleg a kormány megbuktatására legalkalmasabbnak vélt módszereket nevezik meg, a távolabbi jövőről azonban nem beszélnek, vagy csak nagyon általános és homályos követeléseket hangoztatnak.³² Míg a petíciók benyújtói potenciális tárgyalópartnernek tekintik a jelenlegi parlamentet, a radikálisabb víziók felvázolóira jellemző, hogy az ellenzéket, úgy a kollaboránsnak nevezett MDF-et, mint a „gyáva és impotens” Fideszt, alkalmatlannak tartják a kormányalakításra, s új választások kiírását követelik.³³

Mások nem elégszenek meg ennyivel. A Kossuth téri tüntetők egyes csoportjainak véleménye szerint az új választás önmagában kevés, hiszen az érvényben lévő választójogi törvény ismét csak a jelenlegi politikai elitet, a négy parlamenti pártot juttatná hatalomhoz. A Kossuth téri Forradalmi Nemzeti Bizottmány a forradalom megvalósítását három, egymásra épülő szakaszra bontva képzei el: „kormánybuktatás, alkotmányváltás, rendszerváltás” (*A Magyar Nemzeti Bizottság, a Forradalmi Nemzeti Bizottmány és az általuk létrehozott testületek*, kossuthter.com). A radikális követelések szerint alkotmányozó nemzetgyűlésre van szükség, mert csak az teremthet új, törvényes alapot a kormányzás-hoz.³⁴ Az ismert blogger, Tomcat világosan leszögezi: a jelenlegi alkotmány illegitim.³⁵ A

³⁰ Például: „Nem engedhetjük, hogy rendőrterror árnyékában Magyarországra visszatérjen a baloldali diktatúra! Be kell fejeznünk végre a rendszerváltást!” (*Kommunista idők idéző rendőrterror a fővárosban. A Magyar Nemzeti Bizottság 2006 közleménye*, kossuthter.com); „Ez a rendezvény békés, önvédelmi jellegű, s pártokhoz nem kötődik; ugyanakkor határozott kiállást kíván megvalósítani a valódi rendszerváltás s a magyar összefogás, szolidaritás mellett, a nemzeti érdekek és értékek védelmében” (*Szegeden készülnek. Felhívás rendszerváltó népgyűlésre*, kossuthter.com); „Én ugyanis azt szeretném, hogy végre egy valódi rendszerváltási hullám söpörne végig az országon, és maguk ott végeznék, ahová valók” (*Lovas István jegyzete a diktatúráról és nyílt levelei*, kossuthter.com).

³¹ Jól jelzi a pontos célkitűzések hiányát a Jobbik szoba honlapjának blogjába írt egyik bejegyzés: „Én úgy vélem, volt értelme a múlt heti tüntetéseknek, ennek az apró forradalmi hangulatnak. Nem voltunk kevesen. Csak nem volt világos a cél. Mert a cél nem lehet egy személy, vagy egy párt megbuktatása. A cél csak egy lehet: új élet, új ország, új elit” (*Szomorúság és hősiesség* [Jankó hozzászólása], jobbikszoba.vilaga.hu).

³² Lásd például: „Magyarország a magyaroké legyen, ne tőkeerős érdekcsoportoké” (*Forradalom van: bevetjük a köztévét*, kuruc.info, 02:35).

³³ Lásd például a Szabolcs-Szatmár-Bereg megyei Közéleti Klub szeptember 28-i kiáltványát (*Kilenc pontos büntetőfeljelentés a kormány ellen*, kuruc.info). Usztics Mátyás szintén előrehozott parlamenti választást követelt Kossuth téri beszédében (*Usztics Orbánt bírálta puhaságáért*, kuruc.info).

³⁴ Ismét Budaházy fogalmazta meg egyértelműen ezt az álláspontot: „Nekünk el kell érnünk a szintén illegitim parlament felosztatását, de nem úgy, hogy gyorsan kiírnak egy új szavazást, és megint választhatunk ugyanezek közül, ahogy ez vasárnap történt. Nem, nekünk el kell jutnunk egy alkotmányozó nemzetgyűlésig, ahol újragondolunk mindent, és ahol felszámoljuk ezt a »pártokráciát« és lerakjuk az igazi népképviselőt alapjait. Elérkezett az idő, hogy a piknikes, énekelgetős »szeressük egymást«, »bocsássunk meg ellenségeinknek« típusú happening tüntetés helyett újra támadásba lendüljünk. Erő felmutatása nélkül egy demokratikusabb hatalmat sem lehet legyőzni, pláne nem ezt a diktatúrát” (*Budaházy: Gyurcsány leváltása még nem*

tüntetőik nevében összegzi a politikai követeléseket: 1. a kormány lemondása; 2. Alkotmányozó Nemzetgyűlés összehívása; 3. amnesztia az őrizetbe vett „politikai foglyoknak”; 4. a Szabadság téren visszaállítani az Erekyés Országzászlót és a Trianon szoborcsoportot; 5. új választási törvény, amelyben nincs 5 százalékos küszöb; 6. független szakértők vizsgálják meg az ország gazdasági helyzetét; 7. alanyi jogon minden magyar ember kapjon magyar állampolgárságot.³⁶ Toroczkai László ennél is tovább megy a Várban tartott október 28-i tüntetésen, amikor a fennálló állami intézményrendszer mellé alternatív, párhuzamos intézmények létrehozására ösztönzi az egybegyűlteket.³⁷

Számos egyéb politikai követelés is megjelent a vizsgált szövegekben; ezek megvalósításához szükségesnek látszott a kormány- és rendszerváltó erők folyamatos tájékoztatása, szervezése, azaz a mozgósítás.³⁸ Akad ugyan olyan szereplő, aki a személyes jelenlét miatt hatékonyabbnak tartott mozgósítás érdekében országjárásba kezd,³⁹ de a földrajzi távolságok, illetve a megmozdulásokban potenciálisan érdekelt tömegek nagy létszáma miatt hatékonyabb eszközöket is kellett találni. A kutatás egyik alapkérdése, vajon a tüntetések aktivistái használták-e mozgósítási, szervezési célokra a vizsgált online fórumokat. A válasz egyértelműen igen, sőt az online forrásokból az is kiderül, hogy a tájékoztatás és mozgósítás érdekében a mobiltelefonokat is bevonták. A tüntetőik között körbeküldött SMS-ek mellett legalább egy olyan kezdeményezést is említenek, amely a WAP technológiát használta fel: a kossuthter.com információit mobiltelefonon is hozzáférhetővé tették (*WAP-os oldal indult a tüntetésekről, kossuthter.com*). Arra vonatkozóan azonban, hogy a mozgósítást célzó felhívások milyen fogadtatásra találtak a felhasználók körében, s hogy az interneten eljuttatott különféle üzenetek hatására hányan szánták el magukat valamilyen politikai cselekvésre, nincs adatunk.

old meg semmit!, kuruc.info). Egyes megszólalók szerint az új alkotmány valójában régi, hiszen vissza kell térni „a Szent Korona alapjaira épült” alkotmányhoz (*Kossuth tér: új alkotmányt*, kuruc.info).

³⁵ *Forradalmi Kiskáté és csőcselék-határozó + fotók*, kuruc.info.

³⁶ *Forradalmi Kiskáté és csőcselék-határozó + fotók*, kuruc.info. Nem világos, hogy a program Tomcat műve, vagy pedig mások is hozzájárultak elkészítéséhez.

³⁷ „Toroczkai László többek között a Szent Koronára épített régi-új intézményrendszer felépítéséről beszélt. Az önkéntes és kis összegű forradalmi adó (havi ezer forint) bevezetésének szükségességéről is szólt, hiszen hasznosabb a küzdelem, az esetleg még hosszan elnyúló szabadságküzdelem céljaira áldozni, mint a tolvajlámnak perkálni. [...] Gyurcsány ÁVH-ja nagy erővel – 300 pribék – volt jelen a környéken, a levegőben rendőrségi helikopterek köröztek. A fent említett forradalmi adó mellett saját parlament, média és iskolarendszer felépítésének megkezdését hangsúlyozta Laci...” (*Több ezren a Várban: Budaházy felszólalt, Toroczkai: párhuzamos magyar intézményrendszer* + videó, kuruc.info).

³⁸ A kuruc.info-n Novák Előd közzétette börtönnaplóját, amelyben azt állítja, hogy a hírportál közvetlen mozgósítást is végzett. Novák szerint egy év alatt nyolcszázán jelentkeztek a Jobbik akciócsoportjába. Az aktivistákat a kuruc.info által finanszírozott számítógépes SMS-küldő rendszeren keresztül értesítették a teendőkéről (*Tankvezető a cellatársam – Novák Előd börtönnaplója. Mozdósítunk*, kuruc.info). A követelések, programok igen szerteágazók, ez jól nyomon követhető például a Jobbikszoba hozzászólásaiban (<http://jobbikszoba.vilaga.hu>).

³⁹ „Toroczkai László – a Magyar Nemzeti Bizottság 2006 tagja –, ahogy azt napokkal ezelőtt bejelentette, a közös gondolkodás és a jobb szervezettség érdekében országjárásba kezdett. Jelenlétével igyekszik hidat képezni a Magyarország számos pontján demonstrálók között, s egyrészt lelkesít, másrészt pedig erőt kap és továbbít az egymástól elszigetelten tüntető tömegek, csoportok között” (*Toroczkai László járja az országot*, kossuthter.com).

A tüntetéssorozat első napjaiban leggyakrabban hírek, tudósítások formájában a Kossuth téren vagy más helyszíneken elhangzott beszédekből idéztek a szerkesztők, később azonban maguk a demonstrálók is – önszervező, toborzó kommunikációs eszközként – használták a világhálót, s felhívásaikat, üzeneteiket, tanácsaikat netes fórumokon, illetve külön e célra létrehozott levelezőlistákon tették közzé.⁴⁰ A szeptember 22-i, csíkszeredai szimpátiatüntetésre kifejezetten az interneten keresztül toboroztak résztvevőket a szervezők (*Szimpátiatüntetések: ma Csíkszereda, holnap Kolozsvár*, kuruc.info). A kuruc.info kommunikációs célokra az internetes telefonálást ajánlja, mert a mobil hívásokkal ellentétben a magyarországi nyomozó hatóságok – technikai okokból – nem tudják lehallgatni a világhálón folytatott beszélgetéseket (*Nem tudják lehallgatni az internetes beszélgetést*, kuruc.info). Identitás- és arculatépítő, a szolidaritást erősítő online szervezkedés volt az iwiw közösségi portál felhasználása olyan módon, hogy az együvé tartozás kifejezésére az ezt felvállaló felhasználók nevük mellett a „csőcselék” kifejezést is feltüntették.⁴¹ Az „Ellenállók kiskátéja” a „forradalmi tevékenységhez” összeállított taktikai gyűjtemény, amelyben a tüntetésekkel, a rendőrökkel vívott csatákkal s a letartóztatásokkal kapcsolatban szükséges tudnivalókat teszik közzé a szerkesztők.⁴²

Az internet egyik legtudatosabb használója ebben a körben Budaházy György. Mint szökésben lévő „forradalmár”, levelekbe foglalt üzeneteit az online hírujságokon keresztül igyekezett eljuttatni a közönséghez. Megszólalásaiban konkrét programot fogalmaz meg, cselekvésre buzdít s a szükséges lépéseket is megjelöli. Szeptember 21-én tartott Kossuth téri felszólalásában azt hangoztatta, hogy békés eszközökkel nem dönthető meg a kormány, s a teendőket is felsorolja. Néhány nappal később, szeptember 26-án már sokkal radikálisabb fellépést követel „a föld alól” állítólagosan több szerkesztőségbe, egyebek mellett a kuruc.info-ba eljuttatott, kifejezetten mozgósító tartalmú üzenetében.⁴³

A vizsgált időszakban Budaházy folyamatosan „üzent”. Leveleiben egyrészt értelmezte az aktuális eseményeket, másrészt egyértelműen politikai cselekvésre ösztönözte híveit és a tüntetések szimpatizánsait. A kuruc.info-n keresztül szólította fel a tüntetőket a

⁴⁰ Lásd például: *A Kossuth téri forradalmárok felhívása*, kuruc.info. Ugyancsak a Kossuth téri Nemzeti Bizottság adta ki a következő, antikommunista összefogást sürgető közleményt: „Nemzeti ünnepünk előestéjén felkérjük az ország jövőjéért aggódó civil szervezeteket, hogy az erősödő szélsőbaloldali jelenségekkel szemben alakítsák meg az Antikommunista Ligát, valamint a bolsevista visszarendeződést megakadályozó Magyar Ellenállók és antikommunisták Szövetségét!” (*Nemzeti összefogást a szélsőbaloldali visszarendeződés ellen!*, kuruc.info) A levelezőlista létrejöttéről tudósít a kossuthter.com: „Egy levelezőlista jött létre, hogy az egyes városok/települések tüntetéseinek szervezői kapcsolatban tudjanak egymással lenni. Fontos az, hogy összehangoltan és közösen tudjanak szervezni, így sokkal erősebbé és egységesebbé válhatnak a tüntetések. [...] A levelezőlista lényege, hogy egyetlen levelet küld el a központi címre, de azt az összes listatag megkapja. Ezáltal sokkal gyorsabban és eredményesebben lehet összehangolni a tüntetések eseményeit” (*Levelezőlista a tüntetések szervezőinek!*, kossuthter.com).

⁴¹ „Csőcselék” mozgalom az iwiw-en, kuruc.info.

⁴² *Ellenállók kiskátéja*, kuruc.info.

⁴³ „Hazafiak! Mi ez a tétlenség? Ettől a piknikező tüntetéstől aztán nem fognak megijedni [...] Az esztelen rendőri brutalitásról árulkodó filmfelvételek szerencsére már fenn vannak a neten, ezt kell világgá kürtölni. A baszk tudósító is megmondta, náluk egy focimeccsen is nagyobb balhé van, mint ami itt a körúton volt. [...] Nem öngyilkos akciókat kell persze csinálni, hanem titkosakat, váratlanul odacsapni itt is, ott is. Nincs semmi fantáziátok? A »galamblelkűbbek« meg üljenek be az autójukba és álljanak be valamelyik útlezáráshoz. Mitől vagytok betojva?” (*Budaházy üzen a föld alól is – Gyurcsányt még nem fogták el*, kuruc.info).

megerősödött diktatúrával szembeni ellentámadásra, a jogsértő atrocitások nyilvánosságra hozatalára, s erre kifejezetten az internetet ajánlotta alkalmas és hatékony, a tévécsatornáknál hitelesebb médiumként.⁴⁴ Egy másik „üzenetben” Budapest köré vont blokádot követelt, melynek szervezéséhez szintén használná a netet.⁴⁵ Az idő múlásával egyre radikálisabb felhívásokat intézett követőihez. Október végén egyértelműen harcra szólította fel „magyar testvéreit”, s az utcai csatározásra alkalmas eszközök beszerzésére is felhívta hívei figyelmét.⁴⁶ A kuruc.info-n a mai napig a címlapról elérhető, önálló rovatban jelennek meg a tőle való és a róla szóló anyagok és hírek.

Forradalmi retorika

A szövegelemzés azt mutatja, hogy a demonstrációkon fellépő szónokok és a különféle fórumokon vitázók kialakítottak egy sajátos forradalmi nyelvezetet. Mivel valódi politikai hatalomra nem tudtak szert tenni, egyetlen csoport vagy személy sem tudott tömegeket szilárdan felsorakoztatni maga mögött, sőt még konszenzusos programban sem sikerült megállapodni, a heteken át kitartó Kossuth téri jelenlét és az alkalmi utcai összecsapások mellett a szavak jelentették az egyetlen cselekvési terepet. Így a tüntetések időszakában használt nyelv különös jelentőségre tett szert.

A radikális résztvevők döntő többsége forradalomnak tekinti a szeptember–októberi eseményeket, s magát forradalmárnak nevezi. A forradalom a leggyakrabban használt kulcsszó – bár megint hangsúlyozni kell, hogy korántsem tisztázott, mely eseményeket kell „forradalmiaknak” tekinteni.⁴⁷ A szótár egyéb szakrális kifejezéseket is tartalmaz, ilyen például a nemzet, a haza, a magyar, sőt az „igaz magyar” kifejezés, az alkot-

⁴⁴ „Tüntető, szervezők! Jönnek a hírek folyamatosan a rendőrségi brutalitásról és bírósági eljárások visszacsúszásairól. Ezt kell most rövidtávon a legfontosabb témává tenni. Minden szónok támadja a hatalmat ávós módszerei miatt! A tiltakozó tüntetéseket el kell vinni a rendőrség és bíróság elé, hallom, hogy Toroczkai már erre bíztat, ez a helyes út. Totális támadást kell indítani ellenük jogtiprás témában. Fel kell világosítani az ország lakosságát, ezekről az esetekről, hirdetni kell azokat a honlapcímeiket, ahol ezek az Interneten megtalálhatóak, mert a legtöbb embernek fogalma sincs, hogy vannak ilyenek. Csak a TV-t nézik sajnos sokan még azok is, akiknek van netük” (*Budaházy újra üzent – Gyurcsány villájához megy?*, kuruc.info).

⁴⁵ A blokádhoz a tavalyi félpályás útlezárásokat szervező gazdák segítségére számít, és arra buzdít, hogy aki nek megvannak az akkor az interneten hozzáférhető telefonszámok, tegye azokat közzé (*Budaházy ismét üzen: Budapest köré blokád*, kuruc.info). Néhány nappal később publikált levelében ismét hangsúlyozza a blokád fontosságát, és pontosan közli az útlezárások helyszíneit (*Budaházy: Gyurcsány leváltása még nem old meg semmit!*, kuruc.info). A Hatvannégy Vármegye Ifjúsági Mozgalom vezetője, Toroczkai László szintén útlezárásokat követel: „Ki kell tartanunk, le kell zárunk az utakat, és egyre többen kell folytatnunk a passzív ellenállást” (*Tudósításunk a Kossuth térről – Toroczkai visszatért! A 2006-os forradalomról*, kuruc.info).

⁴⁶ „A maratoni békés demonstrációk, amellett, hogy szinte teljesen eredménytelenek, lassan a hatalom törvény- és rendeletmódosításai miatt, szinte már lehetetlennek is tűnnek. Ezért, magyar testvéreim készüljétek fel a harcra, mert valószínű, hogy azt nem lehet már megúszni. [...] a nagy tömeg ellen a rendőrség egyetlen hatékony fegyvere a könnygázgránát. [...] Ezért innentől kezdve mindenki hozzon magával maszkot vagy kendőt, lehet hozni sieléshez vagy flexeléshez használatos zárt szemüveget, vagy akár gázálcot is – kereskedelemben lehet kapni. És ne meneküljétek egyből, amíg csak lehet, állni kell a tüzet. Továbbá semmi értelmű nincs a barikádpítésbe fektetett őrlt sok energiának, ha azt nem tudjuk védeni. [...] Olyan eszközöket kell szerkeszteni [sic!] vagy beszerezni, amivel mi is távol tudjuk tartani az ellenséget, mert a kódobálás erre nem jó, nem hiszem, hogy nincs fantáziánk ehhez. Senki se jöjjön üres kézzel!” (*Budaházy csorbitatlan beszéde: vannak már pesti srácok + hanganyag*, kuruc.info).

⁴⁷ Lásd például *Most forradalom, vagy sem?*, falanx.hu.

mány, a jog s folytathatnánk a sort. Bizonyos kontextusban, rituálisan használt fordulatokban ezek a szavak a forradalomhoz való kötődést fejezik ki, azaz szolidaritásteremtő funkcióval bírnak.

A forradalmi retorika egyik legfontosabb jellemzője a múlttal, az elsikkasztott rendszerváltás után hatalomra került politikai elitel való határozott szakítás kifejezése, s egy új korszak kezdetének, a nemzet újjászületésének meghirdetése. Némiképp leegyszerűsítve azt mondhatjuk, hogy a múlt a diktatúra, a jövő a szabad Magyarország, s ennek felépítésén fáradoznak a forradalmárok. A jelent kiemelik a hétköznapi kronológiából, különös jelentéssel bíró, rendkívüli, valódi változást eredményező időszakként kezelik, mitizálják. A mitikus jelenben megszületnek az új, erkölcsileg feddhetetlen, példamutató hősök, akik a győzelem biztosítékai.

A szavak egyik alapvető funkciója, hogy a kaotikus, nehezen értelmezhető politikai események közepette bizonyosságot teremtsenek a forradalmárok közössége számára. A bizonyosságot elsősorban az ügy fontosságának és széles körű támogatottságának folyamatos hangsúlyozása adja. A szerkesztők ezért tudósítanak a tüntetők külföldi szervezeteknek küldött üzeneteiről, külföldi politikusok reakcióiról s a különféle szolidaritási akciókról. Ugyanezt a célt szolgálják a vidéki demonstrációkról adott részletes beszámolók, amelyek ezeket az eseményeket is beemelik a forradalmi kronológiába.⁴⁸

A forradalmi nyelvben felcserélődnek a szerepek, pontosabban a tüntetők a rájuk zúduló rágalmat visszafordítják Gyurcsány Ferencre, elnyomónak nevezett politikai rendszerére s a diktatúrát szolgáló szervezetekre, intézményekre. A forradalmárok azt hirdetik, hogy valójában ők képviselik a törvényességet és a rendet, s amikor csőcseléknek titulálják őket a hatalom birtokosai, az nem más, mint hazug trükk, amellyel saját magukat próbálják leplezni: a valódi csőcseléket ők maguk alkotják.

Politikai ideológia és értékek

A vizsgált oldalak azt mutatják, hogy készítőik politikai nézetei meglehetősen heterogének. Egységes, részleteiben is kidolgozott, átgondolt politikai ideológia helyett a tartalmakban megjelenő álláspontok időnként egymással is összeegyeztethetetlenek, olykor – a kifejtettség hiányának okán is – nehezen értelmezhetőek.⁴⁹ A szövegek tanúsága szerint a kritikus őszi időszakban elsősorban nem közös politikai ideológia vagy program terelte egy táborba a tüntetéseken aktív különféle csoportosulásokat vagy az azokkal szimpatizálókat, hanem

⁴⁸ A retorika fontos eleme a mozgósítás és az ellenségkép megalkotása. A **fentiekben** mindkettőt részletesen tárgyalom.

⁴⁹ Az értelmezés nehézségeit illusztrálja az egyik beszéd a Kossuth térről: „Tisztázzuk és tudatosítsuk először, hogy milyen a Kossuth téri mozgalom eszmei háttere. Úgy látom, hogy alapvetően konzervatív, demokratikus és nacionalista jelleget mutat. (Hozzáténném, tradicionálisan a jobboldalinak nevezett eszmeiség konzervatív, autokratikus (azaz tekintélyelvű) és nacionalista, vagyis azt mondhatjuk, hogy ez az eszmekeverék, pártoktól függetlenül ugyan, de alapvetően jobboldali alapokon nyugszik, és baloldali értékeket is tartalmaz.) Jelen helyzetben ez érthető és indokolt, egyfajta ellenhatása a mai világnak. De. Jelent-e a konzervativizmus, a demokratizmus vagy a nacionalizmus bármiféle szemléleti újdonságot? Nem, hiszen ezek az eszmék, ideológiák a 18–19. században alakultak ki, a demokrácia megvalósítását célul kitűző polgári mozgalmak és a nemzetállamok kialakulásának idején” (*Gondolatok a társadalmi rendszer jelenéről, múltjáról és jövőjéről. Horváth Tibor beszéde a budapesti Kossuth téri tüntetésen*, kossuthter.com).

– az őszi beszéd által kiváltott felháborodás és a protestálás vágya mellett – sokkal inkább egyfajta életérzés (erről bővebben a *Történelmi és kulturális referenciák* című alfejezetben).

A politikai érvelések rekonstrukciója alapján elmondható, hogy a honlapokon olvasható szövegekből kibontakozó ideológia sok közös elemet mutat más európai radikális és szélsőjobboldali irányzatokéval, ugyanakkor több jegyében sajátosan magyar. Ez a kettség azzal magyarázható, hogy az országspecifikus vonások hasonlóan specifikus politikai válaszokat kívánnak, közben azonban a kihívások egy része, mint a globalizáció vagy a nemzetközi neoliberális gazdaságpolitika, ugyanaz Magyarországon, mint a világ más részein.

Az elsődlegesen megjelenő ideológiát nevezhetjük „holisztikus nacionalizmusnak”. Ez a liberalizmus racionális, individualista, a pluralizmus és a tolerancia iránt elkötelezett felfogásával szemben általában etnikai alapon fogja fel a nemzetet, vagy a nemzethez tartozást a hazai kultúrába való beilleszkedéshez, asszimilációhoz köti. A más csoportok démonizálása és a szent haza definiálása jellemzően együtt határozza meg a holisztikus nacionalizmus ideológiáját. A kulturális asszimiláció mellett a nemzethez való tartozás feltételei között szerepel, hogy az állampolgár hosszú ideje legyen tagja a közösségnek, és csak az részesüljön a társadalmi juttatásokban, aki maga is jelentősen hozzájárul fenntartásukhoz. Fontos továbbá, hogy a nemzetgazdaság haszonélvezői maguk a nemzeti közösség tagjai legyenek.⁵⁰ A nacionalizmus mellett a radikális jobboldali erők önmeghatározásának része a szembenállás a rendszerrel, a megkövesedett, klientúraépítő pártokráciával. Ezek a politikai erők sokszor úgy határozzák meg magukat, mint az emberek és a nemzet valódi érdekeinek képviselői az establishment rezsimjével szemben.

A holisztikus nacionalizmus jegyei a sajátos magyar körülményekből eredő jellegzetességekkel együtt jelen vannak a vizsgált internetes források többségében. Az egyes megnyilvánulásokban tetten érhető változatos értékvilág közös nevezőjének tekinthető a „nemzeti” mivolt, egy olyan átfogó kategória, amely valójában erősen heterogén politikai mezőt takar. A nézetkülönbségek kezelését segíti, hogy a megszólalók többnyire fordítottan definiálják magukat, vagyis arról beszélnek, amivel nem tudnak azonosulni. Az elutasított értékek, gondolatkörök, hagyományok között kiemelt helyen szerepel a kommunizmus és öröksége. A tartalomkészítőkre általában jellemző a baloldal-ellenesség, bár ez többnyire a jelenlegi kormány és az MSZP becsméréseiben, „antibolsevik” retorikában nyilvánul meg⁵¹ (bővebben lásd alább, *Az MSZP utódpartisága* című alfejezetben).

Az antikommunizmus azért maradhat tizenhat évvel a rendszerváltás után is releváns – állítják a különböző szerzők –, mert a jelenlegi, magát demokratikusnak feltüntető parlamentáris rendszer valójában államszocialista maradvány. 1989-ben ugyanis nem történt valódi rendszerváltás, a kádárista hatalmi elit átmentette pozícióit. Sőt a szocialista párt minden korábbinál totálisabb, sztálinista módszereket alkalmazó diktatúrát épített ki,

⁵⁰ A holisztikus nacionalizmusról lásd EATWELL, 2000, 407–425.

⁵¹ Érdemes megjegyezni, hogy a démonizált kommunizmus nem magyarországi találmány: meghatározó része volt a nyugati liberális demokráciák politikai énképének is a hidegháború évtizedei alatt.

amelynek fenntartását garantálja a hatalommal összefonódó, függetlenségét elvesztett bíróság, az ÁVH reinkarnációja, a rendőrség és a korrupció (balliberális) média.

A fennálló politikai rendszer ráadásul törvénytelen alkotmányra épül, mert a rendszerváltáskor csak „kozmetikázták” az 1949-es kommunista alkotmányt.⁵² Pedig az új alkotmány a nemzeti megmaradás jelképe volna: „Alkotmány nélkül a magyarságnak az Európa közepét jelentő Kárpát-medencében nincs jövője. Nélküle nincs társadalmi igazság, nincs szolidaritás és boldogulás, nincs szabadság, nincs otthonosság és nincs egyenrangú európai részvétel” – mondja Papp Lajos szívsebész beszédében a Kossuth téren (*Papp Lajos: Fogjunk össze!*, hunhir.hu.). Az elsődleges cél tehát egy új alkotmány létrehozása (lásd a *Politikai célok, programok, mozgósítás* című alfejezetben), erre azonban egyik parlamenti párt sem alkalmas.

A pártokrácia elutasítása is megnyilvánul az utódpart megvetésében vagy a heves liberalizmus- és SZDSZ-ellenességben. Az „antiliberális” nézetek a liberális politikusok s az SZDSZ által felkarolt-támogatott néhány ügy vagy társadalmi csoport ellen intézett heves kirohanásokkal fonódnak össze: a démonizált csoportok között megjelennek a zsidók (sokszor anticionista vagy propalesztin nézetek formájában), a cigányok, a homoszexuálisok.⁵³ A kormánypártok után azonban a harmadik legtöbbet támadott párt a Fidesz. S itt nem csupán arról van szó, hogy a szerzők és felhasználók egyes politikusokat vagy politikai lépéseket támadnak, sokkal inkább arról, hogy a Fidesz által képviselt „mérsékelt” konzervativizmust utasítják el. Nemcsak a jelenlegi parlamenti pártoktól határolják el magukat, de az ország szempontjából kártékonyak ítélik NATO-tagságunkat és az EU-csatlakozást is. Lévéen a fennálló rend történetileg, jogilag s a hatalomgyakorlás módjában törvénytelen, új törvényességet kell teremteni, erre pedig csak egy széles társadalmi bázisú, radikális moz-

⁵² Érdemes idézni Tomcat idevágó szövegét: „Mi a baj az alkotmánnyal? Az, hogy illegitim. Az ezeréves magyar alkotmányt 1944-ben, a német megszállással felfüggesztették. 1949-ig nem volt alkotmány. 1949-ben a Rákosi-kormány hozta létre a jelenlegi alkotmányt, orosz tankok árnyékában. Államalapítónk, Szent István ünnepét is az »alkotmány ünnepeként« kellett megtartani évtizedekig. 1989-ben ezt az alkotmányt a még mindig regnáló kommunisták »reformnak« nevezve aktualizálták, például átírták benne a »nép« szót »nemzet«-re, és átnevezték az országot köztársaságnak, de érdemi változás nem történt. A hatalmat jelenleg több párt között osztják meg, de csak a legnaivabbak hiszik, hogy ezek között különbség van. A Gyurcsány-kormány fejezte be a rendszerváltásnak nevezett hatalmi átrendezést, olyan súlyos demokráciaellenes intézkedésekkel, mint a Belügyminisztérium és az Igazságügyi Minisztérium összevonása. [...] Nincs értelme pusztán a kormányt leváltani, vissza kell állítani a nemzetet ezer éven át megtartó Szent Korona-alkotmányt. Ez nem okvetlenül királyságot jelent, bár azzal is elég jól elvontunk pár évtizedig...” *Forradalmi kiskaté és csőcselék határozó + fotók*, kuruc.info).

Molnár Tamás, az MNB tagja hasonló követelést fogalmaz meg: „Ki lehet, ki kell lépni a jelenlegi bénító alkotmányos kötések közül! El kell dobnunk a paktumokkal összetákolt sztálinista alkotmányt! Ki kell kiáltanunk közösen a negyedik Köztársaságot!” (*Kossuth téri kiáltvány*, kuruc.info). A Jobbik szoba honlapján az egyik blogger Locke olvasása kapcsán úgy véli, hogy ha „a hatalom birtokosai eljárászták a hatalmat, akkor az visszaszáll a társadalomra, és az embereknek joguk van új kormányformát alakítani vagy új emberek kezébe adni a hatalmat”. Nálunk azonban – érvel a blogger – ha valaki effajta követeléssel lép fel, lecsőcselékezik (*Már akkor* [azzurro9 hozzászólása], jobbikszoba.vilaga.hu).

⁵³ Lásd például Molnár Tamásnak a liberális kampányindítóról írt cikkét a kuruc.info-n (*Liberális szennyáradat – megkezdte kampányát az SZDSZ*, kuruc.info); a falanx.hu címlapján ajánlott dokumentumfilmet a Hamászról (http://falanx.hu/humus_for_hamas_dokumentumfilm) vagy Carpathia bejegyzését a Jobbik szoba blogjában: „...egy párt a buzik (és tölem ne várja senki, hogy melegeknek hívjam őket), a dilettánsok, a deviánsok és a dolgozni nem akarók számára akar kedvezményeket biztosítani” (*Ami közös bennem és Gyurcsányban* [Carpathia hozzászólása], jobbikszoba.vilaga.hu).

galom képes. Ennek a mozgalomnak az életre hívásán, szervezésén munkálkodnak a szövegek szerzői.

Milyen értékekre támaszkodhatnak ebben? A kommunizmus alatt üldözött vallás segítheti őket. A – hangsúlyozottan keresztény – hit gyakran jelenik meg a nemzet és a jobboldaliság fogalmával összekapcsolva. A kuruc.info szellemiségét például a következőképpen határozza meg a szerkesztőség: „A Kuruc.info keresztény-konzervatív hitvallású, antiliberalis internetes folyóirat. Keresztény, de nem bigott, konzervatív, de nem avított, inkább fiatalos lendület jellemzi. [...] hangvétele erősen kritikus *minden politikai irányzattal szemben*”⁵⁴ (kiemelés az eredetiben). A Jobbik, amely 2003 októbere óta pártként működik, önmeghatározása szerint a keresztény-nemzeti eszme hiteles képviselőjére vállalkozik.⁵⁵ A szeptember 18-i Kossuth téri petíció megszövegezői is a „nemzeti, keresztény politikai erőket” kéri, hogy segítsenek a kormány megbuktatásában; a Himnusz mellett szerepeltek az ökumenikus keresztény imádságok az „Alkotmányozó Nemzetgyűlést előkészítő első népgyűlések” programjában (*Szegeden készülnek. Felhívás rendszerváltó népgyűlésre*, kossuthter.com); a Kossuth téren imasátrat állítottak fel, valamint megjelent egy felhívás is kilenc napon át tartó böjtre és közös imádkozásra „Magyarország sorsának rendeződéséért” (*Ima és böjt hazánkért*, kossuthter.com).

A kereszténység ugyanakkor problémát jelenthet a nemzeti identitást az ősi magyar hagyományokban, kultúrában kereső jobboldaliak számára. A feleleveníthető kulturális hagyományokkal szemben ugyanis az ősmagyar hitvilág idegen volt a kereszténységtől. Így történhet meg, hogy a következetesen végigvitt magyarságidentitás akár a kereszténység elutasításához is vezethet: Budaházy György például ezt állítja magáról: „...én nem vallom a keresztény megbocsátás elvét. Hitem szerint pogány vagyok, és nem felejték!” (*Budaházy válasza Csurkának*, kuruc.info). Ezt a konfliktust oldja fel a Szent Korona-tan és a köré kialakított hitvilág, amely a vallás és a nemzet, valamint a demokratikus önrendelkezés ötvözetét adja – ezért is juthat szerephez az alkotmányozás előkészítésében (*A Magyar Nemzeti Bizottság, a Forradalmi Nemzeti Bizottmány és az általuk létrehozott testületek*, kossuthter.com).

A Szent Korona-tan „Magyarország ősi íratlan történelmi alkotmánya”, amely szerint a Szent Korona „egyesíti az egész magyar politikai nemzetet”⁵⁶ (*A Szentkorona-tan lényegéről röviden*, szentkoronaradio.hu). A tant övező hitvilág szerint a kereszténység nemhogy ellentmondana az ősi magyar hagyományoknak, hanem éppenséggel mi, magya-

⁵⁴ A folytatás: „Újságírói úgy vélik: a más sajtótermékek által tabuként kezelt témák publikálása is feladata, szemben a különféle, sajtóterméknek álcázott bal és jobboldali pártharsonával. [...] A Kuruc.info, amellet, hogy élesen antiballiberális, kíméletlenül rá kíván mutatni az éppen 16 éve tartó balliberális dominanciát elősegítő kollaboráns jobboldaliak cselekedeteire is. Tevékenysége abban a tekintetben is formabontó, hogy a tájékoztatáson kívül a performance eszközeit is igénybe veszik a társadalomra és a magyarságra veszélyt jelentő jelenségek bemutatására” (*A Kuruc.info lényege*, kuruc.info).

⁵⁵ *Magunkról*. A #JOBBIK_MM szoba honlapja. A párt egy „önmagát ismerő, és megismerni akaró” nemzet megteremtésén fáradozik. Szeretne továbbá „egy örökséget megmenteni, és újra megalkotni”.

⁵⁶ Így tagja „a politikai magyar nemzet valamennyi egyéne (beleértve a nemzetiségeket azaz hungarusokat), a Szent Korona területe, azaz az ország földje valamint az uralkodó” (*A Szentkorona-tan lényegéről röviden*, szentkoronaradio.).

rok, soha nem is voltunk pogányok, már a 4–5. században a keresztények közé tartoztunk. A kereszténységben sem Róma, sem Bizánc útmutatását nem követtük, „Jézus vallásúak voltak őseink” – Jézus maga pedig „soha nem volt zsidó” (Honvéd hozzászólásai az idézett cikkhez).

A korona misztikusan teremt kapcsolatot a nemzet, annak vezetője és a haza földrajzi területe között. A területi kérdések fontos elemei a szélsőjobboldali világnézetnek; ebben a kérdésben a nacionalizmushoz gyakran társulnak revizionista nézetek, mivel a nemzet része az elszakított területeken élő határon túli magyarság is.⁵⁷ A nemzeti tematika, a holisztikus nacionalizmus központi gondolata az egységes nemzet iránti vágy. Ugyan a Jobbik képviseli talán a lehangsúlyosabban a nemzeti tematikát, de a különféle online fórumokon megszólalók együttesen vallják, hogy a „nemzeti oldal” védelmében lépnek fel a magyarságot eláruló kormánnyal szemben. Felfogásuk szerint a hazaáruló kormány és a kollaboráns ellenzék politikájára következtében a magyarság végveszélybe került, a pusztulás fenyegeti, amitől csak a teljes nemzeti összefogás és a nemzeti újjászületés óvhatja meg.⁵⁸

Az MSZP utódpartisága és az antikommunizmus

Az „elsikkasztott rendszerváltás”, a Kádár-, sőt a Rákosi-korszak továbbélése, a hatalom átmentése, a Magyar Szocialista Párt diktatorikus hatalmi szervként való működése folyamatosan megfogalmazott sérelem és vád, melyek szinte rituális panelekként bukkannak fel az elemzett szövegekben.⁵⁹ A megnevezések változatosak és negatívak, egyebek mellett: mocskos komcsik, vörös banda, KISZ-görények, moszkoviták.

⁵⁷ A hunhir.hu fejlécében szerepel a történelmi Magyarország térképe, egyik rovatuk pedig a Vesszen Trianon címet viseli; a kuruc.info pedig – amint arra korábban már utaltam – a kettős állampolgárságról tartott népszavazás előtt létrehozott weboldalból nőtt ki. Hasonlóan szembevethető deklaráció helyett a többi honlap inkább egyes anyagaiban ad teret a Trianon-tematikának, például az emlékező gyűlésekről, felvonulásokról szóló tudósítások formájában. A revizionista gondolatok elvi szinten megfogalmazódtak a Kossuth téri tüntéseken elhangzott beszédek némelyikében is: „Hallja Európa, hallja az egész világ, hogy a magyar nemzet nem kíván többé a multinacionális nagytőke és a nyomában sarjadó neobolsevizmus szolgájaként élni saját hazájában! Visszatérést az Ősi Erényhez! Hiszek egy Istenben, hiszek egy Hazában, hiszek egy Isteni Örök Igazságban, hiszek, HISZEK Magyarország feltámadásában!” (Kistót Gábor: *Igazságot Magyarországnak! Nem Hazugságot!!!* [Kistót Gábor beszédének szövege], kossuthter.com). Ugyanakkor a konkrét cselekvési programok között már reálpolitikai megfontolások is érvényesülnek a határon túli magyarsággal kapcsolatban. A téren közfelkiáltással elfogadott javaslat a Nemzeti Kerekasztal felállítására így említi a kérdést:

„Megjegyzés: Az elszakított magyar testvéreinknek helye van a Nemzeti Kerekasztalnál, de közjogi szempontból teljes jogú tagságuk vitatható, ezért egyelőre csak a megfigyelői státuszuk biztosítható” (*A Magyar Nemzeti Bizottság, a Forradalmi Nemzeti Bizottmány és az általuk létrehozott testületek*, kossuthter.com).

⁵⁸ „Engedelmeskedni hazám hívó szavának, akár életemet adni azért, hogy a többi magyar élhessen. Azt hiszem, akár Fidesz, akár MSZP, akár kutyafüle-macskafarka, néhány év múlva „jöhet bárki, hisz elpusztult az utolsó magyar.” Na erre kéne rájönni és tenni valamit” (*Az utolsó magyar* [Carpathia hozzászólása], jobbik-szoba.vilaga.hu).

⁵⁹ Lásd például ismét Budaházyt: „Könyörgöm, ne engedjük el ezt a lehetőséget, hogy a '45-ben a szovjet tankok hátán izmezett rablóbandától végleg megszabaduljunk. Istenem, magyarok ébresztő!!!” (*Budaházy ismét üzen: Budapest köré blokádot*, kuruc.info). Egy Kossuth téri verselő megfogalmazásában: „MSZP, SZDSZ félresöpörünk titeket! / Utódpartii sőpredék / Búzló fekély az MSZP! / S ami a rosszat jónak mondja, / Az MSZP-t tologatja / Az csak az SZDSZ lehet. / MSZP, SZDSZ félresöpörünk titeket! // Hogy lehet ily istentelen / Ily hazug, ily elvtelen / Gazdagságát sokszorozza / Magyar népet nyomorítja. / MSZP, SZDSZ félresöpörünk titeket! // Rendszerváltás? Nem történt meg! / Rossz alapon nem épülhet. / Döntsd le ami rohadt, férget, / Maradékát mind eléged! / MSZP, SZDSZ félresöpörünk titeket!” (*Verseik*, kossuthter.com).

A tüntetők párhuzamot vonnak 1956 és 2006 között, s ez a párhuzam többértelmű. Jelen esetben az a fontos, hogy 1956-ot a kommunista rendszerrel való szembeszállás leg-hősiesebb példájának tartják, s a demonstrációk résztvevői az ötven évvel ezelőtti küzdelem örököseinek-folytatóinak tekintik magukat. Az MTV-székház előtti szovjet emlékmű szétverése számukra szimbolikus jelentőségű, hiszen a pártállam maradványait támadták meg, s ily módon legfőbb sérelmüket fejezték ki.⁶⁰ A site-ok olyan szókészletet és kifejezéseket használnak, amelyekkel a sztálinista-rakosista diktatúrát idézik meg s helyezik 21. századi kontextusba. A rendőrség az ÁVH utódszerve, besúgó hálózatot működtet és politikai foglyokat ejt – a kihallgatásokat az Andrássy út 60. mögötti épületben végzik, a tüntetők ellen indított eljárások koncepciók perек, a bíróság vérbíróság, az állam totalitáriánus és elnyomó.⁶¹

A szeptember közepétől október 23-ig tartó időszakban egyre gyakrabban szerepel az online anyagban a neosztálinista diktatúra megerősödésének rémképe. Október 15-én az MNB deklarálja antikommunista politikáját, s felszólítja a civil szervezeteket, hogy „az erősödő szélsőbaloldali jelenségekkel szemben alakítsák meg az Antikommunista Ligát, valamint a bolsevista visszarendeződést megakadályozó Magyar Ellenállók és Antikommunisták Szövetségét!” (*Nemzeti összefogást a szélsőbaloldali visszarendeződés ellen!*, kuruc.info). A „Gyurcsány-rezsim” a külföldi tőkének s a nemzetáruló pártok összefogásának köszönheti túlélését. A megizmosodott magyarellenes diktatúrával szemben a demonstrációk résztvevői és támogatói a nemzettudatot és a keresztény erkölcsöt képviselik.⁶² A tartalomkészítők magukat, illetve az általuk működtetett oldalakat mintegy underground, szamizdat mozgalomnak tekintik: „Olvasóinkat megnyugtatjuk, a Kuruc.info továbbra is a sajtószabadság bástyájaként dacol a neoávós terrorral, sőt fokozza a gazemberek és a diktatúra leleplezéséért folytatott erőfeszítéseit” (*Házkutatás, lefoglalás egy munkatársnál!*, kuruc.info).

⁶⁰ A falanx.hu exkluzív videofelvételt tett közzé az emlékmű megrongálásáról (*A szovjet emlékmű megrongálása – videó*, falanx.hu). Az akcióban résztvevőkkel szembeni szolidaritás jegyében jelentette fel magát a Kossuth téri egyik szervező, Molnár Tamás a rendőrségen: „El kívánom mondani, hogy önként jelentkeztem a rendőrségen egy polgári engedetlenségi mozgalom keretében, szolidaritást kívánok vállalni azokkal, akik megrongálták a szovjet megszállás emlékművét. [...] A]zért jöttem ide, hogy szolidaritást vállaljak a hazánkat megszálló szovjet hadsereg emlékművének rongálóival, tevélegesen nem vettem részt a rongálásban, csak véleményemet kinyilvánítva megtapsoltam a rongálást, és a földön fekvő cimert leköttem” (*Molnár Tamás önfeljelentésének jegyzőkönyve*, kossuthter.com).

⁶¹ Tomcat: „Ha nem úgy táncolsz, ahogy ők füttyülnek, az állam csápjai elkapnak, és bedarálnak, megtörnek, péppé zúznak, majd kifosnak” (*Tomcat fogdából kijuttatott sorai*, kuruc.info). A tüntetésekkel összefüggő előzetes letartóztatások elrendelésében, illetve az elsőfokú ítéletek meghozatalában közreműködő bírák és ügyészek névsorát közzétették a kossuthter.com-on (*Bírák és ügyészek, akik börtönbe juttatták a tüntetőket – frissítve!*, falanx.hu).

⁶² Lásd például Csurka István felhívását: *Rövid helyzetelemzés és a teendők*, miép.hu. Vagy édesanyád hozzászólását a falanx.hu-n: „Szerintem igenis meg lehet oldani az ország problémáit, de az Mszp által ismert módokon ez nem lehetséges. Sokkal nagyobb empátiával kell lenni az emberek felé. Kikérem magamnak, hogy a hazámat lekurvazza ez a tetű! Nem az a baj, hogy így érzi, hanem az, hogy ebbe a beosztásba csak hazafi kerülhetne, márpedig ő inkább csak eszköznek használja Magyarországot céljai elérésére és nem vezetni, óvni, védeni, felvirágoztatni akarja. EZ A BAJ! Éppen ezért LE VELE! Vesszen a cinkosaival együtt, különben nekünk is végünk! ISTEN ÁLDJA MEG MAGYARORSZÁGOT! TALÁN NEM HAGYOTT MÉG EL BENNÜNKET” (*Gyurcsány: végighazudtuk az utolsó másfél, két évet* [édesanyád hozzászólása], falanx.hu).

A MIÉP és a Jobbik recepciója

Az elemzésből eddig kiderült, hogy a vizsgált online források többnyire kritikusan közelítenek a parlamenti pártokhoz, határozottan elvetik a pártokráciát. Kérdés azonban, hogy vajon milyen bánásmódban részesítik a szerzők a politikai spektrum jobb szélén elhelyezkedő két pártot, a MIÉP-et, illetve a Jobbikot.

A pártokfelettség, a mindenféle párttól való függetlenség hangsúlyozását a jelek szerint a hitelesség zálogának tekintik (kivéve természetesen a Jobbik által működtetett oldalakat). Noha a radikális jobboldali pártok elvben a site-okon is megjelenő értékrendet, politikai nézeteket képviselik, az intézményesült, a politikai struktúrába beilleszkedő képviselet a nyilvánosság előtt vállalt felelősséggel is jár. A felelősség, a nyilvánosság jelentette korlátozás relatív visszafogottságot eredményez a pártoknál, de nincs szükségképpen hasonló hatása az internetes politikai tartalmakra. A szerkesztők, újságírók szabadabban hirdethetik nézeteiket, és náluk is felszabadultabban kommunikálhatnak a felhasználók a beírt megjegyzéseik, üzeneteik révén.

Az anyagból világossá válik, hogy a MIÉP csillaga – legalábbis az radikális online oldalakon – már lehanyaglott. A demonstrációk hírközpontjának számító kossuthter.com-on említést sem kap, kivéve egyetlen alkalommal, amikor egy ausztráliai szimpatizáns nyílt levelében kifogásolja a MIÉP kirekesztését a mozgalom szervezéséből.⁶³ Sem Csurka István, sem pártja nem jelent vonzó alternatívát az ifjú radikálisok szemében. A MIÉP rendezvényeiről ugyan időnként tájékoztatnak, de a kommentárokból kiderül, hogy lejárt lemeznek tartják a szervezetet: „MIÉP – hol van az már” – summázza az ítéletet a falanx.hu (*A köz szolgálatát mindenki máshogy értelmezi*, falanx.hu). A site-ok anyagaiban az az uralkodó nézet, hogy a MIÉP-et a közéletben mára jóformán csak a baloldali-liberális szereplők rémülete és elítélő megjegyzései tartják a felszínen, és az energikus nemzeti radikális szervezkedés letéteményese immár a Jobbik. A pártok közül egyedül a Jobbikkal vállalnak közösséget a vizsgált oldalak szerzői és a vitákban megszólalók (kivéve a kossuthter.com-ot, ahol gondosan kerülnek a bármelyik párthoz való tartozás látszatát is).

Politikai szimbólumok, történelmi és kulturális referenciák

A magukat forradalmároknak nevező tüntetők számára a nyelv, a retorika mellett hasonlóan fontos identitásteremtő erővel bírnak a politikai szimbólumok, kulturális hivatkozások és a múlt eseményeire történő utalások. Akárcsak a programok és a politikai vélemények, a szimbólumok világa is heterogén, ellentmondásos, néhol zavaros.

⁶³ „Ugyanakkor értetlenül állunk azon jelenség előtt, hogy a radikális nemzeti erőket továbbra is veszélyesen megosztva, a Kossuth-téri felkelés, a Magyar Nemzeti Bizottság kirekeszti Csurka Istvánt, ill. a MIÉP-et az újjászülető nemzet mozgalmából, Kossuth-téri felszólalási jogából. Elég volt a szociálliberális, nemzetellenes erők általi zsarolás tehetetlen elfogadásából! Elengedhetetlennek tartjuk, hogy a MIÉP, mint a jelen eseményekig szinte egyetlen, következetesen nemzeti radikális párt – a Jobbik-kal való szövetségben vagy anélkül –, képviselve legyen akár a Nemzeti Bizottságban, akár egy »nemzeti kerekasztalban« vagy »szakértői kormányban«!” (*Üzenet a felkelőknek!*, kossuthter.com).

2006 őszének aktivistái egyértelműen azonosulnak ötvenhat örökségével, magukat az ötven évvel ezelőtti forradalom folytatóiként tüntetik fel – már csak azért is, mert a forradalom akkor elbukott, s azóta sem sikerült legyőzni az ősellenségnek számító kommunizmust. Az örökség hangsúlyozása érdekében folyamatosan analógiát keresnek az egykori és a jelenlegi események, szereplők és helyszínek között (a Magyar Rádió és az MTV-székház ostroma; akkor is és most is a „pesti srácok” mennek ki az utcára, ahol piros vér folyik; Kossuth tér mint forradalmi központ).⁶⁴ A történelmi utalások közül a legtöbb az 1956-os forradalomra vonatkozik. Ez egyrészt az ötvenéves évfordulóval magyarázható, másrészt viszont a forradalomelméletekből tudjuk, hogy a forradalmárok előszeretettel választanak ki olyan eseménysort (másik forradalmat), amellyel azonosulni tudnak, amelyet forgatókönyvnek tekintenek – a francia forradalom az 1848-as európai és az 1917-es oroszországi forradalom számára egyaránt mintaként szolgált.

A forradalmi hagyomány okán a demonstrálók azonban nemcsak 1956-tal, hanem korábbi forradalmakkal-szabadságharcokkal is azonosulnak. Mindenekelőtt 1848-cal és, amint ezt az egyik legolvasottabb hírportál neve is mutatja, a kuruc szabadságküzdelmekkel is. Úgy vélik, Rákóczi és Kossuth harcát folytatják.⁶⁵ A szerzők többségére jellemző a szabadságharcos gondolkodás és retorika, ugyanakkor van olyan, magát „labanc”-ként jegyző Jobbik szobás, aki szívesen látna Magyarországon Habsburg uralkodót.

A site-okon keverednek a különféle történelmi tradíciók. Mint ismeretes, a szélsőséges-radikális csoportok előszeretettel ápolják az ősi magyar hagyományokat. Az online anyag ezt messzemenően alátámasztja. A kuruc.info-n feltüntetett linkek között szerepel a Forrai Sándor Rovásíró Kör és a Táltos Hub. Az ősmagyar kultúra iránt érdeklődőknek Hét Vezér címmel külön weboldalt készítettek a szerkesztők, a 2007-es Árpád-év tiszteletére pedig már feltöltötték a legendás vezér életrajzát. A vizuális anyag az ősi magyar vallásra, írásra, kultúrára és történelemre vonatkozó számtalan illusztrációt tartalmaz. A szimpatizánsok valóságos ősmagyar szubkultúrát hoztak létre, ami nemcsak szimbólumot, hanem egyben életmódot és életérzést is jelent. A szubkultúra tagjai önmeghatározásának része, hogy szembenállnak az uralkodó kultúrával. E szembenállás leglátványosabb része a stílusban nyilvánul meg: a radikális jobboldali csoportok az ősmagyar kultúrából (vagy

⁶⁴ Az 1956 és 2006 közötti folytonosságot szentesítik azok az ötvenhatos veteránok, akik 2006-ban is kivonultak a közterekre („Meg nem erősített információk szerint Toroczkai László, a HVIM vezetője felszólította a Magyar TV épületének személyzetét, hogy adják át az épületet. Szintén meg nem erősített információk szerint Wittner Mária traktorok élén eltorlaszolta a körutat. Egyelőre várjuk a további híreket” (*Drámai a kép Budapesten. Wittner Mária és Toroczkai László támadásba lendült?*, falanx.hu). A párhuzamok kibontásában segít továbbá az MTV reklámkampánya: „Ha forradalmár lenne, Ön melyik televíziót foglalná el? – Hirdette nemrég a közszolgálati televízió óriásplakátja. Úgy tűnik, hogy a plakát mondanivalója új értelmet nyert” (*Ön melyik TV-t foglalná el?*, falanx.hu). A pesti srácok újabb meneteléséről egyenesen olasz futballszurkolók költöttek dalt: „Az Inter szurkolói a hétvégi, Milan elleni szuperrangadón üzentek a San Siroból. Az Avanti Ragazzi di Budapest feliratot – ami szó szerinti fordításban azt jelenti: Gyerünk, budapesti srácok – október 25-én már a Róma fanatikusai is kitétték, utalva az ’56-os események és a napjaink történései közti párhuzamra” (*Az Inter szurkolók üzenete*, kossuthter.com).

⁶⁵ „És ha a rendszer elbukik, mert ennek az egész igaztalan rendszernek el kell buknia mindenestől, akkor építünk egy olyan Magyarországot, ami Mátyás király óta maximum csak Rákóczi és Kossuth felvillanásai-kor létezett” (*Budaházy csorbítatlan beszéde: vannak már pesti srácok + hanganyag*, kuruc.info). *Ma este a Kossuth téri Rákóczi szobornál folytatjuk a kuruc szabadságharcot*, kuruc.info.

annak elképzelt változataiból), a történelmet idéző ikonográfiából (például a történelmi Magyarország térképe) merítenek öltözködési, díszítési, zenei választásaiknál. A stílusjegyek a szimbolikus politizálás eszközei, segítik kifejezni az ellenállást a globális fogyasztói kultúrával és az azt elősegítő neoliberalizmussal szemben.⁶⁶

A fentiek mellett markánsan megjelenik a királykultusz, különösen az Árpád-házi királyok (elsősorban természetesen Szent István) tisztelete, amint ezt a demonstrációk szimbólumává avatott árpádsávós zászló is mutatja.⁶⁷ A zászló maga is indulatos politikai viták tárgya lett. Olyan sok támadás érte az elmúlt időszakban, hogy Árpád neve napján, december 11-én a Jobbik demonstrációkat szervezett az ősi jelkép védelmében – állítják a párt politikusai. Ugyanezen a napon arpadsavos.hu címmel egy honlapot is elindítottak, és pártjuk szimbólumának választották a fehér-vörös sávós lobogót.

A középkori utalások között az első helyen a Szent Korona áll; a dicső múlt, a magyar kiválóság jelképe, s egyben a nemzet fennmaradásának záloga.⁶⁸ Mind az árpádsávós zászló, mind a korona esetében jelen van az online anyagban a történelmi jelképek értelmezéséért folytatott harc a „hivatalos” történetírással szemben, ezen a fronton is megnyitva az ellenállás lehetőségét a szélsőjobboldali, radikális nemzeti csoportok előtt.

⁶⁶ A kultúrában megnyilvánuló politizálás talán legjobb példái az események kapcsán az alkalomra született zenék. A Kossuth téri tüntetőknek Waszlavik Gazember László komponált verbunkos, toborzó nóta jellegű indulót (*Kossuth tér induló*, kossuthter.com). A szeptemberi belpolitikai botrányt kirobantó hangfelvételt kreatív sokszínűséggel használták, keverték újra a DJ-k különböző stílusokban (például dance, Depeche Mode, latin mix). A dalok sikerének kimondottan politikai jelentőséget is tulajdonítottak: „Az Elqrtad c. mixet 5 nap alatt 301.000(!!!) alkalommal töltötték le. Ezúton is köszönöm! Még mondják, hogy az embe- rek elfordultak a politikától. Ja...” (Pilu honlapja, www.stonebridge.hu/pilu/ver_flash.html).

⁶⁷ „De mindeközben magasra emelkedik az Árpád-sávós zászló. Mert vegyük észre a forradalomnak ez a jelképe. Úgy mint ’56-nak a lyukas zászló volt. Milyen régóta szerettük volna sokan visszahelyezni ezt a zászlót az öt megillető rangba, de nem tudtuk az állandó igaztalan vádaskodással szemben elérni ezt. És most egyszerre ott lobog a trikolór mellett mindenhol” (*Budaházy csorbitatlan beszéde: vannak már pesti srácok + hanganyag*, kuruc.info).

Tomcat a fiktív párbeszéd formájában megírt *Forradalmi kiskáté*jában védelmébe veszi az Árpád-sávós zászlót: „Ezek az Árpád-sávós zászlók, turulmadarak meg a csodaszarvasok az ufóhívó hülyék/nyilasok/stb jelképei. Akik ilyeneket mondanak, általában a Heti Hetesben vagy a Liberálisok Házában hangoztatják nagy mellénnyel, hogy ők mekkora magyarok [...] Ha annyira magyarok vagytok, mi a probléma a történelmi magyar jelképekkel? Hol láttál olyat, hogy például az amerikaiak a fehér fejű sást, vagy a franciák a gall kakast fikázzák? Vagy akár a németek a német sást és a vaskeresztet? Vagy az oroszok a vörös csillagot? Ezek a mi nemzeti jelképeink. A jelkép pedig nem önmagában való dolog, hanem közös értékek kötődnek hozzájuk. Felmutatásukkal a tömeg ezen értékek közös elfogadását nyilvánítja ki. Az ezeréves nemzeti jelképek pedig éppen azért ezerévesek, mert az általuk képviselt értékek ezer éven át megtartották a nemzetet. Ezeket az értékeket köpik le azok, akik most nyilasokról meg csőcselékről hadoválnak. Már csak az a kérdés, hogy ha ők magyarok, akkor mi kik vagyunk?” (*Forradalmi kiskaté és csőcselék-határozó + fotók*, kuruc.info).

Molnár Tamás, az MNB ügyvivője is hasonló szellemben nyilatkozott: „A Kossuth téri morális forradalom szervezőbizottsága megdöbbenéssel értesült a magyarellenes internacionalisták újabb alantas támadásáról, amely a történelmi Árpád-házi lobogók és a nemzeti szimbólumok ellen irányul. A tüntetések szervezői nevében kijelentjük, hogy ezek a tradicionális magyar jelképek egységet, közösséget és összefogást teremtenek. Befogadást és nem kirekesztést hirdetnek. [...] a sikeres magyar jövőt testesítik meg. A piros, fehér csíkos lobogók ma is az erős, büszke és független magyar jogállamiságot jelképezik, a többség hatalmát” (*Nemzeti összefogás a szélsőbaloldali visszarendeződés ellen!*, kossuthter.com).

⁶⁸ „Higgyetek a Szent Korona erejében, tartsátok magatokat a tanaihoz, vezéreljen benneteket a Szent Korona!” *Délvidéki üzenet a tüntetőkhöz*, kuruc.info). A Carpathia néven futó blogger „történelmi leckét” ad olvasóinak: Fodor Gabriella(sic! valójában Fodor Gáborról van szó) nyilas szimbólumnak titulálta az Árpád-sávós zászlót, de téved, mert az valójában a honfoglaló magyarok zászlaja (*Történelmi lecke* [Carpathia hozzászólása], jobbikszoba.vilaga.hu).

A hír- és vitaanyagokban számos irredenta utalás és vélemény található, s ez igaz a site-ok képi világára is. A trianoni veszteség mellett a Horthy-korszak politikusai, s természetesen maga a kormányzó is példaképként jelenik meg. Olyan személyek ők a szerkesztők, a szerzők és a látogatók szemében, akik utoljára képviselték Magyarországon a legitimitást. Közvetlen elődök, az ő örökségüket kell megújítani, az általuk kijelölt úton kell továbbmenni.

Konklúzió

A 2006. őszi politikai válság egy táborba terelt radikális politikai-kulturális csoportokat, de az a közös identitás, amelyre az MTV székházának ostroma után találtak rá, kérészéleltűnek bizonyult. Annak okát, hogy ez a szövetség miért nem lehetett tartós, pontosan rekonstruálhatjuk az internetes források olvasásakor. Ezeket a periférikus társulásokat ugyanis sokkal nagyobb erők vetik szét, mint amilyenek egységbe olvaszthatnák. A politikai hatalom megrendülése és a krízishelyzetre adott rossz válaszok eredményezték azt, hogy a politikailag és eszmeileg radikálisok rövid időre láthatóvá váltak, de nem azért, mert a társadalom széles rétegei számára jelentettek vonzó alternatívát, hanem a központi hatalom ideiglenes megrendülése következtében. Kihasználták azt a spontán felháborodást, amely a Kossuth térre vitte az embereket, és vitathatatlan, hogy rendelkeztek bizonyos tapasztalattal a politikai performanszok rendezésében. Forradalmuk azonban színjáték maradt; anakronisztikus módon, ötven (százhatvan, háromszáz) évvel a valóságos szabadságmozgalmak után, korhű jelmezekben és díszletekkel, de 21. századi kontextusban színre vittek egy olyan előadást, amelynek túlságosan sok szerzője volt. Minthogy a forradalom végül elmaradt, az utcán kibontakozó és a virtuális narratíva egyre inkább egybe mosódott. A mumusoktól, amelyekkel az aktivisták rémisztgettek, senki nem ijedt meg, mint ahogy mumusokként ők maguk sem voltak ijesztők. Ilyen értelemben a politikai elitnek nincs félnivalója.

Ez mégsem jelenti azt, hogy a radikális kérdések ne lennének érvényesek. És szembe kell nézni azzal, hogy kérdések vannak, válaszok egyelőre nincsenek.

Hivatkozásjegyzék

[Böjte Csaba levele], falanx.hu (2006. szeptember 21.),

http://www.falanx.hu/gyuresany_beismerese.

„Csőcselék” mozgalom az iwiw-en, kuruc.info (2006. október 30.),

<http://kuruc.info/reszletes.asp?MainID=6&HirID=6870>.

A Jobbik kitart a szombati tüntetése mellett, jobbik.com (2006. szeptember 20.),

<http://szeged.jobbik.hu/modules.php?name=News&file=article&sid=14>.

A kezdet – okt. 23. hajnaláról, kossuthter.com (VARGA Domokos György, 2006. október 31.), <http://kossuthter.com/en/node/1471>.

A Kossuth téri forradalmárok felhívása, kuruc.info (2006. október 15.),

<http://kuruc.info/reszletes.asp?MainID=25&HirID=6482>.

- A köz szolgálatát mindenki máshogy értelmezi*, falanx.hu (2006. október 15.),
http://www.falanx.hu/a_koz_szolgalatat_mindenki_mashogy_ertelmezi.
- A Kuruc.info lényege*, kuruc.info (2006. április 10.),
<http://www.kuruc.info/reszletes.asp?MainID=10&HirID=1703>.
- A Magyar Nemzeti Bizottság, a Forradalmi Nemzeti Bizottmány és az általuk létrehozott testületek*, kossuthter.com (2006. szeptember 28.),
<http://www.kossuthter.com/hu/node/590>.
- A pszichológus szerint Gyurcsány lényegében elmebeteg*, kuruc.info (2006. szeptember 22.), <http://www.kuruc.info/reszletes.asp?MainID=2&HirID=5904>.
- A Szentkorona-tan lényegéről röviden*, szentkoronaradio.hu (Magi, 2006. május 10.),
<http://www.szentkoronaradio.com/node/329>.
- A szovjet emlékmű megrongálása – videó*, falanx.hu (Varga Gábor, 2006. október 22.),
http://falanx.hu/a_szovjet_emlekmu_megrongalasa_video.
- A TV-székház védői megtagadták a parancsot*, falanx.hu (Dr. KONCSEK Krisztián, 2006. szeptember 25.), <http://www.falanx.hu/node/2142>.
- Aggályos a Kossuth tér kiürítésének terve*, falanx.hu (NEMESKÉRI, 2006. október 16.),
http://www.falanx.hu/aggalyos_a_kossuth_ter_kiuritesenek_terve.
- Ami közös bennem és Gyurcsányban* (Carpathia hozzászólása), jobbikszoba.vilaga.hu (2006. szeptember 6.),
<http://gportal.hu/gindex.php?pg=11824684&nid=2438073>.
- Áadták a petíciót a Kossuth téri tüntetők*, falanx.hu (Vinkler Márton, 2006. szeptember 25.), <http://www.falanx.hu/node/2145>.
- Az Inter szurkolók üzenete*, kossuthter.com (2006. november 1.),
<http://portal.kossuthter.com/hu/node/1486>.
- Az utolsó magyar* (Carpathia hozzászólása), jobbikszoba.vilaga.hu (2006. szeptember 11.),
<http://gportal.hu/gindex.php?pg=11824684&nid=2456689>.
- Bírák és ügyészek, akik börtönbe juttatták a tüntetőket – frissítve!*, falanx.hu (2006. október 6.), <http://kossuthter.com/en/node/910>.
- Blog: Elvették tőlünk 56'-ot*, falanx.hu (Vinkler Márton, 2006. október 29.),
http://www.falanx.hu/blog_elvettek_tolunk_56_ot.
- Brutális megtorlás a Markó utcában is*, falanx.hu (Nemeskéri, 2006. október 5.),
http://www.falanx.hu/brutalis_megtorlas_a_marko_utcaban_is.
- Budaházy csorbítatlan beszéde: vannak már pesti srácok + hanganyag*, kuruc.info (2006. október 28.), <http://kurucz.info/reszletes.asp?MainID=33&HirID=6821>.
- Budaházy ismét üzen: Budapest köré blokádot*, kuruc.info (2006. szeptember 28.),
<http://kurucz.info/reszletes.asp?MainID=2&HirID=6075>.
- Budaházy újra üzent – Gyurcsány villájához megy?*, kuruc.info (2006. október 27.),
<http://kurucz.info/reszletes.asp?MainID=32&HirID=6042>.
- Budaházy üzen a föld alól is – Gyurcsányt még nem fogták el*, kuruc.info (2006. szeptember 26.), <http://kurucz.info/reszletes.asp?MainID=33&HirID=5996>.

- Budaházy válasza Csurkának*, kuruc.info (2006. október 12.),
<http://www.kuruc.info/reszletes.asp?MainID=33&HirID=6403>.
- Budaházy: Gyurcsány leváltása még nem old meg semmit!*, kuruc.info (2006. október 1.), <http://www.kuruc.info/reszletes.asp?MainID=33&HirID=6147>.
- Délvidéki üzenet a tüntetőkhöz*, kuruc.info (2006. szeptember 21.),
<http://www.kuruc.info/reszletes.asp?MainID=32&HirID=5880>.
- Drámai a kép Budapesten. A Rendőrség ellentámadásba ment át!*, falanx.hu (Dr. KONCSEK Krisztián, 2006. szeptember 18., 23:19),
http://www.falanx.hu/dramai_a_kep_budapest_folyamatos_frissitessel?page=0%2C2.
- Drámai a kép Budapesten. Az egyik Kossuth téri szónok nyilatkozata*, falanx.hu (Dr. KONCSEK Krisztián, 2006. szeptember 18., 23:34),
http://www.falanx.hu/dramai_a_kep_budapest_folyamatos_frissitessel?page=0%2C1.
- Drámai a kép Budapesten. Provokátorok a tömegben?*, falanx.hu (Dr. KONCSEK Krisztián, 2006. szeptember 18., 22:19),
http://www.falanx.hu/dramai_a_kep_budapest_folyamatos_frissitessel.
- Drámai a kép Budapesten. Wittner Mária és Toroczkai László támadásba lendült?*, falanx.hu (Dr. KONCSEK Krisztián, 2006. szeptember 18., 22:02),
http://www.falanx.hu/dramai_a_kep_budapest_folyamatos_frissitessel?page=0%2C2.
- EATWELL, Roger: *The Rebirth of the 'Extreme Right' in Western Europe?*, Parliamentary Affairs, July 2000.
- Elég volt a szadista rendőrök dicséretéből!*, kuruc.info (SZAKÁCS Gábor, 2006. szeptember 22.), <http://www.kuruc.info/reszletes.asp?MainID=32&HirID=5892>.
- Ellenállók kiskátéja*, kuruc.info (2006. október 30.),
<http://kuruc.info/reszletes.asp?MainID=32&HirID=6872>.
- Falanx hírlevél*, falanx.hu (BODNÁR Előd, 2006. június 22.),
http://www.falanx.hu/falanx_hirlevel.
- Forradalmi Kiskaté és csőcselék-határozó + fotók*, kuruc.info (Tomcat, 2006. október 3.),
<http://kurucz.info/reszletes.asp?MainID=6&HirID=6153>.
- Forradalom van: bevettük a köztévét*, kuruc.info (2006. szeptember 18.),
<http://kuruc.info/reszletes.asp?MainID=2&HirID=5692>.
- Gondolatok a társadalmi rendszer jelenéről, múltjáról és jövőjéről. Horváth Tibor beszéde a budapesti Kossuth téri tüntetésen*, kossuthter.com (2006. október 18.),
<http://kossuthter.com/hu/node/1174>.
- Gyurcsány pofátlansága határtalan*, kuruc.info (TOMCAT, 2006. október 23.),
<http://kuruc.info/reszletes.asp?MainID=1&HirID=6671>.
- Gyurcsány: végighazudtuk az utolsó másfél, két évet (édesanyád hozzászólása)*, falanx.hu (2006. szeptember 18.),
http://www.falanx.hu/gyurcsany_vegighazudtuk_az_utolso_masfel_ket_ev.

- Hazamennek pihenni a tüntetők*, kuruc.info (2006. szeptember 22.),
<http://kuruc.info/reszletes.asp?MainID=1&HirID=5883>.
- Házkutatás, lefoglalás egy munkatársnál!* (2006. október 12.),
<http://kuruc.info/reszletes.asp?MainID=32&HirID=6375>.
- HSIEH, Hsiu-Fang, SHANNON, Sarah E.: *Three Approaches to Qualitative Content Analysis*, Qualitative Health Research, 2005/9.
- Igazságmorzsák az „élet és irodalom”-ból*, kossuthter.com (2006. november 12.),
<http://kossuthter.com/en/node/2042>.
- Igazságot Magyarországnak! Nem Hazugságot!!!* (Kistót Gábor beszédének szövege),
kossuthter.com (2006. október 12.), <http://www.kossuthter.com/hu/node/1048>.
- Ima és böjt hazánkért*, kossuthter.com (2006. szeptember 28.),
<http://kossuthter.com/hu/node/585>.
- Jobbik: rendőrre baltával támadó cigányok ellen miért nincs hajtóvadászat?*, kuruc.info
(2006. október 4.),
<http://www.kuruc.info/reszletes.asp?MainID=32&HirID=6208>.
- Kilenc pontos büntetőfeljelentés a kormány ellen*, kuruc.info (2006. szeptember 29.),
<http://www.kuruc.info/reszletes.asp?MainID=32&HirID=6079>.
- Kommunista időket idéző rendőrterror a fővárosban. A Magyar Nemzeti Bizottság 2006 közleménye*, kossuthter.com (2006. október 23.),
<http://www.kossuthter.com/hu/node/1237>.
- Kommunista időket idéző rendőrterror a fővárosban. A Magyar Nemzeti Bizottság 2006 közleménye*, kossuthter.com (2006. október 23.),
<http://www.kossuthter.com/hu/node/1237>.
- Kossuth tér induló*, kossuthter.com (2006. szeptember 27.),
http://kossuthter.com/hu/waszlavik_laszlo_kossuth_ter_indulo.
- Kossuth tér: Kőrösi Imre verőemberekkel foglalta el a színpadot!*, kuruc.info (2006. október 2.) <http://www.kuruc.info/reszletes.asp?MainID=1&HirID=6150>.
- Kossuth tér: új alkotmányt*, kuruc.info (2006. október 15.),
<http://kuruc.info/reszletes.asp?MainID=32&HirID=6471>.
- Kossuth téri kiáltvány*, kuruc.info (2006. szeptember 20.),
<http://kuruc.info/reszletes.asp?MainID=25&HirID=5842>.
- Kossuth téri petíció*, kossuthter.com (2006. szeptember 25.),
<http://www.kossuthter.com/hu/node/348>.
- Levelezőlista a tüntetések szervezőinek!*, kossuthter.com (2006. október 9.),
<http://kossuthter.com/hu/node/988/>.
- Liberális szennyáradat – megkezdte kampányát az SZDSZ*, kuruc.info (Molnár Tamás, 2006. szeptember 11.),
<http://www.kuruc.info/reszletes.asp?MainID=7&HirID=5511>.
- Lovas István jegyzete a diktatúráról és nyílt levelei*, kossuthter.com (2006. október 6.),
<http://www.kossuthter.com/hu/node/902>.

- Ma este a Kossuth téri Rákóczi szobornál folytatjuk a kuruc szabadságharcot*, kuruc.info (2006. október 27.),
<http://www.kuruc.info/reszletes.asp?MainID=32&HirID=6781>.
- Magunkról. A #JOBBIK_MM szoba honlapja*, <http://jobbikszoba.vilaga.hu>.
- Már akkor* (azzurro9 hozzászólása), jobbikszoba.vilaga.hu (2006. szeptember 27.),
<http://gportal.hu/gindex.php?pg=11824684&nid=2674987>.
- MAYRING, Philipp: *Qualitative Content Analysis*, Forum: Qualitative Social Research, June 2000; <http://www.qualitative-research.net/fqs-texte/2-00/2-00mayring-e.htm>.
- Médiaterror: a kormány betiltaná a HírTV-t!*, falanx.hu (NEMESKÉRI, 2006. szeptember 27.), http://www.falanx.hu/mediaterror_a_kormany_betiltana_a_hirtv_t.
- Molnár Tamás önfeljelentésének jegyzőkönyve*, kossuthter.com (2006. október 12.),
<http://www.kossuthter.com/node/1041>.
- Most forradalom, vagy sem?*, falanx.hu (Dr. KONCSEK Krisztián, 2006. szeptember 20.),
http://www.falanx.hu/most_forradalom_vagy_sem.
- Most jöttem a az MSZP székháza előtti csatából*, falanx.hu (VASS Krisztián, 2006. szeptember 20.),
http://www.falanx.hu/most_jottem_a_az_mszp_szekhaza_elotti_csatabol.
- NBH-s terror: a békés tüntetőket is börtönnel fenyegetik!*, kuruc.info (2006. október 9.),
<http://www.kuruc.info/reszletes.asp?MainID=2&HirID=6296>.
- Nem tudják lehallgatni az internetes beszélgetést*, kuruc.info (2006. október 10.),
<http://kuruc.info/reszletes.asp?MainID=1&HirID=6323>.
- Nemzeti összefogást a szélsőbaloldali visszarendeződés ellen!*, kuruc.info (2006. október 16.), <http://www.kuruc.info/reszletes.asp?MainID=32&HirID=6485>.
- Őn melyik TV-t foglalná el?*, falanx.hu (Dr. KONCSEK Krisztián, 2006. szeptember 19.),
http://www.falanx.hu/on_melyik_tv_t_foglalna_el.
- Papp Lajos: Fogjunk össze!*, hunhir.hu (2006. november 10.),
<http://www.hunhir.hu/index.php?pid=ke&id=000372>.
- Projektjeink*, mha.hu (?), <http://mha.hu/projekt.php>.
- Rólunk*, kossuthter.com (?), <http://www.kossuthter.com/hu/rolunk>.
- Rövid helyzetelemzés és a teendők*, miep.hu (CSURKA István, 2006. szeptember 19.),
<http://www.miep.hu/al/archivum.html>.
- Sikerrel zárult az akaratnyilvánító Népgyűlés*, kossuthter.com (2006. október 29.),
<http://kossuthter.com/hu/node/1427>.
- Szegeden készülnek. Felhívás rendszerváltó népgyűlésre*, kossuthter.com (2006. november 22.), <http://www.kossuthter.com/hu/node/2193>.
- Szerdai csata: gyereket vertek, várandós nőt bántalmaztak a zsaruk*, kuruc.info (2006. szeptember 21., 23:00), <http://kuruc.info/reszletes.asp?MainID=2&HirID=5835>.
- Szimpatiaüntetések: ma Csíkszereda, holnap Kolozsvár*, kuruc.info (2006. szeptember 22.), <http://kuruc.info/reszletes.asp?MainID=1&HirID=5913>.

- Szomorúság és hősiesség* (Jankó hozzászólása), jobbikszoba.vilaga.hu (2006. szeptember 27.),
<http://gportal.hu/gindex.php?pg=11824684&nid=2512770&PHPSESSID=83e82f7d9b6945586386999f8bb2f85b>.
- Tankvezető a cellatársam – Novák Előd börtönnaplója*, kuruc.info (2006. november 3.),
<http://kuruc.info/reszletes.asp?MainID=7&HirID=6974>.
- Tomcat fogdából kijuttatott sorai*, kuruc.info (2006. szeptember 20.),
<http://www.kuruc.info/reszletes.asp?MainID=32&HirID=5800>.
- Tomcat fogdából kijuttatott sorai*, kuruc.info (2006. szeptember 20.),
<http://www.kuruc.info/reszletes.asp?MainID=32&HirID=5800>.
- Tomcatet újabb 30 napra benntartja a rezsim. Női tanút is vertek, édesanyát kurváztak a rendőrök*, kuruc.info (2006. szeptember 22.),
<http://kuruc.info/reszletes.asp?MainID=32&HirID=5918>.
- Toroczkai László járja az országot*, kossuthter.com (2006. szeptember 29.),
http://kossuthter.com/en/toroczkai_laszlo_jarja_az_orszagot.
- Toroczkai László lemond*, falanx.hu (Dr. KONCSEK Krisztián, 2006. október 7.),
http://www.falanx.hu/toroczkai_laszlo_lemond.
- Több ezren a Várban: Budaházy felszólalt, Toroczkai: párhuzamos magyar intézményrendszer + videó*, kuruc.info (2006. október 28.),
<http://www.kuruc.info/reszletes.asp?MainID=6&HirID=6820>.
- Történelmi lecke* (Carpathia hozzászólása), jobbikszoba.vilaga.hu (2006. október 12.),
<http://gportal.hu/gindex.php?pg=11824684&nid=2561954>.
- Tudósításunk a Kossuth térről – Toroczkai visszatért!*, kuruc.info (2006. szeptember 26.),
<http://kuruc.info/reszletes.asp?MainID=1&HirID=6016>.
- Tudósításunk a Kossuth térről – Toroczkai visszatért!*, kuruc.info (2006. szeptember 26.),
<http://kuruc.info/reszletes.asp?MainID=1&HirID=6016>.
- Túlkapások: „Megvallattak, hogy vérzett a húsunk...”*, kuruc.info (2006. október 5.),
<http://www.kuruc.info/reszletes.asp?MainID=32&HirID=6239>.
- Túlterhelt a kossuthter.com* (ZUGLÓI, 2006. október 23.),
<http://kossuthter.com/hu/node/1245>.
- Usztics Orbánt bírálta puhaságáért*, kuruc.info (2006. október 9.),
<http://kuruc.info/reszletes.asp?MainID=32&HirID=6294>.
- Üzenet a felkelőknek!*, kossuthter.com (2006. szeptember 25.),
<http://kossuthter.com/hu/node/705>.
- Üzenet egy rendbontótól*, kossuthter.com (2006. október 29.),
<http://kossuthter.com/de/node/1421>.
- Verse*, kossuthter.com (2006. szeptember 30.), <http://kossuthter.com/hu/versek>.
- WAP-os oldal indult a tüntetésekről*, kossuthter.com (2006. október 3.),
http://kossuthter.com/hu/wap_os_oldal_indult_a_tuntetesekrol.

Kádár András Kristóf – Tóth Balázs: A gyülekezési joggal és annak rendészeti aspektusaival összefüggő jogszabályok nemzetközi összehasonlító elemzése

Bevezetés

E tanulmány célja, hogy támpontokat adjon a gyülekezési joggal és annak rendészeti aspektusaival összefüggő magyar jogi szabályozás értékeléséhez. Ezt a célt oly módon kívánja megvalósítani, hogy különböző országok vonatkozó szabályozásával hasonlítja össze a magyar jogi megoldásokat.

A tanulmány írása során a következő kérdésekre kerestünk választ:

I. Mi a gyülekezési jog definíciója?

II. Milyen feltételei vannak a gyülekezési jog gyakorlásának? Melyek az alkotmányban, illetve külön törvényben meghatározott, nevesített jogszerű korlátai (ebbe a körbe tartozóan van-e időbeli korlátja, vannak-e olyan események – például nemzeti ünnepek –, amikor tilos a gyülekezési jog gyakorlása, viselhetnek-e a gyülekezési jogukat gyakorló személyek maszkot stb.)? Van-e minden esetben bejelentési/engedélyeztetési kötelezettsége a gyülekezés szervezőjének? Ha igen, akkor kinek kell a bejelentést/engedély iránt kérelmet benyújtani (rendőrségnek vagy más szervnek)?

III. Milyen esetekben tiltható meg a gyülekezés?

IV. Ha egy jogszerűen megkezdett gyülekezés során jogellenes magatartást tanúsítanak a résztvevők, akkor milyen feltételek teljesülése esetén osztható fel a gyülekezés? A váratlanul kialakult helyzetekben hogyan alakul az intézkedés rendje?

V. Az oszlatás során a rendőrség milyen kényszerítő eszközöket használhat? A kényszerítő eszközök alkalmazásának van-e valamilyen sorrendje?

VI. A rendőrök azonosíthatóságával kapcsolatban milyen előírások vannak? Kötelező-e az azonosításra alkalmas jelvény vagy egyéb eszköz viselése? Ha nem, akkor milyen esetekben lehet eltekinteni ezek viselésétől?

Az anyag e kérdések mentén tagolódik fejezetekre olyan módon, hogy minden kérdésre vonatkozóan ismerteti a rendelkezésre álló egyes nemzeti szabályozásokat és megvizsgálja azokat a magyar rendelkezésekkel való összehasonlítás szempontjából. Tekintettel arra, hogy a szeptember-októberi események során lőfegyverhasználatra nem került sor, és az erre vonatkozó előírások összehasonlító elemzése, tekintettel a határidőre is, e tanulmány keretei között nem volt lehetséges, a lőfegyverhasználat kérdéseire nem térünk ki, csak az egyéb kényszerítő eszközök alkalmazása által felvetett problémákra.

A rendelkezésre álló idő rövidsége miatt nem volt lehetséges valamennyi érintett ország valamennyi releváns jogszabályát beszerezni, noha mind az Igazságügyi és Rendészeti Minisztériumot, mind az Országos Rendőr-főkapitányságot és a Rendőrtiszti Főiskolát megkerestük ebből a célból. Külföldi rendőrségi törvények és egyéb vonatkozó normák azonban ezeknél a szerveknél nem állnak rendelkezésre.

Így a tanulmány internetes kutatásokon, valamint a témában járatos külföldi szakemberek megkeresésünkre adott válaszain alapul. Szeretnénk az anyag összeállításában nyújtott segítségért külön köszönetet mondani Zsebik Katalinnak, Novoszádek Nórának, Lőrincz Gabriellának, Nino Kemoklidzének, Rebekah Delsolnak és Femke Hofsteenak.

1. Mi a gyülekezési jog definíciója?

A magyar jogszabályok tulajdonképpen nem tartalmazznak szigorúan vett fogalommeghatározást a gyülekezési jogra vonatkozóan. A vizsgált országok jogszabályai azonban megpróbálják fogalmi elemekkel körülhatárolni, mit fed le a tárgyalt alapjog.

A brit szabályozás⁶⁹ – amely alapvetően a statikus (egy helyben tartott) gyűlés és a dinamikus (helyváltoztatással járó) felvonulás között tesz különbséget – a felvonulást emberek sokaságának egy meghatározott útvonalon történő együttmozgásaként definiálja, míg a gyülekezést minimum két személy nyilvános helyen, legalább részben szabad téren megvalósuló összejöveteleként határozza meg. A 2003-as Anti-Social Behaviour Act (a társadalomellenes magatartásról szóló törvény) csökkentette kettőre a gyülekezés megvalósulásához szükséges létszámot a korábbi húszról.

Az észtt gyülekezési törvény értelmezésében gyülekezésnek minősül a gyűlés (meeting), tüntetés (demonstration), nagygyűlés (rally), sztrájk (picket), vallási esemény (religious event), felvonulás (procession) vagy más (vélemény)nyilvánítási formák (manifestation), amelyeket téren, parkban, úton, utcán vagy más, szabad ég alatt lévő közterületen szerveznek.

Franciaországban eltérő kifejezéseket használnak a gyülekezési jog gyakorlásának különböző formáira; a legfontosabbak ezek közül a réunion, a manifestation, az attroupement, de él a köznyelvben a rassemblement szó is. Felállítható egyfajta sorrend a fogalmak jelentéstartalma alapján: a réunion (gyűlés) a legbékésebb megnyilvánulási forma, amely csupán nyilvánossága miatt esik a gyülekezési jog fogalmi körébe; a másik végletet az attroupement jelenti, amely a közrendet egyértelműen veszélyeztető megmozdulásra utal. Mindent, ami e kettő közé esik, a francia nyelv általában manifestationnak nevez. Törvényileg egyik fogalom sincs meghatározva, egyedül a réunionra találunk definíciót a gyülekezési jogot érintő legfontosabb bírósági döntésben (az Államtanács Benjamin-döntése, 1933. május 19.). Eszerint a réunion személyek olyan alkalmi csoportosulása, amely a közös elvek, vélemények egyeztetésének, valamint a közös érdekek védelmének elősegítésére jön létre.

Következtetések

A magyar szabályozás hiányosnak tűnik már a definíció szintjén is. Fontos lenne meghatározni, hogy hány személy összejövetele minősül gyülekezésnek. A határ megvonása nyilván nehéz, de az önkényes oszlatás megelőzése érdekében indokolt lenne törvényben szabályozni a jog ezen aspektusát.

⁶⁹ Public Order Act 1986, 16. §.

Fontos lenne elhatárolni egymástól a választási gyűlés és a gyülekezés fogalmát is, hiszen a tapasztalatok szerint az 1997. évi C. törvény 43. §-ára hivatkozva kampányidőszakban meg lehet kerülni a gyülekezési törvény által felállított jogszabályi korlátokat (például a bejelentési kötelezettséget).

A magyar szabályozásból hiányzik annak meghatározása is, amit a hivatkozott francia döntés tartalmaz, nevezetesen azt, hogy a gyülekezés személyek alkalmi csoportosulása-e, vagy tartós jelleget is ölthet e jog gyakorlása. A hatályos magyar rendelkezések alapján ugyanis a gyülekezési jogra hivatkozva akár éveken keresztül is le/el lehet foglalni közterületeket, ami valószínűleg nem egyeztethető össze a gyülekezési jog azon elsődleges céljával, hogy a kollektív véleménynyilvánítás keretét biztosítsa a közösséget érintő kérdésekben. Alkotmányossági kérdéseket is felvető, politikai döntést igénylő problémát jelent a fogalom ezen aspektusa, melynek eldöntetlensége azonban határhelyzetekben jogilag kezelhetetlen konfliktusokat eredményezhet.

2. Milyen feltételei és korlátai lehetnek a gyülekezési jog gyakorlásának?

A finn jogi szabályozás szerint⁷⁰ a szabadtéren rendezendő gyűlést a szervezőnek hat órával a gyűlés kezdete előtt be kell jelentenie a helyi rendőrségnek szóban vagy írásban. Később előterjesztett bejelentés is érvényesnek fogadható el, ha a gyűlés nem okoz jelentős közrendbontást.⁷¹ Nem kell bejelenteni a magánjellegű gyűléseket és azokat, amelyeket magántulajdonban lévő területen vagy amelyeket ugyan köztulajdonnak minősülő területen, de nem a szabad ég alatt rendeznek. A spontán tüntetések tehát e határokon belül lehetségesek.

Ha a bejelentésről értesülő hivatal észleli, hogy több gyűlést kívánnak rendezni ugyanazon a helyen vagy ugyanabban az időben, és ezek párhuzamos megtartása nem lehetséges, annak a szervezőnek van elsőbbsége, aki előbb terjesztette elő bejelentését, kivéve, ha a gyűlés helyszínét hagyományosan vagy szerződés alapján a másik gyűlésre használják. Ebben az esetben a rendőrség, miután a kérdést megtárgyalta a kapcsolattartó személlyel, a többi gyűlést olyan időpontra, illetve helyre „utalhatja”, amely az adott gyűlés céljának megfelel.⁷² Ha a nyilvános gyűlés a bejelentett helyen veszélyeztetheti az emberek biztonságát, ha számottevő kárt okozhat a környezetben vagy a tulajdonban, ha aránytalan zavart kelthet a nézők körében a forgalomban vagy egy olyan eseményben, amely köztestület által rendezett nemzetközi konferenciához vagy ahhoz hasonló biztonsági követelményeket támaztó eseményekhez kapcsolódik, akkor a rendőrség, miután tárgyalásokat folytatott a kapcsolattartó személlyel, „átirányíthatja” a rendezvényt egy másik olyan helyre, amely a célnak megfelel.⁷³

⁷⁰ Finn alkotmány (1999. június 11.); finn gyülekezési törvény (1999. szeptember 1.); finn rendfenntartási törvény (533/1999).

⁷¹ Finn gyülekezési törvény 7. § (1).

⁷² Finn gyülekezési törvény 10. § (1).

⁷³ Finn gyülekezési törvény 10. § (2).

Ha egy esemény megrendezése károk bekövetkezésével fenyeget, a rendőrség elrendelheti (mintegy előfeltételként), hogy a szervezőnek legyen megfelelő felelősségbiztosítása.⁷⁴

Nyilvános eseményt nem lehet rendezni nagypénteken, húsvét vasárnap vagy karácsony napján este 6-tól huszonnégy órán keresztül, kivéve, ha a rendőrség ezt külön kérelemre engedélyezi. A nyilvános eseményeket és gyűléseket teljes cselekvőképességgel rendelkező természetes személyek, valamint társaságok, illetve alapítványok rendezhetik. Olyan személy, aki nem teljesen cselekvőképes, de már legalább tizenöt éves, rendezhet nyilvános gyűlést (összejövetelt), kivéve ha egyértelmű, hogy nem tudja teljesíteni a törvény által a szervezőkre előírt követelményeket.

Nyilvános gyűlésen zászló, jelvény, hangszóró és más szokásos felszerelés használható és ideiglenes díszlet is építhető. Ekkor a szervezőnek kötelessége biztosítani, hogy ez nem jár majd a résztvevőkben, a nézőkben, illetve a környezetben okozott aránytalan kár bekövetkeztével.⁷⁵ A nyilvános gyűlés és esemény rendezőjének azt is biztosítania kell, hogy a felszereléseket és építményeket indokolatlan késedelem nélkül eltávolítják a tulajdonossal vagy birtokossal való megállapodás szerint.⁷⁶

A lengyel szabályozás értelmében⁷⁷ csak olyan korlátozásoknak vethető alá a gyülekezési jog, amelyek szükségesek az állambiztonság, a közrend, a közegészség, a közérkölcös vagy mások jogainak vagy szabadságának védelme érdekében, valamint ha azt a népi társadalmi emlékek őrző műemlékek védelme indokolja (itt a náci megsemmisítő táborokra utal a törvény). A gyülekezés szervezője csak teljesen cselekvőképes személy, jogi személy vagy más szervezet lehet. Gyülekezést csoportosan is lehet szervezni.⁷⁸

A szabadtéren bárki által látogatható gyülekezéseket annak az *önkormányzatnak* kell jelezni, amelynek illetékességi területén a gyülekezést meg kívánják tartani. Ha a gyülekezést diplomáciai képviselő, konzulátus vagy más olyan nemzetközi szervezet közelében tartanak, amely diplomáciai mentességet és előjogokat élvez, a helyi önkormányzat értesíti az illetékes rendőrséget és a külügyminisztériumot. *A helyi önkormányzat kijelölhet olyan területeket, ahol a gyülekezés bejelentése nem kötelező.*⁷⁹ A bejelentésnek legalább három, legfeljebb harminc nappal a gyülekezés tervezett időpontja kell megtörténnie.

Sajátos esetet szabályoz a lengyel felsőoktatási törvény: az egyetemen szervezett gyülekezést huszonnégy órával annak tervezett időpontja előtt a rektornak kell bejelenteni, aki azt jogellenességre hivatkozva tilthatja be. Külön kategóriát képeznek a náci haláltáborok helyén tartandó gyűlések is. Ezeket legalább harminc nappal a tervezett időpont előtt kell bejelenteni, és megtilthatók, ha a gyülekezés sértené az áldozatok emlékét.

⁷⁴ Finn gyülekezési törvény 16. §.

⁷⁵ Finn gyülekezési törvény 11. §.

⁷⁶ Finn gyülekezési törvény 24. §, továbbá a hulladéktörvény előírja, hogy a gyülekezés területén keletkezett szemetet el kell távolítani.

⁷⁷ Lengyel alkotmány, valamint a gyülekezési törvény (1990. július 5.).

⁷⁸ Lengyel gyülekezési törvény 3. § (1).

⁷⁹ Lengyel gyülekezési törvény 6. §.

A brit jogi szabályozás⁸⁰ élesen különválasztja a felvonulások (procession) és a gyűlések (assembly) szabályozását.

A Public Order Act (a közrendről szóló törvény) 11. §-a értelmében a felvonulást legalább hat nappal annak tervezett megrendezése előtt be kell jelenteni az illetékes rendőrségen, kivéve akkor, ha a bejelentés valamilyen okból nem lehetséges. A bejelentési kötelezettség kizárólag a felvonulásokra vonatkozik (azaz a helyváltoztatással nem járó gyülekezést senkinek nem kell jelezni), de közülük is csak azokra, amelyek célja egy személy vagy valamely nézet támogatásának vagy elutasításának kinyilvánítása, vagy valamilyen eseményről történő megemlékezés.

A rendőrség a hivatkozott jogszabály 12. §-a alapján feltételekhez kötheti a felvonulás megtartását. Erre kizárólag rendőrségi előjárónak (senior officer) van lehetősége, mégpedig abban az esetben, ha ésszerűen feltételezhető, hogy a rendezvény súlyosan sértené a közrendet, jelentős anyagi kárt okozna vagy nagymértékben megzavarná a közösség életét, illetve ha megalapozottan feltehető, hogy annak célja mások megfélemlítése. A rendőrség által támasztható feltételeket e törvény nem határozza meg; bármilyen korlátozás bevezethető, amely a felsorolt hátrányos következmények megelőzéséhez szükséges. A rendőrség által meghatározott feltételek megszegése akár a szervező, akár a résztvevők részéről bűncselekménynek minősül. A korlátozó rendelkezés bíróságon megtámadható.

A statikus gyűlések nincsenek engedélyhez kötve, azonban ezek vonatkozásában is lehetősége van a rendőrségnek korlátozásokat meghatározni ugyanolyan feltételek szerint, mint amilyeneket a törvény a felvonulásokkal kapcsolatban ír elő. A korlátozás vonatkozhat a gyülekezés időtartamára vagy a résztvevők számára is. *Fontos előírás, hogy amennyiben akár a felvonulások, akár a gyülekezések vonatkozásában korlátozó feltételeket szab a rendőrség, akkor azok legfeljebb három hónapon át minden későbbi rendezvényre is vonatkoznak minden további vizsgálat nélkül, ezzel biztosítva, hogy a feltételeket ne lehessen diszkriminatívan alkalmazni.*

Az észtt alkotmány kimondja, hogy mindenkinek joga van előzetes engedély nélkül békésen gyülekezni és gyűléseket szervezni. Ez a jog törvényben lefektetett eljárás keretében korlátozható nemzetbiztonsági okból, a közrend, a közerkölcs, a közlekedésbiztonság védelmében, az összejövetelen részt vevők biztonságának vagy a fertőző betegségek elterjedése megakadályozásának érdekében.⁸¹ A gyülekezési törvény⁸² tartalmazza a gyülekezési joggal kapcsolatos további rendelkezéseket.

Észtország kormánya szükséghelyzetben korlátozhatja a nyilvános összejöveteleket.⁸³

Tilos olyan gyülekezést szervezni, amely kifejezetten Észtország függetlensége és szuverenitása ellen irányul; amely a fennálló kormányzati rendszer erőszakos megváltoztatására törekszik; amely felbújt másokat, hogy erőszakosan megsértsék Észtország terüle-

⁸⁰ Public Order Act 1986.

⁸¹ Észt alkotmány 47. §.

⁸² Észt gyülekezési törvény (1997. május 2.).

⁸³ A szükséghelyzetről szóló észt törvény 17. §.

ti integritását; amely nemzeti, faji, vallási vagy politikai gyűlöletet kelt, erőszakot vagy diszkriminációt eredményez társadalmi rétegek között; illetve amely közrendbe ütközik vagy aláássa az erkölcsöket.⁸⁴

A gyülekezés szervezője a gyülekezés időpontja előtt legalább hét nappal köteles a tervezett összejövetelről bejelentést benyújtani, a következők szerint: a községi vagy városi önkormányzatnak, amelynek a területén a gyülekezést tartani fogják; – a megyei önkormányzatnak, ha a rendezvényt több város közigazgatási területén tartanák; – az észt kormányknak, ha a gyülekezés több megye közigazgatási területére terjed ki. Ha szükség van a forgalom elterelésére, a szervező köteles a bejelentést a gyülekezést megelőzően tíz nappal a helyi önkormányzatnak benyújtani a rendőrség által jóváhagyott közlekedési tervvel együtt.

Gyülekezést lehet szervezni köztereken, parkban, közúton vagy más, szabad ég alatt lévő közterületen. A gyülekezési törvény szerint tilos gyűlést tartani határállomásnál, az államhatárhoz 300 méternél közelebb fekvő területen, a rendvédelmi erők egységeinek 50 méteres körzetében vagy intézményeinek területein; tilos gyülekezni hídon, vasúti síneken, bányában, magasfeszültségű elektromos vezeték alatt, továbbá bárhol, ahol fertőző betegség terjed, természet miatt veszélyt jelentő vagy olyan területen, amely félelmet kelthet.⁸⁵

A gyülekezési törvény 6. cikke kimondja, hogy gyülekezés szervezője (és/vagy főrendezője) csak felnőtt észt állampolgár lehet, vagy olyan külföldi, akinek állandó lakóhelye van Észtországban és teljes cselekvőképességgel rendelkezik. A szervezőnek jelen kell lennie a gyülekezésnél, köteles biztosítani annak békés lefolyását, és továbbá jól látható azonosító jelvényt kell viselnie, melyen a „főrendező” felirat olvasható.

A holland alkotmány 9. §-a szerint a gyülekezési szabadság és a tüntetés mindenkit megillető alapjog, amelynek korlátját a közegészség, a közlekedés érdekei és a közrend jelentheti. A holland gyülekezési törvény⁸⁶ szüksézáván fogalmaz a gyülekezési joggal kapcsolatban, azonban találhatók benne megfontolásra érdemes gondolatok.

A holland törvény nem határozza meg, hogy be kell-e általános érvénnyel jelenteni egy gyülekezést, illetve hogy azt milyen rendben lehet megtenni. A törvény az önkormányzatokra bízza, hogy megkövetelik-e a bejelentést, és ha igen, milyen módon.⁸⁷ Az önkormányzatok a bejelentett gyülekezést az alkotmányban felsorolt indokokra hivatkozva tiltathatják meg. A törvény szerint kifejezetten tilos egy önkormányzatnak megkövetelnie, hogy a bejelentésben jelöljék meg a gyülekezés célját. A nem nyilvános helyeken tartott gyülekezést semmilyen esetben nem kell bejelenteni, azonban azok is feloszlathatók a közrend vagy a közegészség védelme érdekében.

A polgármester a gyülekezés szervezője vagy résztvevője számára utasítást adhat, melyet a címzett köteles betartani.⁸⁸

⁸⁴ Észt gyülekezési törvény 3. §.

⁸⁵ Észt gyülekezési törvény 5. §.

⁸⁶ 1988. április 27.

⁸⁷ Holland gyülekezési törvény 3–4. §.

⁸⁸ Holland gyülekezési törvény 6. §.

Norvégiában a rendőrségi törvény felhatalmazza a jogalkotási jogkörrel felruházott szerveket arra, hogy bejelentési kötelezettséget írjanak elő a nyilvánosság számára nyitva álló eseményekre vonatkozóan, még ha nem köztéren történik is, amikor a rendezvény léptéke valószínűvé teszi, hogy rendőrségi felügyeletre lesz szükség a béke és rend vagy a közlekedés zavartalansága érdekében. Ennek értelmében a jogszabályalkotással felruházott norvég szervek többsége rendeleteket fogadott el a gyülekezési jogra vonatkozóan.

A rendőrségi törvény kimondja: „a rendőrség megtilthatja az (1) bekezdésben említett eseményeket [lásd fent], de csak akkor, ha alappal feltehető, hogy a rendezvény a közrend és közbiztonság vagy a törvényes forgalom megsértését fogja eredményezni, vagy ha a rendezvény célja a törvénnyel ellentétes”.⁸⁹

A rendőrségi törvényben foglalt bejelentési kötelezettség a közterületen tartott tüntetésekre, felvonulásokra, gyűlésekre és hasonló rendezvényekre vonatkozik. A közterület magában foglalja a közcélú használatra szánt, illetve a nyilvánosság által gyakran látogatott területeket. A rendezvények így köztereken, utcákon és elvben közutakon is megtarthatók. Nincsen olyan korlátozás, amely bizonyos helyeket általános jelleggel kizárna, a rendőrség azonban meghatározhat olyan feltételeket, amelyek biztosítják a közrend és a közbiztonság zavartalanságát, valamint azt, hogy az esemény ne zavarja szükségtelenül az általános forgalmat.

A magánterületeken tartott összejövetelek szintén a gyülekezési jog védelme alá tartoznak. Ebben az esetben a bejelentési kötelezettség szintén azokra az eseményekre korlátozódik, amelyek nyitva állnak a közönség számára, és természetüknél és méreteiknél fogva valószínűsíthetően rendőrségi felügyelet lesz szükséges a béke és a rend fenntartása vagy a forgalom zavartalansága érdekében.

Nincsenek arra vonatkozó rendelkezések, hogy ki lehet szervező, illetve résztvevő, és számszerű követelmények sincsenek velük kapcsolatban.

A szervezőknek „megfelelő időben” kell bejelenteniük a rendőrségnek a gyülekezést. Hogy ez mit jelent, az függ a gyülekezés természetétől. Politikai tüntetéseknél általánosan elfogadott gyakorlat, hogy elegendő az eseményt egy-két nappal korábban bejelenteni, speciális körülmények között pedig rövidebb határidő is elfogadott lehet, ha a rendőrségnek van lehetősége megtenni azokat az előkészületeket, amelyek biztosítják a tüntetés biztonságos megtartását. Ezért úgy tekinthető, hogy spontán tüntetések is lehetségesek.

A rendőrségi törvény alapján a bejelentésnek írásban kell megtörténnie és a következőket kell tartalmaznia: az esemény célja, területe, a felelős szervező neve, dátum, találkozóhely, és azok az intézkedések, amelyeket a szervező a rend fenntartása érdekében megtesz. A rendőrségi törvény 11. § (5) bekezdése szerint a résztvevőknek tilos maszkot viselniük, kivéve, ha játékban, karneválon vagy hasonló eseményen vesznek részt.

A szervezőknek előzetes bejelentési kötelezettségük van, de engedélyre nincs szükségük. A rendőrségi törvény 11. § (3) bekezdése kimondja, hogy a rendőrség megtilthatja a gyülekezést, de csak akkor, ha alapos okkal tart attól, hogy az komoly zavart fog okozni a

⁸⁹ Norvég rendőrségi törvény 11. §.

köznyugalomban a közrendben vagy a törvényes forgalomban; vagy ha a cél, amelynek előmozdítását el akarják érni, ellentétes a törvénnyel.

A rendőrségnek kötelessége biztosítani a törvényes gyülekezés zavartalanságát, valamint az általános forgalom lehető legkisebb korlátozását.⁹⁰ Ez magában foglalja alternatív útvonalak keresését, vagy azt, hogy időlegesen utakat zárjanak le. A rendőrségnek kötelessége továbbá megakadályozni a gyülekezés erőszakossá válását, illetve azt, hogy lázadásba forduljon át. Ennek érdekében megtilthatja, hogy a résztvevők olyan eszközöket vigyenek magukkal, amelyek kárt vagy sérülést okozhatnak.

Franciaországban a gyülekezési jog bármilyen korlátozástól mentes, szabad gyakorlásáról két törvény szól.⁹¹ Ezek szerint gyülekezés előzetes engedély nélkül tartható, azonban az 1881-es törvény szab korlátozó feltételeket. A 6. § alapján a gyűlés nem tarthat tovább este 11 óránál, kivéve, ha maga az adott helyiség vagy közintézmény ennél az időpontnál tovább tart nyitva. Ugyanez a szakasz mondja ki azt is, hogy nyilvános helyen gyűlés bejelentés nélkül nem tartható, azaz Franciaországban tilos a spontán gyülekezés.

További követelmény, hogy minden gyűlésnek legalább három főből álló bizottságot kell választania, melynek feladata a közrend fenntartása, a törvénysértések megakadályozása, továbbá a közrenddel vagy a jó erkölccsel ellentétes, vagy bűncselekményre való buzdítást megvalósító összes tevékenység megtiltása (8. §). A bizottságot a közgyűlés választja, és tagjai felelősek a törvénysértésekért. Bármely gyűlésre delegálható jogi vagy közigazgatási tisztviselő, hogy felügyelje azt. (Párizsban a rendőrfőkapitány, a megyékben a prefektus, az alprefektus vagy a polgármester tölti be ezt a pozíciót.) E követelmények betartására a gyakorlatban azonban csak nagyon ritkán kerül sor.

Amint arra fent utaltunk, a spontán nyilvános gyűlések tilosak. A közrend fenntartásáról szóló törvény (1935. október 23.) értelmében előzetes bejelentéshez van kötve minden menet, felvonulás, személyek csoportosulása és általában a nyilvános tüntetések. A helyi szokásjognak megfelelő nyilvános tüntetések azonban mentesülnek a bejelentési kötelezettség alól.

A bejelentést a polgármesterhez kell intézni, legkevesebb három nappal, legfeljebb tizenöt nappal a rendezvény tervezett időpontja előtt. Párizsban és Szajna megyében a rendőr-főkapitányság kell a bejelentést tenni, amely értesíti a prefektust vagy alprefektust attól függően, hogy a rendőrség melyik városban található. A bejelentésnek tartalmaznia kell a szervezők nevét, lakhelyét, három szervező aláírását, a gyűlés célját, helyét, napját, idejét, és ha van ilyen, a tervezett útvonalat. A hatóságnak az engedélyezési kérelem átvételkor azonnal elismervényt kell kiállítania.

A közbiztonságra vonatkozó tájékoztatóról és tervezésről szóló 1995. január 21-i törvény rendelkezései szerint a fentiekén túlmenően a bejelentésnek tartalmaznia kell a biztonság, az egészség, a higiénia és a köznyugalom érdekében tett intézkedéseket. A rendezvény tervezett helyének tulajdonosától vagy haszonélvezőjétől származó engedélyező

⁹⁰ Norvég rendőrségi törvény 11. § (4).

⁹¹ A gyülekezési jog szabályozásáról (1881. június 30.) és a nyilvános gyülekezésről (1907. március 28.) szóló törvény.

nyilatkozatot is csatolni kell. Ha mindezek az intézkedések nem elégségesek a rendezvény zavartalan lefolyása érdekében, a prefektus a rendezvény felelőseivel közösen további intézkedésekről állapodik meg, és adott esetben új területet, helyszínt keresnek. A prefektus javaslatokat tehet a szervezőknek a szükséges intézkedéseket illetően, mint például rendezőség vagy egészségügyi szolgáltatás biztosítása.

Az időkorlátozás kérdésével kapcsolatban érdemes röviden kitérni Oroszországra is, ahol reggel 7 előtt és este 11 után nem lehet gyűlést tartani, azaz a rendezvények nem tarthatnak folyamatosan, megszakítás nélkül több napon át.

Következtetések

A vizsgált témakörön belül talán az egyik legjelentősebb kérdés az, hogy *a bejelentési kötelezettséget mely szerv felé kell teljesítenie a szervezőnek*. Ennek oka, hogy a gyülekezési jog kollektív politikai szabadságjog, ezért indokoltnak tűnik, ha az annak gyakorlásával kapcsolatos jogköröket legalább részben egy olyan szerv látja el, amely kapcsolódik a politikai akaratnyilvánítás folyamatához, így politikai felelősséget is visel. Ezért megfontolandó a szabályozási környezet esetleges módosítása során az önkormányzatoknak (vagy a később létrejövő regionális közigazgatási szerveknek) is hatáskört adni a gyülekezéssel kapcsolatos hatósági döntés meghozatalának folyamatában. Az önkormányzat a lengyel példához hasonlóan ki is jelölhet olyan területet, amelyet mentesít a bejelentési kötelezettség alól.

A politikai alapokon nyugvó diszkriminatív hatósági jogalkalmazás megakadályozását szolgáló intézmény lehet a brit szabályozásban előforduló megoldás, amelynek értelmében ha egy gyülekezéssel kapcsolatban valamilyen feltételt írnak elő (vagy ha egy felvonulást megtiltanak), akkor ez a döntés a legfeljebb három hónapon belül bejelentett minden egyéb gyülekezésre is hatályosul. Ugyanebből a szempontból hasznos lehet a holland szabályozás, mely *expressis verbis* megtiltja, hogy a bejelentés tartalmazza a gyülekezés célját.

Lényeges kérdésként merülhet fel (ahogy ez meg is történt a szeptember-októberi zavargások után), hogy *meg kell-e tiltani a gyülekezés résztvevőinek a maszk viselését*. Mint fent láttuk, például Norvégiában ez előírás, Lettországból és – amint arra alább utalni fogunk – Litvániában is létezik ilyen rendelkezés. Azonban a magyar szabályozás szempontjából megfontolásra érdemes a lengyel alkotmánybíróság 2004. november 10-i döntése, amely egy ilyen tartalmú szabályozás alkotmányossági vizsgálatát végezte el. A bíróság döntése értelmében a korlátozás alkotmányellenes, mert bár igaz, hogy a maszk viselése bátoríthatja a résztvevőket a jogellenes cselekményekre (hiszen azonosíthatatlanok maradnak, s így elkerülhetik a jogi felelősségre vonást) és a maszk eleve agresszív magatartást vetít előre, a korlátozás azonban aránytalan, mert olyan magatartásokat is tilt, amelyek egyébként maradéktalanul jogszerűek (bizonyos személyek esetében tipikus az arc elrejtése, és vannak, akik éppen az arcuk eltakarásával szeretnének valamilyen véleményt közvetíteni úgy, hogy nem áll szándékukban erőszak alkalmazása). Ezen túlmenően a kor-

látozás szükségtelen is, mert a rendőrségnek attól függetlenül joga van a gyülekezési jog szabályait megsértőkkel szemben fellépni, hogy azok viselnek-e maszkot vagy sem.

Ezek az érvek (tekintettel az alkotmánybíráskodás dogmatikájának hasonlóságára is) mindenképpen számításba veendőek egy esetleges tiltó szabályozás bevezetése előtt. E tanulmány szerzői nem értékelik konkluzívnak az idézett indokokat, ugyanis nem életszerű, hogy egy nyilvános közlésre számot tartó vélemény kizárólag valamilyen maszk viselésével fejezhető ki. A rendőrség hatáskörével kapcsolatos érv pedig fordítva is érvényes: ha a rendőrség maszkot viselő és nem viselő személlyel szemben egyaránt jogszerűen felléphet meghatározott esetekben, akkor nem világos, miért jelentené a gyülekezési jog szükségtelen korlátozását a maszk viselésének megtiltása.

E tárgyban felmerül a *spontán és gyors gyülekezések* problematikája is. A hozzáférhető anyag hiányában fentebb nem elemzett német gyakorlatban egy alkotmánybíróági döntés⁹² a gyors gyülekezésekkel (Eilversammlungen) kapcsolatban kimondta, hogy azok alkotmányosan nem tilthatók, illetve nem tekinthetők jogellenesnek akkor, ha egyébként nem okoznak kárt. Ennek oka, hogy előállhatnak olyan ad hoc helyzetek, amikor a gyülekezés bejelentéséhez társuló processzuális kötelezettségek teljesítése annyi időt vesz igénybe, amely lehetetlenné tenné, illetve lényegesen megnehezítené a gyülekezés céljának megvalósulását.

A német alkotmánybíróóság egy másik döntésében⁹³ kimondta, hogy a spontán gyűlések szintén jogszerűek és alkotmányosan szintén nem tilthatók. Spontán gyűlés alatt olyan gyülekezést kell érteni, amelynek létrejötte nem tervezett, így szervezője sincs (a gyors gyülekezéseknek van szervezőjük és értelemszerűen tervezettek is). Magyarországon tulajdonképpen ilyennek volt mondható a miniszterelnök nagy vihart kiváltott beszédére való nyilvános reakció, amellyel kapcsolatban a jogszerűség vagy jogszerűtlenség problémáját a rendőrség azzal kerülte meg, hogy választási gyűlésnek minősítette, így kivéve az eseményt a gyülekezési jogról szóló 1989. évi III. törvény (Gytv.) hatálya alól. Ha azonban a megmozdulásra nem kampányidőszakban került volna sor, a spontán gyülekezés (bejelentés hiányában) szigorúan véve mindenképpen jogszerűtlen lett volna annak ellenére, hogy valójában kvintesszenciális példája volt a gyülekezési szabadság céljának, a politikai véleménynyilvánításnak.

Ezért nem tűnik helytállónak a magyar Alkotmánybíróóság azon feltételezése, hogy a rendszerváltozást megelőző időszak tükrében ugyan érthetők a spontán gyűlésekkel kapcsolatos önkényes hatósági reakciókra vonatkozó félelmek, de a demokratikus berendezkedés megszilárdulásának köszönhetően a Gytv. adta lehetőségek (a rendőrségi tiltással szembeni jogorvoslat, valamint a feloszlítás jogellenességének megállapítására irányuló eljárás) elégségesek lesznek. [„Az indítványozók szerint a Gyt. azáltal, hogy hatálya a békés összejövetelekre is kiterjed, lehetővé teszi a hatóság számára, hogy visszaélészerűen gyakorolja a gyűlésekre vonatkozó jogosítványait, mert betilthat vagy feloszlatathat akár néhány személy spontán utcai összejövetele folytán kialakuló csoportosulásokat is. Ez a feltétele-

⁹² BVerfGE 85, 69.

⁹³ BVerfG, a.a.O., S. 350 f.

zés a politikai rendszerváltozást megelőző korszakra is tekintettel bizonyos fokig érthető és magyarázható. Az Alkotmánybíróságnak azonban az álláspontja az, hogy ha a rendőrség indokolatlanul vagy visszaélészerűen tiltana meg, illetőleg oszlatna fel gyűlést vagy csoportosulást, a Gyt. 9. § (1) bekezdése, illetőleg 14. § (1) bekezdése biztosítja a hibás rendőrségi intézkedés megfelelő orvoslásának lehetőségét.”⁹⁴]

A közelmúlt eseményei bizonyították, hogy a spontán gyűlések kérdésének szabályozása rendkívül fontos a jelenlegi kiélezett politikai helyzetben. Ha ez nem is oldható meg tételes körülmények felsorolásával, valamilyen generálklauzula alkalmas lehet a szabályozási cél megvalósítására. A kérdés rendezése azt is lehetővé tenné, hogy a spontán gyűlések feloszlathatóságának feltételeit kellő részletességgel kimunkálja a jogalkotó.

Végül nem alkotmányossági kérdés, de hasznos megoldásnak tűnik, hogy a *gyülekezés szervezőjének felelősségbiztosítással kelljen rendelkeznie* a gyülekezés során esetlegesen okozott károk megtérítésének fedezetéül. Ez egyrészt a jog gyakorlásának korlátját jelenti ugyan, de függhetne az előírás hatálya például a résztvevők tervezett számától vagy a gyülekezés helyszínétől. Ugyanakkor feltétlenül szükséges lenne egy olyan szabályrendszer kidolgozása, amely biztosítja, hogy a gyülekezési jog gyakorlásának lehetősége ne a szervezők anyagi helyzetén múljék, ez ugyanis nyilvánvalóan az alkotmány 70/A. §-ába ütközne.

Megfontolásra érdemes a gyülekezési jog gyakorlására irányuló *rendezvények időbeli korlátozásának* problémája is. Az Alkotmánybíróság fent idézett döntéséből is kiderül, hogy „a gyülekezési jog szorosan kapcsolódik a véleménynyilvánítás szabadságához”. A döntés implicite utal arra, hogy a gyűlések megszervezésének, megtartásának, az azokon való részvételnek a joga elsődlegesen „a nézetek, információk megszerzésének és másokkal való megosztásának, a vélemények közösen történő kialakításának a lehetőségét” hivatott biztosítani. E cél alapján nem tűnik alkotmányellenesnek, ha a rendezvényeknek akár egy napon belül, akkor szélesebb időkeretben, de valamilyen korlátot szab a jogalkotó. Ez gátja lehetne a jog visszaélészerű gyakorlásának.

3. Milyen esetekben tiltható meg a gyülekezés?

A brit gyakorlatban a Public Order Act 13. szakasza alapján a felvonulások (tehát kizárólag a dinamikus, helyváltoztatással járó gyülekezések) előzetesen betilthatók. Ennek feltétele, hogy a rendőri szerv vezetője megalapozottan tartson attól, hogy a felvonulás során a menet nem tartható a tervezett útvonal keretei között, s ez egyúttal súlyosan veszélyeztetné a közrendet. Ebben az esetben a rendőrség vezetője javasolhatja az önkormányzatnak a felvonulás megtiltását legfeljebb három hónap időtartamra. Az önkormányzat döntését a belügyminiszternek is jóvá kell hagynia.

Amint arra fent utaltunk, a norvég szabályozás szerint a rendőrség megtilthatja a gyülekezést, de csak akkor, ha alappal feltehető, hogy a rendezvény a közrend és közbiz-

⁹⁴ 55/2001. (XI. 29.) AB határozat.

tonság vagy a törvényes forgalom megsértését fogja eredményezni, vagy ha a rendezvény célja a törvénnyel ellentétes.⁹⁵

A finn gyülekezési törvény értelmében⁹⁶ a rendőrség megtilthatja a nyilvános esemény megrendezését, ha nem szabhatók megfelelő feltételek annak jogszerű megtartásához, ha nyilvánvaló, hogy az esemény törvénytelen, vagy megtartása a gyülekezési törvény vagy az annak alapján meghozott rendelkezések lényeges megsértését eredményezi; ha a közrend és a közbiztonság nem garantálható az eseményen; ha veszélyezteti az emberek életét vagy a tulajdonban kárt okoz; ha megrendezése jelentős zavart kelt a nézők körében vagy kárt okoz a környezetben.

A lengyel jog szerint a helyi önkormányzat megtilthatja a gyülekezést, ha annak célja a gyülekezési törvénnyel ellentétes vagy a büntető törvénykönyvbe ütközik, illetve ha a gyülekezés megtartása jelentősen veszélyeztetné az állampolgárok életét, egészségét vagy tulajdonát.

A tiltásról szóló döntést az értesítéstől számított három napon belül, de legkésőbb a gyülekezés tervezett időpontja előtt huszonnégy órával kell kézbesíteni a szervezőnek. Az ettől számított három napon belül lehet a döntés ellen fellebbezni, de annak nincs felfüggesztő hatálya. A fellebbezés vizsgálatára szintén három nap áll a hatóság rendelkezésére.

A holland szabályozás alapján a polgármester megtilthatja a gyülekezést, ha a megkívánt bejelentést késve tették meg, ha tartalma nem felel meg az előírásoknak, és ha a gyülekezési jog jogszerű korlátja alapjául szolgáló indokok (a közegészség, a közlekedés érdekei és a közrend) ezt szükségessé teszik.

A gyülekezés ugyanezen indokok alapján osztható fel. A holland szakértőtől kapott információ szerint nagyon ritkán tiltanak be vagy oszlatnak fel gyülekezést.

Következtetések

Amennyiben összehasonlítjuk a fenti szabályokat a magyar rendelkezésekkel, azt látjuk, hogy szinte mindegyik országban *rugalmasabban* vannak meghatározva a rendezvény előzetes megtiltásának szabályai, mint Magyarországon. *A közrend és közbiztonság garantálása, az állampolgárok egészségének, tulajdonának védelme, a közlekedési érdek* olyan – több országban is elismert – hivatkozási alapot jelent, amely a magyar gyülekezési törvényben meghatározott három oknál (a népképviselői szervek vagy a bíróságok zavartalan működésének súlyos veszélyeztetése vagy a közlekedés más útvonalon való biztosíthatatlansága) lényegesen szélesebb körben teszi lehetővé a mérlegelést a bejelentés tudomásulvételéről vagy a rendezvény megtiltásáról határozni jogosult hatóságok számára.

Ez a magyarnál megengedőbb megközelítés egyébként összhangban van az emberi jogok és alapvető szabadságok védelméről szóló egyezményrel is, amelynek a békés gyülekezéshez való jogot kimondó 11. cikke úgy rendelkezik, hogy e jog gyakorlását alá lehet vetni törvényben meghatározott olyan korlátozásoknak, amelyek „egy demokratikus társa-

⁹⁵ Norvég rendőrségi törvény 11. §.

⁹⁶ 15. §.

dalomban a nemzetbiztonság vagy közbiztonság, a zavargás vagy bűnözés megakadályozása, a közegészség, az erkölcsök, illetőleg mások jogai és szabadságai védelme érdekében szükségesek”.

Nyilvánvaló, hogy nemcsak a népképviselői szervek vagy a bíróságok zavartalan működésének védelme érdekében, hanem egyéb alkotmányos jogok és alkotmányos értékek védelmében is jogszerű (alkotmányos) lehet a gyülekezési jog arányos korlátozása. A mások jogainak és szabadságának védelme egyébként a Gytv. 2. § (3) bekezdésében is szerepel mint korlátozó klauzula, ugyanakkor nem jelenik meg a 8. §-ban mint az előzetes tiltás lehetséges alapja. Megfontolásra érdemesnek tartjuk az előzetes tiltás és a feloszlítás okai közötti összhang megteremtését (tehát ha egy rendezvény felosztható valamilyen okból, ugyanilyen alappal előzetesen megtiltható is legyen, amennyiben feltehető annak bekövetkezése).

Mások jogainak védelme (és a közrend, közbiztonság szempontja) különösen élesen merül fel akkor, amikor ellentétes nézeteket valló csoportok azonos helyszínre jelentik be rendezvényüket. A Kendermag Egyesület elhíresült Vörösmarty téri, szétsípoltt tüntetésének kapcsán a magyar rendőrség nem talált arra jogi lehetőséget, hogy hatékonyan megvédje a korábban bejelentett rendezvény résztvevőit az ellentüntetőktől. Annak ellenére így történt, hogy a magyar Alkotmánybíróság határozott álláspontja szerint a gyülekezéshez való alkotmányos alapjog érvényesülése „nemcsak az állam illetéktelen beavatkozásával, hanem mások, például adott tüntetést ellenőrzéssel szemlélők, ellentüntetők, és más rendezvarók ellenében is védelemre szorul, [... ezért] az államot pozitív kötelezettségek is terhelik a gyülekezési jog érvényesülésének biztosítása érdekében”.⁹⁷

Ugyanerre a következtetésre jutott az Emberi Jogok Európai Bírósága is. Az Alkotmánybíróság által is idézett Plattform „Ärzte für das Leben” kontra Ausztria ügyben⁹⁸ a testület kimondta, hogy a gyülekezéshez való jog magában foglalja azt a jogot is, hogy az állam biztosítsa a jogszerűen tartott gyűlést vagy felvonulás zavartalanságát. A konkrét ügyben a kérelmező abortuszellenes szervezet azt sérelmezte, hogy az osztrák rendőrség nem nyújtott kellő védelmet két rendezvényének az abortuszpárti ellentüntetőkkel szemben. A bíróság elutasította a panaszt, mivel megállapította, hogy az első esetben a rendőrség ugyanarra a helyre és időpontra bejelentett két ellentüntetést is betiltott, és csak azért nem tudta megakadályozni a csoportok közötti konfliktust, mert a kérelmező szervezet az utolsó pillanatban megváltoztatta az útirányt; a második esetben pedig a rendőrség ki is ürítette a kérdéses teret a konfliktusok megakadályozása érdekében.

A fentiekre való tekintettel úgy ítéljük meg, hogy megfontolható a jelenlegi Gytv.-nél némiképp szélesebben meghatározni a lehetséges korlátozási okokat. A közelmúltban felmerült példákban okulva ilyen okként felmerülhet a közegészség és a közbiztonság védelme, valamint mások alapvető jogainak biztosítása. Ebbe az irányba mutat az Emberi Jogok Európai Bizottságának két döntése (Rassemblement Jurrasien et Unité Jurassienne kontra Svájc és Christians against Racism and Fascism kontra Egyesült Királyság) is,

⁹⁷ 55/2001. (XI. 29.) AB határozat.

⁹⁸ 1988. június 21-i ítélet, a kérelem száma: 10126/82.

amelynek értelmében „ha a rendezvény biztonsága előreláthatólag még komoly biztonsági intézkedések mellett sem garantálható, akkor annak megtiltása is szükségesnek minősülhet egy demokratikus társadalomban” (*Emberi jogok*, 2003, 492).

Valójában ez a helyzet fennáll a magyar szabályozásban is, ahol ellentmondás feszül a Gytv. és a rendőrségről szóló 1994. évi XXXIV. törvény (Rtv.) között, hiszen az Rtv. értelmében a rendőrség a kormány által védettnek minősített személy vagy védett épületek és a bennük tartózkodók biztonsága érdekében bármely területet lezárhat, megakadályozhatja, hogy oda bárki belépjen, illetőleg az ott tartózkodókat távozásra kötelezheti.⁹⁹ Olyan rendelkezésről van tehát szó, amely közrendi, közbiztonsági érdekekre hivatkozva de facto lehetővé teszi a gyülekezési jog korlátozását. Szerencsésebb lenne azonban ezt a lehetőséget a Gytv.-ben szabályozni.

A tiltási okok kiterjesztésével egyidejűleg ugyanakkor szükséges volna a jogellenesnek bizonyult tiltások megfelelő szankcionálásának biztosítása is az önkényes joggyakorlat kiküszöbölésére.

4. A gyülekezések felosztatásának feltételei

Nagy-Britanniában a Public Order Act szolgál alapul arra, hogy a rendőrség korlátozzon egy felvonulást¹⁰⁰ vagy gyűlést.¹⁰¹ A szabályozás lényege, hogy a legmagasabb rendfokozatú rendőr – az előzetes bejelentéshez kötött felvonulások esetén az illetékes rendőrfőnök, a bejelentéshez nem kötött gyűléseknél a helyszínen tartózkodó legmagasabb rangú rendőr, aki így akár közrendőr is lehet – korlátozásokat rendelhet el bármely felvonulással vagy gyűléssel kapcsolatban, ha alappal feltételezhető, hogy a rendezvény a közrend súlyos sérelméhez, a magán- vagy köztulajdon súlyos megrongálódásához, a közösség életének súlyos megzavarásához vezet, vagy arra irányul, hogy másokat olyasminek a megtételére vagy az attól való tartózkodásra kényszerítsen, amit jogukban áll megtenni vagy meg nem tenni.

Amint arra fent utaltunk, a korlátozás lehetséges formáit a törvény nem rögzíti: minden olyan intézkedés ebbe a körbe esik, amely megfelelő és szükséges a felsorolt hátrányos következmények megelőzéséhez. Az ilyen korlátozó rendelkezésnek való ellenszegülés (vagy mások ellenszegülésre való felbujtása) olyan bűncselekménynek minősül, amelynek elkövetőjét a rendőrség jogosult letartóztatni.

Egy csoport abban az esetben oszlatható fel, ha jogellenes magatartást tanúsít – például a fent ismertetett okból elrendelt rendőrségi korlátozásoknak nem tesz eleget –, vagy alappal feltehető, hogy meg fogja zavarni a közrendet, illetve a köznyugalmat, vagy sor került a közrend megzavarására, és azokkal a személyekkel szemben, akikről alappal feltehető, hogy a rendezvényben részt vettek, a körülmények figyelembevételével indokolt a rendőri erőhasználat.

A tömegosztatást a helyszínen tartózkodó legmagasabb rangú rendőr rendelheti el. Ha tehát nincs az adott időpontban az adott helyen magas rangú rendőrtiszt, akkor ala-

⁹⁹ 46. § (1) d) pont.

¹⁰⁰ Public Order Act 12. §.

¹⁰¹ Public Order Act 14. §.

cseny rendfokozatú rendőr is jogosult e döntés meghozatalára. A gyakorlatban a rendőrség arra törekszik, hogy az adott helyzetnek megfelelő felkészültségű és rendfokozatú rendőrt vezényeljen a helyszínre. Ennek megvalósíthatósága természetesen nagyban függ attól, hogy bejelentett vagy spontán rendezvényről van-e szó.

A tömegoszlatás szabályait nem tartalmazza konkrét, részletes norma. Alapvető feltétel, hogy a kényszerítő eszközök, illetve az erőhasználat alkalmazásának általános feltételei az oszlatás során is fennálljanak. Ezeket a Criminal Law Act (a büntetőjogi törvény) és a Human Rights Act (az emberi jogokról szóló törvény) szabályozza. Az előbbi szerint¹⁰² bármely személy alkalmazhat ésszerű mértékű erőt egy bűncselekmény megakadályozására, vagy pedig abból a célból, hogy egy bűncselekmény elkövetőjét, feltételezhető elkövetőjét vagy általában egy jogellenesen cselekvő személyt elfogjon vagy elfogásában segédkezzen. Az utóbbi törvény úgy rendelkezik, hogy a hatósági cselekvésnek arányosnak, jogilag megalapozottnak, megfelelőnek, szükségesnek és diszkriminációmentesnek kell lennie.

Ha a tömeg feloszlatásának fent ismertetett jogi feltételei együttesen fenn is állnak, a rendőrség nem kezdi meg az intézkedést úgynevezett dinamikus kockázatbecslés nélkül, amely annak megállapítására irányul, hogy a tömeg biztonságosan feloszlatható-e (nem generál-e az intézkedés olyan tömeges pánikot, amely a résztvevők, az ott tartózkodók kívülálló vagy a rendőrök életét veszélyezteti) és hogy vajon az adott helyzetben a tömegoszlatás-e a legcélravezetőbb eszköz (végrehajtható-e a rendelkezésre álló erőkkel és nem vezethet-e a helyzet eszkalálódásához vagy új problémák kialakulásához, mint például az erőszak más területekre való áttérjedése). Ha a fenti mérlegelés eredményeként a rendőrség a tömegoszlatás mellett dönt, az intézkedés megkezdése előtt kötelező figyelmeztetni a tömeget a tervezett intézkedésre, és elegendő időt adni a csoport résztvevőinek ahhoz, hogy elhagyják a helyszínt.

A Rendőrségi Vezetők Szövetségének (Association of Chief Police Officers, ACPO) vonatkozó útmutatója (Manual of Guidance on Keeping the Peace – Útmutató a békefenntartáshoz; a továbbiakban: ACPO-útmutató) számos olyan szempontot sorol fel, amelyet a figyelmeztetés módjának meghatározásakor tekintetbe kell venni.¹⁰³ Ilyen lehet a csoport mérete, összetétele (például az adott nyelven nem beszélő vagy hallássérült személyek) mellett az is, ha a tömeg megpróbálhatja megakadályozni a figyelmeztetés megfelelő foganatosítását. Amellett, hogy a figyelmeztetés eszközét (hangosbeszélő, elektromos jelzőtábla, transzparens stb.) ennek megfelelően kell kiválasztani, fontos szempontnak tekinti az ACPO-útmutató azt is, hogy a rendőrségnek képesnek kell lennie megfelelő módon bizonyítani a figyelmeztetés elhangzását.

Ennek érdekében az útmutató a következő adatok rögzítését írja elő: a figyelmeztetést megelőző helyzet, a figyelmeztetés foganatosításának helye és ideje, tartalma, módja, a figyelmeztetést foganatosító rendőr személye és a figyelmeztetést követő helyzet.

¹⁰² Criminal Law Act 3. §.

¹⁰³ ACPO-útmutató, 97.

A rögzítés módjaként elsődlegesen a video-, másodlagosan a hangfelvételt javasolja az útmutató, és csak harmadik opcióként említi az írásos dokumentációt.¹⁰⁴

Észtországban – hasonlóan a magyar megoldáshoz – a rendezvény békés lefolytatásáért is elsősorban a szervező felel. A szervezőnek jelen kell lennie a rendezvényen, garantálnia kell a résztvevők biztonságát, meg kell vonnia a szót a beszélőtől, ha a résztvevőket jogellenes cselekmények elkövetésére hívja fel, és köteles felosztatni a rendezvényt, ha az azon tanúsított magatartások veszélyessé válnak, ha veszélyeztetik a közrendet, az emberi életet vagy egészséget.¹⁰⁵ A gyülekezés szervezője köteles kérni a rendőrséget, hogy távolítsa el azokat a résztvevőket, akik nem tesznek eleget az utasításainak, sőt köteles a rendőrség, valamint az orvosi és mentőszolgálatok utasításainak megfelelően cselekedni.¹⁰⁶

A rendőrségnek az a joga, hogy fellépjen a jogellenessé vált rendezvények felosztatása érdekében, az észt rendőrségi törvény általános rendelkezéseiből következik. A törvény rögzíti, hogy a rendőrség feladata a közrend biztosítása.¹⁰⁷ A rendőrség joga és kötelezettsége, hogy megkövetelje a közrend tiszteletben tartását és véget vessen a közrend bármilyen megsértésének, szükség esetén a törvényben biztosított kényszerítő eszközök alkalmazásának segítségével.¹⁰⁸ Speciális szabály mondja ki, hogy a közrend védelmében bármely intézkedő rendőr jogosult önmaga, más személy vagy objektum körül egy olyan biztonsági zónát kijelölni, amelybe csak rendőrségi engedéllyel lehet belépni. Engedély nélküli belépés esetén pedig jogosult kényszerítő eszközöket alkalmazni (lásd az a V. részben).¹⁰⁹

A litván gyülekezési törvény értelmében¹¹⁰ a gyülekezés betiltható, ha a résztvevők – fel vannak fegyverkezve, vagy olyan eszközöket birtokolnak, amelyek kifejezetten testi sérülés okozására, gyújtogatásra vagy anyagi kár okozására szolgálnak, vagy pedig bár nem kifejezetten erre szolgálnak, használhatók ilyen célokra;

- gyúlékony, mérgező, illetve radioaktív anyagokat vagy alkoholt birtokolnak;
- katonai egyenruhába vannak öltözve;
- maszkot viselnek vagy másképp álcázzák arcukat olyan módon, amely megakadályozza az azonosításukat, és azt mutatja, hogy jogsértés elkövetésére készülnek;
- erőszakosan vagy olyan módon viselkednek, hogy az veszélyezteti a résztvevők vagy mások biztonságát vagy egészségét, illetve sérti a köznyugalmat és a közrendet;
- meztelenek vagy megjelenésük más módon sérti a közérkölcset, illetve meghatározott dolgok közszemlére tételével teszik ezt;

¹⁰⁴ ACPO-útmutató, 98.

¹⁰⁵ Észt gyülekezési törvény 11. §.

¹⁰⁶ Észt gyülekezési törvény 12. §.

¹⁰⁷ Észt rendőrségi törvény 3. §.

¹⁰⁸ Észt rendőrségi törvény 12. és 13. §.

¹⁰⁹ Észt rendőrségi törvény 14. § (9).

¹¹⁰ Litván gyülekezési törvény 6. §.

– beszédek, transzparensaik/zászlóik, audiovizuális segédeszközeik útján vagy más cselekményükkel megsértik a litván alkotmányt, illetve egyéb jogszabályokat, vagy mást erre uszítanak.

Franciaországban a közrend fenntartásáról törvény úgy rendelkezik, hogy ha a körülmények súlyosan veszélyeztetik a közrendet, a megyékben az állam képviselője, Párizsban pedig a rendőrfőkapitány megtilthatja a tüntetést a kezdetét megelőző huszonnégy órán belül vagy bármikor a rendezvény folyamán. A tilalom kiterjed a tüntetés helyszínén kívül az azzal szomszédos és az ahhoz hozzáférést biztosító, valamint mindazon területekre, amelyeket a tiltás az adott körülmények tekintetében szükséges mértékben és arányosan érinthet.

Ha az illetékes hatóság úgy ítéli meg, hogy a rendezvény zavarja a közrendet, akkor határozattal betilthatja a tüntetést, amiről azonnal értesíteni kell az engedélyezési kérelem aláíróit az általuk meghatározott címen. A polgármester huszonnégy órán belül megküldi a prefektusnak a tüntetést megtiltó rendeletet. A prefektus maga is megtilthatja a tüntetést vagy megsemmisítheti a polgármester által hozott tiltó rendeletet.¹¹¹ A prefektus akkor is betilthatja a rendezvényt, ha a szervezőkhöz intézett előzetes felszólítás ellenére sem elégségesek a rendezvény biztonságos lefolyása érdekében tett intézkedések.

A francia büntető törvénykönyv kimondja, hogy a jogtalan gyülekezés karhatalommal (rendőrség, hadsereg) feloszlatható, ha a prefektus, az alprefektus, a polgármester vagy annak meghatalmazottja, a közbiztonságért felelős bűnügyi rendőrséghez tartozó rendőr vagy más, jelvénnel ellátott bűnügyi rendőr kétszeri felszólítása után magától nem oszlik fel.

Lengyelországban a helyi önkormányzat feloszlathatja a rendezvényt abban az esetben, ha a bekövetkező események alapján arra a következtetésre jut, hogy annak célja a gyülekezési törvénnyel ellentétes vagy a büntető törvénykönyvbe ütközik, vagy ha folytatása jelentősen veszélyeztetné az állampolgárok életét, egészségét vagy tulajdonát. Ilyen esetben az önkormányzat először a szervezőt szólítja fel a rendezvény feloszlására, és csak abban az esetben oszlatja fel a rendezvényt maga, ha e felszólításnak a szervező nem tesz eleget.¹¹²

A feloszlítás szóban történik meg, azt a szervezővel közlik. A feloszlatásról szóló döntést meg kell előznie a résztvevőkhöz intézett három felhívásnak. A döntés azonnal kikényszeríthető.¹¹³ Az oszlatás végrehajtása a rendőrség feladata a rendőrségi törvény azon szabálya alapján, amelynek értelmében ha egy személy ellenszegül a rendőrség vagy valamely rendőr által adott jogszerű utasításnak, a rendőrök jogosultak a jogszabályban felsorolt kényszerítő eszközök alkalmazására.¹¹⁴

Amint azt korábban jeleztük, Hollandiában egy jogszerűen megkezdett rendezvény akkor oszlatható fel, ha a gyülekezési jog jogszerű korlátozásának alapjául szolgáló indo-

¹¹¹ A közbiztonságra vonatkozó tájékozási és tervezési törvény.

¹¹² Lengyel gyülekezési törvény 12. §.

¹¹³ Lengyel gyülekezési törvény 12. §.

¹¹⁴ Lengyel rendőrségi törvény 16. §.

kok (a közegészség, a közlekedés érdekei és a közrend védelme) ezt szükségessé teszik. A közrend helyreállításának joga és kötelezettsége a polgármestert illeti.¹¹⁵ A holland szakértő információja alapján a polgármester nevében fellépő rendőrség felelőssége a közrend fenntartása, amely körben jogosult a tömeg felosztatására. Az erre irányuló parancsot a polgármesterrel egyetértésben a rendőri vezetés adhatja ki.

Finnországban a rendőrség aktív szerepet játszik a rendezvények zavartalan lebonyolításában. A rendőrségnek kell biztosítania, hogy a szervező teljesítse a rendezvénnyel kapcsolatos kötelezéseit, és – ahol ez szükséges – a rend és biztonság megóvását célzó feladatok ellátásával is garantálnia kell a nyilvános gyűlések zavartalanságát. Ennek érdekében a rendőröknek szabad bejárást kell biztosítani a nyilvános gyűlésekre és eseményekre. Ahol szükséges, a rendőrség az esemény előtt vagy közben parancsokat és utasításokat adhat a nyilvános gyűlés vagy esemény megtartásával kapcsolatban abból a célból, hogy a rendet megvédje, megelőzze az egészség, a tulajdon és a környezet károsodását, elősegítse a környezet ártalmainak csökkentését, hogy megvédje a résztvevők jogait és érdekeit, és hogy biztosítsa a forgalom szabad áramlását.¹¹⁶

A nyilvános rendezvény szervezője köteles félbeszakítani a gyűlést és a résztvevőket felszólítani a távozásra, ha a gyűlés folytatása azonnali veszélyt jelentene az emberek, a tulajdon és a környezet biztonságára. Ha más intézkedések nem bizonyulnak megfelelőnek, a rendőrségnek joga van félbeszakítani a nyilvános gyűlést és elrendelni a résztvevők távozását a fenti célok érdekében, illetve akkor, ha a nyilvános gyűlés megrendezése eleve jogszabályba ütközik.¹¹⁷

A finn gyülekezési törvény 15. §-a sorolja fel azokat az eseteket, amelyekben kötelező egy rendezvény félbeszakítása. Ezek az alábbiak:

- ha az esemény eleve jogszerűtlen, vagy szervezése lényegesen sérti a törvény rendelkezéseit vagy a törvény alapján alkotott szabályokat;
- ha a rendet és a biztonságot nem lehet fenntartani;
- ha az esemény megtartása jelentős kellemetlenséget okoz a közösségnek, illetőleg kárt okoz a környezetben,
- ha az esemény megtartása veszélyezteti az egészséget vagy kárt okoz a tulajdonban.

Következtetések

Az összehasonlítás alapján úgy tűnik, hogy a magyar szabályozás e téren nem szorul jelentős módosításokra. A megismert rendszerek megoldásai kisebb részleteket leszámítva nagyban hasonlítanak a magyar szabályozáshoz, amelyben az elsődleges felelősség a szervezőé, végső soron pedig a rendőrség hivatott biztosítani a rendezvények zavartalan és jogszerű lebonyolítását. Bizonyos kiigazítások lehetőségét azonban érdemes felvetni.

¹¹⁵ Az önkormányzatokról szóló holland törvény 172.2. §.

¹¹⁶ Finn gyülekezési törvény 20. §.

¹¹⁷ Finn gyülekezési törvény 21. §.

Amennyiben a II. részben foglaltaknak megfelelően felmerül az *önkormányzatok bevonása* a bejelentési folyamatba, úgy a rendezvények feloszlításában is biztosítani kell az önkormányzati szempontok megjelenését (természetesen arra is figyelmet fordítva, hogy ez ne lehessen a kellően gyors és hatékony fellépés gátja, amennyiben a helyzet sürgős beavatkozást igényel).

Ezen túlmenően a külföldi megoldások azt mutatják, hogy a gyülekezési jognak a rendezvény feloszlításánál kisebb fokú korlátozásával is kiküszöbölhetők időnként a rendezvény jogellenes momentumai, ami hozzájárulhat a gyülekezési jog szabad gyakorlása és a közrend fenntartásának szükségessége között időnként feszülő ellentmondás rugalmasabb feloldásához.

Ilyen megoldásnak mutatkozik az a brit szabály, amelynek értelmében a rendőrség bizonyos korlátozásokat rendelhet el bármely rendezvénnyel kapcsolatban, ha alappal feltételezhető, hogy az a közrend súlyos sérelméhez, a magán- vagy köztulajdon súlyos megromlásához, a közösség életének súlyos megzavarásához vezet. A korlátozás mibenlétének meghatározásában a döntést meghozó rendőr széles körű szabadságot élvez: bármilyen korlátozás mellett dönthet, amely alkalmas a veszély kiküszöbölésére. Ehhez hasonló az észt szabályozás, amely szerint a rendőr biztonsági zónát jelölhet ki a helyzet támasztotta követelményeknek megfelelően. Ezekben az esetekben fontos, hogy a diszkrecionális jogkör ne vezessen önkényes jogalkalmazáshoz, így meg kell teremteni a döntések (szükség esetén utólagos) civil vagy bírósági kontrollját.

Szintén a helyzet rugalmasabb kezelését teszi lehetővé, ha a rendőrségnek nem minden esetben kötelessége a jogellenes rendezvény feloszlítása. E tekintetben nyilván a jogsértés súlyának kell döntő szerepet játszania. E vonatkozásban szintén a brit példára hivatkozunk, amelyben az oszlatás jogszabályi feltételeinek fennállása esetén is dinamikus kockázatbecslést végeznek, mielőtt megkezdik az intézkedést. Tekintettel arra, hogy a Gytv. 14. §-a nem ad lehetőséget a rendőrségnek a mérlegelésre, hanem kötelezővé teszi az oszlatást, a magyar rendőrség nem élhetne ezzel az eszközzel. Ugyanakkor a 2006. november 4-i események (amikor a rendőrség tulajdonképpen jogellenesen, de stratégiai szempontból helyesen hagyta, hogy az előre be nem jelentett tüntetésen részt vevő személyek előre be nem jelentett útvonalon vonuljanak a városban, majd szétoszoljanak) azt bizonyítják, hogy adott esetben a közrend fenntartása szempontjából hatékonyabb lehet a rugalmasabb viszonyulás.

5. Kényszerítő eszközök alkalmazása az oszlatás során

Nagy-Britanniában a tömegoszlatás során a rendőrség több lehetséges ügynevezett taktikai opció közül választhat, amelyek között a magyar terminológia szerinti kényszerítő eszközök is szerepelnek. A legfontosabb eszközök között szerepel a tárgyalás. E taktikai opció legfontosabb alapkérdése, hogy van-e olyan személy, akivel tárgyalni lehet a tömeg feloszlásának érdekében, és hogy vezethet-e a kívánt eredményre az adott helyzetben ez a módszer. A pajzs taktika és a gumibot alkalmazásakor a rendőrök pajzzsal, illetve gumibottal

előrenyomulva szorítják vissza a tömeget. A „gumibot” Angliában jelenthet viperát, tonfát, vagy a magyar rendőrbothoz hasonló, fogantyú nélküli műanyag botot. Az ACPO-útmutató szerint a gumibothasználatot a korábban ismertetett figyelmeztetésnek kell megelőznie. A gumibot tényleges használata (ütés a bottal) minden esetben az intézkedésben részt vevő egyes rendőrök eseti döntésén múlik. Követelmény azonban, hogy a gumibothasználat minden egyes ilyen esetben indokolható legyen a kényszerítő eszközök használatának általános szabályai alapján. Ugyancsak követelmény, hogy a gumibottal való előrenyomulást elrendelő parancsnok indokolni tudja ennek a speciális taktikai opciónak az adott helyzetben való alkalmazását.¹¹⁸

Lehetséges továbbá lovas rendőrök bevetése (az ACPO-útmutató értelmében ez az eszköz is előzetes figyelmeztetést tesz szükségessé¹¹⁹) és szolgálati kutya alkalmazása, melyre szintén fel kell hívni előzetesen a figyelmet. Az útmutató külön kiemeli, hogy a rendőrkutya semmilyen módon nem képes különbséget tenni a tömegben lévő személyek között.¹²⁰

A rendőrségi járművek (általában páncélozott kisbuszok) bevetésére az vonatkozik, hogy szigorúan szabályozott módon haladhatnak a tömeg felé annak visszaszorítása céljából, s az ACPO-útmutató szerint ez az eszköz is előzetes figyelmeztetést tesz szükségessé. Az útmutató külön felhívja a figyelmet a járművek alkalmazásának lehetséges negatív következményeire, illetve arra, hogy a figyelmeztető jelzések (például sziréna) használata milyen módon befolyásolhatja a tömeg viselkedését.¹²¹ Bevethető eszköz még a vízágyú, de Észak-Írországon kívül ennek használatára még nem került sor az Egyesült Királyságban, s könnygázt is utoljára Észak-Írországon alkalmaztak az 1960-as években. Az ACPO-útmutató szerint csak a közrend súlyos megsértése esetén, utolsó lehetőségként, az életet, testi épséget súlyosan fenyegető vagy jelentős mértékű és széles körű anyagi kárral fenyegető helyzetben alkalmazható, akkor, ha más hagyományos módszerek csődöt mondtak vagy sikerük kétséges, feltéve még azt is, hogy a könnygáz bevetésétől megfelelő eredmény várható. Alkalmazását követően az azt elrendelő rendőri vezetőnek a lehető legrövidebb időn belül írásos jelentésben kell tájékoztatnia a belügyminisztériumot. A szabályozás ugyanakkor nem zárja ki azt, hogy indokolt esetben az egyes intézkedő rendőrök a rendszeresített könnygázsprayt alkalmazzák. Az ACPO-útmutató értelmében ezt az intézkedést is figyelmeztetésnek kell megelőznie, valamint alkalmazásánál figyelemmel kell lenni az időjárási viszonyokra, a szélirányra, a gáznak a védtelen személyekre gyakorolt hatására, biztosítani kell a menekülési útvonalat a pánik elkerülése és az egészségkárosodás veszélyének minimalizálása érdekében, és gondoskodni kell az érintettek orvosi ellátásáról, méregtelenítéséről, valamint utólagos megfigyeléséről.¹²²

¹¹⁸ ACPO-útmutató, 86.

¹¹⁹ ACPO-útmutató, 88.

¹²⁰ ACPO-útmutató, 89.

¹²¹ ACPO-útmutató, 91.

¹²² ACPO-útmutató, 95.

A gumilövedékek alkalmazására a lőfegyverhasználattal azonos szabályok vonatkoznak. Ezeket egy külön útmutató tartalmazza, amelyet nem sikerült megszerezniünk. A szabályozás módja mindenesetre arra utal, hogy a brit gyakorlat a lőfegyverrel egyenértékűnek tekinti a gumilövedékek veszélyességét.

Bár az ACPO-útmutató a könnygázról azt írja, hogy csak a többi eszköz alkalmazása után vehető be, a megkeresett brit rendőrtiszt úgy nyilatkozott, hogy nincs jogszabályi előírás a sorrendet illetően (az útmutató nem kötelező erejű norma). Az alkalmazandó eszközről hozott döntés során az adott helyzet által ésszerűen megkövetelt módszer választásának elvét kell érvényesíteni. Az erőhasználatnak a veszéllyel arányosnak, jogszerűnek és az adott helyzetben szükségesnek kell lennie. További feltétel, hogy az érte való felelősség megállapítható legyen: mind az erőhasználat okát, mind az arra vonatkozó döntést megfelelően dokumentálni kell.

A Criminal Law Actnek és a Human Rights Actnek a IV. részben leírt általános követelményei értelemszerűen vonatkoznak a kényszerítő eszközök alkalmazására.

Észtországban a rendőrség által alkalmazható kényszerítő eszközök listáját a rendőrségi törvény tartalmazza, amely különbséget tesz passzív és aktív speciális eszközök között. Passzív eszközök: védősisak, golyóálló mellény, törésálló pajzs, más ütés- és tűzálló védőfelszerelések. Aktív eszközök: bilincs, gumibot, gázfegyver, kényszerzubbony és az ahhoz tartozó szék, szolgálati kutya, fény- és hangeszközök, festékpátron és más, megjelölésre szolgáló eszközök, könnygáz- és füstgránát, robbanóeszközök (ezek közvetlenül személyekkel szemben nem alkalmazhatók), felfegyverzett közlekedési eszköz.¹²³

A rendőrségi törvény kifejezett felhatalmazást tartalmaz a speciális eszközök, a gumibot és a gázfegyver alkalmazására abban az esetben, ha azt tömeges rendbontás vagy a közrend csoportos megsértése teszi szükségessé,¹²⁴ ugyanakkor előírja a helyzet, a résztvevők és a jogsértés jellegének alapos megfontolását, mielőtt a rendőrség a speciális eszközök, a gumibot vagy a gázfegyver alkalmazásáról dönt. A speciális eszközök használata során a rendőrségnek arra kell törekednie, hogy ne okozzon nagyobb károsodást az elkövető egészségében, mint amennyi az adott szituációban elkerülhetetlen.¹²⁵

A rendőr saját védelmében jogosult az önvédelmi felszerelés igénybevételére, valamint testi kényszer alkalmazására.¹²⁶ A IV. részben ismertetett biztonsági zónába való engedély nélküli belépés esetén a rendőr speciális eszközöket, testi kényszert, szűrő és vágó eszközöket, valamint gázfegyvert alkalmazhat.¹²⁷ Tilos fegyvert vagy speciális felszerelést használni (kivéve az önvédelmi felszereléseket) kiskorúak, idős emberek vagy láthatóan terhes nők ellen, kivéve, ha le kell őket fegyverezni, vagy ezeknek az eszközöknek az alkalmazása szükséges ezen személyek fegyveres vagy csoportos támadásának megelőzéséhez.¹²⁸

¹²³ Észt rendőrségi törvény 14. § (2)–(4).

¹²⁴ Észt rendőrségi törvény 14. § (6).

¹²⁵ Észt rendőrségi törvény 14. § (7).

¹²⁶ Észt rendőrségi törvény 14. § (8).

¹²⁷ Észt rendőrségi törvény 14. § (9).

¹²⁸ Észt rendőrségi törvény 15/1. §.

Litvániában a rendőrségi törvény szerint amennyiben a résztvevők a rendezvény betiltása esetén nem hagyják el a helyszínt, a rendőrség kényszerítő eszközök segítségével feloszlathatja a csoportosulást (a közrendet tömegesen sértő cselekmények esetére vonatkozó felhatalmazás alapján). Fontos előírás, hogy azok a kényszerítő eszközök, amelyek testi sérülést vagy halált okozhatnak, csak a hivatalos kötelezettség teljesítéséhez szükséges mértékben használhatók, és csak azután, hogy a meggyőzés semmilyen lehetséges formája és semmilyen más lehetséges intézkedés nem vezetett eredményre. A kényszer típusát és használatának korlátait az intézkedő rendőr határozza meg, figyelembe véve a konkrét szituációt, a jogsértés természetét és a tettes egyéni jellemzőit.¹²⁹

Franciaországban a kényszerítő eszközök használatát nem szabályozza áttekinthető, világos norma, hanem elszórtan néhány törvényi rendelkezés mellett számos belső utasítás és minisztériumi körlevél foglalkozik vele. A tanulmány készítése során felkért, Franciaországban élő magyar jogász Aix-en-Provence-ban és Párizsban is felkeresett rendőrkapitányságokat, ám konkrét információt sehol nem kapott. Mindenütt úgy tájékoztatták, hogy nagyon összetett a kérdést szabályozó utasítások rendszere, de az arányosság elve az, ami ezt a témakört elsősorban szabályozza.

Hosszas kutatás után a következőket sikerült megállapítani a francia rendszerrel kapcsolatban. A francia büntető törvénykönyv szerint¹³⁰ egy jogellenes csoportosulás kétszeri (eredménytelen) felszólítás után erő közvetlen alkalmazásával szétoszlatható, ha a résztvevők erőszakot vagy tettegességet tanúsítanak a közbiztonsági erők ellen, vagy ezek az erők más módon nem tudják megvédeni az elfoglalt területet. Egy belügyminisztériumi körlevél értelmében¹³¹ az erő alkalmazása nem feltétlenül jelent fegyverhasználatot. A könnygáz bevetése fegyverhasználatnak minősül (tehát arra is a kétszeri felszólítás kötelezettsége érvényes), míg a gumibot vagy a testi kényszer alkalmazása nem.

Lengyelországban a jogi szabályozás az arányosság alapelvi szintű rögzítésén túl a következő kényszerítő eszközök alkalmazását teszi lehetővé a rendőrség számára:¹³² testi kényszer, bilincs, kényszerzubbony, vezetősár, elfogóháló, gépjármű megállítására szolgáló szöges eszköz, vegyi eszközök (például könnygáz), gumilövedék, vízágyú, rendőrségi kutya és ló, lőfegyver.

A láthatóan terhes nőkkel, a nyilvánvalóan tizenhárom év alatti gyerekekkel, az idős emberekkel és a fogyatékosokkal szemben csak testi kényszer alkalmazható.¹³³

Az egyes kényszerítő eszközök alkalmazásának részletes szabályait külön kormányrendelet rögzíti. Ennek értelmében vegyi alapú kényszerítő eszközöket többek között aktív támadás elhárítására, aktív és passzív ellenállás megtörésére, valamint tulajdont fenyegető kár megelőzésére lehet használni.¹³⁴ Alkalmazásuk során különös óvatossággal, az emberi

¹²⁹ Litván rendőrségi törvény 23. §.

¹³⁰ 431-3. §.

¹³¹ Circ. intermin. 9 mai 1995, art. 44.

¹³² A rendőrség által alkalmazható kényszerítő eszközökről szóló 1990. szeptember 17-ei minisztertanácsi rendelet (a továbbiakban: lengyel rendőrségi rendelet) 3. §.

¹³³ Lengyel rendőrségi rendelet 4. §.

¹³⁴ Lengyel rendőrségi rendelet 12.1. §.

egészségre gyakorolt káros hatásuk figyelembevételével kell eljárni,¹³⁵ arra parancsot az országos rendőrfőkapitány, a megyei rendőrfőkapitány és az arra külön felhatalmazott személyek adhatnak. Ez alól kivételt jelent a gázfegyver és a gázspray, amelyet saját döntésük alapján használhatnak az eljáró rendőrök.¹³⁶

A vízagyúra és a gumilövedékekre azonos szabályok vonatkoznak. Ezek – a vegyi alapú eszközökhöz hasonlóan – aktív támadás elhárítására, aktív vagy passzív ellenállás megtörésére, valamint a tulajdont fenyegető kár megelőzésére alkalmazhatók. A különös óvatosságra és az alkalmazásukra irányuló parancs kiadására jogosultak körére vonatkozó rendelkezések szintén megegyeznek a vegyi eszközökre irányadó szabályokkal.¹³⁷

A megkeresésünkre válaszoló holland szakértő úgy nyilatkozott, hogy többféle speciális eszköz áll a holland rendőrök rendelkezésére a vízagyútól kezdve a lovasrendőrökön és a könnygázon át a készenléti rendőrök bevetéséig. Kiemelte az arányosság és a szubszidiaritás követelményét mint fontos rendező elvet a kényszerítő eszközök alkalmazásában. Hozzátette, hogy a rendezvények engedélyezéséről döntő polgármester és a rendőrség már a bejelentés alapján igyekszik felmérni, milyen eszközökre lehet szükség a rend fenntartásához, és hogy vajon igénybe kell-e venni a készenléti rendőrséget, amely katonai jellegű szervezet, a hagyományos rendőri erőknél jobb felszereléssel, s tagjai a tömegoszlatásra és a kényszerítő eszközök alkalmazására vonatkozó speciális kiképzésben részesültek.

Következtetések

Az eddig ismertett rendelkezéseket áttekintve és a magyar szabályozással összevetve megállapítható, hogy a magyar szabályozás (legalábbis az interneten fellelhető törvényi vagy legfeljebb rendeleti szintű jogalkotást tekintve) az élmezőnybe sorolható mind részletességét, mind áttekinthetőségét illetően. Az Rtv.-n kívül nem találtunk olyan törvényt, amely a tömegoszlatásra vonatkozóan külön meghatározott volna speciális szabályokat, és – a részletesen itt nem ismertett cseh rendőrségi törvényen kívül – olyat sem, amely a csapaterőhöz hasonló intézményt szabályozna. Ugyanakkor nem állítható, hogy az összehasonlítás ne vetne fel olyan aspektusokat, amelyek vonatkozásában a magyar szabályozás fejlesztése ne tűnne szükségesnek.

A tömegoszlatás során különös jelentősége van az *oszlatásra való figyelmeztetések* megfelelő közlésének és dokumentálásának. A rendőrség szolgálati szabályzatáról szóló 3/1995. (III. 1.) BM rendelet (szolgálati szabályzat) 68. § (3) bekezdése szerint „a szétoszlásra irányuló rendőri felszólítást lehetőleg hangosító eszköz alkalmazásával legalább kétszer meg kell ismételni. Az utolsó felszólítás során a kényszerítő eszközök alkalmazását kiállításba kell helyezni.”

Nyilvánvaló, hogy nagyobb tömeg esetén hangosító eszköz nélkül semmi értelme nincs a felszólításnak, ennek ellenére ez a szabály még csak nem is kógens. Ha összehason-

¹³⁵ Lengyel rendőrségi rendelet 12.2. §.

¹³⁶ Lengyel rendőrségi rendelet 12.2. §.

¹³⁷ Lengyel rendőrségi rendelet 14. §.

lítjuk ezt a rendelkezést azzal a protokollal, amelyet a brit útmutató előír (és amely még a nyelvet esetleg nem beszélő vagy hallássérült személyek szempontjainak figyelembevételét is elrendeli), látjuk, hogy a magyar szabályozáson van még mit finomítani. Különösen igaz ez a figyelmeztetés dokumentálásának módjára, amelynek fontosságára rávilágít, hogy mind a mai napig nem sikerült tisztázni, mit tudhatott a Fidesz-gyűlésről érkező, Deák téri tömeg 2006. október 23-án a rendőri roham megindulása előtt.

Szintén fontos kérdés a gumilövedék alkalmazásának problémája. Bár nincs minden országban így, de van, ahol ez az eszköz a lőfegyverekkel azonos megítélés alá esik (például Nagy-Britanniában). Ezzel szemben az Rtv. kifejezetten kimondja, hogy a törvény alkalmazása szempontjából nem minősül lőfegyverhasználatnak a tömegoszlatás, rendfenntartás céljára rendszeresített gumilövedék,¹³⁸ sőt az a vagyonbiztonság közvetlen veszélyeztetésének elhárítására is alkalmazható (tehát nem csak élet és testi épség védelmében).¹³⁹

A 2006. októberi események során néhányan nagyon súlyos sérüléseket szenvedtek a gumilövedékektől, ugyanakkor nyilván rendőrszakmai kérdés, hogy indokolt-e a lőfegyverhasználat feltételeit kiterjeszteni erre a kényszerítő eszközre is. Az azonban bizonyosan hiányossága a magyar rendszernek, hogy a gumilövedék (és a fegyverből kilőtt könnygázgránát) alkalmazásának módjára vonatkozóan nem tartalmaz semmiféle nyilvános iránymutatást. Míg a szolgálati szabályzat a – kevésbé veszélyesnek bizonyuló – rendőrbotról annyit legalább rögzít, hogy használata során az ütésnek lehetőleg a támadó végtagot kell érnie, és kerülni kell, hogy az ütés a fejre, derékra, gyomorra, hasra irányuljon,¹⁴⁰ a gumilövedék alkalmazásáról semmilyen szabály nem tartalmaz.

Hasonlóan szűkszavú az Rtv. a kardlappal, a lóháton és a járműkötelékben végzett kényszeroszlatással kapcsolatban is. A civil lakosság számára nem derülhet ki, hogy ezen eszközök alkalmazásának melyek a minimálisan kötelező garanciális szabályai, ezért arra sincs lehetősége, hogy egy adott intézkedés jogszerűségét meg tudja ítélni, és szükség esetén élni tudjon a rendőrségi panasz eljárásban vagy egyéb eljárásokban biztosított jogorvoslati jogával. Ebből a szempontból nagyon szerencsés lenne, ha a brit rendőrségnél rendszeresített (százhusz oldalas) útmutatóhoz hasonlóan volna olyan, *nyilvánosságra hozott dokumentum*, amelyből a civilek számára is megismerhetővé válnának a rendőrségnél a kényszerítő eszközök alkalmazásával kapcsolatban rendszeresített szabályzatok releváns részei.

6. A rendőrök azonosíthatóságának kérdései

A brit szakértő által adott válasz szerint a közrendvédelmi akciók során alapvető kötelessége minden rendőrnek azonosító jelvényt viselni az egyenruha elején és hátulján egyaránt. A készenléti rendőrökön azonosító szám is van, általában az egyenruha váll- vagy mellrészén és/vagy a védősisakon.

¹³⁸ Rtv. 53. § (3).

¹³⁹ Rtv. 49. § (2).

¹⁴⁰ Szolgálati szabályzat 55. § (5).

Elsősorban bűnüldözési feladatoknál előfordulhat fedett (nem egyenruhás) rendőrök bevetése, akik értelemszerűen jelvényt sem viselnek. A szakértő azonban hozzátette, hogy tömegoszlatás során fedett rendőrök bevetése igen kényes kérdés, és alapvetően kerülendő gyakorlat. Nagyon nyomós indokok alapján volna csak elképzelhető és a rendőrök biztonsága érdekében csak alapos kockázatbecslés után lenne lehetséges.

Lettorszáiban a rendőrségi törvény kimondja, hogy a rendőr vezetéknevét és azonosító számát látható módon fel kell tüntetni az egyenruhán; az önkormányzati rendőrség tagjainál pedig az az adott település nevét is meg kell jeleníteni.¹⁴¹

Litvániában is hasonló a szabályozás: a rendőrök szolgálat közben kötelesek a Litván Köztársaság kormánya által jóváhagyott egyenruha viselésére. Az egyenruhán szerepelnie kell a rendőr nevének és a megfelelő rendőrségi egység, önkormányzati rendőrség esetében az önkormányzat azonosítójának is.¹⁴²

Hollandiában a közterületen szolgálatot teljesítő rendőrök kötelesek azonosító jelvényt viselni. A készenléti rendőrség tagjai nem jelvényt hordanak, hanem azonosító szám van sisakjuk hátulján. Az egyes egységeknek is van saját azonosító számuk.

Lengyelországban az azonosító jelvény viselése minden esetben kötelező, annak elmulasztása fegyelmi vétség.¹⁴³

Következtetések

Akárcsak a magyar, úgy az áttekintett külföldi gyakorlat szerint is kötelező a jelvényviselés tömegoszlatás során. Tény, hogy az Rtv. – legalábbis szemantikailag – nem teljesen egyértelmű, hiszen 20. §-a úgy rendelkezik, hogy a rendőrt az intézkedés során egyenruhája és azonosító jelvénye vagy szolgálati igazolványa igazolja. Elvileg lehetséges értelmezés, hogy az egyenruha és a szolgálati igazolvány együtt elégséges, gyakorlatilag azonban nyilvánvaló, hogy egy olyan intézkedés során, mint például az október 23-i, csak az azonosító jelvény jöhet szóba lehetséges azonosítási eszközként. Arra hivatkozni, hogy az oszlató rendőröktől bárki elkérhette volna az igazolványukat, cinizmus lenne.

Az 54/2000. (XII. 18.) AB határozatban az Alkotmánybíróság rögzítette azt is, hogy az azonosító jelvény kötelezővé tételének mi a célja: „Intézkedésük alkalmával a hatóság tagjai nyilvánosan, az állam képviselőiként lépnek fel. [...] Az egyenruhát viselő hivatásos és szerződéses állomány tagjai azonban tevékenységüket nem arctalan tömegként, hanem közhatalom gyakorlására felruházott tisztviselőként végzik, akiknek egyedi azonosíthatósága alapozza meg esetleges személyes felelősségre vonásuk lehetőségét. Az intézkedés alá vont állampolgárnak jogos érdeke az, hogy a hatósági fellépés teljes időtartama alatt tisztában legyen a vele szemben intézkedő személyazonosságával, egyediségével. Az állampolgár panaszhoz, jogorvoslathoz való joga ugyanis csak így garantálható.”

Éppen ezért egyértelmű, hogy az Rtv. fenti szabályával ellentétes a 16/2006. számú ORFK-utasítás, amely szerint a szolgálati előljáró gyakorló öltözet viselése esetén dönthet

¹⁴¹ Lett rendőrségi törvény 32. §.

¹⁴² Litván rendőrségi törvény 28. §.

¹⁴³ Lengyel rendőrségi törvény 132. §.

úgy, hogy a szolgálati azonosító jelvény viselése az adott szolgálati feladat időtartamára nem kötelező. Az ORFK-utasítást mindenképpen módosítani kell, és szükséges garantálni, hogy éppen a szeptember-októberi eseményekhez hasonló kiélezett helyzetekben fokozottan érvényesüljön az azonosíthatóság követelménye, amely egyben a jogszerűtlen rendőri cselekvés hatékony fékje is lehet. Ezen túlmenően az Rtv. 20. §-ának egyértelműbbé tételét is érdemes lehet megfontolni.

Hivatkozásjegyzék

Emberi jogok, szerk. HALMAI Gábor, TÓTH Gábor Attila, Budapest, Osiris Kiadó, 2003.

Ságvári Bence – Pillók Péter: A 2006. szeptember–októberi erőszakos utcai cselekmények reprezen- tációja az audiovizuális médiában

Média és valóság

Nem volt (nem lehetett) célunk az események televíziós közvetítéseken alapuló, tükörkép-szerű rekonstrukciója. Az élő közvetítések, amelyek többnyire telefonos (tehát kép nélküli) bejelentkezéseken alapultak, jellegüknél fogva nem alkalmasak arra, hogy belőlük reálisan, teljes körűen és kiegyensúlyozott módon rekonstruálhatók volnának az események. De ha minden eseményről lenne is képünk, a rekonstrukció akkor sem volna lehetséges, hiszen a beállítás, a megvilágítás, a vágás, a kameramozgás mind-mind olyan eszköz, amely ugyan képes felkelteni a valóság illúzióját, de inkább elfed, mintsem feltár.

Célunk e helyett az volt, hogy a közvetítésekben, tudósításokban a valóság különböző reprezentációit keressük, középpontba helyezve az „igazságért folyó küzdelem” bemutatását. Elsősorban a már közismert információk strukturált rendszerezésére, illetve látens, mélyebb – talán inkább csak sejtett, de eddig még alá nem támasztott – összefüggések feltárására törekedtünk, melynek során két alapkérdésre próbáltunk választ keresni:

1. *Információ és igazság:* Voltak-e, s ha igen, akkor milyen jellegzetes, tendenció-zus különbségek mutatkoztak meg az egyes médiumok beszámolóí között? Az egyes csatornákat követve hány különböző történet kerekedik ki, azaz „hány oldala”, eltérő olvasata van az „igazságnak”? Ebből a szempontból hogyan teljesítette a közszolgálatiágból adódó feladatát a Magyar Televízió (m1 csatornája)?

2. *Beavatkozás a valóságba:* Alkalmasak volt-e a közvetítések arra, hogy az események menetét valamilyen módon aktívan befolyásolják?

A válaszok keresése során a következő két elemzési dimenziót tartottuk szem előtt:

1. *Narratíva:* az események közvetítésének, interpretálásának legtágabban értelmezett „makrokerete”, a verbális és nem verbális kifejezőeszközök jellemző készlete; azok az értelmezési szókészletek, alapvető attitűdök, szándékolt vagy nem szándékolt elfogultságok, amelyek alapvetően meghatározták a közvetítés jellegzetességeit.

2. *Viszonyrendszerek, a szereplők ábrázolása:* az események két „főszereplőjének” (tüntetők és rendőrök) bemutatása, a velük kapcsolatos attitűdök, illetve a helyszínen jelen lévő média (a tudósítók) saját szerepfelfogásának jellegzetességei.

Munkánk során a három nagy országos televíziós csatorna (m1, RTL Klub, TV2), valamint az események közvetítésében fontos szerephez jutó Hír TV szeptember 18–21. közötti, illetve október 23-i adásait dolgoztuk fel. Az ezeken a napokon zajló élő közvetítések, illetve a folyamatosan készülő összefoglalások az események első számú, közvetlen interpretációs forrásai.

Az eredmények megértését megkönnyíti a vizsgált napok televíziós közvetítéseinek a fontos tartalmi szempontok szerint megvágott, a teljes közvetítési idő tizedére csökkentett változata, melyet DVD formában mellékelünk.

Valóságértelmezések harca

Két, egymással szemben álló megközelítés közül lehet választani bármilyen tiltakozó megmozdulásban megnyilvánuló erőszak rekonstrukciója során. Az egyik oldalon találjuk a „köztörvényes rend őreit”, a másikon az „emberi jogok szószólóit”. Esetünkben e két megközelítés akarva-akaratlanul összefonódott a pártpolitika által diktált, dominánssá tenni kívánt interpretációkkal.

Míg a valóságos kollektív erőszak az utcákon, a köztereken a rendőrség és a civil tiltakozók (demonstrálók) között zajlik, addig a „diszkurzív küzdelem”, az „igazságkeresés” folyamatának főszereplői a politikusok, az újságírók és a felkért vagy „hivatalból” megszólaló szakértők, elemzők. A küzdelem a közönség meggyőzéséről, a közvélemény meghatározásáról, azaz a saját narratíva dominánssá tételéről szól.

A média szerepe és az események helyszínén dolgozó tudósítók, a stúdióban lévő szerkesztők, műsorvezetők személyes közreműködése kitüntetett jelentőségű, hiszen az események interpretációja nem légtüres, értéksemleges térben zajlik. Egy filmrendezőhöz hasonlóan, aki saját művészi koncepciójának megfelelően választja ki a számára megfelelő jeleneteket, az operatőr és a riporter is aktív alakítója az események interpretációjának. „Művészi szabadság” ebben az esetben persze nincs, mivel a tét a „győzelem”, a narratíva sikerre vitele.

A közvélemény meghatározása, elfoglalása egyben az adott narratíva, interpretációs séma győzelmét is jelenti. Az itt felvázolt kép alapvetően konfliktusra épülő konstrukcióból indul ki. A valóság ennél összetettebb, azaz az általunk elemzett események sem írhatók le mindenkor a két egymással szemben álló interpretációs kísérlet, a „fekete és fehér” küzdelmeként. Úgy véljük azonban, hogy a történetek értelmezésében érdemes ezt a szikár vázlat tekinteni az elemzés első számú keretének.

Az erőszak kiteljesedésében vagy éppen csökkenésében a médiának fontos szerepe lehet. Különösen igaz ez az élő közvetítésekre, amely műsortípus mindvégig meghatározó volt a szeptember–októberi eseményekről való híradásban. Az események hírértékének nagyságrendje a televíziók erőforrásainak teljes mozgósítását vonta maga után. Ugyanakkor a felfokozott közfigyelemből, illetve az események sajátosságaiból következik, hogy a közvetítések, tudósítások révén a média által képi és verbális eszközökkel sugallt kép a valóságosnál sokkal több volt, amihez hozzájárult a szinte folyamatos információhiány is.

Valóságértelmezési sémák

Az alábbiakban áttekintjük, hogy a szeptember 18. és október 23. közötti eseménysorozat három kiemelkedő mozzanatának bemutatása során hogyan változtak és milyen különbségeket mutattak a narratívák az adott műsorszóró intézmény jellege szerint.

Narratívák

Az „ostrom” (Szeptember 18.)

Az MTV-székház ostromának médiafőszereplője egyértelműen a Hír TV volt, mely az események kezdetétől folyamatosan élő helyszíni tudósítást végzett. A Hír TV által előadott narratívát alapvetően a háborúval, háborús cselekményekkel kapcsolatos kifejezések és szófordulatok, megállapítások jellemezték. Az ennek leírására szolgáló szókészlet ugyanakkor az események során tágabb kontextusként is működött. Az adásmenet szigorúan a történések elbeszélésére irányult, ok-okozati viszonyok, összefüggések nem kerültek be a narratív térbe. A háborús értelmezési keretet erősítik a tudósítók által a történések leírására használt kifejezések (ostrom, csata, támadás, bevétel), és minden bizonnyal innen ered a szeptember 18-i Szabadság téri események azóta elterjedt elnevezése („a tévé ostroma”) is.

Az események forradalomként való láttatása gyakran előfordul a Hír TV adásában. A riporter és a bekiabáló tüntetők az eseményeket többször forradalomnak nevezik, a tudósító több esetben használja a hangulat leírására a forradalmi jelzőt. E kontextusban a forradalom egyik célja a sajtószabadság megvalósítása volt, az erőszakos cselekményeket kirobbantó közvetlen ok pedig a tüntetők által összeállított petíció beolvasásának megtagadása. Ahogy a helyszínen lévő riporter megfogalmazza: „a közszolgálati feladat nem teljesítése.” A „forradalom” másik célja a miniszterelnök lemondatása, illetve a kormány leváltása. Ezt a tudósító fogalmazza meg célként, de a követelés a skandáló tömegből is behallatszik. E gondolatmenet szerint az események kiváltó oka „Gyurcsány Ferenc trágár beszéde”.

Az események rendszerváltásként való értelmezése többször is előfordul a közvetítésben, sőt a tudósító több esetben konkrét párhuzamot vont az 1956-os és a Szabadság téri események között. Jelentős mértékben árnyalja ugyanakkor a „forradalom narratívát”, hogy a cselekményeket, az erőszakos rombolást a Hír TV-n több esetben is értelmetlennek és feleslegesnek minősítik, gyűjtogatásként, rombolásként, betörésként említik.

Egészen más nézőpont jellemezte a közszolgálati televízió m1 csatornájának tudósításait. A Magyar Televízió munkatársai számára az első és legfontosabb tényező az volt, hogy a tüntetők azt az épületet „ostromolták”, ahol éppen a munkájukat végezték. Másrészt pedig mint kiemelt eseményről szerettek volna tudósítani a fejleményekről. Egyik helyzetre sem volt még kialakult protokoll. A bemutatott képanyagokat illetően az idő előrehaladtával sem tudtak válogatni, hiszen csak azokat adhatták le, amelyeket képesek voltak a – többször is deklarált – nehéz körülmények között elkészíteni. Az ostromot bemutató képek nagyban hasonlítanak a Hír TV felvételeihez. Az események sűrűjében készített kézikamerás felvételeiken a kép gyakran imbolyog, és rendszeresen behallatszik a tüntetők és a rendőrök hangja is. Az m1 adása egyértelműen és kézenfekvő módon az ostromlottak szemszögéből mutatja be az eseményeket, a bemutatott képek egyértelművé teszik a nézők számára is az ostromlottak perspektíváját.

A két kereskedelmi televízió hátrányban volt a Hír TV-hez és a közszolgálati televízióhoz képest, mivel nem tudtak saját készítésű, élő felvételeket mutatni, mindössze a helyszínen lévő tudósítókkal tudtak beszélgetni, ami klasszikusan rádiós, nem pedig televíziós műfaj.

A TV2 szeptember 18-i közvetítéseit kettős bizonytalanság jellemezte. A közvetítést nem tudták kontrollálni, ugyanakkor folyamatosan kommentálniuk, értelmezniük kellett az eseményeket. Számos olyan váratlan helyzet adódott, amellyel kapcsolatban csak találgatások hangzottak el, a műsorvezetők hipotéziseket gyártottak arról, hogy éppen mi történik, próbálták rekonstruálni az eseményeket. A közvetítés narratíváját e csatornán is a háború, a hadi tudósítások szókészlete uralta. Jól megfigyelhető jelenség volt (mint a másik kereskedelmi csatornánál is) a sérültek és sérülések iránti folyamatos érdeklődés. A TV2-hez hasonlóan az RTL Klub is a Hír TV képanyagát vette át, a narratíva itt is „háborús”, ugyanakkor megfigyelhető a történések elítélése, azok „sajnálatos eseménynek” való minősítése.

„A közrend megbontása” (Szeptember 19–20.)

A szeptember 18-át követő két-három nap közvetítéseiben az alapvető narratíva részben megváltozott. Fontos különbség az azonnali (élő) és a szerkesztett anyagok között a narratívák kiforrottsága és használata. Az első nap eseményeire jellemző, néha már-már kaotikus helyzet ezekre a napokra jelentősen módosul. A forradalmi narratíva eltűnik, csupán egyes megszólaltatott tüntetők elevenítik fel, ez azonban „hivatalos”, a médiából származó visszaigazolást már nem kap. A háborús narratíva, az arra jellemző szókészlet is halványulóban van, főleg ahogy egyre ritkábbak lesznek a vágatlan élő bejelentkezések, azaz egyre több idő van a mennyiségileg jóval kevesebb esemény elemzésére, utólagos kommentálására. Azonban még mindig gyakran előfordul, hogy az eseményeket a háborús metaforák körébe sorolható szavakkal ragadják meg (elhúzó harc, állóháború, ostromállapot stb.).

Az összefoglaló jellegű hírműsorok nagy részében a legfontosabb értelmezési keret té a békés tüntetők és a randalírozók szembeállítása válik. A híradások nagy hangsúlyt helyeznek arra, hogy a két csoportot egymástól elválasszák, azonban egyik csatorna sem törekszik annak mélyebb elemzésére, hogy e két társaságnak mi köze van vagy lehet egymáshoz. (Sokszor hangsúlyozzák, hogy a Kossuth tériek elhatárolódnak a rendbontóktól, de az is elhangzik, hogy a csoportok általában onnan indulnak a randalírozások helyszíneire, tehát a helyzet korántsem egyértelmű.) Néhány pillanatra fel-felbukkan a futballhuligán narratíva is, de ennek jelentősége már nem meghatározó, ritkán fordul elő.

Október 23.

Az október 23-i események kapcsán az értelmezési keretek meghatározása korántsem egyértelmű. Ez abból is következik, hogy huszonnégy órán át zajló, számos szakaszra bontható eseménysorozatról van szó. Az egyes csatornák adásait jellemző, illetve az általános narratíva meghatározásához alapvetően késő délután kezdődő eseményeket vettük alapul, hiszen akkortól indulnak meg a folyamatos tudósítások. A szeptemberi eseményekkel el-

lentétben, amikor az erőszakos cselekmények álltak a középpontban, október 23-án az összecsapások egyértelmű kirobbanásáig még inkább az ugyan feszültséggel teli, de ünnepi hangulat volt a meghatározó. Ezt követően azonban a különböző narratívák legkönnyebben két dimenzió sajátos mátrixaként értelmezhetők. Az egyik „tengelyen” találjuk a rendőrség tevékenységének megítélését, míg a másikon (ettől természetesen nehezen elválaszthatóan) a sérült emberek ábrázolását, a sérülés mint esemény hangsúlyosságát.

A Hír TV adásában délután az élő közvetítések, illetve a rendszeres híradók mellett tovább folyik az ünnepi műsor, bár az eseményekre való gyakori reflektálással. Azonban már kora délután a rendőrség tevékenységének jogossága, illetve erőszakossága válik az egyik központi témává. A háborús szókészlet – így a harc mint általános narratíva – talán minden eddiginél hangsúlyosabban van jelen. Sajátos műfaj a csak e csatornán látható „newsbar” a tömör, egymondatos információk futtatása a képernyőn. Ezek szikár formában közvetítik az alaphangulatot. Két példa az összecsapások súlyosságának hangsúlyozására: „Tudósítónk szeme láttára lőttek szemem egy tüntetőt, akinek ömlik a fejből a vér”; „Súlyos sérültje is van az oszlatásnak, mert a Bazilika mellett egy férfire többször rálóttek.” Az idő előrehaladtával aztán egyre inkább a rendőri brutalitás hangsúlyozása, illetve ehhez kapcsolódóan a sérülésekről szóló beszámolók válnak a közvetítés központi témájává, s a szóhasználat, a kifejezésválasztás fokozatosan kirajzolja a „jó” és a „rossz” közötti küzdelmet. Az előbbi a békés tüntetők, míg az utóbbit a rendőrség testesíti meg.

A közszolgálati m1 szintén a háborús narratívát használja közvetítésében. E csatorna közvetlen kommentárjaiban érezhető leginkább az elfogulatlanság, a kiegyensúlyozottságra való törekvés, mind az arányosság (a rendőrség és a tüntetők szerepének megítélése), mind pedig a szenzációhajhászság (például a sérülés mint központi téma, a sérültek mint főszereplők) tekintetében. Ez megnyilvánul abban is, hogy a rendőrök tevékenységét radikálisnak ítélik ugyan, de velük szemben egyértelmű kritikát, felháborodást nem fogalmaznak meg (ellentétben a Hír TV-vel, illetve az RTL Klubbal). Az igazsághoz ugyanakkor az is hozzátartozik, hogy az m1-en marginális kérdés a Fidesz-rendezvény közönségének és az erőszakos tüntetőknek a „szándékos vagy szerencsétlen egymásra tolása”. Oka ennek az is, hogy amikor ezek az események zajlanak, akkor a csatorna csupán óránként sugároz néhány perces híradót, a folyamatos élő közvetítés csak este 7-8 óra körül indul el.

A Duna TV október 23-i közvetítését a rendőrség tevékenységének kimondott-kimondatlan elítélése határozta meg. Más csatornákhöz képest azonban jóval kisebb terjedelemben foglalkoztak az utcai eseményekkel. Összességében a közvetítés kevésbé volt „izgatott”, ami annak is köszönhető, hogy előre elkészített híradós anyagokkal (például beszámolók a nap más eseményeiről) folyamatosan megszakították az élő bejelentkezéseket. Az élő kapcsolások száma is kevesebb volt. Az éppen zajló eseményekkel kapcsolatos élő beszámolók legfontosabb elemei a rendőri akciókról, túlkapásokról szóló híradások voltak, illetve ezzel párhuzamosan a sérültekre vonatkozó információk közlése.

Az RTL Klub által alkalmazott narratívában, amellet, hogy a többi csatornához hasonló háborús szókészlettel operál, erősen érezhető a kereskedelmi televíziókra más területeken is jellemző szenzációkeresés. A tudósítások előterében a sérülésekkel kapcsolatos

tudósítások állnak, illetve ehhez kapcsolódóan hosszas elemzésnek vetik alá a rendőrség által használt fegyvereket is. Az RTL nem marad semleges a rendőrséggel kapcsolatban: egyértelműen szerencsétlen, félresikerült akciónak értékeli a demonstrálók két csoportjának „összekeverését”.

A TV2 tudósításaira ugyanaz a szenzációközpontúság jellemző, mint az RTL Klubra. A rendőrség tevékenységét illetően azonban inkább az m1-re jellemző megközelítés a meghatározó, azaz komolyabb állásfoglalások nélkül, inkább érték- és ideológiamentes a hozzáállásuk.

A rendőrség megjelenítése

Rendőrök az „ostrom” jeleneteiben

Fontos különbség az egyes csatornák tudósításai között, hogy a Hír TV alapvetően a tüntetők oldaláról mutatja be az eseményeket, a kamera és a riporter is mindvégig a tüntetők között mozog. A „mi tudatot” erősíti, hogy a helyszínen lévő riportert és a stábot ugyanolyan „csapások” érik, mint a résztvevőket: a könnygáz, a vízágyú sugara őket is ugyanúgy fenyegeti. Valószínűleg ez a perspektíva okozza, hogy ezekben a beszámolókból a rendőrség alapvetően negatív jelzőkkel ellátott negatív szereplőként jelenik meg. A riporter a gázspray-t és a vízágyút is fegyvernek minősíti, amelyet a rendőrök *könnyörtelenül* bevetnek. Több alkalommal kap a riporter is a gázspray-ből, felháborodása közvetlenül érezhető. Megfogalmazása szerint a rendőrség mindenképpen hibás, mivel nem engedik be a résztvevőket az épületbe. Gondolatmenete szerint ezért csalódtak a tüntetők a rendőrségben, sőt azt sugallja, hogy a rendőrök kezdték a provokációt a Szabadság téren. Többször elhangzik, hogy a rendőrség támadja a tüntetőket, erőszakkal kiszorítja őket a térről, semmilyen eszköz használatától nem riadnak vissza, eltökéltek és könnyörtelenek.

Az m1 csatorna tudósítói és riporterei érezhetően szimpatizáltak a rendőrökkel, sőt kicsit „aggódnak” is értük. Nem érzik megnyugtatónak, ha a képeken nem látnak rendőröket, nem értik, miért hagyják a randalírozókat, miért nem avatkoznak már közbe. Sőt, néha kifejezetten érezhető a beszámolókból, hogy szorított helyzetükben valósággal „szurkolnak” a rendőrségnek. Jelentős különbség itt a Hír TV adásaihoz képest, hogy a felvételeken sok esetben intézkedő rendőröket lehet látni, a riporterek a rendőrökkel kerülnek személyes kontaktusba, a tüntetőkkel viszont nem (hiszen nem tudnak kimenni az épületből). A bejelentkezésekben a rendőrök oldaláról számolnak csak be sérültekről.

Az RTL Klub adásában a rendőröket, a rendőri fellépés elmaradását folyamatos kritikával illetik. Nem a legkedvezőbb képet festik a rendőrökről, ennek oka azonban inkább a látványos intézkedések elmaradásában keresendő. Szavaikból úgy tűnik, hogy a teljes káosz és dezintegráció állapotában van a rendőrség, „nincsen a helyzet magaslatán”. A rendőrség beavatkozásait sokszor elemzik az adás során, részben nyilván az egyik riporter rendőrségi tudósító múltjának is köszönhetően. Itt érezhetően nagyobb hozzáértéssel elemzik a rendőri cselekményeket, mint más csatornákon.

A TV2-n a rendőrök számát alapvetően kevésnek ítélik, tevékenységüket és közbelépésüket nem tartják megfelelőnek. Hasonlóan az m1 közvetítéséhez, „izgulnak” is a

rendőrökért, a téren folyó rendőri akciókat (például a „vízágyús jelenetet”) aggodalommal figyelik. A tudósításokban beszámolnak a rendőrök sérüléseiről, hordágyon fekvő, sínbe tett karú rendőröket mutatnak.

Rendőrök a kollektív erőszak utcai jeleneteiben

A rendőrség szerepének értékelése kulcsfontosságú mind az élő, mind pedig az összefoglaló típusú műsorban. Míg a hírösszefoglalókban visszatekintve próbálják értékelni a rendőrség teljesítményét, addig az élő sugárzások az azonnali impressziók alapján nyert következtetéseket közvetítik. A szeptember 19-én a helyszíneken lévő tudósítókhoz intézett kérdésekből kiindulva azt a következtetést lehet levonni, hogy a tévészékház ostromának esetében a rendőri intézkedéssorozat általában nem érezték elég hatékonynak. Ez a vélekedés szinte minden csatornánál megjelenik.

A határozottságot, az erőteljes fellépést ezekben a napokban már mint pozitívumot értékelik, bár a Hír TV-nél néha megjelenik, igaz, szóban nem gyakran, a rendőri „brutalitás” témája (csak más kifejezésekkel utalnak rá). Ebbe a körbe tartozik a Hír TV viszonylag hosszabb bejátszása egy nőről, akit a társa keres, mert állítólag eltűnt a Magyar Rádió épületénél. Az élő tudósítások során néha egyéb kritika is éri a rendőröket, elsősorban azért, mert cselekedeteiket nem látják logikusnak.

A Hír TV általában hangsúlyozza a tüntetők sérüléseit. Az egyik gyakran ismételt, kommentár nélküli képsorozat a Könnygázgránáttal fejen lőtték címet viseli, és az MTV-szákház ostromáról szóló egyik rövid összeállítás is főként sebesült tüntetőket mutat. A másnap, szeptember 20-án készült felvételekből összevágott egyik kommentár nélküli anyag is főleg a rendőri túlsúlyt hangsúlyozza, és sokszor mutatja a rendőri intézkedéseket (például a földön fekvő tüntetőt megbilincselik, a többi rendőr pedig összezár az intézkedést végző társuk körül). Ezeket a képsorokat azonban még nem kommentálják. Viszont felbukkannak azok a témák, alapvető tételek, amelyek később lesznek jellemzők a rendőrség tevékenységére vonatkozóan az október 23-i események alatt, illetve azt követően.

Rendőrök és civilek

Október 23-án a Hír TV-nek a rendőrséggel kapcsolatos nézőpontjára egyértelműen a kritikai hangvétel volt jellemző. Már a kora délutáni hírösszefoglalókban megjelennek azok a beszámolók, amelyek arról szólnak, hogy „a rendőrök járókelőket lőnek...” Ez az alaphang aztán az este folyamán végig megmarad, kiegészülve a sérülésekről, sérültekről szóló, sokkoló beszámolókkal. A többi csatornához képest a Hír TV műsorában több a megszólaltatott elemző-szakértő, sőt más televíziók szinte egyáltalán nem éltek azzal a lehetőséggel, hogy a rendőrség, a mentőszolgálat, illetve a pártok nyilatkozói mellett más személyeket is megszólaltassanak. A Hír TV stúdiójába meghívják olyan szakértőket (biztonsági szakértőt, politológust), akiknek az üzenetei a presztízsiükből fakadóan magasabb szintű legitimitációval bírnak. Ők azok, akik az „utcaról”, az események sűrűjéből érkeznek a stúdióba, és egyértelműen elítélik a rendőrség tevékenységét, azt „súlyos hibának” minősítik. Az alábbi két newsbarüzenet is hűen fejezi ki a rendőrséggel kapcsolatos attitűdöt, elsősorban azzal, hogy egy rövid mondatban, a többértelműséget kihasználva, ám a kontextus, az ok-

okozati viszonyok feltárása nélkül közöl információt az esetleges rendőri túlkapasokról: „Látszólag ok nélkül fújtak le egy hajléktalant a Vámház körúton a rendőrök, majd jóízűen nevettek rajta – jelentette az Index tudósítója”; „Később egy francia fiataalt is megverték a rendőrök a Vámház körútnál, megbotozták, majd magára hagyták.”

Már hajnalban, az egyik utolsó telefonos bejelentkezés során a tudósító arról számol be, hogy „trágár szavak közepette neki is megígérték, hogy agyon lesz verve, amiért felvették a rendőröket”. Amikor pedig ezt jelenteni akarja valamilyen felettes rendőri vezetőnek, akkor ehhez semmilyen támogatást nem kap, sőt elküldik a helyszínről. A rendőri túlkapasokat ábrázoló felvételek rendszeresen visszatérnek az este folyamán.

Az m1 közvetítéséről elmondhatjuk, hogy a szerkesztők neutrális, érzelemmentes, „technokrata” attitűddel közelítettek a rendőrséghez. Ennek keretében megjelenik az agresszió részleges igazolása, ugyanakkor a rendőrök hősiességének dicsérete egyáltalán nem fordul elő. (Ahogy egyébként más csatornáknál sem.) Érdekesség, hogy például a Hír TV-ben vagy az RTL Klub műsoraiban már jóval korábban megemlített gumilövedék-használat ténye itt csak háromnegyed 11 körül jelenik meg, és még akkor is csak találgatásnak minősítik. Fontos azt is megjegyezni, hogy a közszolgálati csatornán általában többet foglalkoznak az erőszakhoz vezető események bemutatásával, azaz a „ki kezdte” problematikájával. Ez a helyzet csak a közvetítés legvégén kezd változni, amikor a helyszíni tudósító is „kap egy kicsit” a rendőröktől, ez azonban összességében nem változtat a rendőrséggel szembeni, inkább tartózkodó, előítéletmentes hozzáálláson.

Az RTL Klub tudósítója személyesen is belekeveredett abba a tömegoszlatásba, amely a Fidesz-nagygyűlésről érkezőket akarva-akaratlanul érintette. Talán ez is lehet a magyarázata annak, hogy bejelentkezéseiben egyértelműen elítéli a rendőrségi beavatkozást. A stúdióban ülő szerkesztővel folytatott párbeszéd során „félresikerült akcióról”, „elképesztő szituációról” beszélnek. Ez a rendőrséget érő kritika azonban más, mint amely a Hír TV kommentárjait meghatározza, nem érezzük mögötte az egyértelmű politikai kapcsolódást. Míg az utóbbi azt sugallja, hogy ez inkább előre eltervezett, szándékos cselekedet volt, addig az RTL-nél inkább az inkompetencia, a dilettantizmus hangsúlyozása áll az előtérben.

A TV2 rendőrökhöz való viszonyát viszonylagos távolságtartás jellemzi. Nem halunk ítélezést a rendőri beavatkozással kapcsolatban, van ugyanakkor vita arról, hogy megtörtént-e az ominózus „rátolás”. Nem állnak egyik szereplő oldalára sem, azonban visszafogottságuk ellenére is a szenzáció, a sérülés, a sérült emberek látványa az egyik legfontosabb információ számukra is.

A tüntetők ábrázolása

Az ostromlók

A Hír TV adásában a szeptember 18-i esti eseményeket a tudósító spontán megmozdulásnak, pártpolitikai mozzanatok nélküli rendezvénynek minősíti. A résztvevőket *tömegnek*, *tüntetőknak* vagy *fiataloknak* nevezik. Ők azok, akik agresszíven viselkednek. A tevékenység leírására használt szavak: „betörnek”, „felgyújtják”, „támadják”, „dobálják”, „ütik”.

Másrésről, szimpátiát is keltve a nézőben, kiemelik, hogy a résztvevők szolidárisak egymással, óvják egymást a robbanó autók okozta esetleges sérülésektől, sőt támogatják a tűzoltókat vagy éppen kimenekítik a bajba került rendőrt az égő vízagyús autóból. A helyszíni tudósító a közvetítés során inkább a tüntetőkkel szimpatizál, félti őket, hogy ne sérüljenek meg, de a rendőrökkel kapcsolatban ilyen gesztust vagy kijelentést nem tesz. Sérülésekről és sérültekről is csak a demonstrálók oldaláról számol be. A tüntetők cselekményeinek leírására több esetben „lágyabb”, kevésbé súlyos megfogalmazást használ a riporter, mint amelyet az élő képeken látható eseménysor indokolna. Így lesz többek között a rendőrsorfal és a MTV bejáratának különböző eszközökkel való megtámadása „megközelítés”, vagy amikor a rendőrökre bottal támadnak, akkor az ütés csak a rendőrség részéről számít „hatalmasnak”.

A m1 közvetítésében, beszámolóiban az ostromban részt vevők megnevezése általában tüntetők, „mindazok, akik kint vannak a téren”, esetleg „demonstráló tömeg”. Igaz ez még akkor is, ha a riporter érezhetően nem tudja teljes mértékben kivonni magát az események hatása alól. A résztvevők létszámát több ezer főre becsülik, de a céljaikról, a rombolás valódi okáról még találgatás sem nagyon hangzik el az adásban. Sokszor hallhatjuk, hogy (kint) a Szabadság téren tartózkodók két részre bonthatók: van egy békés és kíváncsi, az erőszakos eseményektől távolabb, hátul ácsorgó csoport és vannak a bejárat közvetlen közelében lévő ostromlók.

A demonstrálókkal kapcsolatban a TV2 közvetítésében a „fiatalok”, a „tömeg” vagy a „csoport” megnevezést használják. Fontos, hogy – más csatornához hasonlóan – megkülönböztetik a békés résztvevőket és az érdeklődőket a tevőlegesen cselekvőktől. Az összefoglalóban a történéseket verekedés kitöréseként jellemzik. A stúdióbeli műsorvezetők alapvetően elítélik az eseményeket, úgy érzik, hogy a tüntetők is tudják, hogy az eredeti demonstráció céljainak nem használ az, ami most történik.

Az RTL Klub értelmezése szerint békés tüntetésként kezdődtek el az események. Ennek megfelelően a tudósítás elején a demonstrálók megnevezése a más csatornák esetében is gyakori „fiatalok”, „tüntetők” vagy „tömeg”. Az események előrehaladtával ugyanakkor egyre inkább nem semleges, értékterhelt kifejezések használata válik jellemzővé. Előfordul például már a „rendbontók”, „székházfoglalók” megnevezés is.

Békések és békétlenkedők

A szeptember 18-át követő zavargásokban részt vevő tüntetőket két csoportra bontva ábrázolják: vannak békés tüntetők és vannak azok, akik részt vesznek az utcai zavargásokban. Az összefoglalásokban és az élő tudósítások során az utcán lévők megnevezése még mindig legtöbbször „tüntetők”, vagy „demonstrálók”, de egyre elterjedtebbek az egyéb, már negatív kicsengésű megnevezések is. Ezek használatának gyakorisága nem különbözik az egyes csatornáknál. Nem jellemző az egyes kifejezések tendenciózus használata. Az egyetlen kivételt talán csak a Hír TV jelenti, ahol a megszólalók többször használják a „fiatalok” szót, de semmiképp nem feltűnően nagy mennyiségben. A jellemző megnevezések: „rendbontók”, „vandálok”, „randalírozók”, „huligánok”. Ehhez kapcsolódóan az eseményeknek a

megnevezése sem „tüntetés” vagy „demonstráció”, hanem „céltalan rongálás”, „huliganizmus”. Az összefoglalókban ennél kevésbé emocionális megnevezések is megjelennek, például „események”, „zavargások”, „történések”.

A tüntetők megjelenítése inkább a képi megoldások alkalmazásában mutat különbséget. Mint korábban már említettük, a Hír TV-n gyakrabban látjuk a tüntetőket a rendőri intézkedés alanyaiként vagy mint sérültekként. Többször felhasználják továbbá a helyszínen lévő, ám nem erőszakos demonstrálók képeit (például fiatal lány magyar zászlóval vonul a Körúton). A többi csatornán a résztvevők erőszakosabb arca látszik: többször mutatják a kőzárókat, az egyes erőszakosabb cselekedeteket.

Hozzá kell tennünk azt is, hogy a Hír TV tudósítói általában sokkal jobban látják a rendőrség akcióit, mint a többi csatorna riporterei. Ennek oka, hogy az élő tudósítások során legtöbbször a tüntetők oldaláról figyelik a történéseket (mármint az elhelyezkedést illetően). Ez a „stratégiai pozíció” gyakran verbálisan is kifejeződik.

„Áldozatok”

A Hír TV október 23-ról (illetve az azt követő napok) a tévészékház ostromához hasonlóan tudósított, ami a tüntetők ábrázolását, képi és verbális megjelenítését illeti. E napon is a Hír TV került a legközvetlenebb (elsősorban fizikai) viszonyba a tüntetőkkel. Ez részben azért alakulhatott így, mert a többi csatorna valós vagy vélt félelemből, elővigyázatosságból, illetve néhány konkrét inzultus miatt kevésbé „merészkedett be” az események sűrűjébe. A Hír TV-t kivéve szinte minden csatornán megjelent a helyszíni tudósítók testi épsége iránt érzett aggodalom, ami tettem érhető a „Vigyázz magadra!” búcsúzó formulában, illetve a „Békés éjszakát, és ne támadjanak tévésekre...!” adászáró jó tanácsban. A tüntetők ábrázolásában különös hangsúlyt kapnak a sérültek, azok, akik sok esetben maguk mutatják be vérző sebeiket, alátámasztva a „brutális rendőráttakról” szóló beszámolókat. Az is hozzá tartozik az igazsághoz, hogy a felvételeken csupán néhány sérültet látunk, ők azok, akik vágóképként, akár többször egymás után megjelennek az este folyamán.

Az m1 által a tiltakozókról közvetített kép az este folyamán többnyire végig neutrális keretek között marad. A szóhasználatban megkülönböztetnek békés és kevésbé békés tüntetőket. Kisebb támadás éri ugyan az egyik közvetítőköcsit a tüntetők részéről, ám ez nem változtat az attitűdökön alapvetően. Az m1 képein lényegében alig látunk sérültekről készült felvételeket, az sem jellemző, hogy egy-egy sokkoló képsort több alkalommal mutatnának. Ugyanakkor készítettek interjút sérült tiltakozóval.

Az RTL Klub és a TV2 „tüntetőképe” ennél jóval kevésbé karakteres, a különböző sérülések az érdekesek természetesen. Mindkét csatornán fontos kérdés az egyes csoportok keveredése („rátolás”). Ezzel kapcsolatban megállapítható – bár ez egyik csatorna esetében sem központi kérdés –, hogy míg az RTL-nél egyértelműnek tűnik az az érvelés, hogy békés, ártatlan embereknek nem volt esélye elkerülni a rendőri intézkedés helyszínét (bár egy másik tudósítójuk ezzel némileg ellentétes véleményt fogalmaz meg), addig a TV2 ezzel kapcsolatban kedvezőbb tapasztalatokról számol be.

Következtetések

A tanulmány elején feltett kérdésekre röviden az alábbiak szerint válaszolhatunk.

1. Az információ és igazság kérdéséhez kapcsolódóan kijelenthetjük, hogy voltak tendenciózus különbségek az egyes csatornák között. Ezek közül elsősorban a Hír TV szeptember 18-i, illetve október 23-i közvetítései, illetve más csatornák beszámolóí közötti eltérések emelendők ki. Fontos nézőpontbeli különbség volt a két nagy kereskedelmi csatorna bulvárosabb, szenzációhajhásabb jellege, amely elsősorban az m1 visszafogottabb attitűdjével állítható szembe. Jelentősebb eltérések vannak az egyes csatornák között abban a tekintetben, hogy mennyire volt súlyos és megmagyarázhatatlan a rendőrség fellépése, ami szándékosan vagy szándéktalanul hozzájárul a különböző tiltakozó csoportok homogenizálásához.

2. Nem találtunk ugyanakkor olyan elemeket a közvetítésekben, amelyek alkalmasak lettek volna arra, hogy valamilyen módon a szándéknak megfelelően befolyásolják az események menetét.

A civilek és a rendőrök között zajló kollektív erőszak időről időre való megjelenése a részét képezi a demokratikus társadalom által kanalizált konfliktusoknak. A szeptember–októberi események során azonban a magyar média összességében felkészületlen volt ezeknek a konfliktusoknak a bemutatására, interpretálására.

**Az illetékes országgyűlési bizottságok 2006. október 31-i ülése
jegyzőkönyvének nyilvános része**

<http://extra.parlament.hu:7000/bizjkv38/EMB/0610311.htm>